

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Italština – Štěpán Trousil

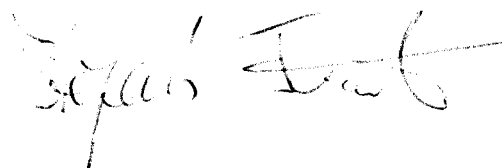
**K PROBLEMATICE NEOSOBNÍHO VYJADŘOVÁNÍ
s přihlédnutím k situaci v italštině, francouzštině a češtině**

**Towards Some Problems of Impersonal Expressions with regard to Italian, French and
Czech**

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Špaček

leden 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených
pramenů a literatury:

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Filip Jan". The signature is written in a cursive style with a long horizontal stroke at the end.

V Praze 3. ledna 2007

6.2 K opozici sloves osobních a neosobních – distinkce osobních a neosobních sloves vycházející z italských gramatických teorií.....	62
6.3 Neosobní slovesa v češtině.....	65
6.3.1 Slovesa popisující atmosférické procesy a změny.....	65
6.3.2 Slovesa vyjadřující procesy a změny v tělesné a duševní sféře člověka.....	67
6.3.3 Slovesa popisující procesy a stavy probíhající uvnitř neživých objektů	68
6.3.4 Slovesa popisující procesy a změny probíhající v částech těla	69
6.3.5 Slovesa popisující procesy a změny s konkrétním původcem	70
6.3.6 Slovesa vyjadřující spontánní nastání děje nebo stavu.....	71
6.3.7 Slovesa vyjadřující předmět zájmu.....	72
6.3.8 Slovesně-nominální predikáty vyjadřující časové stavy.....	72
6.3.9 Modální predikáty.....	73
6.4 K neosobním slovesům ve francouzštině.....	74
6.4.1 Podmět neosobních sloves ve francouzštině.....	74
6.4.2 Francouzská neosobní slovesa v určitých a neurčitých tvarech.....	74
6.4.3 Slovesa čistě neosobní (verbes essentiellement impersonnels).....	76
6.4.4 Slovesa příležitostně neosobní (verbes occasionnellement impersonnels).....	81
6.4.4.1 Typické ukázky neosobních konstrukcí jinak osobních sloves.....	81
6.4.4.2 Neobvyklé neosobní vazby jinak osobních sloves.....	83
6.4.4.3 Podrobněji k vazbám umožňujícím změnu funkční výpovědní perspektivy.....	84
6.4.4.4 Přehled jednotlivých neosobních vazeb jinak osobních sloves.....	85
6.5 Neosobní slovesa v italštině.....	93
6.5.1 K distribuci italských neosobních sloves.....	93
6.5.2 Slovesa popisující povětrnostní jevy a přírodní procesy nebo stavy prostředí.....	94
6.5.2.1 Složené predikáty vyjadřující atmosférické jevy a stavy prostředí.....	96
6.5.2.2 K sekundárnímu užití italských neosobních sloves vyjadřujících atmosférické jevy	96
6.5.3 Ostatní neosobní slovesa v italštině.....	99
6.6 Závěrem k tématu neosobních sloves.....	104

7. Kategorie slovesného rodu a pasivum ve vztahu k neosobnímu vyjadřování..... 106

7.1 Pojmy diateze a slovesného rodu.....	106
7.2 Obecně ke slovesnému rodu.....	107
7.3 Různá pojetí klasifikace kategorií slovesného rodu.....	108
7.4 Opozice aktiva a pasiva a pasivum jako prostředek neosobního vyjadřování.....	109
7.4.1 K roli pasiva jako prostředku deagentizace.....	110
7.4.2 Další základní charakteristiky opozice aktiva a pasiva.....	111
7.4.3 Pasivum a hierarchizace výpovědi.....	111
7.4.4 Pasivum a jeho role při vyjadřování funkční výpovědní perspektivy.....	112
7.4.5 Shrnutí základních poznatků ohledně opozice aktiva a pasiva.....	113
7.4.6 Ke stylistické distribuci pasiva. Pasivum v komunikátech odborného a administrativně právního stylu. Definice tzv. autorského pasiva.....	114
7.4.7 Několik poznámek k otázce vyjádření konatele v pasivních konstrukcích.....	117
7.4.8 Omezení determinující možnost vytvoření pasiva.....	118
7.4.8.1 Kritéria podmiňující realizaci pasiva vyplývající ze slovesné valence.....	119
7.4.8.2 Další restrikce podmiňující použití pasiva.....	131
7.5 Hlavní způsoby vyjádření pasiva a příslušné formální aspekty.....	132
7.5.1 Formální aspekty opisného pasiva v češtině, italštině a francouzštině.....	132
7.5.2 Problémy spojené s homonymií pasivních tvarů a jiných analytických slovesných forem ve francouzštině a v italštině.....	134

7.5.3 K otázce homonymie pasivních tvarů a slovesně-jmenných predikátů.....	135
7.5.4 Možnosti tvoření perifrastického pasiva s dalšími pomocnými slovesy specifické pro italštinu a francouzštinu.....	137
7.5.4.1 Italské opisné pasivum tvořené pomocí slovesa <i>venire</i>	137
7.5.4.2 Italské opisné pasivum tvořené pomocí slovesa <i>andare</i>	139
7.5.4.3 Méně frekventované pasivní slovesné perifráze v italštině a aktivní konstrukce s pasivním významem.....	142
7.5.4.4 Francouzské pasivizující konstrukce se slovesem <i>voir</i>	143
7.5.4.5 Další možnosti vyjádření pasiva ve francouzštině a aktivní tvary s pasivním významem.....	144
7.6 Příčestí minulé s pasivní funkcí.....	145
7.7 Adjektiva a další jmenné tvary s pasivním významem.....	146
7.8 Rozlišení pasiva osobního a neosobního.....	146
7.9 Historický pohled na pasivum.....	149
7.9.1 Od latiny k románským jazykům.....	149
7.9.2 Diachronní pohled na pasivum v češtině.....	150
7.10 Reflexivní pasivum jako prostředek neosobního vyjadřování.....	151
7.10.1 Všeobecně k reflexivnímu pasivu.....	151
7.10.2 Původce děje u reflexivního pasiva.....	153
7.10.3 Několik poznámek k reflexivnímu pasivu v češtině.....	154
7.10.3.1 Reflexivní pasivum v 2. osobě – specifikum českého jazyka.....	154
7.10.3.2 Osobní versus věcný podmět u reflexivního pasiva v češtině.....	154
7.10.3.3 Neosobní pasivum v češtině.....	155
7.10.3.4 K opozici pasiva reflexivního a opisného v češtině.....	155
7.10.4 Poznámky k reflexivnímu pasivu ve francouzštině.....	157
7.10.5 Poznámky k reflexivnímu pasivu v italštině.....	160
7.10.5.1 Distribuční omezení reflexivního pasiva v italštině.....	160
7.10.5.2 Poznámky ke kongruenci u tvarů reflexivního pasiva v italštině.....	162
7.10.5.3 Rozdíly mezi konstrukcí se „ <i>si passivante</i> “ a opisným pasivem.....	162
7.10.5.4 Zajímavý případ konstrukcí typu „ <i>vendesì</i> “.....	165

8. Italský všeobecný podmět ve větách se „*si impersonale*“..... 167

8.1 Základní charakteristiky konstrukce se „ <i>si impersonale</i> “ a rozdíly mezi „ <i>si passivante</i> “ a „ <i>si impersonale</i> “.....	168
8.2 Poznámky k distribuci impersonálního „ <i>si</i> “ a související syntaktické zvláštnosti.....	172
8.2.1 Spojení více predikátů vyjádřených pomocí „ <i>si impersonale</i> “.....	173
8.2.2 K syntaktickým zvláštnostem užití předmětových zájmen v konstrukcích se „ <i>si impersonale</i> “.....	173
8.2.3 Konstrukce se „ <i>si impersonale</i> “ ve složených časech.....	174
8.2.4 Ke shodě korelativních jmenných tvarů.....	176
8.2.5 Další zvláštnosti v kongruenci aneb ke shodě s femininem.....	177
8.2.6 „ <i>Si impersonale</i> “ u zvrtných sloves.....	178
8.2.7 „ <i>Si impersonale</i> “ v pasivních větách.....	180
8.2.8 Může být konstrukce se „ <i>si impersonale</i> “ užitá i ve 3. osobě plurálu?.....	180
8.3 Poznámky k uplatnění „ <i>si impersonale</i> “ ve funkci všeobecného podmětu.....	181
8.4 Koreferenční prostředky k „ <i>si impersonale</i> “.....	184
8.5 „ <i>Si impersonale</i> “ s modální funkcí.....	185
8.6 „ <i>Si impersonale</i> “ a tzv. „ <i>si toscano</i> “.....	185
8.7 „ <i>Si impersonale</i> “ ve vztahu k ostatním formám vyjádření všeobecného podmětu v italštině.....	186

9. Další syntaktické konstrukce, jež mohou plnit funkci prostředků neosobního vyjadřování	188
9.1 Vazby faktitivních sloves jako prostředek neosobního vyjadřování	188
9.1.1 Základní charakteristika faktitivních konstrukcí	188
9.1.2 Faktitiva a valenční teorie	189
9.1.3 Poznámky k faktitivním konstrukcím ve francouzštině a v italštině	189
9.1.3.1 Základní rysy francouzských a italských faktitivních vazeb	189
9.1.3.2 Tzv. nepravá faktitiva	190
9.1.3.3 Faktitiva a „pseudofaktitiva“ jako prostředek neosobního vyjadřování – rozbor konkrétních příkladů	191
9.1.4 K faktitivním vazbám v češtině	194
9.2 Vazby sloves smyslového vnímání jako prostředek neosobního vyjadřování	196
9.2.1 Poznámky k vazbám sloves smyslového vnímání v italštině	197
9.2.2 K odlišnostem vůči faktitivním vazbám	198
9.2.3 Slovesa smyslového vnímání v neosobní konstrukci v češtině	198
9.3 Ostatní neosobní syntaktické struktury	200
10. Nefinitní tvary slovesné ve vztahu k problematice neosobního vyjadřování	203
10.1 Infinitiv jako prostředek neosobního vyjadřování	204
10.1.1 K formálním vlastnostem infinitivů a ke klasifikaci infinitivních tvarů	204
10.1.2 Slovesné a jmenné funkce infinitivu	205
10.1.2.1 Infinitiv jako primární predikát	205
10.1.2.2 Infinitiv jako sekundární predikát	208
10.2 Gerundium a participia ve vztahu k neosobnímu vyjadřování	217
10.2.1 Gerundium jako prostředek neosobního vyjadřování	217
10.2.1.1 Obecně k otázce gerundia ve francouzštině a italštině	217
10.2.1.2 Ukázky konkrétních příkladů neosobního užití gerundiálních konstrukcí ve francouzštině a v italštině	218
10.2.1.3 Přechodníkové vazby v češtině	223
10.3 Participia jako prostředek neosobního vyjadřování	224
10.4 Nominální styl a problematika neosobního vyjadřování	225
11. Neosobní výrazy a tzv. performativa	227
12. Excerpované ukázky a úryvky textů s komentářem a kumulovaný výskyt prostředků neosobního vyjadřování	229
12.1 Ukázky užití prostředků neosobního vyjadřování v češtině	229
12.2 Ukázky užití prostředků neosobního vyjadřování ve francouzštině	239
12.3 Ukázky užití prostředků neosobního vyjadřování v italštině	241
Závěr	255
České resumé	259
Italské resumé	261
Anglické resumé	264
Bibliografie	266

ÚVOD

Cílem této diplomové práce je podat syntetický pohled na problematiku tzv. neosobního vyjadřování. Nejprve se pokusíme stručně shrnout, v čem tento jazykový jev spočívá a co pod tímto pojmem chápou různí lingvisté. Vymezena budou jeho pojetí užší i širší. V rámci výkladu přitom bude brán zřetel ke vztahu námi studovaných jazykových prvků k problematice konkurence jazykových prostředků při výstavbě komunikátů a zejména ke vztahu explicitního versus implicitního vyjadřování. Po obecné (resp. obecnělingvistické) charakteristice následuje část věnovaná jednotlivým prostředkům, jež slouží k vyjádření neosobnosti, se zaměřením na podrobnou analýzu situace v italštině, francouzštině a češtině. Nebude-li na odpovídajícím místě v textu výslovně uvedeno, ke kterému z těchto jazyků se popisovaná situace exkluzivně vztahuje, má se za to, že je daný jev pojímán obecně a že jej lze aplikovat na všechny tři jazyky. Zcela výjimečně - v případě vhodné názornosti - budou pro úplnost pohledu okrajově zmíněny i příklady z jiných jazyků. Vedle hlediska obecnělingvistického bude tedy uplatněn také kontrastivní pohled, při němž nebude opomenuto srovnání rozdílů mezi užíváním jednotlivých prostředků neosobního vyjadřování v příslušných jazycích, a to **jak na úrovni jazykového systému, tak z hlediska stylistického**. Tato studie tedy není zaměřena pouze čistě gramaticky (ačkoli gramatické aspekty stojí v popředí), ale snaží se zkoumat danou problematiku komplexně, a to při současném uplatnění poznatků z lingvistiky, stylistiky, teorie komunikace, sémantiky, pragmalingvistiky a sociolingvistiky, translologie aj. Z tohoto důvodu se budeme okrajově věnovat i dalším tématům, jež se na první pohled zdají otázce neosobního vyjadřování vzdálená, avšak pro její pochopení a posouzení v širších souvislostech je jejich zmínění v této práci nezbytné.

Vlastní výklad zabývající se teoretickými problémy nabízí souhrnné a kritické zhodnocení pasáží z různých odborných studií a gramatik, jež se této tematiky nějakým způsobem dotýkají (jedná se zejména o práce romanistické a bohemistické). Kromě toho je průběžně doplňován řadou okomentovaných příkladů získaných na základě excerptce z rozličných materiálů, především současného tisku a odborných textů, částečně také z beletrie či jiných pramenů včetně internetu. Daná bibliografie i zdroje jednotlivých excerpt jsou uvedeny na příslušných místech. V průběhu výkladu je rovněž

uplatněn konfrontační pohled na výskyt prostředků neosobního vyjadřování v komunikátech různých stylů s užším zaměřením na odborný styl, pro nějž je jejich používání typické (což ostatně dokládá i jazyk, jímž je napsána tato práce), a to opět s přihlédnutím ke srovnání situace v italštině, francouzštině a češtině.

V závěrečné kapitole uvádíme ukázky kumulace prostředků neosobního vyjadřování a jejich užití při vytváření různých textových útvarů v jednotlivých jazycích.

1 V čem spočívá neosobní vyjadřování a jakými prostředky se ho dociluje

Jak bylo uvedeno v úvodní kapitole, v popředí zájmu této studie je problematika neosobního vyjadřování a jednotlivých prostředků, jimiž se neosobnost¹ vyjadřuje. Pod slovním spojením „neosobní vyjadřování“ zde budeme mít na mysli jednak prostředky² na úrovni jazykového systému sloužící k vyjádření kategorie neosobnosti pojeté rozličnými způsoby, jednak realizaci těchto prostředků na úrovni komunikátů. Z pohledu stylistického lze pak neosobní vyjadřování vnímat i jako stylistickou charakteristiku textů - konkrétně se jedná o situace, kdy hovoříme o neosobním, respektive odosobněném stylu.

Než se budeme věnovat otázce kategorie neosobnosti z užšího lingvistického hlediska, pozastavme se krátce nad tímto pojmem a zkusme se na něj podívat komplexněji. Zamysleme se nad tím, v čem vlastně neosobní vyjadřování spočívá a z jakých základů jeho jednotlivá pojetí vycházejí.

Výraz „neosobní“ lze po sémantické stránce interpretovat jako: co není osobní; nevykazující charakter osoby; co se nevztahuje k (nějaké konkrétní nebo obecně žádné) osobě, resp. co se jí netýká; čemu nelze predikovat sém/kategorii osoby; co nemá osobu apod. Z této definice vycházejí i jednotlivé koncepce neosobního vyjadřování používané v lingvistice; v některých případech nicméně dochází k jistým modifikacím tohoto základního sémantického vymezení.

Z předchozí formulace vyplývá, že se jedná o vymezení negativní. Jaké významy však má slovo osoba, jež je v něm negováno? Na obecné úrovni jím rozumíme lidskou bytost jako takovou. Toto označení má široký sémantický rozsah a nižší (méně konkrétní) obsah. Je to pojem vyznačující se vyšší mírou abstraktnosti a obecnosti. Funguje tedy jako hyperonymum vůči výrazům specializovanějším jako muž, žena, dítě,

¹ Jak je známo, jednotlivé jazyky disponují různými prostředky pro vyjádření různých kategorií a za jednu z těchto kategorií můžeme považovat právě kategorii neosobnosti.

² Přičemž tyto prostředky se navzájem liší mírou neosobnosti a rovněž použitím v jednotlivých stylech, a to jednak v rámci jednoho jazykového systému, jednak mezi jednotlivými jazyky.

stařena, pán, paní atd. atd. Jak ukážeme dále, tento rys obecnosti a nízké míry konkrétnosti je velice důležitý právě pro pojetí neosobního vyjadřování. V řadě kontextů mu odpovídají výrazy jedinec, člověk, někdo, každý, kdokoli, bližní, ale i (příznakově) osobnost, ne jen tak někdo. Na této základní rovině lze osobu chápat v podstatě dvojnásobným způsobem, a to buď fyzicky, nebo psychologicky, respektive psychologicko-filozoficky. V tomto druhém smyslu bývá osoba pojímána jako jedinečný nositel subjektivity a všeho, co k ní patří, jako jsou např. svoboda, vůle, vztahy, jedinečnost a neopakovatelnost, jednota duševních vlastností a procesů, vědomí a uvědomování si sebe sama či schopnost rozlišovat mezi dobrem a zlem.

Obdobně definuje osobu i francouzský encyklopedický slovník Le Robert:

Individu, être individuel, en tant qu'il possède la conscience, l'unité, la continuité de la vie mentale, la liberté, et, sur le plan éthique, la capacité de distinguer le bien du mal et de se déterminer par des motifs dont il puisse justifier la valeur devant d'autres êtres raisonnables.

(Le Grand Robert de la langue française, Tome VII., Le Robert, Paris, 1985: str. 300.)

Jak je vidět, v tomto bodě má k pojmu osoby blízko také pojem osobnost (it. *personalità*, fr. *personnalité*) chápaný jako psychologický termín.

Pojem osoby hraje dále velkou roli také v teologii, sociologii a v teorii práva (zejména lidských práv) a rovněž v právnickém jazyce nabývá zcela specifických významů (viz opozice termínů právníká X fyzická osoba). Těmi se již zabývat nebudeme a od speciálního terminologického užívání tohoto výrazu v oblasti práva přejdeme k jeho specifickému užívání v oblasti jazykovědné.

Jako lingvistický termín označuje osoba gramatickou kategorii založenou na **referenčním vztahu k účastníkům komunikačního aktu**. Problematice gramatické kategorie osoby je vyhrazena celá kapitola, v níž jsou podrobněji rozvedeny jednotlivé relevantní údaje. Na tomto místě jen upozorníme na psychologický aspekt (respektive efekt) vnímání opozice první osoby jako prostředku pro vyjádření subjektivity a třetí

osoby jako prostředku pro vyjádření objektivitu sdělení. Tato opozice je totiž důležitá pro jedno z dílčích pojetí neosobnosti vyjadřování (viz str.11).

Od substantiva osoba přejdeme k adjektivu osobní (fr. *personnel*, it. *personale*). To označuje nejen jevy, jež se týkají osob(y)/lidí obecně nebo vztahené ke konkrétní osobě, ale má také řadu významů se speciálními dílčími sémantickými rysy a takto použité vyjadřuje prakticky totéž jako adjektiva důvěrný či intimní (např. přítel, informace); nesdělitelný (pocity); vlastní; zvláštní (privilegia); jedinečný, originální, osobitý (což mj. souvisí s psychologicko-filozofickým pojetím osoby jako jedinečného, neopakovatelného nositele subjektivitu); výhradní/exkluzivní (záležitost) aj. Zajímavé je však také použití adjektiva osobní ve významu lidský, vřelý, přívětivý, neodlidštěný. Dále se tohoto adjektiva používá ve vztahu k osobě chápané z lingvistického hlediska. Jedná se jak o pojetí osobního charakteru sloves jako takových v opozici vůči jejich neosobnosti (tj. zda se jimi vyjadřovaný děj vztahuje či nevztahuje k nějak vyjádřené „osobě“, respektive konateli), tak o pojetí „osobních“ (určitých) tvarů sloves (tj. vyjadřujících gramatickou kategorii osoby) v opozici vůči tvarům neurčitým.

Nyní se můžeme opět vrátit ke kategorii neosobnosti a k adjektivu neosobní (fr. *impersonnel*, it. *impersonale*), jež bylo po sémantické stránce vymezeno výše, přičemž při rozboru jeho uplatnění z lingvistického úhlu pohledu se budeme opírat o jednotlivé definice souvisejících výrazů „osoba“ a „osobní“ a jak uvidíme dále, všechny tyto dílčí koncepce daných pojmů se nějakým způsobem promítají do neosobního vyjadřování.

Rozličné lingvistické práce užívají adjektiva „neosobní“ v různých spojeních, označujících někdy i poměrně různorodé jevy¹, alespoň pokud jde o kritéria, na jejichž základě je podstata neosobnosti posuzována. My se je budeme následovně snažit popsat a definovat společného jmenovatele veškerých jevů považovaných za prostředky neosobního vyjadřování.

Jak již bylo uvedeno, výraz „neosobní“ znamená „co se nevztahuje k osobě“ apod. Chápeme-li osobu jako obecné označení jedince lidského druhu (čili člověka), pak lze výraz „neosobní“ vztáhnout k jazykovým strukturám nevyjadřujícím jako

¹ Tj. konatel není lidský X konatel je lidský, avšak neurčitý, neznámý X je známý, ale záměrně zastřený; případně jím může být kdokoli.

referenta osobu jakožto entitu a na základě této hypotézy můžeme tvrdit, že označuje jevy vztahující se ke všemu ostatnímu, než jsou lidé. Mohou to být různé předměty, neživé věci, přírodní jevy nebo obecně jevy nevyvolané lidmi či nevztahující se k lidem nebo abstraktní pojmy. S touto koncepcí na jedné straně souvisí chápání neosobnosti sloves označovaných latinským termínem *impersonale*, tj. neosobní slovesa v pravém slova smyslu; na druhé straně je však takovéto pojetí příliš široké a připouštělo by možnost považovat za neosobní vyjadřování veškeré jazykové útvary vypovídající o všem ostatním než o lidech. Takže vedle věty *Prší* by bylo možno považovat za neosobní např. i větu *Květina voní*. Takové věty však za neosobní vyjadřování v pravém slova smyslu nepovažujeme (nicméně, jak ukážeme dále, i některé takové věty lze za případ neosobního vyjadřování v určitých případech považovat, avšak tentokrát z jiného úhlu pohledu).

Na tomto místě je nasnadě si položit otázku, v jakém vztahu by měla být ona „osoba“ vůči jazyku, v němž hledáme prostředky vyjádření kategorie neosobnosti v podobě její negace, kterou budeme dále v některých případech specifikovat jako **absenci** nebo **dekonkretizaci**. Hned pro začátek uveďme, že v této úvaze budeme vycházet z dvojího pojetí osoby - touto entitou bude: 1) opět člověk obecně; 2) gramatická kategorie 1.-3. osoby.

Ad 1)

Jestliže chápeme neosobnost jako fenomén vztahující se k osobě ve smyslu lidské bytosti obecně, pak nesmíme opomenout důležitou skutečnost, a sice že tuto osobu musíme nazírat z pohledu reference. V této souvislosti tudíž vystupuje do popředí otázka vztahu jazyka a mimojazykové skutečnosti, přičemž je třeba si uvědomit, že jazyk má schopnost ztvárnit mimojazykovou skutečnost různými způsoby a také různě hierarchizovat příslušný propoziční obsah. Jednotliví mluvčí prostřednictvím jazykového systému (Saussurovými slovy „*langue*“) vytvářejí konkrétní výpovědi a jejich spojením pak komunikáty/texty, v nichž je nějakým způsobem prezentována mimojazyková skutečnost, tj. různé jevy, procesy, děje, činnosti, události a jejich původci, předměty, o nichž se vypovídá, apod. Skutečná, reálná osoba, která je předmětem referenčního vztahu, se v jazykovém ztvárnění realizuje v různých sémantických rolích, z nichž nejdůležitější je pro náš rozbor role původce děje (konatele). **Za osobní struktury ve striktním slova smyslu považujeme takové, jež**

obsahují vyjádřeného personického konatele¹. Naopak neosobní struktury jsou takové, v nichž konatel vyjádřen není. Konatel bývá ze syntaktického hlediska vyjádřen většinou podmětem, alespoň pokud jde o aktivní věty (v pasivu se naopak do pozice podmětu dostává jiný aktant, *patiens*). Navíc ne ve všech větách se dá hovořit o konateli v pravém slova smyslu, neboť **otázka sémantických rolí a jejich třídění je komplexnější než binární opozice agens - *patiens*, a proto i některé definice neosobnosti vycházejí nikoli k konatele, nýbrž ze subjektu**. Ten je pojímán jako nositel nebo původce děje, činnosti, stavu či přisuzované vlastnosti, v podstatě tedy jako základní východisko výpovědi, o němž se něco tvrdí. Na rozdíl od přísudku je to člen predikační dvojice mluvnicky nezávislý a z různých důvodů nemusí být uveden. Podmět si za východisko pro definici neosobnosti jako termínu spojeného s oblastí lingvistiky zvolili např. i autoři francouzského encyklopedického slovníku Le Robert :

Impersonnel : Qui exprime une action sans sujet réel (d'après les grammairres classiques) ou dont le sujet est vague et ne peut être déterminé.

(Le Grand Robert de la langue française, Tome V., Le Robert, Paris, 1985: str. 413)

Z této definice vyplývá, že kritériem neosobnosti je (podle klasického pojetí) absence skutečného podmětu a dále **vágnost, neurčitost podmětu**.

Vrátíme-li se opět k pojetí, jež považuje za východisko posuzování neosobnosti **absenci původce děje**, lze rozlišovat několik případů. **Situace, kdy není původce děje vyjádřen, může nastat hned z několika důvodů: buď daný typ predikátoru konatele ve své valenční pozici nepřipouští** (slovesa neosobní v pravém slova smyslu v nejužším pojetí), **nebo je konatel neznámý, neurčitý, nespecifikovaný; popřípadě známý je, ale mluvčí necítí potřebu jej z různých důvodů explicitovat a dochází k jeho odsunutí do pozadí**. Hlavními prostředky takto pojatého neosobního vyjadřování jsou v námi studovaných jazycích takzvané **deagentní konstrukce**, zejména se jedná o některá užití **pasivních a reflexivních tvarů sloves**. Patří sem i případy, kdy původce děje není specifikován pouze ve své jedinečnosti, a to proto, že je

¹ V rozšířeném významu se může jednat o konatele vůbec (i nepersonického) nebo jiného účastníka slovesného děje v roli podmětu. Pak mohou být vyjádřeny i jiné živé bytosti a entity neživé.

jím míněn kdokoli a daná konstrukce slouží k **zevšeobecnění** sdělované skutečnosti. O oprávněnosti zařazení i těchto prostředků mezi neosobní vyjadřování svědčí jejich funkční uplatnění a společné vlastnosti s ostatními prostředky této skupiny. Ze stejného základu vychází také některé případy **transponovaného užití morfologické kategorie slovesné osoby**.

Jak je tedy vidět, úhel pohledu se zúžil, **kritérium neosobnosti se posouvá od absence charakteru (respektive sémantického rysu) osoby k nevyjádření původce děje a od nevyjádření původce děje k jeho dekonkretizaci. Jedním z kritérií neosobnosti se přitom stává nízká míra specifikace konatele.**

Tuto tezi, podle níž lze mezi prostředky neosobního vyjadřování zahrnout i případy posuzované na základě výše uvedených a jistým způsobem modifikovaných základních kritérií, potvrzuje i následující tvrzení italského lingvisty Francesca Sabatiniho (1990: 380), v němž se zabývá vztahem neosobnosti mezi výrazy neosobními v pravém slova smyslu (tj. neosobními tím, že nemají vůbec žádný vztah k osobě jako entitě), a výrazy deagentními. Tvrdí, že slovesa, která zachycují děje, jež nejsou vlastní pro lidské bytosti, mají svůj „způsob impersonality“:

I verbi che indicano eventi non degli esseri umani (piovere, nevicare, far freddo, far buio,...) hanno la loro maniera di essere impersonali. Alle persone umane è riservata quest'altra forma (= všeobecný podmět v podobě „si impersonale“);

a dále se ptá, zda je vůbec možné ideu neosobnosti spojovat s osobami:

Ma è conciliabile – ci si chiederà – il concetto di «impersonale» col riferimento alle persone?

V zápětí na tuto otázku odpovídá:

(Infatti) questo impersonale non elimina l'idea delle persone, semplicemente generalizza il riferimento a tutte le persone a cui può riferirsi quell'evento. Le persone sono dietro quelle espressioni.

A dodává:

ben altra assenza di «soggetto» c'è, invece, nel concetto espresso con 'piove'.

Ad 2)

Opřeme-li se v naší úvaze ohledně kritérií neosobnosti o gramatickou kategorii 1.-3. osoby, můžeme opět dospět ke dvěma základním pojetím. V tomto ohledu lze za prvé jako neosobní chápat (v širokém pojetí) tvary slov, jež kategorii gramatické osoby nevyjadřují vůbec, a zúžíme-li naši perspektivu na slovesa, pak slovesné tvary nevyjadřující gramatickou kategorii osoby (o této problematice podrobněji viz kapitola 10). Za druhé lze neosobnost posuzovat na základě kritéria absence „osoby“ v komunikačním aktu. Za neosobní jsou pak považovány tvary použité ve 3. osobě a jak jsme již zmiňovali, třetí osoba slouží jako prostředek pro vyjádření objektivitu sdělení, a proto je možné neosobnost v tomto smyslu chápat i jako nestrannost, respektive objektivitu. O takové koncepci neosobnosti svědčí i následující definice z hesla *impersonnel* francouzského encyklopedického slovníku Larousse:

- se dit de quelqu'un qui fait abstraction de toute marque personnelle pour exprimer un point de vue objectif (langue soutenue) : Historien, critique qui se veut impersonnel;

- se dit de ce qui ne porte aucune trace de subjectivité; neutre : Ton impersonnel.

(Grand dictionnaire encyclopédique Larousse, Tome 5. Librairie Larousse, Paris, 1983, str. 5492)

Zajímavé je, že vedle užití třetí osoby slouží stejnému účelu i další prostředky považované za neosobní v pravém slova smyslu (např. pasivum). To jen potvrzuje, že ač existují různá pojetí (kritérií) neosobnosti, která se mohou lišit třeba jen v nepatrných nuancích, jednotlivé koncepce spolu úzce souvisejí a nelze je od sebe oddělovat, protože se navzájem prolínají a v konečném důsledku se promítají do celkového pojetí problematiky neosobnosti z jazykovědného hlediska.

O komplexnosti celé problematiky nasvědčuje i uplatnění výrazu „neosobní“ z hlediska stylistického. I zde se nabízí hned několik způsobů, jak přistupovat

k interpretaci tohoto pojmu: jednak se můžeme zabývat používáním prostředků neosobního vyjadřování při vytváření různých komunikátů spadajících do odlišných stylů, jednak lze studovat neosobnost jako základní konstitutivní stylistický prvek / faktor komunikátů a rozlišovat **opozici osobního a neosobního stylu**. Této otázce se opět věnujeme podrobněji na daném místě v souvislosti s příslušnými jevy, nicméně bychom rádi upozornili na skutečnost, že neosobní styl může být pojímán buď ve smyslu *objektivní*, nebo *odosobněný*, *nelidský*¹ (pak sémantické vymezení neosobnosti souvisí i v lingvistické oblasti s jedním z pojetí tohoto výrazu na obecné rovině, a to s pojetím s pejorativními konotacemi, tj. neosobní = odlidštěný).

Stručné shrnutí

Na závěr této kapitoly uvedeme následující shrnutí: **základy, z nichž vychází neosobní vyjadřování, nejsou zcela homogenní; hlavním kritériem pro posuzování neosobnosti, tj. společným jmenovatelem všech takto označovaných jevů, je přítom absence „osoby“ pojaté z různých výše uvedených hledisek.**

Prostředky neosobního vyjadřování, jež používají jednotlivé jazyky, jsou tudíž rozmanité. **V češtině, italštině a francouzštině jsou tyto prostředky v hrubých rysech totožné, avšak v jejich užívání, stylistické či jiné distribuci se jednotlivé jazyky, alespoň částečně, navzájem liší.** V následujících kapitolách se budeme věnovat příslušným neosobním konstrukcím, přičemž si budeme všimnout případných nuancí v jejich uplatnění mezi uvedenými jazyky. Předmětem našeho zájmu budou jednak **slovesa neosobní v úzkém slova smyslu, jednak neosobní užití sloves jinak osobních, různé deagentní, faktitivní, pasivní a reflexivní struktury, bezpodmětové struktury, věty se všeobecným podmětem, věty s transponovaným užitím slovesných osob;** neosobní slovesné mody a související nominální styl aj.

¹ Srovnejte např. opozici výrazů, jimiž se mluvčí může dotázat neznámého člověka, k němuž si chce přislednout: *Máte tu volno? X Je tu volno?* Je zřejmé, že varianta s neosobním predikátem *Je tu volno?* působí ve srovnání s konkurenčním obratem, jenž užívá sloveso ve tvaru 2. osoby, jako mnohem více odosobněná, distancovaná od adresáta.

2 Role kategorie slovesné osoby ve vztahu k neosobnímu vyjadřování

2.1 Základní teze

Jak bylo uvedeno v úvodní kapitole, neosobnost vyjadřování spočívá mj. v nízké míře specifikace, resp. konkretizace konatele. Sémantickou roli konatele ve větách s verbem finitem v aktivu syntakticky vyjadřuje podmět (o větách se slovesným rodem pasivním a o tzv. větných ekvivalentech bez slovesa v určitém tvaru bude pojednáno na jiném místě). A právě v tomto bodě nacházíme souvislost s gramatickou kategorií slovesné osoby. Než se budeme podrobněji zabývat vztahem neosobního vyjadřování a kategorie slovesné osoby, je třeba nejprve nastínit její základní charakteristiky.

Autoři *Mluvnice češtiny* přisuzují slovesné osobě velkou důležitost: hodnotí ji jako základní osu výstavby výpovědi, protože pojmenovává **účastníky řečového aktu** (Petr 1986: 157). V Encyklopedickém slovníku češtiny (Karlík 2002: 299) je definována jako „morfologická kategorie slovesa tvořená trojčlenným paradigmatickým hodnot označovaných tradičně číselným pořadím: první, druhá a třetí osoba“. Její role spočívá v tom, že „slouží k vyjadřování vztahu obsahu predikátu k účastníkovi komunikačního aktu“ (ibid.). K pojmenování účastníků komunikace a osob, jevů a předmětů, o nichž je řeč, máme shodně v češtině, italštině i francouzštině k dispozici celkem tři osoby. Základní funkce jednotlivých osob se v daných jazycích shodují. V jejich užívání nicméně existují nepatrné nuance, o nichž se zmíníme později. Obecně lze říci, že první osobou vyjadřujeme autora komunikátu, přičemž 1. osoba plurálu vykazuje zvláštní vlastnosti; druhá osoba označuje adresáta (přítomného či nepřítomného) a **třetí osoba je tzv. „nepartnerská“** (Čechová 2000: 161) – nevztahuje se k žádnému z partnerů komunikace, je vyhrazena pro osoby, předměty a jevy, o kterých je řeč, ty přitom nutně nemusí být v dané komunikační situaci přítomné (často se jedná právě o jevy obecné či neurčité¹). **Jejím prostřednictvím zpravidla vyjadřujeme předmět komunikace – je tedy určitým způsobem „neosobní“, a to**

¹ A připomeňme, že sémantický rys obecnosti a neurčitosti je jedním z charakteristických znaků neosobních konstrukcí.

v tom smyslu, že se distancuje od účastníků komunikačního aktu. Stojí totiž v opozici k ostatním dvěma osobám, které účastníky komunikace vyjadřují. Jak uvádí Čechová (ibid.), „užití první nebo druhé osoby značí, že mluvčí nebo adresát jsou ve větě v pozici podmětu, zatímco užití třetí osoby znamená, že podmětem není ani jeden z nich“. Navíc právě **ve 3. osobě lze použít** (alespoň) bezpříznakově **jako podmět i entity neosobní**, tj. které nejsou osobami. Zde tedy máme jeden ze styčných bodů mezi problematikou kategorie slovesné osoby a neosobního vyjadřování jakožto jevu založeného na sémantice konatele. Přesto je třeba upozornit, že slovesná osoba jakožto gramatická kategorie nevyjadřuje přímo osobu ve smyslu lidské bytosti.

Zajímavý je také pohled na otázku slovesné osoby z hlediska jazykové typologie. Tato morfologická kategorie slovesa je totiž ve tvarech vykazujících flexivní rysy vyjádřena flexivním morfémem¹, jenž vyjadřuje predikační vztah k příslušnému účastníku komunikačního aktu. Naopak v jazycích se silně rozvinutými izolačními rysy, jako je např. angličtina, dokonce často nebývá slovesná osoba vůbec zmiňována jako gramatická kategorie slovesa, ale uplatňuje se pouze či převážně u osobních zájmen. Slovesná osoba má totiž „bezprostřední formálně-syntaktickou vazbu na lexikálně-gramatickou kategorii osobních zájmen (s výjimkou reflexiv)“ (Karlík 2002: 299). **Osobní zájmena** tedy slouží jako **prostředek koreference k entitám komunikačního aktu a v řadě případů, kdy kategorie slovesné osoby nalézají uplatnění jako prostředek neosobního vyjadřování, se mohou i tato zájmena na této funkci podílet**². V oblasti syntaxe ještě stojí za zmínku skutečnost, že zatímco predikát v první a druhé osobě může mít za podmět pouze zájmeno, subjekt predikátu ve 3. osobě může být vyjádřen jak zájmenem, tak substantivem či vedlejší větou.

¹ Např. v češtině i italštině je paradigma slovesných koncovek poměrně značně rozrůzněno (ač třeba v italštině se vyskytuje homonymie koncovek pro 1.-3. os. sg. konjunktivu přítomného a minulého nebo pro 1.-2. os. sg. konjunktivu imperfekta a plusquamperfekta). Ve francouzštině je situace složitější, neboť existují velké rozdíly mezi jazykem psaným a mluveným, kdy se často objevuje homonymie koncovek na úrovni mluveného jazyka, kdežto v psané podobě jsou koncovky rozrůzněny. Z tohoto hlediska, pokud jde o oblast slovesné konjugace, francouzština tíhne k izolačnímu typu více než italština.

² Konkrétní příklady viz např. kapitola zaměřená na textové ukázky a příklady kumulace prostředků neosobního vyjadřování.

2.2 Role slovesné osoby a zdvořilostního oslovení

Výše jsme se zmiňovali o nuancích v užívání slovesných osob v námi studovaných jazycích. Tyto rozdíly se týkají zejména tzv. vykání nebo lépe řečeno zdvořilostního oslovení. Zatímco v češtině a francouzštině se úcta k adresátovi vyjadřuje 2. osobou plurálu, v současné spisovné italštině (a řadě dalších jazyků jako španělština, portugalština, němčina, polština...) se používá 3. osoby. Jde o jeden z případů transpozice slovesné osoby, neboť se jedná o užití, jež je v rozporu s jejím primárním významem a funkcí. Oproti tomu při vykání 2. osobou plurálu jednotlivci dochází k posunu nikoli v osobě, nýbrž pouze v čísle (a pro úplnost dodejme, že ani zde není plurálová forma dodržována důsledně, protože existují tvary, kdy má sloveso formu singulárovou - např. v příčestích – a to jak v češtině, která je v tomto směru vyhraněnější, tak ve francouzštině, kde se plurálová shoda s příčestím omezuje na psaný jazyk). 3. osoby (konkrétně plurálu) se pro vyjádření úcty k adresátovi ovšem používá i v češtině, v podobě tzv. onikání. Jde však o jev silně příznakový, spjatý zejména se starší podobou jazyka. Podobně ani v italštině není při vyjadřování úcty striktně uplatňováno používání 3. osoby (zde pro „vykání“ jedné osobě ve formě singulárové ženského rodu a pro „vykání“ více osobám ve formě plurálové). V řadě italských dialektů je totiž do současné doby živé klasické vykání 2. osobou plurálu, tak jako je tomu v češtině či francouzštině. Vysvětlení lze najít v diachronním pohledu na vývoj daných forem. V latině se běžně tykalo a 2. osoby pl. se užívalo jen pro více adresátů, nikoli jednoho. Teprve od 3. století n.l. se postupně začínaly vysoce postavené osobnosti oslovovat pomocí druhé osoby plurálu, přičemž singulárová forma (tj. tykání) přetrvávala i nadále na území Románie i ve starorománské době. Zvyk používat pro vyjádření úcty 3. osobu se na území dnešní Itálie rozšířil až od počátku 15. století pod vlivem španělštiny. Tento úzus nejprve sloužil pro oslovování šlechticů a vztahoval se k titulům jako *Vostra Eccellenza*, *Vostra Signoria*. Nejdříve se rozmohl v oblastech severní Itálie a záhy pronikl i do Toskánska, z jehož dialektu se vyvinula současná spisovná italština. V systému italského jazyka definitivně zakořenil v 17. století, přesto však se v řadě dialektů do současnosti zachovalo užívání 2. osoby plurálu (*voi*), zejména na severu Itálie, a v některých nářečních oblastech (v Abruzzách, Sabinských horách, v jižní Apulii, v části Kampánie a Kalábrie) dokonce i 2. osoby singuláru (Hamplová: 2002). 2. osoby plurálu a zejména *voi* se pak oficiálně užívalo během fašistického režimu, a to jednak v rámci návratu ke

kořenům a tradicím starých Římanů, jednak proto, že zájmeno *Lei*, jež je ženského rodu, připadalo dobovým ideologům nevhodné pro oslovování osob mužského pohlaví.

2.3 Asymetrie slovesných osob a s ní spojené užívání neosobních tvarů sloves

Autoři příruční mluvnice češtiny (Grepl 1995: 311) tvrdí, že po sémantické stránce lze 1. a 2. osobu označit za „životné“, neboť mluvčím může být v klasickém pojetí pouze člověk a adresátem člověk nebo zvíře. Tuto charakteristiku lze však považovat za zjednodušující a spějící ke schematizaci, neboť v případě personifikace či apostrofy neživých objektů tomu tak není, nemluvě o entitách jako je Bůh, různé nereálné mytologické postavy apod.). Celý ostatní svět kromě dějů týkajících se mluvčího nebo adresáta pak spadá do tzv. 3. osoby. Slovesa, jejichž podstatou je, že vyjadřují děje, stavy, procesy a jejich změny, umožňují prostřednictvím kategorie slovesné osoby vztáhnout děj k živým bytostem i neživým předmětům nebo také právě vyjádřit takový děj, který není příznakem žádné známé substance (věty typu *Jedlo se tam dobře*) nebo u něhož se žádná substance ani nepředpokládá (věty typu *Sněží; Stmívá se*). Takovéto konstrukce jsou právě konstrukcemi neosobními chápanými z různých hledisek. Slovesa v nich použitá totiž nemají substančního nositele stavů a procesů, jež vyjadřují, a to buď proto, že neexistuje, nebo proto, že není přesně vymezen (buď se jedná o konkrétního nositele, který není známý, nebo o všeobecného nositele, jímž může být kdokoli, popřípadě je v intenci autora daného komunikátu jej zamlčet).

Z výše uvedených charakteristik vyplývá, že v 1. a 2. osobě nelze použít všechna slovesa, např. slovesa popisující atmosférické jevy nebo (alespoň pokud jde o tvary singulárové) slovesa vyjadřující více než jednoho původce děje (např. sloveso *shromažďovat se*). V takových případech tedy hraje prvořadou roli sémantický faktor: **slovesa, která jsou svou sémantikou inkompatibilní s významem první a druhé osoby, se používají ve tvaru třetí osoby. Ta se jeví jako bezpříznaková, neboť (lidskou) osobu jako význam nemusí vyjadřovat a právě v ní dochází v rámci neutralizace kongruence k neutralizaci čísla a rodu, tj. k použití bezpříznakových tvarů (*pršelo-n. sg.; è piovuto-m.sg.; il a plu-m.sg.*). Z tohoto důvodu se v ní vyskytují také tzv. neosobní slovesa (impersonalia), tj. slovesa, která svou sémantikou**

nevyjadřují vztah k původci děje. Zde se již dostáváme blíže k problematice neosobních sloves jako takových. Slovesa považovaná za neosobní v užším slova smyslu se mohou z uvedených důvodů neosobně užívat právě pouze ve 3. osobě. Tato slovesa jsou slovesy avalentními (v terminologii některých italských gramatiků slovesy s nulovou valencí: *verbi zero-valenti*), tj. takovými, u nichž sémantickou roli konatele (a ani žádnou jinou) nelze obsadit. Jsou to tzv. vlastní neosobní slovesa (*impersonalia*), jež se vyznačují tím, že ze sémantických důvodů nemají v primárním užití úplné paradigma, přestože teoreticky je lze formálně vytvořit. Podrobněji se takovými typům predikátů věnujeme v kapitole č. 6. Ve většině případů **se ve 3. osobě vyskytují i další slovesa ve tvaru určitém užitá neosobně**, jež však nejsou avalentní a paradigma nemají neúplné. Jedná se zejména o **pasivní konstrukce** bez specifikace konatele a o **věty se všeobecným podmětem**.

Mezi prostředky neosobního vyjadřování však dále počítáme i některé případy transponovaného užití slovesných osob. Jimi se zabýváme v následující části této kapitoly.

2.4 Transponované užití slovesných osob

Jak jsme již naznačili, členy morfologické kategorie osoby lze vedle jejich primární funkce použít i sekundárně, a to **z různých důvodů stylistických nebo pragmatických, čímž se dociluje různých efektů**. Jedním z příkladů, kdy dochází k posunům ve slovesné osobě, jsou zmiňované případy zdvořilostního oslovení. Dalším příkladem může být např. tzv. plurál majestaticus, užití 3. os. sg. pro vyjádření mluvčího při komunikaci s malými dětmi apod. Poměrně **značná část sekundárních funkcí slovesné osoby nachází uplatnění v rámci problematiky neosobního vyjadřování. Za neosobní lze tyto konstrukce považovat, vycházíme-li ze sémantického kritéria neurčitosti původce děje jako ze základního předpokladu pro posuzování neosobnosti příslušného jevu**. Nyní se zaměříme na charakteristiku základních modifikací ve využití morfologické kategorie osoby, a to s přihlédnutím k neosobnímu vyjadřování (s výjimkou již analyzovaného zdvořilostního oslovování). V následujícím výkladu budeme při uvádění příkladů nejprve vycházet ze situace v češtině a dané údaje posléze doplníme o specifikace platné pro francouzštinu a italštinu.

- **1. osoba sg.**

Její sekundární uplatnění slouží k dekonkretizaci aktantu v roli podmětu, především k jeho zevšeobecnění, a to ačkoli první osoba singuláru logicky vylučuje všeobecný podmět. (Jak je ovšem známo z řady lingvistických studií, jazyk nutně nefunguje na logických principech.)

Např.: *Když něco slíbím, tak to splním.*

- (Tj. „když **člověk** něco **slíbí**, tak to **má splnit**“;
„když **se** něco **slíbí**, tak **se** to **má splnit**“).

Jezdí se do ciziny, do hor, jako bych se styděl, že jedu do roviny.

- (Tj. „jako **by se člověk /každý styděl**, že **jede** do roviny“).

U druhého příkladu si všimněte a) spojení 1. os. sg. s dalším zevšeobecnujícím prostředkem – zvratným pasivem (*jezdí se*) – v jednom souvětí; b) že toto větu nelze parafrázovat pomocí reflexivního pasiva, jako ukázkou předchozí, a to proto, že její predikát obsahuje zvrátané sloveso.

Toto užití 1. osoby sg. v roli všeobecného podmětu se v češtině rozšířilo teprve v druhé polovině 20. století. Je však nutné upozornit, že výpovědi tento prvek obsahující jsou po stylistické stránce příznakové a silně expresivně zabarvené. Francouzštině ani italštině není obdobný způsob vyjádření vlastní a ani gramatiky obou jazyků tuto funkci 1. osoby sg. nezmiňují.

- **2. osoba sg. a pl.**

I 2. osobu lze sekundárně použít pro zevšeobecnění konatele. 2. os. sg. se v této funkci často vyskytuje v příslovích, aforismech, pořekadlech. V takovém případě je pak příslušný děj chápán jako neaktuální, gnómický. Stylisticky se omezuje prakticky na komunikáty běžně sdělovací, případně literární či publicistické, nikoli však na odborný nebo administrativně-právní styl.

Jak si usteleš, tak si lehneš.

- (Tj. „jak **si člověk ustele**, tak **si lehne**“)

S poctivostí nejdál dojdeš.

- (Tj. „s poctivostí **člověk** nejdál **dojde**“)

Takového člověka nepřesvědčíš.

- (Tj. „takového člověka **nelze přesvědčit**“)

Venku je, že bys ani psa nevyhnal.

- (Tj. „...že by **člověk** ani psa nevyhnal“)

Starého vrabce plevami neošidíš.

- (Tj. „Starého vrabce **nelze** plevami ošidit“; nebo „Starý vrabec **se nenechá** plevami ošidit“)

Darovanému koni do úst nekoukej.

- (Tj. „Darovanému koni **se nemá** koukat do úst“).

V takovýchto větách se jako podmět u příslušného výrazu zpravidla nevyskytuje osobní zájmeno. Nicméně ve vzácných případech jej můžeme dokumentovat, jak dokládá následující ukázka z Mluvnice češtiny (Daneš 1983: 243), kde je prezentováno komplexní ztvárnění užití 2. osoby singuláru při zobecnění dané výpovědi a v níž se v rámci gradace a zdůraznění v poslední větě objevuje zájmenný podmět „ty“. Dodejme, že obdobná situace je i v italštině (viz dále).

*Jsou lidé tak dovední, že **by ses** na ně **díval** po celý den, a když je **vidíš** tropit ty nejhorší věci, bolí **tě** to víc, než kdyby to tropil člověk ségorský.*

*Mučí **tě** to, jako **bys ty sám měl** podíl na jejich vině.*

Je-li u tohoto typu vět v češtině sloveso užito ve formě **imperativu**, pak často slouží k vyjádření **negativního emocionálního postoje** mluvčího:

***Pozvi** ho někam a on **ti** udělá ostudu.*

*Pak takovému člověku **pomáhej**.*

*Takovému člověku **půjč** peníze, a už je nikdy **nevidíš**.*

Nyní uvedeme ještě ukázkou použití 2. osoby singuláru s generalizující funkcí v delším textovém útvaru:

*Měl nás brzy tam, kde nás chtěl mít, měl nás tam velmi brzy, neboť **jsi** jen voják, **jsi** tu vždycky sám proti stu a tisíci, **jsi** tu vždycky stržen ostatními a **vykonáš** vždycky, co musí být vykonání. Jen trochu zprvu zaskřípělo, vteřina, za níž **cítíš** svou vůli, drcenu v piliny... (F. Šrámek, Žasnoucí voják).*

Vedle češtiny se s 2. osobou singuláru ve funkci všeobecného podmětu setkáváme i v italštině. Naopak ve francouzštině je její výskyt vzhledem k existenci zájmena „on“ prakticky nulový.

Pro italštinu uvedeme následující příklady:

*In Italia, in qualsiasi trattoria **vai, trovi** sempre pastasciutta.*

- (Tj. „in Italia, in qualsiasi trattoria **uno** va, trova sempre pastasciutta“; „in Italia, in qualsiasi trattoria **si va, si trova** sempre pastasciutta“)

*Quando **viaggi** in treno, **sei** più rilassato.*

- (Tj. „quando **uno** **viaggia** in treno, è **più rilassato**; „quando **si** **viaggia** in treno, **si** è **più rilassati**“)

Zajímavý příklad, kdy je jako prostředku zevšeobecnění užito 2. osoby sg., uvádí Grande grammatica italiana di consultazione (Renzi 1988: 542):

*Quando **ti** fissano, **pensi** sempre di avere addosso qualcosa di sbagliato.*
(Quando fissano una persona, questa pensa di...)

Funkci zevšeobecnění zde plní nejen slovesná osoba, nýbrž také koreferenční zájmeno předmětové. Tento jev je okomentován následovně (ibid.): „il pronome di II persona sing., invece di avere come referente l'ascoltatore, può fare riferimento ad un

impersonale (in un certo senso l'ascoltatore viene interpretato come rappresentante di una categoria generica).“

Dodejme, že kromě 2. os. sg. je v tomto příkladě navíc použita transponovaně s genericovou platností i 3. os. pl. (*fissano*).

Z vlastní excerptce dále uvedeme následující příklady pocházející z textů publicistického stylu, doplněné komentářem:

*„A Gerusalemme il sapere sembra dissolversi di fronte alla sostanza delle cose: a ogni passo, in ogni luogo, ciò che **hai imparato** lungo la **tua** vita si infrange su quella straordinaria nudità delle cose, fatta di pietre, muri, silenzi e voci che si perdono nell'etere. Qui **ti** pervade l'idea di un Dio che si assenta da **noi**, un Dio che lascia l'**umanità** di fronte alle sue responsabilità.“*

(„Io, Arabo a Gerusalemme“, in: La Repubblica, 25.04.2005, str. 27).

V této ukázce stojí za pozornost vedle užití 2. os. sg. ve funkci všeobecného podmětu také celý kontext a jednotlivé zvýrazněné výrazy, jež se svou sémantikou podílejí na signalizaci všeobecného charakteru popisované situace, a to včetně koreferenčních prostředků vztahujících se k 2. os. sg.

*Se **tu racconti** che **hai passato** una notte con Naomi Campbell o anche solo con la bellissima ragazza della porta accanto, **ti seguono** con interesse, invidia o maliziosa eccitazione.*

(<http://www.espressonline.it/eol/free/jsp/detail.jsp?m1s=o&m2s=null&idContent=411467&idCategory=4817>).

Zde má 2. os. sg. rovněž platnost zevšeobecňující (a zároveň je užitá současně se 3. os. pl. v téže funkci), přičemž zajímavé je zdůraznění prostřednictvím explicitace zájmeného podmětu „*tu*“.

Na závěr příkladů z italštiny uvedeme použití 2. osoby sg. v širším kontextu, kde se pojí s vyprávěním v 1. osobě sg., přičemž z textového ztvárnění je patrné, že užitím 2. os. mluvčí popisovaný děj nejen zobecňuje, ale zároveň vztahuje na sebe.

Ci sono delle regole che distinguono il lecito dall'illecito ma anche la coscienza è importante. I controlli funzionano bene, soprattutto in atletica; del resto, se non pensassi questo vivrei con la cultura del sospetto anche perché, se sei finalista devi presentare la tua agenda degli spostamenti ogni trimestre, in modo da essere costantemente e quotidianamente controllabile.¹

Co se týče 2. os. pl. (obecně), té se v obdobné funkci užívá méně často:

Na každé jeho slovo jste mohli vzít jed.

- (Tj. „na každé jeho slovo mohl **člověk** vzít jed“)

Zajímavé je však zamyslet se nad vztahem primární² funkce 2. os. plurálu ve vztahu k neosobnímu vyjadřování pojatému na bázi neurčitosti konatele. Jelikož touto funkcí je označovat kolektivního adresáta, který může být v závislosti na konkrétní situaci konstituován různě velkou skupinou (od dvou po prakticky neomezený počet), jejíž členové mohou být konkretizováni, respektive dekoncretizováni různou měrou, lze z tohoto úhlu pohledu i užívání 2. os. pl. za jistých okolností považovat za prostředek neosobního vyjadřování. Takové případy jsou ovšem specifické a vždy spíše vyplývají z celého širokého kontextu.

Jako shrnutí uvedme, že transponované užití 2. osoby (singuláru i plurálu) se vyskytuje v konstrukcích, kdy prezentujeme informaci jako neosobní, zevšeobecněnou, avšak oproti jiným konstrukcím může být použitím tohoto prostředku kladen větší důraz na adresáta³, který je tímto vtažen do děje (nezapomínejme, že mluvčí se obrací k nějak vymezené skupině adresátů - byť neznámých - a jak bylo řečeno, 2. osoba vyjadřuje partnera, účastníka komunikace):

¹ Jedná se o úryvek z rozhovoru s italským atletem Stefanem Baldinim (konkrétně o součást odpovědi na otázku, jaký názor má na používání anabolik a jiných podpůrných prostředků) získaný z nepublikovaného interního materiálu překladatelské agentury.

² Nebereme tedy v úvahu případy vykání jedné osobě.

³ Může, ale nemusí, jak dokládá mj. výše uvedený poslední příklad z italštiny (str. 20), kde do popředí naopak vystupuje mluvčí sám.

„L'ascoltatore è così compreso esplicitamente fra i referenti possibili del soggetto generico (che può comprendere del resto anche il parlante)“ (Renzi 1988: 99).

Používání 2. osoby k vyjádření všeobecného konatele se vyskytuje v jazycích, kterými se zde zabýváme, v menší míře (na rozdíl např. od ruštiny, kde je mnohem běžnější) než jiných, konkurenčních prostředků. Jedná se tedy spíše o prostředek umístěný na periférii systému daných jazyků.

- **1. osoba pl.**

Plurál 1. osoby je ze sémantického hlediska zajímavý tím, že na rozdíl od 2. a 3. osoby neoznačuje větší množství počtu příslušných entit, v tomto případě tedy mluvčích (jinými slovy *my* ≠ více *já*), nýbrž prostě vyjadřuje množinu subjektů zahrnujících mluvčího a další jedince. Jsou-li tito jedinci konkrétní, pak se jedná o primární funkci tohoto prostředku a o neosobním užití zde neuvažujeme. Naopak většina z bohatého souboru typů transpozice 1. os. pl. nachází uplatnění v rámci námi studovaného neosobního vyjadřování. Co se týče predikačního vztahu verba finita užitého v 1. os. pl. k množině osob, jež jsou součástí komunikačního aktu, rozlišujeme tři situace:

- a.) predikovaný obsah se vztahuje jen na mluvčího a (jednoho) adresáta – tj. „JÁ a TY“;
- b.) predikovaný obsah se týká mluvčího, adresáta a další množiny osob k nim příslušajících – tj. „JÁ a TY a OSTATNÍ S NÁMI“ – jde o tzv. inkluziv (Karlík 2002: 299);
- c.) predikovaný obsah se vztahuje na mluvčího a jednu nebo více osob, o nichž je řeč – tj. „JÁ a OSTATNÍ SE MNOU kromě TEBE“ – tentokrát hovoříme o tzv. exkluzivu (ibid.).

Tzv. inkluzivní plurál (b) pak může plnit funkci prostředku neosobního vyjádření, pokud se vztahuje k široké množině dalších osob vedle mluvčího, jež nejsou přesně delimitovány. Je jedním z nejčastějších způsobů vyjádření všeobecného podmětu, zejména v jazycích, jež nemají gramatikalizovaný prostředek pro vyjádření

všeobecného podmětu (např. čeština). Takovýto plurál je funkčně ekvivalentní s jinými prostředky neosobního vyjadřování, např. s reflexivním pasivem.

Pokud jde o posuny v užití 1. os. pl., mezi nejznámější se řadí tzv. **autorský plurál**, označovaný také jako plurál **skromnosti**. Tento prostředek se uplatňuje převážně v odborném stylu a slouží zejména k **posílení objektivitě prezentovaných informací**, neboť se tím **individuální autor**, jenž hovoří de facto za sebe, **distancuje od příslušného sdělení**. A právě v tomto odstupu můžeme rovněž spatřovat další rys neosobnosti vyjádření. Autor totiž nechce zdůrazňovat svou osobu, své názory, sám sebe odsouvá do pozadí; ačkoli je agentem, svým jednáním a myšlením **se řadí do fiktivního kolektivu**. Tento kolektiv lze interpretovat jako širokou vědeckou obec a v této souvislosti se již dostáváme opět k posouzení kritéria neosobnosti i z hlediska nízké míry specifikace konatele, respektive z hlediska všeobecnosti. Takže pro zařazení autorského plurálu mezi prostředky neosobního vyjadřování nacházíme hned **dvě** kritéria současně.

V této kapitole se budeme zabývat ...

Domníváme se, že...

Hned na začátku jsme připomněli, že...

Reflexy dělíme na podmíněné a nepodmíněné.

Dodejme, že tyto věty lze parafrázovat za použití prostředků v daném kontextu funkčně ekvivalentních, u nichž je neosobnost na první pohled ztelnější (např. „na začátku **bylo připomenuto**, že...“; „**reflexy se dělí na podmíněné a nepodmíněné**“.). Na druhé straně lze u některých z nich nahradit plurál singulárem, čímž se vyjádří situace adekvátní z hlediska skutečné reference (např. „**domnívám se, že**“ namísto „**domníváme se, že**“).

Vedle autorského plurálu se 1. os. pl. užívá neosobně v řadě dalších formulací, jež vyjadřují všeobecnou platnost popisovaného jevu.

Ne pro školu, ale pro život se učíme.

(Tj. „ne pro školu, ale pro život se **člověk učí**“; „... **je třeba se učít**“)

Před ale píšeme čárku.

(Tj. „před ale **se píše** čárka“; „před ale **je třeba psát** čárku“)

V italštině a ve francouzštině lze rovněž užít 1. osoby pl. k zevšeobecnění a také ve funkci autorského plurálu, přičemž ve francouzštině se jedná (alespoň na úrovni languové), oproti situaci v češtině a italštině, o prostředek méně rozšířený, a to opět z důvodu konkurence všeobecného podmětu „on“.

Ukázky autorského plurálu:

Fr.: *Nous n'avons pas eu la prétention de donner dans ce livre une grammaire complète de la langue française.*

Fr.: *Nous considérerons d'abord les occurrences du passif dans un texte. Nous analyserons ensuite le passif selon ses traits sémantiques et nous distinguerons le passif simple et le passif élargi. (Weinrich).*

It.: *Ciò che stiamo per raccontare è in parte frutto anche delle ricerche portate avanti in questo nuovo clima.*

Ukázky užití v zevšeobecňující funkci:

Fr.: *Nous ne réagissons pas toujours par la colère l'impatience à l'attente dans une queue. Et pour cause, notre résistance fluctue en fonction du service, de la rétribution que nous attendons.*

It.: *In Italia mangiamo molta pastasciutta; Se ci lamentiamo troppo, diventiamo noiosi.*

V italštině se dále setkáme se zvláštním způsobem neosobního (transponovaného) užití 1. osoby pl., který se považuje za ustálené a jediné možné ztvárnění konstrukce typu *Quanti ne abbiamo oggi? Oggi ne abbiamo...* tj. *Oggi è*

(např. *il 20 settembre*). Pro srovnání v češtině ekvivalentní výrazy vyjadřujeme neosobní vazbou slovesa „být“ ve 3. osobě singuláru.

- **3. osoba sg.**

3. os. singuláru se užívá, stejně jako 1. osoba singuláru, transponovaně v neosobní funkci pouze v češtině, kde jde o ustálený úzus pro vyjádření obrátů se všeobecnou platností, jež jsou hojně zejména v přirovnáních:

Sejde z očí, sejde z mysli.

*Spí, jako **by** ho do vody **hodil**.*

*Umí to, jako když bičem **mrská**.*

*Co **by** pět **napočítal**.*

*Je tichý a trpělivý, dříví **by** na něm **mohl štípat**.*

*Přestalo pršet, jako když **utne**.*

*Lže, jako když **tiskne**.*

*Je tma, že **by** ji **mohl krájet**.*

*Krve **by se** v něm **nedořezal**.*

*Vyskočil, jako když ho **bodne**.*

Co se týče češtiny, představuje použití 3. osoby sg. ve funkci všeobecného podmětu nejstarší český úzus pro vyjádření všeobecného subjektu¹. Tento úzus z jazyka vymizel a zbyl jen ve frazeologismech. Dochovalo se jen několik případů, které dnes vnímáme jako neosobní věty a v nichž by daný prostředek bylo opět možné parafrázovat (byť v některých případech obtížněji) jinými obraty, jež považujeme za neosobní: např.: „*jako **by** ho do vody **hodil***“ (tj. „jako by byl hozen“ - není specifikováno kým); „*dříví **by** na něm **mohl štípat***“ (tj. „dříví **by se** na něm **mohlo štípat**“).

V italštině a francouzštině se s podobným transponovaným užitím 3. osoby singuláru nesetkáme, nicméně je třeba připomenout, že i v těchto jazycích slouží 3. osoba sg. k vyjádření všeobecného podmětu a ostatních neosobních struktur; rozdíl však

¹ Jistě stojí za poznámku, že tento nejstarší úzus vyjádření všeobecného podmětu v češtině ne náhodou souvisí s tím, že 3. osoba singuláru je považována za bezpříznakovou z perspektivy komunikačního aktu.

spočívá v tom, že nikoli „sama za sebe“ (tj. v sekundární funkci), nýbrž ve spojení s jinými prostředky (zájmeným podmětem „on“ ve francouzštině, slovesem doprovázeným tzv. „*si impersonale*“ v italštině).

- **3. osoba pl.**

Signalizuje, že se jedná o blíže neurčenou skupinu lidí, do které však nespadá ani mluvčí, ani adresát. O jakou skupinu jde, bývá často naznačeno příslovečným určením: *V rádiu hlásili, že zítra bude pršet.*

Ve 3. osobě plurálu lze „neosobně“ též použít slovesa jinak osobní (mimo slovesa vyjadřující přírodní jevy), neznáme-li konatele nebo chceme-li jeho identitu zamlčet (*pijí tam mnoho vína*), a to i v případech, kdy si je mluvčí vědom, že se jedná nikoli o více osob, nýbrž pouze o jednu (*tak nám zabili Ferdinanda*).

3. osoba plurálu slouží k vyjádření neurčité osoby / všeobecného podmětu ve všech třech jazycích. Ve francouzštině je opět toto užití vzhledem k existenci gramatikalizovaného všeobecného podmětu „on“ méně časté a vyznačuje se tím, že většinou nabývá rysu pejorativního hodnocení. I v italštině (a češtině) je rovněž omezen, neboť mu konkuruje zejména reflexivní pasivum (jako příklad z italštiny můžeme uvést: *bussano alla porta*).

Poznámky k užití 3. osoby pl. v sekundární funkci v italštině

V italštině není možné (stejně tak ani v češtině nebo angličtině) doplnit v takových větách sloveso podmětem ve tvaru zájmena „*loro*“, jehož referent je vždy určitý. Zajímavé jsou dále vazby se slovesem *dovere*, u nichž je, jak upozorňuje Renzi (1988: 100), při neurčitém podmětu vyjádřeném pomocí 3. osoby plurálu možný pouze jediný typ interpretace modality ze dvou možností, jež tyto konstrukce připouštějí, a sice interpretace ve smyslu „pravděpodobného dohadu“ (česky „*asi*“), nikoli ve smyslu nutnosti:

Devono aver ammazzato compare Turiddu prima del tramonto (= è probabile che hanno ammazzato).

Poznámky k užití 3. osoby pl. v sekundární funkci ve francouzštině

Jak bylo uvedeno výše, ve francouzštině je uplatnění 3. osoby plurálu jako neurčitého/všeobecného podmětu vzácnější. Tento podmět je vzhledem k charakteristikám systému francouzského jazyka vždy nutně vyjádřen v explicitní formě pomocí zájmena „ils“, které **často kodesignuje odstup, opovržení** (hovoříme o tzv. *ils méprisant*):

Ils ont encore augmenté les impôts.

Il faut se séparer les gars, ils vont nous suivre à la piste.

Takovéto věty se často používají, vypovídá-li se o nějaké autoritě, zejména státní, administrativní nebo okupační. Jak uvádí Šabršula (1986: 157), jde o **negativně afektivní užití, přičemž depreciativní kodesignace vyplývá z kontextu** a tento afektivní element nelze definovat jako sém (konotát) na úrovni jazyka.

2.5 Používání slovesných osob ve vztahu k tzv. všeobecnému podmětu

Otázce všeobecného podmětu se samostatně věnujeme v kapitole č. 4. Na tomto místě pouze upozorníme na dvě zajímavé skutečnosti s ohledem na tuto kapitolu. Pokud jde o vztah všeobecného podmětu a kategorie slovesné osoby jako takové, pak v této souvislosti lze věty se všeobecným podmětem charakterizovat jako věty, jež mají osobní podmět, který **v sobě zahrnuje všechny slovesné osoby, ale žádnou z nich zvláště nezdůrazňuje ani nevylučuje**. Lze tedy tvrdit, že užitím všeobecného podmětu dochází k neutralizaci, respektive k **anulování rozdílů mezi jednotlivými osobami**.

Co se týče uplatnění jednotlivých slovesných osob při vyjádření všeobecného podmětu, jak vyplývá z předchozího přehledu, jedním z prostředků jeho vyjádření jsou některé druhy transponovaného užití slovesných osob. Takovýto všeobecný podmět bývá považován za typ implicitní.

3 Podmět v konstrukcích s neosobními výrazy

3.1 K roli podmětu obecně

Podmět je základní větný člen, který společně s přísudkem představuje tzv. základní větnou dvojici, přičemž oba tyto prvky mohou vytvářet větu bez přítomnosti dalších větných členů. Ze sémantického hlediska označuje podmět **původce nebo nositele děje nebo stavu či přisuzované vlastnosti**. V predikaci s pasivní perspektivou pak označuje entitu, která je dějem zasažena. Životný podmět nejčastěji vyjadřuje konatele slovesného děje, a to jak děje záměrného (tj. uvědomělého), tak děje nezáměrného (tj. bezděčného). Tyto vlastnosti vyplývají ze sémantiky slovesa, přičemž některá slovesa se z tohoto pohledu jeví jako neutrální (např. české sloveso *upustit*, jež může vyjadřovat děj bezděčný i záměrný). U neživotného podmětu nemá o záměrnosti či bezděčnosti děje cenu hovořit. Důležitou vlastností podmětu je, že **doplňuje význam všech sloves (predikátů) s výjimkou sloves čistě neosobních**. Formálně je podmět vyjádřen ve flexivních jazycích zpravidla nominativem, v izolačních jazycích většinou syntaktickou pozicí. Z hlediska valenční teorie je podmět tzv. prvním argumentem mono- a vícevalentních sloves. U sloves avalentních pak zůstává podmětová pozice sémanticky neobsazena. Jak ovšem brzy uvidíme, ta může být obsazena formálně. V některých jazycích (např. francouzština, angličtina, němčina) totiž navíc existuje tzv. čistě gramatický podmět, který nemá žádnou lexématickou hodnotu. A právě takovýto typ podmětu nás bude v souvislosti s neosobním vyjadřováním zajímat na prvním místě.

3.2 Druhy podmětu ve výrazech, jež považujeme za prostředky neosobního vyjadřování

Jak bylo uvedeno v úvodní kapitole, prostředky neosobního vyjadřování se vyznačují tím, že nějakým způsobem nevyjadřují „osobu“, jež může být pojímána různým způsobem. Viděli jsme, že pokud zúžíme náš pohled, považujeme za neosobní výrazy, jež lze rozdělit do dvou hlavních skupin: jednak takové, které nevypovídají o žádné osobě vůbec, a to v tom smyslu, že slouží k vyjádření různých dějů nebo procesů bez personického aktantu, a jednak výrazy, v nichž je příslušná osoba sice nějak sémanticky (implicitně) přítomná, avšak odsunuta do pozadí. Při zjišťování, jakým

způsobem je daná „osoba“ jazykově ztvárněna a přítomna v dané výpovědi, je třeba vzít v úvahu sémantickou a syntaktickou analýzu. Je známo, že podmět jako takový může zastávat rozmanité sémantické role. **V konstrukcích, v nichž dochází k odsunutí dané osoby, o níž se vypovídá, do pozadí, má právě subjekt roli jinou než agens. V neosobních deagentních strukturách (zejména pasivu) je tedy podmět zpravidla vyjádřený, přičemž reprezentuje rozmanité druhy aktantů.** Vycházíme-li z koncepcí některých gramatik, jež rozlišují tzv. gramatický a logický subjekt (ty někdy mohou splývat), pak lze tvrdit, že **v deagentních strukturách, jež považujeme za neosobní, obecně zůstává vyjádřen pouze subjekt gramatický (formální), avšak subjekt logický nikoli.** Podmět v tomto typu neosobních výrazů nás dále zajímat nebude a podrobněji o něm bude pojednáno v příslušných kapitolách. Zcela speciální případ pak představují situace, kdy je subjekt anonymizován (dekonkretizován) a zároveň generalizován. Takovýmto typem subjektu se dále zabýváme v kapitole č. 4.

Nyní se zaměříme na problematiku subjektu neosobních predikátů vyjádřených neosobním slovesem v pravém slova smyslu nebo neosobně užitým slovesem v konstrukci analogické struktury se slovesem v pravém slova smyslu neosobním.

3.3 Podmět v konstrukcích s neosobními slovesy

Z charakteristiky neosobních sloves chápaných v pravém slova smyslu vyplývá, že ta se s žádným sémantickým podmětem nepojí. **U čistě neosobních sloves podmět nedoplňuje význam příslušného predikátu, neboť tato slovesa jsou sémanticky natolik autonomní, že nevyžadují žádné další doplnění a sémantický subjekt je obsažen již v samotném ději** (viz též kapitola č. 6). Logicky by se tudíž dalo předpokládat, že otázka podmětu u těchto výrazů se dá přejít jedním slovem a že o podmětu zde vlastně nemá cenu vůbec hovořit. Ve skutečnosti však situace není tak banální, jak by se na první pohled mohlo zdát. Zajímavé jsou z tohoto pohledu právě jazyky, v nichž existuje tzv. formální gramatický podmět bez lexématické hodnoty. Z jazyků, jež jsou předmětem této studie, se to týká pouze francouzštiny. Z tohoto důvodu se v následujícím výkladu zaměříme do hloubky právě na popis situace ve francouzštině. Než tak učiníme, je třeba se ještě krátce zmínit o subjektu v neosobních konstrukcích, které mají neosobní strukturu připodobněnou struktury neosobních sloves

v nejužším slova smyslu, avšak jsou doprovázeny tzv. logickým podmětem. Zde mezi jednotlivými gramatickými koncepcemi nepanuje úplná jednota. Např. podle francouzské gramatické tradice tento logický podmět neodpovídá podmětu formálnímu (gramatickému), protože formální podmět je vyjádřen jiným způsobem (např. *Il faut le faire*); naopak dle českých syntaktických teorií většinou bývá pokládán za podmět.

3.3.1 Podmět neosobních sloves ve francouzštině

V současné francouzštině je podmět, jak to vyžadují pravidla stavby francouzské věty, pravidelně vyjádřen. Nevyjádřen zůstává u imperativu a v případech, je-li predikát vyjádřen tzv. infinitivem vyprávěcím nebo jedná-li se o ustrnulé archaické konstrukce, reflektující starší úzus. Dále není podmět vyjádřen v řadě specifických případů, jako je telegrafický styl a styl inzerátů, hovorový a archaizující jazyk ..., a zejména jedná-li se o tzv. eliptický podmět, tzn. že v rámci určitého kontextu není podmět explicitně vyjádřen u opakujících se výrazů, jež se vztahují k témuž subjektu (jde o projev jazykové ekonomie).

Pokud se týče neosobních konstrukcí, v nich je **na základě analogie s konstrukcemi jiných typů predikátů subjekt vyjádřen pomocí zájmena „il“**. Jak již bylo řečeno, tento zájmenný podmět nezastupuje nic konkrétního, neoznačuje žádnou bytost ani věc a **nemá tudíž lexématickou hodnotu**. Je to podmět **čistě gramatický**, který slouží jako pouhý formální signalizátor 3. osoby singuláru. Přesto někteří lingvisté nesouhlasí s názorem, že by se v takových případech jednalo o čistě formální prvek. Jak uvádí Grevisse (1993: 304), např. pro Spitzera má toto „il“ mytickou hodnotu a dále dodává: „*c'est le grand neutre de la nature, une périphrase pour Dieu, un euphémisme*“. Tento názor vychází z přirovnání neosobních vět popisujících počasí a atmosférické jevy typu *il pleut* k latinským konstrukcím jako *Juppiter tonat*. Dodejme, že jindy se v této souvislosti hovoří též o neurčitém agentu.

U výrazů, které nás v rámci problematiky neosobního vyjadřování zajímají, můžeme rozlišit dle Šabršuly (1986: 334-335) tři typy podmětů, jež bychom mohli souhrnně nazvat jako podtypy podmětu neosobního charakteru. Jedná se o **podmět prázdny, podmět zdánlivý a podmět všeobecný (příp. neurčitý)**. Podmětem

všeobecným se zabýváme ve zvláštní kapitole. Naopak ostatní dva druhy podmětů se týkají právě konstrukcí s neosobními slovesy. Formálně jsou obě tyto kategorie homonymní a odpovídá jim zpravidla zájmeno „il“, někdy i zájmeno „ce“ a jeho varianty (viz dále). Nyní se na vlastnosti podmětu prázdného a podmětu zdánlivého podíváme blíže.

1) Prázdný podmět – vyskytuje se u avalentních sloves, u nichž podmětne zájmeno „il“ není reprezentantem nebo substitutem podmětu jmenného, a tudíž nemůže komutovat se substantivou nebo zájmenou (např. s *elle*), nebo být převedeno do plurálu (*il court, ils courent, elle coure, Paul court X il neige*) jako „il“ maskuliní¹. Zájmeno „il“ je zde tedy jiného rázu než v případech, kdy funguje jako substitut podmětu vyjádřeného jiným způsobem. Jedná se o **čistě formální prvek, jehož funkcí je zaplnit místo podmětu, jak to vyžadují pravidla stavby francouzské věty**. Srovnajme situaci v italštině a v češtině, kde pravidla stavby věty jakož i morfologické dispozice daných jazyků² nevyžadují nutné explicitní vyjádření podmětu, a proto ani v tomto typu vět žádný podmět dle normy vyjádřen není. Dá se tedy říci, že v těchto jazycích avalentní slovesa explicitní podmětovou část vůbec nepřipouštějí, což dokazuje fakt, že v češtině se věty s neosobními výrazy (*Prší; Není mi dobře*) tradičně považují za slovesné věty jednočlenné, tj. bezpodmětne.

2) Zdánlivý podmět – takto označuje Šabršula podmět ve větách se slovesem v neosobním tvaru v případech, kdy je tzv. skutečný (čili logický) podmět vyjádřen postponovaným substantivem nebo infinitivem (případně též větou vedlejší): *il faut du pain; il faut partir; il faut que vous partiez; il arrive deux étrangers*. Z jiného úhlu pohledu se dá tvrdit, že zájmeno „il“ anticipuje podmět, jenž je extraponovaný do postverbální pozice. Do této skupiny patří i subjekt v konstrukcích umožňujících vytvoření tzv. neosobního rodu (*voix impersonnelle*) a změnu funkční výpovědní perspektivy (viz str. 84).

¹ Důležitou vlastností francouzského prázdného podmětu rovněž je, že jej nelze zvýraznit pomocí vytýkáčích konstrukcí *c'est ... qui / que*. Naopak výrazy se zájmenem „il“ v platnosti osobního zájmena maskulina singuláru takovému zdůraznění připouštějí, přičemž toto zájmeno se mění na přízvučnou formu *lui*: *Jean arrive → Il arrive → C'est lui qui arrive*.

² V italštině a v češtině, na rozdíl od francouzštiny, nevyžaduje sloveso užitá v bezpříznakové formě explicitní vyjádření zájmeného podmětu, neboť osobu a číslo funkčním způsobem signalizuje již samotná slovesná koncovka.

Na francouzské konstrukce sloves s prázdným (a v této souvislosti i se zdánlivým) podmětem je rovněž zajímavý pohled z diachronního hlediska. V latině, z níž se francouzština vyvinula, se původce děje u obdobných sloves nevyjadřoval nijak (lat.: *pluit* – fr.: *il pleut*; lat.: *tonat* – fr.: *il tonne*). Podobně tomu bylo i ve staré francouzštině, kde se navíc zcela běžně vyskytovaly bez podmětu vazby (*il*) *y a* a (*il*) *faut*, např. *Soz siel n'at home* (= *Sous le ciel il n'y a pas d'homme*). Později se zde na základě analogie s jinými slovesy začal objevovat prázdný podmět, vyjádřený neutrálním „*il*“, které splynulo s maskulinním „*il*“. U konstrukcí s prázdným podmětem jde vlastně o případ formalizace v jazyce, neboť forma určitého obsahu (maskulinní singulárové „*il*“) byla přenesena na základě analogie na jiný obsah („*il*“ jako prázdný podmět), – onen jiný obsah v tomto případě spočívá v tom, že u aivalentních sloves nelze hovořit o kategorii osoby ani čísla jako u ostatních sloves.

3.3.1.1 Zdánlivý versus logický podmět ve francouzštině

Jak bylo uvedeno výše, proti „*il*“ ve funkci takzvaného zdánlivého podmětu lze postavit logický podmět (*sujet logique*, označovaný také *sujet réel*). V souvislosti s touto opozicí stojí za pozornost několik zajímavých postřehů, které následně představíme.

Nejprve je třeba poznamenat, že ke konstrukcím se zdánlivým podmětem typu *il est arrivé un malheur* nebo *il faut que tu le dises* mají z určitého hlediska blízko věty obsahující zájmený podmět vnímaný jako nadbytečný, neboť v téže větě je již obsažený podmět vyjádřený nominálně, např.: *C'est une belle fleur que la rose; C'est un crime de trahir*. Podle Grevisse (1993: 305) totiž někteří gramatikové i takovýto podmět vyjádřený zájmenem *c'* považují za zdánlivý podmět. Rozlišení podmětu zdánlivého a podmětu logického v tomto typu vět je však diskutabilní. Výraz následující po neosobním slovese a vztahující se k realitě, o níž se vypovídá, navíc nebývá vždy označován jako logický podmět. Některé teorie jej považují, dle konkrétních případů, za součást predikátu, respektive za doplněk či dokonce za předmět přímý. Grevisse (1993: 306) dále parafrázuje názor jistého Brunota, jenž považuje za předmět přímý (!) vyjádřený větou vedlejší navíc i vedlejší větu v konstrukcích typu *Il est utile que vous le fassiez le plus tôt possible*. Podle české syntaktické tradice se však jedná nikoli o větu

vedlejší předmětnou, nýbrž podmětnou. Tezi zastávanou Brunotem by na druhé straně mohly podpořit dvě následující skutečnosti:

1) z diachronního pohledu i v latině, z níž se francouzština vyvinula, existovaly vazby meteorologických sloves s akuzativem: *Pluit sanguinem* (prší krev), přičemž odpovídající francouzský výraz *Il pleut du sang* by pak na pozadí této vazby bylo možné vnímat analogicky (tato koncepce vyplývá z toho, že příslušný děj je vnímán jako děj, jenž má neurčitého imanentního přírodního původce a objekt dějem zasažený, resp. „vyprodukovaný“);

2.) chceme-li nahradit onu druhou část neosobních konstrukcí, jež následuje po přísudku, zájmenem, pak použijeme předmětových tvarů:

Il faut le faire. → *Il le faut.*

Il n'est pas loin de 11 heures. → *Il les est* (jako reakce na předchozí výpověď').

Toto kritérium se však podle našeho názoru jeví diskutabilním. Navíc ve francouzštině existují i jiné typy vět, v nichž podmět vyjádřený prostřednictvím zájmena může nabývat po formální stránce předmětových tvarů.

Další zajímavý názor na opozici logického a zdánlivého podmětu poskytují některé, zejména generativisticky orientované, teorie, které nepovažují za logický podmět nominální výraz ve větách typu *il y a du bruit, il faut de l'argent*, a to proto, že tyto věty nelze transformovat ve větu, v níž by tento výraz tvořil podmět věty se slovesem v osobním tvaru¹. Jako logický podmět je pak vnímáno nominální syntagma (resp. syntagma tvořené infinitivem) pouze v případech, kdy je takováto transformace možná, srov.: *Il est arrivé une catastrophe* → *Une catastrophe est arrivée*. Nicméně na tomto pojetí lze najít některé nedostatky. Např. právě u vazeb slovesa *falloir* je možné, jestliže nikoliv v současném jazyce, tak alespoň z diachronního pohledu, provést jejich transformaci na věty s osobním podmětem. U výrazu *il y a* tento argument sice vzít v úvahu nemůžeme, avšak zde lze jako argument vzít možnost převedení daného výrazu na konstrukci se slovesem *être*, kterou již do osobních vazeb transformovat lze. Což by

¹ Pokud bychom tento v ukázkách podtržený postponovaný výraz nepokládali za logický podmět, pak by zájmeno „il“ mělo platnost nikoli podmětu zdánlivého, nýbrž prázdného.

spíše nasvědčovalo ve prospěch oprávněnosti chápat i výše uvedené nominální výrazy (tj. následující po *il y a, il faut*) jako logický podmět¹.

Ve prospěch oprávněnosti chápat jako logický podmět nominální výrazy v obdobných konstrukcích hovoří i další fakta. Existují totiž kritéria, jež jsou v rozporu s pojetím postverbální součásti neosobní konstrukce jako prvku s platností předmětu přímého. Tato kritéria vycházejí z valenční teorie a týkají se schopnosti predikátu vázat na sebe právě argument obsazující pozici předmětu přímého. Jde zejména o to, že většina (jinak osobních) sloves užitých v neosobních konstrukcích má platnost sloves nepřechodných, jež mají doplnění pouze jedním argumentem, a to podmětem. To znamená, že vazbu s předmětem přímým nepřipouštějí: *S'il naît un enfant pendant un voyage en mer...* (z Občanského zákoníku). Předmět přímý dále nelze použít v pasivních konstrukcích, neboť při transformaci aktiva v pasivum se akuzativní předmět mění v podmět²; a řada neosobních vět má právě pasivní formu (např.: *Il a été décidé que...*). Navíc pokud jde o přechodná slovesa užitá v neosobních vazbách (jiných než pasivních), ta i v těchto případech mívají vyjádřený předmět přímý, který je odlišný od výrazu, jemuž Brunot (viz výše) přisuzuje platnost předmětu: *Il ne m'amuse plus de le faire*. A konečně ve větách s neosobním slovesem ani nedochází ke shodě příčestí minulého s výrazem, jenž v analogických konstrukcích obsahujících sloveso osobní představuje předmět přímý předcházející složenému minulému času, a tudíž je nutná shoda příčestí minulého v rodě a čísle s tímto předmětem: *Les efforts qu'il a fallu* (oproti *Les efforts qu'ils ont faits*); podobně *Les intempéries qu'il y a eu* atd.

V souvislosti s opozicí gramatického (zdánlivého) podmětu a podmětu logického bychom ještě rádi upozornili na zajímavost týkající se kongruence, již lze pozorovat při diachronním pohledu na francouzský jazyk. Jde o zvláštnosti ve shodě v čísle mezi přísudkem a subjektem, a sice že predikát se shoduje nikoli s gramatickým, ale s právě s logickým podmětem. Nejmarkantnější je to u indikací času, jež se v této podobě běžně používaly ještě v 16. století: *Il sont cinq heures passées* (namísto *Il est cinq heures passées*).

¹ Na druhé straně mezi výrazy, u nichž je možná transformace v osobní konstrukci, a výrazy, u nichž tato transformace možná není, existuje podstatný rozdíl při tvoření otázky – viz níže.

² A podmět aktivní věty se mění na činitelské doplnění, přičemž pasivní konstrukce obsazení syntaktické pozice předmětu přímého zpravidla nepřipouštějí.

Na závěr se ještě zmíníme o výše anticipovaném rozdílu mezi konstrukcemi s „il“ ve funkci zdánlivého podmětu, u nichž lze provést transformaci ve větu s podmětem osobním, a konstrukcemi, u nichž tato transformace možná není. Tento rozdíl tkví v typech otázky, jíž se ptáme na logický subjekt vyjádřený v těchto konstrukcích. Za pozornost stojí, že ptáme-li se na logický subjekt u konstrukcí, jejichž logický subjekt lze přetransformovat v subjekt formální (jde o konstrukce umožňující změnu funkční výpovědní perspektivy), používáme tázací formuli, jíž se v podstatě ptáme tak, jak bychom se ptali na odpovídající konstrukci osobní (jinými slovy ptáme se na již transformovanou konstrukci):

Il manque une paire de skis → *Qu'est-ce qui* manque?

Il manque quelques personnes → *Qui est-ce qui* manque?

Stejně jako na větu *Il manque quelques personnes* se tedy ptáme na její transformát obsahující sloveso v osobním tvaru *Quelques personnes manquent*.

Ve větách s neosobním slovesem, u nichž nelze provést transformaci v osobní vazbu, tímto způsobem položit otázku nemůžeme. V tomto případě má tázací věta formu obsahující explicitně vyjádřený zdánlivý podmět: *Qu'est-ce qu'il faut?* (a nikoli **Qu'est-ce qui faut?*). Obdobně i u vět jako *Qu'est-ce qu'il y a?* (**Qu'est-ce qui y a?*); *De quoi est-ce qu'il s'agit?* (**De quoi est-ce qui s'agit?*).

POZNÁMKA:

K francouzským větám se zdánlivým podmětem, u nichž můžeme hovořit o logickém podmětu v podobě postponovaného prvku, lze z určitého úhlu pohledu přirovnat mimo jiné české věty jednočlenné typu *ubývá vody; měsíce přibývá*. Jedná se o bezpodmětné věty s neosobním užitím slovesa, v nichž po sémantické stránce je nositelem děje substantivum v genitivním tvaru. V nespisovném jazyce mají tyto věty podobu vět dvoučlenných s podmětem v nominativu (*voda ubývá, měsíc přibývá*).

3.3.1.2 Zvláštnosti v užití podmětu u neosobních sloves ve francouzštině

A) Neosobní užití demonstrativ

Asi nejpatrnější zvláštnost francouzského neosobního podmětu „il“ spočívá v tom, že v hovorovém lidovém a familiérním jazyce se setkáváme s jeho nahrazováním neurčitými zájmeny *ce, ça, cela*. Tento úzus je rozšířen zejména u čistě neosobních sloves popisujících atmosférické jevy a méně často též u jiných impersonálních obrátů, především u těch, jež používají neosobní konstrukci v regionálních variantách jazyka. Takto vyjádřený subjekt je často expresivně zabarven, přičemž ukazovací zájmena si někdy zachovávají svůj význam a funkci demonstrativ (demonstrativní funkce je u nich ovšem oslabena, a to právě na úkor funkce expresivní): **Ca** pleut fort; **Ca** sentait l'ail; **Ca** puait là-dedans; **Cela** manque d'air ici. Hodnota demonstrativa přitom může být signalizována buď pouze situačně (z citovaných výrazů např. **Ca** pleut fort) nebo může být realizována v synergii s výrazy spadajícími do kategorie tzv. shifterů (zde „ici“, „là-dedans“: **Ca** puait là-dedans; **Cela** manque d'air ici).

Pokud se týče běžného jazyka (nikoli tedy již substandardních útvarů), i zde není neobvyklé užití ukazovacího zájmena místo neosobního podmětu „il“ ve větách – opět často expresivně zabarvených – kde většinou dochází k realizaci demonstrativní funkce tohoto zájmena, přičemž demonstrativum zde funguje rovněž jako intenzifikační prostředek¹:

Cela m'ennuierait d'arriver en retard

Cela me fâche de voir un tel désordre

Cela m'étonnerait qu'il se réveille.

Vazby slovesa *être* s adjektivem, u nichž je neosobní podmět vyjádřen ukazovacím zájmenem (**C'**est facile de vouloir rejoindre le marquis), jsou pak vnímány jako zcela normální a často elegantnější. Zájmena *ce* nebo *cela* přitom náležejí do stylu neutrálního a vyššího, zatímco zájmeno *ça* do stylu hovorového. U těchto vazeb je navíc použití výhradně ukazovacího zájmena povinné v situacích, kdy po adjektivu následuje pauza: **Ce** ne serait pas sain , de vivre ici nebo věta vedlejší příslovečná časová či podmínková: **C'**est amusant quand il vient. V takovýchto souvětích by použití zájmena

¹ Intenzifikační funkce zde vystupuje zřetelně do popředí, zatímco funkce demonstrativa je oslabena a projevuje se spíše ve smyslu globálního odkazu na celou situaci.

„il“ v roli podmětu bylo navíc zavádějící, neboť by se mohlo stát, že by toto „il“ mohlo být vnímáno jako koreferenční prostředek k podmětu příslušné věty vedlejší.

Pokud se týče konstrukcí s neosobním užitím demonstrativních zájmen obecně, lze tvrdit, že ty je možno považovat za varianty výrazů s podmětem vyjádřeným neosobním „il“, protože si navzájem funkčně odpovídají. Rovněž je oprávněné zařadit je mezi prostředky neosobního vyjadřování. Některé takové výrazy se navíc mohou kombinovat s dalšími prostředky neosobního vyjadřování a vytvářet tak komplexní neosobní struktury. Názorný příklad představuje následující věta: *Ce n'est pas beau de copier sur son voisin*, jež se přibližuje neosobním konstrukcím zevšeobecňujícím, což dokazuje použití posesivního determinantu *son*, které plní funkci koreferenčního prostředku k podmětu všeobecného rázu, jenž je zde signalizován sémantikou celé věty a zejména pak infinitivem.

Neosobní užití demonstrativ ve výrazech časového určení

Další specifickou oblast neosobního užití ukazovacího zájmena *ce* představují obraty, jež vyjadřují časové údaje. Vedle běžně používaných výrazů *Il est cinq heures; Il est midi; Il est minuit* se tedy setkáváme se subjektem v této podobě: *Ce fut cinq heures; C'est midi; C'était minuit*. Podle Grevisse (1993: 1147) se jedná o odraz regionálního úzu. V některých případech nicméně obě varianty možné nejsou. A tak výrazy *Il est tôt / tard* se prakticky výhradně užívají jen s podmětem v podobě neosobního „il“, zatímco u jiných obrátů časového určení naopak najdeme pouze podmět vyjádřený pomocí demonstrativa: *C'était un soir d'été; C'est mardi; C'est le soir*.

Nakonec parafrázujeme zajímavou poznámku Grevisse (ibid.) vztahující se k ustrnulým obrátům *S'il vous plaît* a *Il est vrai*. Uvádí v ní, že v tomto případě se jedná o použití zájmena „il“ s platností demonstrativa *cela*, kterou toto „il“ ve starém jazyce mělo.

B) Neosobní výrazy ustrulé bez podmětu

Další zvláštností francouzských neosobních sloves je jejich výskyt ve vazbách bez formálního vyjádření prázdného nebo zdánlivého podmětu. V tomto aspektu se francouzština přibližuje situaci, jakou známe například z češtiny nebo italštiny. Přesto je

třeba upozornit, že se jedná spíše o **ojedinělý jev**, který se omezuje na úzký okruh výrazů – ustálených spojení, často **odrážejících starší jazykový úzus**. Mezi nejběžnější obraty patří *advienne que pourra; peu s'en faut; tant s'en faut; peu importe; n'importe; n'empêche; mieux vaut; vaille que vaille; à Dieu ne plaise; tant y a que; m'est avis que; si besoin est; point n'est besoin; loin s'en faut; force est de (+ inf.); passe encore; autant vaut dire; si tant est que; comme suit; s'entend* aj.

Následuje několik ukázek celých vět:

***Passe encore** dans la jeunesse, mais plus tard, c'est perdre son temps*

*Pour les calmer **point n'est besoin** de verser le sang (Sartre)*

***Mieux vaut** tard que jamais*

***M'est avis** qu'il va faire de l'orage*

*Il m'a offert de me seconder **si besoin était***

Comme si de rien n'était

*L'incident a dû se produire comme il le rapporte, **si tant est qu'il** dise la vérité*

*Il travaille si / comme / quand **bon lui semble***

*Nous allons procéder **comme suit** : d'abord une enquête, puis une discussion*

Vous pouvez bénéficier de cet avantage, moyennant un léger supplément de prix
s'entend

***Point ne faut** se décourager.*

Dodejme, že řada těchto výrazů je vázána na komunikáty administrativně právního stylu (*comme suit; dont s'agit*) nebo má příznak silně archaizujícího prvku či je vnímána jako prostředek náležející do vysokého stylu.

Je však nezbytné připomenout, že některé z těchto konstrukcí fungují běžně i s vyjádřeným podmětem „il“, např.:

vedle *tant y a que* existuje *tant il y a que*;

vedle *m'est avis que* existuje *il m'est avis*

que;

vedle *n'empêche* existuje *il n'empêche*;

vedle *mieux vaut* existuje *il vaut mieux* aj.

Jako vzácné případy uvádí Grevisse (1993: 314) výrazy *comme il suit* namísto běžně rozšířeného *comme suit* a *il s'entend* místo *s'entend*:

Le voici qui parle comme il suit : Seigneur, je vous remercie de m'avoir ainsi attaché (Claudel)

Un pays apte à produire des corps aussi audacieux devait offrir bien d'autres révélations capitales au sens biologique il s'entend (Céline).

Všechny výše uvedené ustrnulé bezpodmětové konstrukce jsou považovány za standardní a spisovné. Na druhé straně se setkáváme i s podobnými neosobními výrazy bez zájmeného vyjádření podmětu, jež hodnotíme jako nespisovné. Ty se vyskytují v lidové mluvě (*fr. populaire*) a jedná se zejména o konstrukce sloves vyjadřujících atmosférické jevy a dále slovesa *falloir* a *y avoir*, např.: ***Plevra, plevra pas? Faudra examiner la question; Faudra voir; Faut s'y habituer; Ya d'la joie; Ya beaucoup d'monde.***

Co se týče sloves *y avoir* a *falloir*, to jsou v podstatě vůbec nejčastější případy, kdy v neosobních vazbách odpadá podmět v hovorovém jazyce. Tento fenomén je v současné francouzštině poměrně značně rozšířen. U slovesa *falloir* se zdá, že vazby obsahující vyjádřený předmět mají tendenci nepodléhat redukci neosobního podmětu: ***Il me faut regagner Paris le plus tôt possible.***

Ovšem hovorový jazyk se neomezuje pouze na tato slovesa: jsou známy i jiné případy, např.: ***Paraît qu'on s'est perdu.*** Pro úplnost dodejme, že tyto jevy se vedle hovorového jazyka často objevují také v literárním stylu, a to v pasážích, které zachycují mluvenou řeč.

Vraťme se ale ještě k jazyku standardnímu. Kromě výše uvedených ustrnulých výrazů s víceméně příznakovými rysy archaičnosti nebo takových, jež bývají vnímány jako lexikalizované jednotky, se v něm běžně používají v neosobních vazbách bez podmětu i jiná neosobní slovesa, zejména pak *rester* a *suffire*:

Reste que notre époque a rendu impossible la consommation égoïste des arts;

*Ce n'est pas pendant les époques révolutionnaires que l'art se renouvelle.
Suffit, pour s'en persuader, de jeter un coup d'oeil sur l'histoire.*

Z méně běžných neosobních vazeb bez podmětu uved' me např.:

*Il veut que **soit mis fin** à la «tyrannie du capital sur le travail»
Pour ainsi valablement pérorer sur l'homme, **conviendrait** d'abord de me dire
ce qui est important de l'homme et pour l'homme (Saint Exupéry).*

Za zmínku rovněž stojí obrat *Comment (vous) va?* používaný namísto *Comment ça va?* Tato konstrukce byla běžně rozšířená ve staré francouzštině, ale ani dnes nevymizela, přičemž velmi frekventovaná je zejména v Belgii¹.

3.3.2 *K otázce neurčitého podmětu u neosobních sloves v češtině*

Jak již bylo řečeno, slovesa neosobní jsou v češtině pojímána jako jádra **jednočlenných vět**. To odráží skutečnost, že **nemají vztah k podmětu, a proto tento větný člen ani nijak nevyjadřují**. Přesto se v souvislosti s těmito konstrukcemi mnohdy hovoří o tzv. neurčitém podmětu².

V češtině se neurčitý podmět (tj. podmět vyjadřující něco, co je neznámo nebo co mluvčí nechce určit) vyjadřuje pomocí zájmena středního rodu *to* anebo nemusí být vůbec explicitován: *V hodinách to hrklo; V hodinách hrklo.*

Zajímavé je tvrzení Šabršuly (1976: 34), že o neurčitý podmět se nejedná v češtině u jednočlenných vět se zájmeny *to*³ ale ani *ono* jako *to prší, to hřmí, ono sněží*, ale i *do knih mu věřitelé házejí dluhy, jen to prší*, kde by se dala předpokládat analogie s francouzskými větami s prázdným podmětem (*il pleut*). Tato zájmena mají

¹ Zajímavá je souvislost mezi neosobním obratem *Comment ça va?* a konstrukcí typu *Va-t-il bien à notre copain?* která zřejmě vznikla jako analogie ke konstrukci první a konkuruje tak standardnímu obratu utvořenému od téhož slovesa, ztvárněnému osobně (*je vais bien*).

² Pojem neurčitého podmětu by však neměl být spojován výhradně s neosobními slovesy. V této oblasti vůbec panuje terminologická nejednotnost. Srov. dále kapitolu č. 4, kde hovoříme o neurčitém podmětu v souvislosti s podmětem dekonkretizovaným (podobně jako o podmětu všeobecném).

³ Toto zájmeno bývá někdy v této funkci hodnoceno i jako částice.

totiž jinou funkci, a sice mají platnost expresivních, citových, náladových výrazů a vyjadřují údiv, překvapení, rozmrzelost apod. Nicméně na druhé straně např. Šmilauer (1966: 38-39) tato zájmena v neosobních konstrukcích za zdánlivý podmět pokládá.

3.3.3 Prázdný podmět v italštině

Jak bylo uvedeno výše, italština, na rozdíl od francouzštiny, podmět u avalentních sloves nijak nevyjadřuje. Co se týče srovnání těchto jazyků na všeobecné úrovni fungování jejich systémů to platí (francouzskému výrazu *il pleut* odpovídá italské *piove*), přesto je třeba tento údaj upřesnit a dodat, že i z italštiny jsou známy případy pleonastického užití podmětového zájmena 3. osoby sg. mužského rodu *egli* ve větách s neosobními konstrukcemi, a to zejména ve starších textech nebo v lidové toskánštině: *egli piove, egli è vero* (Šabršula 1980: 36). Jedná se však o ojedinělé případy, které nicméně svědčí o analogii jako o jednom z důležitých principů ve vývoji jazyků¹.

¹ Může se jednat třeba o analogii s ostatními strukturami, jež obsahují podmět. Srov. obdobnou tendenci v češtině doplňovat podmět ve větách jako *Ono prší*.

4 Všeobecný a neurčitý podmět jako prostředek neosobního vyjadřování

V předchozí kapitole jsme se zabývali podmětem u neosobních výrazů s hlubším zaměřením na podmět neosobních nebo neosobně užitých sloves. Dalším typem podmětu, s nímž se můžeme setkat v souvislosti s prostředky neosobního vyjadřování, je podmět všeobecný a tzv. neurčitý¹. Vzhledem ke specifickému postavení tohoto typu subjektu a k rozsahu jevů, které příslušné téma zahrnuje, jsme této problematice vyhradili samostatnou kapitolu.

Nejprve je třeba zdůraznit, že všeobecný (a neurčitý) podmět je pojem, který **chápeme na základě sémantických kritérií**. Ta mají přednost před hlediskem syntaktickým, neboť ne vždy zaujímá tento podmět syntaktickou pozici podmětovou. Jak brzy uvidíme, v řadě případů navíc nebývá vůbec explicitně vyjádřen. Proto ani termín všeobecného nebo neurčitého podmětu není zcela přesný, avšak je zažitý a běžně se používá.

4.1 Vymezení základních pojmů

Všeobecný a neurčitý podmět je **osobní podmět životný** (jen výjimečně může být neživotný) vyznačující se **nekonkrétností**. A právě tento aspekt dekonkretizace konatele je hlavním kritériem, na jehož základě jej můžeme zařadit mezi prostředky neosobního vyjadřování. Označuje ideu „člověk“, „lidé“, „někdo“, „každý“ a vztahuje se k blíže neurčeným osobám (respektive ke všem osobám) určité skupiny, která může být různě široká. Může být **vyjádřen prostředky explicitními nebo implicitními**. Je-li vyjádřen explicitně, může být realizován lexikálně substantivem s generickou platností nebo (častěji) prostřednictvím některých zájmen.

¹ Zde používáme výrazu „neurčitý podmět“, který je ovšem z důvodu terminologické nejednotnosti třeba odlišovat od neurčitého podmětu, o němž se hovoří v souvislosti s konstrukcemi neosobních sloves (viz předchozí kapitola).

Pokud jde o rozdíl mezi pojmy všeobecného a neurčitého podmětu¹, ten spočívá v typu dekonkretizace příslušné osoby, o níž se vypovídá, resp. v míře zobecnění: zatímco v případě všeobecného podmětu je míra zobecnění dekonkretizované osoby pokud možno co nejvyšší, u neurčitého podmětu je toto zobecnění naopak velmi nízké (obvykle se omezuje na jednoho referenta nebo menší skupinu lidí), přičemž neuvedení konatele je podmíněno různými faktory, např. tím, že není známý, dále že není pro dané sdělení relevantní a logicky vyplývá z kontextu nebo se dá odvodit na základě presupozic, anebo tím, že je v záměru mluvčího jej z rozmanitých důvodů neuvést. Toto rozlišení jakož i hranice mezi podmětem všeobecným a neurčitým ovšem nejsou v řadě případů ostré a navíc často je interpretace, o jaký typ z těchto dvou druhů podmětu se jedná, podmíněna konkrétním kontextem. Proto je dále, pokud to není nezbytně nutné, nijak zvlášť nerozlišujeme. Většinou budeme používat výraz všeobecný podmět s tím, že příslušné tvrzení se v řadě situací může vztáhnout i na podmět neurčitý.

4.2 Prostředky vyjádření všeobecného podmětu v češtině, ve francouzštině a italštině

Prostředky vyjádření všeobecného podmětu jsou ve všech třech jazycích velmi podobné. Nicméně mezi nimi existují navzájem určité rozdíly, zejména stylistického charakteru.

Jak bylo uvedeno výše, explicitně může být všeobecný podmět vyjádřen použitím podstatných jmen s generickou platností jako *člověk, lidé*; fr.: *les gens*; it.: *la gente*. Je zajímavé, že substantiva *člověk* se takto v singulárovém tvaru užívá pouze v češtině, zatímco v italštině a ve francouzštině se upřednostňuje výraz plurálový (singulárový tvar zde ovšem v souvislosti se všeobecným podmětem také hraje roli – viz dále).

Vedle substantiv může být z lexikálních prostředků všeobecný podmět vyjádřen ještě neurčitými zájmeny typu *každý, všichni*; it.: *tutti, ognuno*, fr.: *tout, tous, tout le monde, chacun, personne* aj. Mezi neurčitá zájmena dále patří i francouzské zájmeno

¹ Poznámka k terminologii: v italské lingvistice se někdy hovoří o tzv. *soggetto generico* a *soggetto indeterminato*, které se dohromady zahrnují pod hyperonymní pojem *soggetto indefinito*.

„on“, u nějž je však jeho sémantika značně oslabena a který lze proto pojímat i jako prostředek gramatický. Totéž by se dalo tvrdit i o italském zájmenu „uno“ užívaném s generalizující platností. Vzhledem k tomu, že ve slovnědruhové klasifikaci daných explicitních prostředků vyjádření všeobecného podmětu nesubstantivního charakteru nepanuje mezi jednotlivými jazyky jednota, představíme je nyní ve formě výčtu, přičemž uvedeny budou jen ty nejcharakterističtější. Z praktických důvodů tento výčet zahrnuje i další lexikální prostředky, jež jsou svou povahou substantiva.

4.2.1 Nejčastější explicitní prostředky vyjádření všeobecného podmětu v češtině

- **Člověk**

Tohoto substantiva se v češtině ve funkci všeobecného podmětu užívá spíše hovorově (je to prostředek lidový). Má význam „já a kdokoli jiný na mém místě“. Zdá se, že sémantika tohoto výrazu není tolik oslabena jako např. v jiných jazycích, kde došlo k setření některých jeho sémantických rysů a ke gramatikalizaci v mnohem větší míře, ne-li přímo ke gramatikalizaci úplné (např. v němčině „man“ nebo ve francouzštině „on“). Přesto lze tvrdit, že v češtině je tento prostředek na cestě ke gramatikalizaci. To potvrzuje například tvrzení, jež uvádí Šmilauer (1966: 470), podle nějž výraz „člověk“ lze v těchto větách stěží považovat za vyjádření podmětu, ale spíše by měl být pokládán za jakýsi analytický tvar totožný s německým „man“, přičemž ovšem u německého „man“ (a dodejme že i u francouzského „on“) je zjevné poklesnutí bývalé formy v gramatický prostředek, v „člověk“ nikoli.

Z hlediska funkčního stojí za pozornost několik poznámek. Především jde o to, že výraz „člověk“ má potenciál působit jako **prostředek s „ambivalentní referencí“**. Tak například věta *Člověk se s vámi natrápí* může v některých situacích mít platnost pouze zevšeobecnujícího obratu, avšak (častěji) v některých výpovědích přeci jen do popředí vystupuje první osoba „já“ – čili mluvčí vztahuje dané tvrzení zároveň na sebe. Na druhé straně tímto zevšeobecněním není vyloučena žádná jiná osoba, k níž by se popisovaná situace dala též vztáhnout. **Mluvčí chce** tedy jednak **popisovanou situaci zevšeobecnit, vyjádřit její rozšířenou platnost, ale zároveň upozorňuje na svůj subjekt**. Podobnou ambivalentní charakteristiku můžeme najít i u jiných prostředků,

např. u všeobecného podmětu „jeden“, v italštině pak „*uno*“ a ve francouzštině „*on*“. Nicméně mezi zastupitelským pojetím, kdy je substantiva „člověk“ užitá v konkretizující referenci, respektive mezi touto konkrétní referencí a zevšeobecňujícím charakterem formálního prostředku použitého k vyjádření konatele, vzniká určité napětí: *Ptali se mne, ale člověk (tj. já) se snadno zmýlí.*

- **Jeden**

V češtině je užití tohoto výrazu ve funkci všeobecného podmětu silně příznakové a vázané na nespisovný lidový jazyk. Rys hovorovosti je přitom pocíťován mnohem výrazněji než u substantiva „člověk“.

Zajímavé je u tohoto výrazu konfrontační srovnání s dalšími jazyky, jež používají významově obdobného prostředku. Tak třeba italština používá neurčitého zájmena *uno*, francouzština obdobný prostředek se stejnou etymologií nemá, ale používá namísto něj všeobecného podmětu *on* se zcela jiným etymologickým původem; angličtina má zájmeno *one*, avšak jeho stylistická distribuce neodpovídá prostředku českému nebo italskému, neboť *one* je vázané zejména na vyšší a odborný styl¹.

- **Lidé**

Užití i tohoto explicitního prostředku je velmi lidové. Má stejný význam jako třetí osoba, ale bližší označení chybí, protože není uvedeno příslovečné určení: *Nevěřte tomu, lidé toho vždy napovídají.*

4.2.2 Nejčastější explicitní prostředky vyjádření všeobecného podmětu ve francouzštině

- **on**

Neurčité zájmeno „*on*“ je ve francouzštině vůbec nejčastějším prostředkem vyjádření všeobecného podmětu. Jak jsme již zmínili, tuto formu je však možné považovat za prostředek spíše gramatický než lexikální. Vzhledem k jeho specifickému postavení jakož i vlastnostem se mu věnujeme podrobněji ve zvláštní kapitole.

¹Tento anglický všeobecný podmět se od francouzského „*on*“ a italského „*si impersonale*“ odlišuje nejen souborem svých stylistických vlastností, ale i tím, že může plnit funkci i jiného argumentu než podmětu, a sice předmětu.

- **les gens**
- **tout le monde, chacun ...**
- **nous**
- **ils**

Zájmena „*ils*“ se ve francouzštině dá použít jako zevšeobecňujícího (respektive neurčitého) podmětu v rámci transpozice morfologické kategorie osoby. Tento prostředek má příznakový charakter negativního emociálního hodnocení (viz str. 26).

4.2.3 Nejčastější explicitní prostředky vyjádření všeobecného podmětu v italštině

- **UNO + sloveso ve tvaru 3. os. jednotného čísla**

Tento prostředek náleží do hovorového jazyka a používá se tehdy, když **mluvčí referuje sám k sobě a chce zároveň svému sdělení dodat obecnou hodnotu**. Je funkčně ekvivalentní s všeobecným podmětem vyjádřeným pomocí „*si impersonale*“:

In certe situazioni uno non sa (tj. non si sa) come comportarsi

Uno non vive (tj. non si vive) di solo pane

Uno si accorge (tj. ci si accorge) troppo tardi dei propri errori

Uno non riesce (tj. non si riesce) a fare tanti compiti nelle vacanze.

Setkat se s ním lze ovšem i v jiných jazykových vrstvách, např. v literárním jazyce (v následující ukázce je zachycena subjektivní úvaha, vnitřní myšlenka hlavního protagonisty-vypravěče, jíž je dodán zevšeobecňující charakter):

*Un giorno è presto passato, e quando la sera **uno si mette a letto** senza acuti doliti, che importa se quel letto è piuttosto fra mura che si chiamino prigione, o fra mura che si chiamino casa o palazzo? (Silvio Pellico, Le mie prigioni).*

- **la gente** – např.: *La gente si stufa di certe trasmissioni noiose*
- **tutti, ognuno**
- „*si*“ **impersonale**

Jedná se o vůbec nejběžnější způsob vyjádření všeobecného podmětu v italštině (podobně jako „on“ ve francouzštině). Je otázkou, do jaké míry jej lze pokládat za prostředek explicitní. Někteří lingvisté totiž sice tomuto „si“ přisuzují hodnotu podmětu, avšak jindy je za prostředek fungující jako všeobecný podmět považována celá tato syntaktická konstrukce (z tohoto pohledu by pak šlo o implicitní způsob vyjádření všeobecného podmětu).

4.2.4 *Implicitní vyjádření všeobecného a neurčitého podmětu*

Vedle explicitních prostředků může být všeobecný nebo neurčitý podmět signalizován též implicitně. Pro češtinu a italštinu je tento způsob navíc v neutrálním stylu nejběžnější (považujeme-li konstrukce se „si“ *impersonale* za implicitní – viz výše). Je zajímavé, že např. Čechová (2000: 287) implicitně vyjádřený všeobecný podmět označuje také jako podmět nulový.

Mezi nejběžnější případy implicitní signalizace všeobecného nebo neurčitého podmětu patří shodně ve všech třech jazycích **pasivní konstrukce** bez udání konatele – a to jak pasivum opisné, tak pasivum reflexivní; a dále případy, jež jsme v kapitole 2.4 označili souhrnným názvem „**transpozice morfologické kategorie slovesné osoby**“. Jedná se především o sekundární, respektive modifikované užití 1. osoby plurálu, 2. osoby singuláru a 3. osoby plurálu, např.: *Hlásili to v rozhlase; S poctivostí nejdál dojdeš* (podrobněji viz příslušná kapitola)¹.

Jak již bylo zmíněno, dalším prostředkem, jež je možno považovat za prostředek implicitní, vedle toho, že může být chápán i jako prostředek explicitní, je italské „*si impersonale*“.

Všeobecnost nositele děje může být v neposlední řadě **implikována** také **použitím neurčitého slovesného tvaru** (a je-li použit tvar finitní, pak může být všeobecnost (spolu)signalizována zejména gnómičným prezentem). Konečně

¹ Transponované užití kategorie slovesné osoby ve funkci všeobecného podmětu ovšem nemusí být pouze implicitním typem všeobecného podmětu, nýbrž i typem explicitním.

z textologického hlediska je třeba poznamenat, že všeobecnost děje může být vyjádřena implicitně v pozadí celé textové struktury.

4.3 Několik závěrečných poznámek k otázce dekonkretizovaného podmětu

Jak vyplývá z předchozího shrnutí, případy užití všeobecného, resp. neurčitého podmětu odpovídají situacím, které považujeme za neosobní vyjadřování. Zde jsme se pokusili jen stručně shrnout, o jaké prostředky se jedná, přičemž podrobněji je o těch nejdůležitějších z nich pojednáno zvlášť v rámci příslušné kapitoly.

Na závěr zbývá doplnit ještě několik informací týkajících se všeobecného a neurčitého podmětu obecně:

- 1) Tak jako jiné prostředky neosobního vyjadřování i všeobecný a neurčitý podmět se může kombinovat s dalšími neosobními výrazy a vytvářet tak komplexní neosobní syntakticko-sémantické struktury, např. it.: *Solo liberandosi a poco a poco dai luoghi comuni ognuno di noi accetta di diventare un essere unico.*
- 2) Ze sémantiky obecného konatele vyplývá, že prostředky, jimiž se vyjadřuje, nemohou být modifikovány či vytykány pomocí výrazů jako *jenom/pouze, právě, i, dokonce*; fr.: *seulement, uniquement, c'estqui; même, précisément*, it.: *solo, solamente, stesso, perfino* apod.¹
- 3) Způsob odkazování na všeobecného lidského konatele do jisté míry závisí na funkčním stylu. Pokud jde o odborný styl, nejčastější prostředek odkazování na všeobecného konatele je pasivum; v italštině a češtině ve větší míře než ve francouzštině, která disponuje konkurenčním prostředkem „on“ (ovšem i vazby se všeobecným podmětem „on“ lze z určitého hlediska považovat za typ pasivních konstrukcí). V hovorovém stylu se střídají různé prostředky, hojně jsou zastoupeny v češtině např. výrazy *člověk, lidé, jeden* nebo i

¹ Je třeba rozlišovat mezi zdůrazněním/modifikací daného všeobecného podmětu jako takového a zdůrazněním/modifikací širší konstrukce.

reflexivní pasivum, v italštině *uno, la gente* nebo i „*si impersonale*“ (které je ovšem neutrální a příznačné prakticky pro všechny vrstvy italského jazyka), ve francouzštině např. všeobecný podmět „*on*“ (ten však není vázaný výhradně na hovorový styl).

5 Francouzské zájmeno *ON* jako speciální případ prostředku neosobního vyjadřování

Velmi specifické postavení vzhledem k problematice neosobního vyjadřování zaujímá francouzské zájmeno *on*. Tato specifičnost spočívá zejména v tom, že toto zájmeno je prostředek **polyfunkční**, který má schopnost kumulovat v sobě řadu dílčích „kategorií“, jež jsme vyčlenili zvláště jako jednotlivé prostředky neosobního vyjadřování.

5.1 Základní charakteristiky zájmena „on“

Z morfosyntaktického hlediska je *on* neurčitým bezrodým zájmenem 3. osoby singuláru, jež ve větě **vždy zaujímá funkci podmětu** a funguje pouze jako tzv. nesamostatné zájmeno. Ačkoli je řazeno mezi zájmena **neurčitá** (sémantické hledisko), má blízko k zájmenům osobním (hledisko funkční a syntaktické), přičemž po syntaktické stránce je blízké zájmenu *il*, například pokud se týče inverze (analogicky k *Où va-t-il?* se tvoří otázka *Où va-t-on?*). Jelikož se uplatňuje jako podmět, nepodléhá zájmenné flexi ani se nepojí s předložkami; stojí vždy v čele věty, a proto je nejčastěji východiskem výpovědi. Jak bylo uvedeno již na str. 44, zájmeno *on* je nejcharakterističtějším a nejběžnějším prostředkem vyjádření **všeobecného, respektive neurčitého podmětu** ve francouzštině.

5.2 Sémantický pohled a důvody, proč lze „on“ zařadit mezi prostředky neosobního vyjadřování

Ze sémantického hlediska se zájmeno *on* vztahuje **výhradně k lidským bytostem**, tedy k osobám (jedné či častěji více) ve vlastním slova smyslu. Z tohoto úhlu pohledu se může jeho zařazení mezi prostředky neosobního vyjadřování zdát nelogické. My však chápeme neosobní prostředky širěji a jedním z rozhodujících kritérií pro posouzení jejich příslušnosti ke skupině prostředků neosobního vyjadřování je po sémantické stránce **neurčitost konatele/původce děje**. Jde tedy o neosobnost pojatou nikoli jako nevyjádření osoby (vůbec), nýbrž jako její dekonkretizaci. O oprávněnosti

této koncepcce svědčí i schopnost vět s všeobecným nebo neurčitým podmětem v podobě zájmena *on* komutovat s větami, v nichž jsou uplatněny jiné, do určité míry synonymní a konkurenční prostředky z množiny prostředků námi označených za prostředky neosobního vyjadřování. Jde například o věty s utlumením činitelského doplnění, tj. o věty s všeobecným či neosobním pasivem¹ na jedné straně (*Cette lettre-là ne se prononce pas – On ne prononce pas cette lettre-là*) a také o věty s neurčitými tvary slovesnými: infinitivem (*Vouloir c'est pouvoir – Quand on veut, on peut*) nebo gerundiem (*C'est en forgeant qu'on devient forgeron – Quand on forge ...*), kde je všeobecnost či neurčitost konatele signalizována implicitně (Šabršula 1986: 179) na straně druhé².

Z uvedených charakteristik vyplývá, že se jedná o výraz se značně **obecným, neurčitým sémantickým obsahem**, jehož významy v příslušných kontextech mohou nabývat širokého smyslu. Znamená jednak „člověk obecně, lidé, kdokoli, každý“ (fr. *un homme quelconque, les hommes, les gens, tout, chacun, tout le monde, n'importe qui...*), jednak užší skupinu lidí (než úplně všichni obecně), kteří však nejsou nijak specifikováni, nebo dokonce jen jednoho jedince, opět nijak nekonkretizovaného (*quelqu'un*). **Podle kontextu tedy může zájmeno *on* označovat buď nspecifikovanou jednotlivinu, nebo všeobecný podmět. Z tohoto důvodu se často vyskytuje ve výpovědích s generalizující platností sdělujících obecné pravdy, zpravidla ve spojení s gnómickým prezentem**, jako jsou např. **příslloví, lidová rčení**, ale i **v odborném stylu a hovorovém stylu či umělecké literatuře**, např.:

On ne parle pas en mangeant

On ne prête qu'au riches

On est content quand on a ce que l'on désire

A cet âge, on ne se rappelle plus bien de tout

Toutes les fois qu'on se fait craindre, on risque d'être trompé

(*Sand*)

On a souvent besoin d'un plus petit que soi (La Fontaine).

¹ Poznámka ohledně konkurence formulací s všeobecným podmětem *on* a pasivních konstrukcí: věty s *on* jsou často upřednostňovány kvůli snaze vyhnout se pasivu, jež by bylo spojené s neživým podmětem (vyjadřujícím cíl děje).

² Skutečnost, že neurčité tvary slovesné fungují jako transformáty struktur s *on*, mimo jiné dokazuje, že i infinitiv a gerundium je možné považovat za prostředky neosobního vyjadřování v širším slova smyslu.

Jako příklad užití zájmena *on* ve významu *quelqu'un*, kdy zastupuje někoho nejmenovaného, ale konkrétního, ač neznámého, uvedeme: *Il sentit qu'on relevait son drap, puis qu'on lui palpait le ventre (Maupassant)*.

V negativním kontextu pak *on* znamená „nikdo“ (*personne*): *Tout est fini pour moi sur la terre. On ne peut plus m'y faire ni bien ni mal (Rousseau)*.

Pokud jde o neurčitost zájmena *on*, ta může být dvojího typu:

- tzv. „reálná“ nebo „skutečná“, kdy je referent pro autora dané výpovědi skutečně neidentifikovatelný;
- „záměrná“, kdy mluvčí známého referenta (jednoho či více osob) úmyslně neuvede a skryje jej za neurčité zájmeno *on*, místo aby jej explicitně pojmenoval, ať už přímo nebo jiným zájmenem.

Ke druhému případu patří jeho **užití jako stylistických variant osobních zájmen**, a to v obou číslech a ve všech třech osobách. Takové situace dělíme do dvou skupin:

a) Stylistická nuance vyjadřuje nějakou zvláštní hodnotu, jako je určitá míra diskrétnosti, skromnosti, ironie, pohrdání aj., přičemž tento úzus není výjimkou ani ve vysokém stylu.

- *On* je substitutem zájmena *je*

kdy slouží především k vyjádření skromnosti:

On a analysé le problème...

Ce qu'on a pu dire ici de l'attente, de l'angoisse, du souvenir, n'est jamais qu'un supplément modeste offert au lecteur... (Barthes).

Jak vyplývá z uvedených příkladů, s tímto typem užití zájmena *on* ve stejné funkci, jako se užívá plurál skromnosti (*pluralis majestaticus*), se setkáme zejména v odborném stylu. Dále se zájmeno *on* uplatňuje jako prostředek vyjádření 1. osoby singuláru i ve stylu hovorovém: *Attendez un moment, on est à vous* (tj. *je suis à vous*).

- On je substitutem zájmen tu/vous

V této funkci často slouží k zastření přímého vztahu k adresátovi a takto vyjadřuje jistý odstup či ironii (ostatně podstatou ironického vztahu je právě odstup). U takových výpovědí lze navíc najít ještě další aspekt neosobnosti, a sice „negaci osoby“ v podobě distance či chtěné negace mluvčího. Dále se však zájmeno *on* uplatňuje naopak jako výraz zjemnění dané výpovědi, především v řeči k dětem: *On a été sage à l'école?* V neposlední řadě jsou pak věty se zájmenem *on* v tomto významu ekvivalentem českých a italských konstrukcí s transponovaným užitím 2. osoby ve funkci všeobecného podmětu (viz str. 16-20).

- On je substitutem zájmen il(s)/elle(s)

Pak většinou vyjadřuje nepřímý odkaz: *Tu me diras si on a pleuré.* Často ale též funguje obdobně jako transponované užití 3. osoby plurálu nazývané „*ils méprisant*“ obsahující depreciativní hodnocení: *Ils ont encore augmenté les impôts (Už zase zvýšili daně).* Jako příklad užití zájmena *on* s touto funkcí můžeme uvést:

Elles gagnent, toutes, entre trois cents francs et deux mille francs par mois, mais on a des renards à deux cents louis, et des sautoirs de perles...On est pincées, posées, méfiantes (Colette).

V této ukázce se užitím zájmena *on* záměrně zahaluje vztah k výrazu, k němuž se odkazuje (*elles, toutes*), což má celkový efekt zdůraznění popisované situace a vyznačení ironického postoje. Jako by se prostřednictvím *on* vyjadřovaly dva prolínající se „hlasy“: jeden, který sděluje dané tvrzení, a druhý, který příslušnou situaci komentuje s ironickým odstupem (Eluerd 2004: 82).

b.) Žádná zvláštní stylistická nuance vyjádřena není; *on* funguje jako konkurent zájmena 1. os. pl. *nous* (*Alors, on y va? – Tak jdeme?*). Tento úzus, jenž se ve francouzštině začal rozmáhat od 19. století, je vázán na hovorový až familiérní jazyk, v němž je docela značně rozšířen, a to navzdory protestům puristických gramatiků, kteří

jej nepokládají za normativní. Z hovorového jazyka začal pronikat i do literatury, kde často slouží k imitaci mluvené řeči, resp. reprodukci řeči postav nebo i vypravěče:

On le connaissait. Il jouissait d'un statut à part. Il faisait partie du folklore local. Nous l'avions invité à boire (Tournier).

V rámci nadvětných syntaktických útvarů jako v této ukázce spolu mohou zájmena *on* a *nous* navzájem alternovat. Stejně tomu je i v rámci jedné věty, kdy *on* užití v platnosti osobního zájmena *nous* se může vyskytnout současně s tímto podmětným zájmenem *nous*, což v případě jiných zájmen, jejichž je *on* substitutem, dle normy možné není. Ve větách jako *Nous, on y va alors* hovoříme o *on* jako o tzv. sumarizující anafoře.

Z předchozího výkladu vyplývá, že zájmeno *on* nachází uplatnění v řadě sekundárních funkcí a tato jeho polyfunkčnost z něj činí **jeden z velice rafinovaných stylistických prostředků francouzštiny**, neboť jeho význam je úplně odstíněn až v konkrétním kontextu. Někteří lingvisté široké rozpětí jeho funkcí vystihli výstižným pojmenováním *pronom caméléon* (Eluerd 2004: 80). Dodejme ještě, že situace, kdy se zájmeno *on* vyskytuje ve funkci jiných osobních zájmen, představují styčný bod s tématem morfologické kategorie osoby a jejích transpozic. Tato souvislost zájmena *on* s pojmem transpozice slovesné osoby se přitom dá chápat hned z dvou různých úhlů pohledu. První pohled vychází z toho, že zájmeno *on* samo funguje jako jednotlivé slovesné osoby již samotné užití transponovaně. Druhé hledisko pak spočívá v tom, že vzhledem k tomu, že s podmětem v podobě *on* kongruuje sloveso ve tvaru 3. os. sg., stává se užití zájmena *on* jako substitutu ostatních zájmen transpozicí ostatních osob do 3. os. sg. A nemusíme připomínat, že právě velké množství případů sekundárního (tj. transponovaného) užití kategorie slovesné osoby jsme v kapitole 2.4 z obdobných důvodů zařadili mezi prostředky neosobního vyjadřování.

POZNÁMKA:

Sekundárně lze aspekt neosobnosti u konstrukcí se zájmenem *on* spatřovat také v tom, že tento výraz slouží mj. jako prostředek pro skrytí názoru nebo postoje (v podobě záměrné nespecifikace své či jiné osoby ve vztahu ke sdělovanému obsahu). Tím, že mluvčí skryje svůj názor či postoj, dává najevo, že se zbavuje případné odpovědnosti, čímž se od celého tvrzení, resp. jeho obsahu jistým způsobem distancuje – a z tohoto hlediska se daná výpověď rovněž stává neosobní.

5.3 Etymologický pohled na zájmeno „on“ a srovnání s dalšími jazyky

Co se týče etymologie, neurčité osobní zájmeno *on* se vyvinulo z nominativu latinského substantiva *homo* (člověk) v nepřízvučné pozici. S tímto nominálním původem souvisí i jeho užívání ve spojení s elidovaným členem (*l'on*) v knižním jazyce. Etymologicky tvar *l'on* znamená *l'homme (quelconque): Tant crie l'on Noël qu'il vienne ! (Villon)*. V současném jazyce se tvaru *l'on* užívává ve vysokém stylu, a to zejména po spojkách *si, et, que* a po vztažných zájmenech *qui, que* a *où*, nenásleduje-li však dále slovo začínající na *l-*, (např. *Si l'on pouvait faire cela ! – Kdyby se to mohlo udělat! X Si on le sait – Jestliže se to ví*). Důvod, proč se zde člen zachoval, je spíše fonetické povahy: člen *l'* brání nelibozvučnému spojení více samohlásek (hiátu), ovšem pouze pokud by sám neměl vyvolat jiné kakofonické spojení. Dále se tvar *l'on* může objevit i na začátku věty (*L'on ne saura jamais tout – Člověk nebude nikdy vědět všechno*).

Není nezajímavé, že k obdobnému sémantickému vývoji došlo i v germánských jazycích. Tak například v němčině se gramatikalizovalo užití substantiva *Mann* (člověk) jako všeobecného podmětu *man*, jenž je obdobou francouzského *on*. V této souvislosti uvedme, že některé lingvistické publikace používají pro označení konstrukcí se všeobecným podmětem termínu *Mannsatz*, odvozeného právě z němčiny.

Avšak vraťme se zpět k francouzštině a jejímu vývoji. Uplatnění substantiva člověk (*homo*) ve funkci blízké základní funkci francouzského zájmena *on* sledujeme již v klasické latině; zde však ještě nelze hovořit o úplné gramatikalizaci (tj. změně daného lexikálního prostředku v prostředek gramatický) jako ve francouzštině¹. (Nicméně ve funkci zájmena *on* jako všeobecného podmětu lze, ač ne tolik běžně jako v češtině slova *člověk*, i dnes ve francouzštině použít substantivum *l'homme* (člověk): *L'homme ne vit pas seulement de pain* (Bible, Matth., IV, 4)).

¹ Svérázně situaci, kdy ve francouzštině došlo ke gramatikalizaci zájmena *on*, komentuje italský prozaik A. Savinio: „Francouzi, svrchovaní a karteziánští učitelé prostřednosti, zasadili do svého slovníku obraz života jakožto dokumentu rezignace, aby tak měli stále na očích zahanbující příklad: *homo*, člověk, tento výraz hrdosti a moci, byl jimi zredukován na „on“. Je něco více pokofujícího než **neosobní zájmeno**?“ (A. Savinio: *Tragédie dětství, Děťství Nivasia Dolcemara*, přel. Jiří Pelán. Praha: Aurora, 1998, str. 92)

Zajímavá je situace v italštině, která také zná, přinejmenším z diachronního pohledu, všeobecný podměť odvozený od latinského substantiva *homo*. Avšak ani v případě staré italštiny nedošlo k plné gramatikalizaci tvarů *uomo / l'uomo*, jež si zachovaly svůj původní lexikální význam i ve funkci reference k neurčitému logickému subjektu ve 3. osobě (Migliorini 1988: 150). Takový úzus byl rozšířený zejména v Duecentu (13. století)¹; v současném italském jazyce se však, až na výjimky reprezentované některými regionálními variantami (např. kraje Abruzzo) – viz. Sabatini (1990: 380), tohoto výrazu již nepoužívá a odpovídají mu jiné konstrukce. Obdobný stav je i v češtině, kde sice používáme substantiva „člověk“ pro zevšeobecnění sdělované zkušenosti, ale ani zde nedošlo k plné gramatikalizaci daného prostředku, neboť lexikální význam tohoto slova nepřestává stát v popředí. Zajímavý je v tomto ohledu postřeh, že i vět se zevšeobecňujícím podmětem „člověk“ lze v češtině použít ve funkci prostředku s potenciálem působit dvojsmyslně podobně jako *on* ve francouzštině. Tato dvojsmyslnost spočívá v možnosti současné interpretace dané výpovědi ve smyslu zevšeobecnění i vztahení na konkrétní osobu (srov. str. 43).

5.4 Syntaktické zvláštnosti konstrukcí se zájmenem „on“

Syntaktické zvláštnosti užití zájmena *on* se vztahují ke dvěma hlavním oblastem. První se týká syntaktických struktur s „vícenásobným“ výskytem tohoto zájmena v rámci dané struktury. Podle normy je třeba více podmětů vyjádřených prostřednictvím *on*, jejichž přísudky jsou v koordinačním vztahu, vždy explicitovat: *On saute ou on ne saute pas*. Nicméně se rozmáhá, a to i v literárním stylu, úzus toto pravidlo nerespektující: *On les (= des étangs) vide, les pêche et les met en culture toutes les trois années*. (Grevisse 1993: 1102). Další normativní pravidlo, které rovněž není dle Grevisse striktně dodržováno (ibid.), zakazuje užívání v jedné větě více podmětů *on* odkazujících k různým referentům.

Druhá oblast se týká otázky kongruence. Jak je známo, predikát podmětu vyjádřeného pomocí *on* je ve tvaru 3. os. jednotného čísla, avšak přídělní (*participe passé*) a adjektiva ve jmenné části přísudku, popřípadě v doplňku či přístavku, kongruující s tímto podmětem se mohou **v některých případech shodovat** v rodě a

¹ Dodejme, že v tomto období se v obdobné funkci vedle výrazu (*l'*)*uomo* používalo i slov *uno* a *persona*.

čísle **podle smyslu** s rodem a číslem referenta, k němuž se skutečně odkazuje (tj. s tzv. **ontologickým referentem**).

V **primární funkci užití zájmena *on* ve funkci všeobecného nebo neurčitého lidského konatele** (jehož identita i co se týče pohlaví a počtu není známá¹) dochází ke **shodě s bezpříznakovými tvary maskulina singuláru: *On est venu voler à la pharmacie cette nuit***; (je zajímavé, že naopak v italštině je v případě konstrukcí s všeobecným podmětem – „*si impersonale*“ – shoda v maskulinu **plurálu**).

Jedná-li se však o zobecnění vztahující se obecně na ženy a dále v situacích, kdy je jasně naznačeno, že *on* označuje více osob nebo kdy je zájmena *on* užitó sekundárně jako konkurenčního prostředku jednotlivých osobních zájmen, může nastat již avizovaná shoda dle smyslu:

À nos âges, on a besoin d'être soigné / soignés / soignées
On est fatigué / fatigués / fatiguées.

Následují ukázky shody v ženském rodě ve všeobecně pojatém tvrzení vztaženém jen na ženy, jež se projevují u adjektivního tvaru:

Quand on est jeune et belle, la vie peut sembler plus facile²
Tu sais, quand on est heureuse, tout est plus facile
Et alors, on n' était pas contente?

5.5 Používání koreferenčních zájmen k podmětovému „on“

Jako koreferenční prostředky zájmena *on* pro vyjádření jiných větných členů než podmětu (nejčastěji různých typů předmětu) slouží zájmena *se*, *soi* (které je nejcharakterističtější), *son*, *sa*, *ses*, ale i *nous*, *notre*, *nos*; případně *vous*, *votre*, *vos*. Dle

¹ Hovoříme sice o „pohlaví“ a „počtu“ ontologického referenta, tedy o přirozených vlastnostech, které motivují užití rodu a čísla jako gramatických kategorií v rámci kongruence, ale pro přesnost je třeba upozornit, že gramatické kategorie jako takové (tj. kategorie mluvnického rodu a čísla), přestože jsou svým způsobem motivované mimojazykovou skutečností, již odrážejí, nejsou s ní totožné.

² K této konstrukci je zajímavý možný český ekvivalent: *Když jsi mladá a krásná, život se může zdát lehčí*, v němž je patrné transponované užití 2. osoby sg.

konkrétního kontextu jsou pak možné různé typy shod, přičemž všechna tato zájmena mohou fungovat jako příslušná koreferenční předmětová a přivlastňovací zájmena i v případech, je-li *on* užito v neurčitém/všeobecném smyslu, aniž by se jednalo nutně o situace, kdy zastupuje *on* osobní zájmena různých osob. Mezi jednotlivými zájmeny nicméně existují nepatrné nuance. Např. zájmen *nous/notre/nos* se zpravidla používá při inkluzivním a *vous/votre/vos* při exkluzivním pojetí mluvčího:

À nous âges, on a besoin d'être soigné

On ne refuse pas le bonheur quand il frappe à votre porte.

Připomeňme, že k obdobné shodě se zájmeny 1. a 2. osoby pl. dochází rovněž ve větách s generalizujícím obsahem, kde všeobecný podmět není explicitně vyjádřen prostřednictvím *on*, avšak lze jej chápat implicitně¹ (Grevisse 1993: 1102):

Se plaindre de tout ce qui nous afflige ou nous irrite, c'est se plaindre de la constitution même de l'existence (Flaubert);

J'eus une émotion – oh! ce n'était pas le coup violent au coeur, qui arrête la respiration, vous casse les veines et vous étourdit (Mirabeau).

POZNÁMKA:

Takovéto formulace mají velmi blízko českým a italským větám zevšeobecnujícím, námi zařazeným mezi prostředky neosobního vyjadřování, kdy 1. a 2. osoba plurálu má v rámci sekundárního užití slovesných osob stejnou roli jako 3. osoba sg. se všeobecným podmětem *on* ve francouzštině. Na tuto souvislost upozorňuje právě užití těchto koreferenčních prostředků odkazujících formálně k 1. a 2. os. pl. ve francouzštině.

Pokud jde o shodu s posesivy 3. os. sg. *son/sa/ses*, ta se zase vyznačuje tím, že často může působit rušivě a vyvolávat nejasnosti jako např. ve větě: *Déclarer par un acte ce que l'on veut qui soit exécuté après sa mort*, kde není zřejmé, zda se přivlastňovací zájmeno (respektive determinant) vztahuje k podmětu *on*, nebo k jinému, v dané větě explicitně nevyjádřenému výrazu (který však může být obsažen v širším kontextu nebo vyplývat ze situace).

¹ V následujících ukázkách je všeobecný konatel signalizován implicitně v první použití infinitivního tvaru, v druhé stojí v pozadí celé struktury.

K zájmenu „soi“

Přízvučné zájmeno *soi* bývá označováno jako tzv. supletivní tvar k zájmenu *on*, jež, jak již bylo uvedeno, může fungovat pouze jako podmět. Naopak zájmeno *soi* ve funkci podmětu být nemůže. Proto se používá jako koreferenční prostředek k podmětnému *on* ve funkci jiných větných členů, a to zejména po předložkách: *On ne pense qu'à soi*, přičemž toto zájmeno je jako koreferenční prostředek k neosobnímu *on* asi nejtypičtější. Použito však může být pouze jako zájmeno přízvučné.

Opět je zajímavé, že **zájmeno *soi* funguje jako koreferenční prostředek nejen k podmětnému *on*, ale i k dalším neurčitým a zevšeobecňujícím výrazům, jež se po sémantické stránce vyznačují ve větší či menší míře dekonkretizovaným, vágním konatelem**, použitým v pozici podmětu: *chacun, quelqu'un, tout le monde, tout homme, quiconque, l'homme (Chacun travaille pour soi)* a dále ve větách s infinitivem, gerundiem či neosobními slovesy (*Il faut être soi dans tous les temps*). Tento jev rovněž svědčí o vzájemné souvislosti a provázanosti jednotlivých prostředků neosobního vyjadřování.

5.6 Vztah konstrukcí se zájmenem „on“ a pasiva

Jak již bylo uvedeno, zatímco zájmeno *on* slouží jako explicitní prostředek k vyjádření všeobecného nebo neurčitého konatele, jako jeden z prostředků implicitního vyjádření takového konatele se uplatňuje pasivum.

Konstrukce s *on* se tedy dají považovat za sémanticky a zpravidla i funkčně ekvivalentní pasivu bez uvedení konatele (reflexivnímu i opisnému), avšak neměly by být pojímány jako určitý typ pasiva, neboť mezi těmito strukturami existují rozdíly v plánu syntaktickém. Ze syntaktického hlediska se totiž vazby s *on* od pasivních vazeb podstatně liší, a to tím, že konstrukce s *on* neumožňují určité slovosledné změny, což omezuje jejich využití při vyjadřování modifikací ve funkční výpovědní perspektivě. Ve větách s *on* zůstává neurčitý podmět ve funkci formálního podmětu a je tedy explicitně vyjádřen, zatímco v pasivních konstrukcích se do pozice gramatického subjektu dostává

dějem zasažený objekt a neurčitý/všeobecný konatel je odsunut do pozadí. Ačkoli je logický obsah obou těchto vět totožný, jejich perspektiva a syntaktická struktura jsou odlišné – věty s podmětem *on* zůstávají svou strukturou identické se strukturou věty aktivní.

5.7 K možnostem překladu konstrukcí s „on“ do češtiny

S ohledem na široké spektrum funkcí, jež může francouzské zájmeno *on* plnit, existuje velmi pestrá množina prostředků, z nichž může český překladatel volit při výběru vhodného ekvivalentu. Pro shrnutí jednotlivých funkcí zájmena *on* uvedeme následující tabulku obsahující několik ukázek různých typů jeho užití a odpovídající možné české ekvivalenty:

<i>On frappe à la porte.</i>	Někdo klepe na dveře.
<i>On ne sait jamais.</i>	Člověk nikdy neví.
<i>On le fait depuis longtemps.</i>	Dělá se to už dlouho.
<i>Au Canada, on parle anglais et français.</i>	V Kanadě se mluví anglicky a francouzsky.
<i>On dit que...</i>	Říká se , že ...
<i>On voit que c'est juste.</i>	Je vidět , že je to správně.
<i>On a tout terminé à temps.</i>	Všechno bylo dokončeno včas.
<i>On ne prête pas les revues à emporter.</i>	Časopisy se nepůjčují domů.
<i>On regarde et on voit : rien n'a changé.</i>	Díváš se a vidíš: nic se nezměnilo. ¹
<i>On dirait que ...</i>	Člověk by řekl/myslel, že...
<i>On dirait un fou.</i>	Řekli byste , že je blázen.
<i>On espère un peu partout que la paix sera assurée.</i>	Téměř všude lidé doufají, že mír bude zajištěn.
<i>On m'a retourné mon paquet.</i>	Vrátili mi balíček.
<i>Qu'en dira-t-on?</i>	Co tomu řeknou lidé ?
<i>Là-bas, on vous dira ce qu'il vous faut faire.</i>	Tam vám řeknou , co máte udělat.
<i>On peut observer un phénomène intéressant.</i>	Lze pozorovat zajímavý úkaz./ Jsme svědky zajímavého úkazu.

¹ Stylistická poznámka: transponované užití 2. osoby je expresivnější než věty typu **člověk by řekl / dalo by se říct...**, přičemž v konstrukci s 2. osobou je více vtažen do děje adresát a naopak ve větě s všeobecným podmětem *člověk* je větší důraz kladen na mluvčího.

Z předchozího přehledu je patrné, že věty s francouzským zájmenem *on* lze v češtině vyjádřit různými prostředky, které rovněž považujeme za případy neosobního vyjadřování (reflexivní a opisné pasivum bez udání konatele, modální predikátor *lze* a infinitiv, *člověk, lidé*, neosobní vazba slovesa smyslového vnímání s infinitivem, transponované užití 2. a 3. osoby), což mimo jiné dokumentuje již několikrát zdůrazňovanou polyfunkčnost tohoto výrazu.

Za pozornost dále stojí následující ukázka použití zájmena *on* v delším textovém útvaru včetně českého překladu¹:

L'activité musicale de Prague n'a pas attendu Mozart pour être intense. En témoignent les nombreuses partitions conservées dans les bibliothèques de la ville, mais aussi la présence à la fin du XVIe siècle de Nigrinus, éditeur Pragois. En 1576, on couronne Rodolphe II, empereur du Saint Empire. Avec sa cour fastidieuse, il quitte Vienne pour installer la capitale de l'Empire à Prague. On le sait fasciné par l'alchimie et l'ésotérisme et grand collectionneur de tableaux mais on oublie souvent sa Chapelle musicale, une des plus fameuses de son temps.

*Intenzivní hudební aktivita nepřišla do Prahy až v Mozartových dobách: svědectvím jsou nejen četné hudební partitury zachované v knihovnách města, ale třeba i vydavatelská činnost nakladatele Nigrina z konce 16. století. V roce 1576 byl Rudolf II. korunován císařem Svaté říše římské. Pak se svým okázalým dvorem opustil Vídeň a přesídlil do Prahy. **Všeobecně se ví o jeho fascinaci alchymií a esoterismem i o tom, že vášnivě sbíral obrazy, ale někdy se zapomíná na jeho dvorní kapelu, jednu u nejproslulejších kapel tehdejší doby.***

Zvýrazněné obraty jsou případy užití *on* jak ve funkci podmětu neurčitého (*on couronne...*), tak všeobecného (*on le sait fasciné; on oublie*). Zajímavý je však především český překlad, v němž figuruje opisné pasivum vyjadřující neurčitého konatele a tzv. reflexivní pasivum neosobního typu (tj. reflexivní pasivum v konstrukci odpovídající jednočlenné větě) s funkcí všeobecného podmětu, přičemž **všeobecnost je zde navíc explicitována pomocí adverbia *všeobecně*.**

¹ Jedná se o začátek textu doprovodného letáku publikovaného Francouzským institutem v Praze v lednu 2006 (v zrcadlovém vydání) u příležitosti uvedení hudebního představení „Slavnostní mše pro císaře Rudolfa II.“

6 Neosobní slovesa v užším slova smyslu a tzv. neosobní užití sloves jinak osobních

V této kapitole budou ve středu našeho zájmu přednostně slovesa, jež bývají v tradičním pojetí chápána jako neosobní v užším (respektive ve vlastním) slova smyslu a která se v jazykovědných pojednáních obvykle označují termínem *impersonalia*. Z pohledu neosobního vyjadřování jsou tato slovesa neosobní tím, že buď nijak nevyjadřují žádnou osobu jako entitu, resp. že nemají již svou sémantikou žádný vztah k osobám (lidem) jako takovým a dokonce ani k jiným živým bytostem (jedná se o většinu z nich a pro italštinu a francouzštinu je tato podskupina zcela výhradní; typickým příkladem jsou věty zachycující atmosférické a jiné přírodní jevy) nebo je tento vztah zcela nepřímý a stojí v pozadí (české věty typu *Je mi zle*). Vedle sloves čistě neosobních se dále dotkneme sloves jinak osobních, jež jsou užitá jako neosobní¹.

V následujícím rozboru nejprve podáme základní charakteristiku predikátů vyjádřených výše popsanými slovesy na obecné úrovni a poté se podrobněji zaměříme na jejich výskyt v češtině, francouzštině a italštině. Situaci v jednotlivých jazycích přitom budeme věnovat různou míru pozornosti.

6.1 Obecné charakteristiky neosobních sloves

Z formálního hlediska lze neosobní slovesa svým způsobem zařadit mezi slovesa defektivní. Na druhé straně ovšem neplatí, že všechna defektivní slovesa jsou i slovesy neosobními. *Impersonalia* tvoří pouze část defektivních sloves. Ta zahrnují veškerá slovesa, jež si z různých důvodů nezachovávají úplné paradigma, tj. používají se jen v některých osobách a/nebo jen v některých časech a způsobech. Neosobní slovesa jsou pak defektivní tím, že se používají standardně pouze ve 3. osobě singuláru. A jelikož se vyskytují pouze ve 3. osobě, tj. jen v **jedné** ze tří slovesných osob, nazývají je např. některé francouzské lingvistické práce také „*verbes unipersonnels*“.

¹ Pozn.: někteří lingvisté počítají mezi případy neosobního užití jinak osobních sloves např. i italské konstrukce se všeobecným podmětem v podobě tzv. „*si impersonale*“ (např. Sabatini 1990: 325). Ty my sice také považujeme za prostředek neosobního vyjadřování, avšak již z jiného hlediska, a proto se jimi zabýváme na jiném místě než v této kapitole.

Tato slovesa je však třeba odlišovat od sloves, která se vyskytují vzácně v jiné než 3. osobě (singuláru nebo plurálu), a to proto, že se jejich prostřednictvím vypovídá třeba o zvířatech, neživých věcech či abstraktních pojmech (např. *spočívat/záležet v čem, consistere, consistere*).

Kromě toho, že se vyskytují jako jádro věty samostatně, mohou též fungovat jako součást komplexního predikátu, např. po modálních nebo fázových (vzácně i jiných) slovesech, kdy jsou užitá ve formě infinitivu (*Nemusí přece pršet!; Začíná hřmít; Il a cessé de pleuvoir; Sta per piovere*).

6.2 K opozici sloves osobních a neosobních – distinkce osobních a neosobních sloves vycházející z italských gramatických teorií

Kupříkladu italské gramatiky tradičně dělí slovesa na osobní a neosobní v závislosti na jejich sémanticko-valenční (resp. intenční) úplnosti. Z tohoto hlediska se neosobní slovesa jeví jako „sémanticky neúplnější“, neboť mohou fungovat jako jádro věty zcela samostatně bez jakéhokoli doplnění (jde tedy o slovesa avalentní), aniž by výsledná věta byla agramatická. Naopak slovesa osobní tuto vlastnost nemají – u nich je v argumentové struktuře vždy minimálně jeden aktant obsažen, byť vždy nemusí být za všech okolností explicitně vyjádřen.

Predikát tvořený avalentními slovesy představuje nejjednodušší typ větného vzorce (*piove, prší, il pleut*¹), jehož konstitutivním komponentem je pouze přísudek. Jestliže je rozvit dalšími větnými členy, pak může i taková věta nabývat dlouhých rozměrů obdobných jako u vět se slovesy osobními. Nicméně zásadní rozdíl tu stále existuje - u takovýchto neosobních vět nejsou tato doplnění obligatorní ve smyslu gramatické správnosti (tzn. že i bez těchto doplnění funguje výsledná struktura jako gramaticky přijatelná) – a, použijeme-li terminologii italských syntaktických teorií, nejsou součástí tzv. větného jádra, nýbrž představují pouze „*elementi circostanziali (del nucleo)*“, případně též „*espansioni*“.

¹ Řadíme sem i francouzský výraz *il pleut* s čistě formálním podmětem, neboť z funkčního hlediska je tato klasifikace oprávněná.

Např.:

Předevečírem odpoledne na celém území severní Evropy bez ustání sněžilo až do sedmé hodiny večerní

Hier, il a grêlé dans le Massif central comme jamais auparavant

In tutta l'Italia meridionale pioveva a dirotto

Piove ininterrottamente da tre giorni.

Velice výstižnou charakteristiku neosobních sloves chápaných v pravém slova smyslu nabízí italský gramatik B. Proto (1991: 325):

„I verbi che in base al loro proprio significato non richiedono nessun argomento, ossia gli impersonali, sono dei verbi eccezionali: nella nostra e in molte altre lingue sono soltanto quelli che descrivono i fenomeni atmosferici (piovere, nevicare,..., e le espressioni del tipo 'fa buio', 'fa freddo', ecc.), che l'uomo ha sempre considerato «esistenti di per sé», ossia tali da non coinvolgere nessun altro fattore e perciò quasi «inspiegabili». Questi verbi non sottintendono infatti assolutamente nessun soggetto. Si tratta di eventi della natura, diversi da tutti gli altri fenomeni che descriviamo con gli altri verbi.“

Neosobní slovesa v pravém slova smyslu jsou tedy svým způsobem slovesa výjimečná a tvoří omezenou skupinu sloves, jež na základě sémantických kritérií nevyžadují vyjádření žádného argumentu - většinou popisují **atmosférické jevy a stavy počasí, situace nebo pocity, přírodní nebo psychické jevy, procesy, jejich změny** apod. Výjimečnost neosobních sloves popisujících přírodní jevy spočívá v tom, že **subjekt je sémanticky obsažen v samotném ději** – lze proto hovořit o jakémsi vnitřním subjektu (podobně jako hovoříme o tzv. vnitřním objektu u výrazů jako *žít neklidným životem, spát klidným spánkem*; fr.: *vivre une vie mouvementée, dormir un sommeil tranquille*; it.: *vivere una vita movimentata, dormire un sonno tranquillo* ..., kdy je blíže specifikován předmět sémanticky již jednou obsažený v samotném predikátu; tento vnitřní předmět lze, na rozdíl od „vnitřního podmětu“ u struktur s neosobním slovesem vyjadřujícím atmosférické jevy, explicitovat a zároveň ponechat stejný slovesný tvar. Explicitovat tento „vnitřní subjekt“ u atmosférických sloves je možné, pouze vycházíme-li ze skutečnosti, že tutéž ideu lze vyjádřit i jiným způsobem

za použití osobní podmětové struktury: *Sněží X Včera již na horách napadl sníh*; it.: *Nevica X Ieri è già caduta la neve sui monti*. V těchto větách se mluvčí vyjadřuje o sněhu, avšak v každém případě je popisovaná situace ztvárněna odlišným způsobem, přičemž pokaždé je použito jiného slovesa.

Z pochopitelných důvodů takovéto predikáty nemohou být nositelem kongruenčních kategorií, nýbrž pouze kategorií predikačních (čas a způsob).

Výše uvedená charakteristika s ohledem na valenční teorii se dá nicméně v celé své úplnosti poměrně snadno aplikovat jen na italštinu a na francouzštinu. Situace v češtině je poněkud složitější, neboť zde se setkáváme navíc i s případy predikátů vyjadřujících různé jevy a procesy, jež zakládají bezpodmětové struktury (jde tedy vždy o věty jednočlenné) a v nichž má užití sloveso analogickou formu a sémantiku jako ostatní slovesa z této skupiny, avšak v oblasti slovesné valence nelze hovořit o avalentních slovesech. Z následujícího přehledu zřetelně vyplývá, že tyto predikáty jsou vlastní češtině a že jejich italské a francouzské protějšky je vyjadřují vesměs osobní konstrukcí.

6.3 Neosobní slovesa v češtině

Dle českých gramatických teorií se výrazy, jimiž se na tomto místě budeme zabývat, považují za **jádra vět jednočlenných slovesných**, u nichž není nijak obsazena pozice podmětu. Autoři Příruční mluvnice češtiny (Grepl 1995: 388) je označují jako **primární věty bezpodmětové** a kladou je do opozice k bezpodmětovým větám sekundárním, jež – na rozdíl od těch prvních – jsou výsledkem transformace nějaké výchozí struktury podmětové a jimž se my věnujeme v kapitole o pasivu.

Grepl ve své gramatice (ibid.) predikáty primárních vět bezpodmětových dělí do několika skupin a i my budeme v následujícím výkladu o problematice neosobních sloves v češtině vycházet z této jeho klasifikace.

6.3.1 *Slovesa popisující atmosférické procesy a změny*

S přísudkem slovesným

Venku prší, leje, mrholí, sněží, mží, hřmí, mrzne, fouká.

Už se šepčí, rozednívá.

Svíτά. Udělalo se chladno. Náhle se ochladilo X oteplilo. Venku se prší.

To se blýská! Přituhlo nám. Kaboní se. Rozpršelo se. Zamračilo se.

V souvislosti s těmito typy predikátů upozorňuje (389), že ty predikáty, „které označují procesy nebo změny, které někoho nebo něco přímo zasahují (nebo postihují), mohou zakládat rovněž věty podmětové“, a jako příklad opozic bezpodmětových a podmětových struktur uvádí:

Venku mrzne X Já tady mrznu; Voda mrzne při 0°C;

Už se zatahuje X Obloha se zatahuje.

Rozdíl mezi osobním a neosobním ztvárněním zde spočívá v tom, že ve větách s podmětem je podmětem vyjádřeno to, co je daným procesem zasaženo, zatímco ve větách neosobních se proces týká celého prostředí, které nás – respektive mluvčího –

obklopuje, nebo aspoň té části, která vzhledem k procesu označenému daným predikátem připadá v úvahu (tak např. u výrazu *Zatahuje se* je touto složkou prostředí obloha).

K tomuto typu predikátů se dají zařadit i slovesa *zvonit* a *hořet*, užitá v neosobní vazbě *Hoří; Zvoní* (o zvonění ve škole). Ačkoli nepojmenovávají atmosférické jevy a uplatňují se i jako slovesa podmětová, svými gramatickými vlastnostmi (zejména valencí) odpovídají v této funkci ostatním slovesům z této skupiny. Pokud jde o francouzské a italské ekvivalenty těchto dvou výrazů, pro zvolání *Hoří!* volí oba jazyky neslovesnou predikaci: *Au feu ! ; Fuoco!* a pro vyjádření ideje *zvoní* zpravidla používají podmětové struktury; ačkoli francouzština zná i neosobní vazbu *il sonne*, ovšem nikoli pro zvonění ve škole, nýbrž ve smyslu „odbějí x hodin“: *il a sonné sept heures*.

S přísudkem slovesně-jmenným

*Je chladno, dusno, horko, teplo, vedro, parno, zima, tma, šero, ošklivo, mrazivo, sychravo, pěkně, hezky, šeredně, nevlídno,
Je pod mrakem, před bouřkou, po dešti, na déšť.*

Patří sem i věty, v nichž je povětrnostní stav vyjádřen přirovnáním prostřednictvím věty vedlejší: *Dnes je, že bys ani psa nevyhnal. Venku je, jako by se měli čerti ženit.*

Tato skupina je v podstatě společným jádrem sloves, která se uplatňují jako vlastní neosobní slovesa shodně ve všech třech jazycích.

V italštině a francouzštině tomuto typu predikátů tedy většinou odpovídají také neosobní slovesa (přesto několik málo výrazů i z této skupiny v těchto jazycích nedisponuje neosobním ekvivalentem (srov. čes. *zatahuje se* – fr. *le ciel se couvre*). Co se týče českých nominálních predikátů, za pozornost stojí, že zatímco v češtině je sponovým slovesem prakticky výlučně *být*, ve francouzštině a italštině na jejich místě stojí nejen výrazy odpovídající (*être, essere*), ale velmi často i slovesa jiná, především *faire, fare*, a predikativy *il y a, c'è*.

Velmi blízko k těmto výrazům mají slovesa popisující nikoli přímo atmosférické jevy, nýbrž stavy prostředí vyjádřené slovesně-nominálním predikátem jako *je kluzko, je hlučno, je prašno, je čisto, je pěkně, je pusto, je prázdno, je průvan, je hluk, je tma, je zima*. Francouzština a italština odpovídající konstrukce ztvárňuje neosobně jen v některých případech: fr.: *il y a du bruit; il y a du courant d'air; il fait nuit*; it.: *c'è corrente d'aria; fa buio*.

Další skupiny sloves, které následují, většinou představují predikáty, jež jsou sice jádry bezpodmětových jednočlenných vět, avšak jsou tvořeny slovesy vyžadujícími další doplnění.

6.3.2 Slovesa vyjadřující procesy a změny v tělesné a duševní sféře člověka

Grepl do této skupiny řadí výrazy typu: *Otci se stýská. Petrovi přeskočilo. Nemocnému se přitížilo/ulevilo. Však mu brzy sklapne. Už mu vytrávil. Chutnalo ti? Už mu otrnulo. Udělalo se mu mdlo*. Vedle čistě slovesných predikátů sem patří i predikáty slovesně-nominální: *Je mu smutno, veselo, nevolno, trapně, špatně, hanba, do pláče, na zvracení, nanic, hej, všelijak...Je mi ho líto / Je mi líto, že...*

Takovéto predikáty se vyznačují tím, že neimplikují původce příslušného děje (procesu), ovšem osoby, o nichž se vypovídá a jež jsou po sémantické stránce nositeli nebo proživateli daného procesu, jsou v daném větném schématu obsaženy a jsou vyjádřeny dativní vazbou. Z tohoto hlediska se vlastně nejedná o čistě neosobní výrazy a tyto predikáty se odlišují od predikátů avalentních popisujících atmosférické jevy. Navíc po sémantické stránce nejsou autonomní, a tudíž nedokážou existovat bez dalšího doplnění. S neosobními strukturami mají de facto společnou formální strukturu bezpodmětných jednočlenných vět, které jsou **ztvárněny tak, že dané tělesné a duševní procesy jsou připodobněny jevům přírodním** (společným jmenovatelem zde patrně může být „spontaneita“ těchto jevů) a v podstatě jsou případem specifickým pro český jazyk. V italštině a francouzštině jsou tyto jevy nazírány z jiné perspektivy, a

ekvivalentní věty mají strukturu vět osobních, v nichž je nositel nebo proživatel procesu východiskem a zaujímá pozici podmětovou:

Fr.: *Il a la nostalgie de la mer; Il a mal du pays*
J'ai déjà l'estomac creux/ L'appétit me revient déjà
Il est timbré /Il a la tête fêlée
Tu as aimé?
L'état du malade s'est aggravé/a empiré
Il en est revenu/La peur lui est passé.
Elle se sent bon, mauvais, gênée
Elle a envie de pleurer/de vomir
Je regrette/je suis désolé...

It.: *Ha nostalgia di rivedere i suoi figli*
Gli diede di volta il cervello
Ricade nel vizio (otrnulo mu)
Il malato peggiora/si sente meglio
Si sente bene, male, imbarazzata.

Je zajímavé, že italština může, na rozdíl od francouzštiny, podobně jako čeština vyjádřit neosobně myšlenku „je mi líto“: *mi dispiace* (X fr.: *je suis désolé, je regrette*).

6.3.3 Slovesa popisující procesy a stavy probíhající uvnitř neživých objektů

Podobně jako v předešlém případě i zde jde o děje nazírané jako analogické k dějům přírodním bez uvedení konatele: *V zámku zaskřípalo. V hodinách hrklo. Z hlediště zašumělo. V peci vyhaslo. V motoru zarachotilo. V ohni zapraskalo.* Grepl tvrdí, že takovéto výrazy mají svého původce, který je však neznámý, neurčitý. Ve skutečnosti však i tyto procesy jsou pojaty jako probíhající spontánně, podobně jako jevy přírodní.

Zajímavý je také rozdíl mezi těmito neosobními větami a jejich osobními variantami. Zatímco u neosobních predikátů je daný jev lokalizován dovnitř popisovaného objektu, v podmětových strukturách je přisuzován celému objektu (*V zámku zaskřípalo X Zámek zaskřípal*).

Ani u tohoto typu vět nevolí francouzština a italština konstrukce neosobní, nýbrž se snaží ztvárnit příslušný děj podmětovou strukturou, přičemž je zajímavé, že tyto jazyky často používají faktitivních opisů:

Fr.: La machine a fait entendre un dé clic – Ve stroji hrklo.

Jestliže je nutné zdůraznit neurčitost původce děje, pak se používá explicitních prostředků typu *Ça, quelque chose, qualcosa ...* jež zaujímají pozici podmětu.

6.3.4 Slovesa popisující procesy a změny probíhající v částech těla

Jde o další typ ztvárnění jevů jako neosobních bezpodmětných: *Nějak mi vyschlo v krku. Hlady mu kručelo v břiše. Dědečka bolí v zádech. Hučí mu v uších.*

V češtině se vedle těchto vět bezpodmětných chápaných neosobně často zároveň vyskytují jejich varianty osobní, přičemž mezi oběma konstrukcemi je někdy podstatný významový rozdíl. Neosobní větu lze užít, jestliže je daný psychosomatický proces lokalizován dovnitř tělesného orgánu: *Lechtá mě v uchu; Škrabe mě v krku* (nikoli *Lechtá mě ucho; Škrabe mě krk*) a naopak je-li psychosomatický proces lokalizován na celý orgán nebo část těla, pak je nutné použít výraz s podmětem *Svědí mě dlaně* (nikoli *Svědí mě v dlaních*).

I zde francouzština a italština volí ztvárnění z jiné perspektivy:

fr.: J'ai l'estomac dans les talons; nebo Mon estomac réclame; Les oreilles lui bourdonnent

it.: Mi brontola lo stomaco; Gli fischiano gli orecchi.

6.3.5 Slovesa popisující procesy a změny s konkrétním původcem

Další skupinou jsou predikáty, jež označují děje, které mají konkrétního původce, ale situace je z různých důvodů prezentována tak, jako kdyby daný děj původce neměl. Opět se zde často jedná o děje, jež mají nepersonického původce a jsou pojímány jako přírodní jevy, resp. přírodní síla nebo živel. Tento původce je nicméně dobře představitelný (tedy známý), avšak volbou neosobní konstrukce dává mluvčí najevo svou nezainteresovanost na něm a naopak do popředí jeho zájmu se dostává děj sám. Např.: *Sousedovi uhodilo do střechy. Nateklo nám do sklepa. Zatéká jim na půdu. Kape jim do pokoje. Teče mi z nosu. Teče mu do bot. Jen ze mě teče/leje.*

Jak upozorňuje Grepl (391), vzhledem k tomu, že jde v takovýchto případech o nevyjádření známého původce děje, nelze jej vyjádřit neurčitými výrazy jako *to, něco, cosi*. Ve větách jako *Sousedovi to uhodilo do střechy* má výraz *to* zcela jinou interpretaci (např. intenzifikační).

Zvláštním případem jsou neosobní predikáty, jež je možné považovat za ekvivalentní s obdobnými výrazy ztvárněnými osobně:

V pokoji vonělo po růžích / V pokoji vonělo růžemi / V pokoji voněly růže / Pokoj voněl růžemi / Pokoj voněl po růžích

Roztřásl ho zimou / Roztřásla ho zima

Polilo ho horkem / Polilo ho horko

V těle mu cukalo napětím / Cukal se napětím

V jezeře se hemžilo rybami / Jezero se hemžilo rybami.

Italština a francouzština v obdobných případech opět dávají přednost konstrukcím osobním, např. francouzsky:

Ses souliers prennent de l'eau

Son nez coule

L'eau entre par le plafond dans la chambre

Je suis en nage (Teče ze mě).

Někdy lze dekonkretizace původce děje dosáhnout jinými prostředky, jež rovněž považujeme za prostředky neosobního vyjadřování, zejména pasivem, např. fr.: *La chambre était embaumée de roses* (i když v této ukázce se jedná spíše o stavové pasivum). Spíše ojediněle se setkáme s neosobním ztvárněním – it.: *piove in casa; piove dal soffitto*.

6.3.6 Slovesa vyjadřující spontánní nastání děje nebo stavu

Jedná se o predikáty vyjádřené slovesnou vazbou *dojít k* a *schylovat se k* (+ dativ),.

Došlo k boji

Došlo k výbuchu

*Nakonec došlo k tomu, že se pohádali*¹.

Často, zejména v byrokratickém jazyce, se setkáme s nevhodným užitím těchto vazeb pro situace, kdy popisované děje neprobíhají spontánně. Pak tato konstrukce plní funkci prostředku deagentizace:

Včera došlo k slavnostnímu otevření brněnského letiště (namísto vhodnějšího *Včera bylo slavnostně otevřeno brněnského letiště*);

Oznamujeme Vám, že k novému vydání Vámi objednané knihy dojde až v příštím roce (namísto vhodnějšího *Oznamujeme Vám, že Vámi objednaná kniha bude nově/znovu vydána až v příštím roce*).

Ve francouzštině lze v obdobných případech použít jak konstrukce osobní typu *Une bataille a eu lieu* (došlo k bitvě), tak konstrukce neosobní *Il s'est produit des manifestations* (došlo k demonstracím).

¹ U tohoto příkladu je výrazně patrné zdůraznění spontaneity daného děje v kontrastu s odpovídající konstrukcí bez tohoto výrazu.

Chceme-li vyjádřit blízkost spontánního nastání děje nebo stavu, použijeme slovesa **schylovat se** v neosobní konstrukci: *Schylovalo se k dešti; Schyluje se ke válce.* V italštině se takováto „iminenca děje“ vyjadřuje perifrastickým opisem **stare + infinitiv** významového slovesa, přičemž opět se jedná o konstrukci podmětovou, a tudíž nikoli neosobní. Francouzština analogický prostředek k dispozici nemá a v odpovídajících situacích používá jiné typy (ovšem též) osobního ztvárnění jako *Le temps est à l'orage. La guerre est imminente* apod.

POZNÁMKA:

Slovesa *dojít se* v češtině rovněž používá neosobně v jiném významu, např. v expresivních větách typu *Však jednou na tebe dojde*, nebo *Až na nás dojde* (tj. až na nás dojde řada).

6.3.7 Slovesa vyjadřující předmět zájmu

Predikáty vyjadřující předmět zájmu tvoří omezenou skupinu výrazů, jež se používají v neosobní vazbě: *jde, běží, jedná se o; záleží, nesejde na*. Tato slovesa se používají neosobně i ve francouzštině (*il s'agit de, il importe*) a italštině (*si tratta di, importa*). Podrobněji viz kap. 6.4 a 6.5.

6.3.8 Slovesně-nominální predikáty vyjadřující časové stavy

Jde o poměrně pestrou skupinu výrazů jako *Je poledne, je pozdě, je neděle, ještě je brzo, je po Vánocích, je páteho září* apod. Francouzština a italština v odpovídajících situacích používají často také neosobní vazbu, přičemž ve francouzštině se často setkáme s podmětem vyjádřeným zájmenem „ce“¹ namísto „il“ : *c'est le printemps, c'est le soir, c'est dimanche*; avšak: *il est tard, il est midi, il est une heure, il est deux heures et demie*. V italštině: *è domenica, è tardi, è mezzogiorno, è l'una* (ale: *sono le due*).

¹ U tohoto „ce“ jde podle Hendricha (1992: 566) o podmět neurčitý (podobně tedy jako u „il“), neboť význam demonstrativa je zde značně oslaben.

6.3.9 Modální predikátory

Jako modální predikátory označujeme širokou skupinu výrazů s různým druhem modálního zabarvení typu *je třeba*, *je nezbytné*, *je správné*, *je možné*, *je žádoucí*, *je zajímavé* apod., jež uvozují další výrazy, které mají povahu infinitivu nebo vedlejší věty uvozené spojkou *aby*, případně *že*. O těchto výrazech se ještě několikrát zmíníme v dalším výkladu.

6.4 K neosobním slovesům ve francouzštině

Jak jsme již zmínili, ve francouzské lingvistice se tato slovesa často označují (vedle termínu *verbes impersonnels*) také výrazem *verbes unipersonnels*, přičemž tento pojem odkazuje ke skutečnosti, že se z určitých slovesných tvarů běžně používají pouze v jedné, a to třetí osobě singuláru. V klasifikaci těchto sloves ve francouzštině se přidržíme koncepce vycházející z Grevissovy gramatiky *Le Bon usage*. Ta příslušná slovesa dělí do dvou základních skupin, a to na slovesa čistě neosobní (*verbes essentiellement impersonnels*) a slovesa příležitostně neosobní (*verbes occasionnellement impersonnels*). Než se blíže podíváme na jednotlivá slovesa obou těchto skupin, zmíníme se ještě stručně o některých gramatických vlastnostech francouzských neosobních sloves. Následující charakteristiky se dají rovněž vztáhnout jak k čistě neosobním slovesům, tak ke slovesům jinak osobním užitým neosobně – pak se ovšem tyto charakteristiky samozřejmě týkají pouze konstrukcí, v nichž jsou tato slovesa užitá neosobně.

6.4.1 *Podmět neosobních sloves ve francouzštině*

Jak již bylo uvedeno v kapitole 3.3.1, u francouzských neosobních sloves je, s výjimkou ustrnulých konstrukcí odrážejících starší jazykový úzus, formálně vyjádřen podmět pomocí neutrálního zájmena „il“, případně „ce“ (viz str. 35), jež v závislosti na typu neosobní vazby reprezentuje buď tzv. prázdný anebo zdánlivý podmět.

6.4.2 *Francouzská neosobní slovesa v určitých a neurčitých tvarech*

Z určitých slovesných tvarů se neosobní slovesa užívají pouze ve 3. osobě singuláru různých časů a způsobů kromě imperativu, zejména v indikativu nebo kondicionálu, méně často v konjunktivu (*il bruine; il bruinait; qu'il pleuve; il faudrait lui répondre*). Tato slovesa mají tvar singulárový, a to i když za nimi následuje designant skutečného nositele (*sujet réel*) děje v plurálu: *il tombe des flocons de neige*¹; *il a sonné sept heures; il vint quatre personnes* (oproti *Quatre personnes vinrent*).

¹ Podrobněji o těchto konstrukcích viz dále.

Z neurčitých tvarů se mohou používat především v infinitivu; vzácněji pak ve tvaru přechodníku nebo přičestí přítomného („gérondif bez *en*“).

V **infinitivu** se vyskytují ve většině případů jako součást komplexního predikátu po pomocných, polopomocných a modálních či fázových slovesech, jež přebírají neosobní podmět „il“: *il va pleuvoir; il vient de pleuvoir; il commence à pleuvoir; il devrait pleuvoir, il a cessé de pleuvoir*, nebo, méně často, ve vazbě s jiným neosobním slovesem: *il semble pleuvoir; il semble s'agir de brumes matinales*. Zcela ojedinělé je užití neosobních sloves v infinitivu v jiných typech konstrukcí (Grevisse 1993: 1145): *Henri-Maximilien regardait pleuvoir sur Innsbruck* (Yourcenar); *Il (=Dieu) fait pleuvoir sur les justes et les injustes* (Bible).

Co se týče tvaru **přičestí přítomného** (*participe présent*), v něm se dle Grevisse užívá velmi často z neosobních sloves zejména *s'agir*: *S'agissant des femmes, le bon vieux phallocratisme gaulois s'affiche sans vergogne* (ibid.). Běžný je také tvar *semblant* od slovesa *sembler*: *Il se produisit des heurts de vaisselle qui irritaient M. Jacotin, lui semblant qu'on voulût offrir à l'écolier une bonne excuse pour ne rien faire* (Aymé). U jiných neosobních sloves je užití tvarů *participe présent* vzácnější, ne-li přímo zastaralé. Například obrat *y ayant* od existenciální vazby *il y a* je vyhrazen téměř výhradně literárnímu jazyku: *N'y ayant pas de mauvais sujets, je ne dirai rien contre celui qu'a choisi cette année Mme Montupet* (1146).

U sloves příležitostně neosobních je někdy obtížné rozlišit, zda se v případě tvaru *participe présent* jedná o tvar odvozený od tohoto slovesa užitého neosobně, či osobně (např. *étant bon*). Časté je dle Grevisse užití přičestí přítomného od neosobně užitých výrazů *étant donné que, étant entendu, étant établi* aj. Např.:

Étant donné que les accords commerciaux sont fondés sur des règles établies, le Canada est sur un pied d'égalité avec les États-Unis en matière de commerce et de règlement des différends.

L'expression "Membre importateur admissible" s'entend de tout pays moins avancé Membre et de tout autre Membre qui a notifié au Conseil des ADPIC son intention d'utiliser le système en tant qu'importateur, étant entendu qu'un

Membre pourra notifier à tout moment qu'il utilisera le système en totalité ou d'une manière limitée, par exemple uniquement dans des situations d'urgence nationale ou d'autres circonstances d'extrême urgence ou en cas d'utilisation publique à des fins non commerciales.

Po předchozím nastínění některých otázek spojených s distribucí neosobních sloves ve francouzštině můžeme nyní podat jejich základní přehled.

6.4.3 Slovesa čistě neosobní (*verbes essentiellement impersonnels*)

Tato slovesa třídí Grevisse ještě do dvou skupin:

- a) Slovesa popisující meteorologické jevy;
- b) Ostatní slovesa.

A) Slovesa popisující meteorologické jevy (*verbes météorologiques*)

Vedle nejběžnějších obrátů *il pleut; il neige; il vente; il bruine; il grêle; il tonne* se sem řadí slovesa od těchto vytvořená derivací jako např. *repleuvoir* a dále celá řada výrazů méně častých, většinou s konotacemi archaického nebo regionálního úzu (podrobněji viz Grevisse 1993: 1148):

il brouillasse = il fait du brouillard, il bruine

il brume

il brumasse

il chaline = il fait des éclairs de chaleur

il crachine = il tombe du crachin

il drache = il pleut à verse

il éclaire = il fait des éclairs

il frimasse = il y a du givre

il gelaude = il gèle légèrement

il grésille = il tombe du grésil

il lune = il fait clair de lune

il neigeote = il neige légèrement

il pleuvine/pluvine = il pleut légèrement

il verglace/verglasse

Poznamenejme, že slovesa *geler* a *dégeler* užitá pro popis počasí Grevisse nepočítá mezi slovesa čistě neosobní, ale mezi slovesa příležitostně neosobní. Obdobně byl zjištěn pro popis povětrnostních jevů i výskyt sémanticky blízkého slovesa *glacer* (např. ***Il glaçait à pierre tendre***). To je však třeba rovněž zařadit, stejně jako *geler*, mezi slovesa neosobní jen příležitostně.

Na druhé straně neosobní slovesa, jež popisují povětrnostní jevy, mohou být užitá i netradičně s tzv. logickým podmětem, který je vyjádřen nominálním syntagmatem následujícím po neosobním tvaru slovesa:

il pleut de grosses gouttes

il pleuvait des seaux

il neige de gros flocons

il neige des feuilles.

Jak je patrné z předchozích příkladů, v tomto případě dochází buď k explicitaci entity již sémanticky obsažené v samotném slovesu (*flocons*, *gouttes*), přičemž příslušného slovesa je užitó v doslovném významu a tato explicitace umožňuje zdůraznit nějaký aspekt popisovaného meteorologického jevu (*gros flocons*, *grosses gouttes*); nebo je daný logický subjekt jiného typu (*seaux*, *feuilles*) a neosobního slovesa je užitó ve významu přeneseném, přičemž tento úzus je vlastní zejména literárnímu jazyku. Pro srovnání dodejme, že čeština v obdobných konstrukcích upřednostňuje použití monovalentního slovesa připouštějícího podmětovou strukturu: ***Padají trakaře***. Nicméně i slovesa avalentní užitá sekundárně s podmětem (avšak tentokrát již formálním) nejsou v češtině, především v metaforickém jazyce, nezaznamenaná: *Prší listí*.

Od těchto speciálních ukázek přeneseného užití neosobních sloves, kdy se setkáváme s vyjádřením logického (nikoli však formálního) podmětu, k němuž se tento přeneseně užitý predikát vztahuje, se dostáváme k dalšímu typu přeneseného užití neosobních sloves. Tentokrát již nejde o neosobní vazbu s formálním podmětem „*il*“,

nýbrž o sekundární užití neosobních (meteorologických) sloves v platnosti sloves osobních, kdy se daná neosobní slovesa přestávají chovat jako slovesa avalentní. V tomto přeneseném smyslu se většinou uplatňují jako výrazy s metaforickou platností, jež slouží k posílení expresivity dané výpovědi. Použitím avalentních sloves v přeneseném či metaforickém významu se však také ztrácí jejich neosobnost. Uvedeme několik příkladů:

Quand tonneras-tu, foudre ?

Le ciel pleuvait sur les allées feuillies (Mauriac)

Les voilà tonnant contre les anglicismes (Martinet)

Le canon tonne

Ah, pleus pluie! (Aragon)¹

Des pétales neigent sur le tapis (Gide)

Il est étendu dans l'herbe, sous la nue, / Pâle dans son lit vert où la lumière pleut (Rimbaud)

Boulets, mitraille, obus pleuvaient...(Hugo).

Dokonce lze nalézt i konstrukce s předmětem přímým:

La lune neige sa lumière sur la couronne gothique de la tour (Chateaubriand)

Dans ses profonds yeux noirs, qui pleuvaient leur feu dans les miens...(Barbey D'Aurevilly).

Tyto příklady ukazují, že i slovesa avalentní se mohou stát příležitostně monovalentními či (vzácně) polyvalentními.

Za pozornost v této souvislosti stojí následující nezvyklý výskyt meteorologického slovesa (*pleuvoir*) s předmětem nepřímým při současném zachování neosobní konstrukce: *il me pleut sur la tête*. U tohoto typu konstrukcí pozorujeme analogii (alespoň pokud jde o valenční schéma dané struktury) s českými neosobními jednočlennými větami typu *je mu smutno* vyjadřujícími různé psychické či přírodní

¹ Zde pozorujeme, že neosobní sloveso, je-li užito v přeneseném významu, se může vyskytnout i v imperativu.

procesy a jevy, které však francouzština (a ani italština) neosobním způsobem neztvární.

Než přejdeme k dalším čistě neosobním slovesům, pozastavíme se ještě u meteorologického slovesa *grêler*. To se ve francouzštině používá jako neosobní pro vyjádření „jevu krupobití“ – čeština v tomto případě volí vazbu osobní (podmětovou) – *padají kroupy*. V přeneseném významu toto sloveso připouští vazbu s podmětem a předmětem přímým, který vyjadřuje objekt nebo lokalitu poškozenou krupobitím: *Je crains que cet orage ne grêle vos vignes*. U této syntaktické struktury pak došlo k dalšímu posunu významu, a to na základě metafory, jež se nakonec lexikalizovala: slovesa *grêler* se tak používá, vypovídá-li se (většinou) o neštovicích a poškození kůže, jež tato choroba způsobuje, srov.: *un visage grêlé*, čímž toto sloveso nabývá významu „*cribler de cicatrices*“.

B) Ostatní čistě neosobní slovesa

• FALLOIR

Toto v dnešní době defektivní sloveso, jehož hlavní funkcí je vyjadřovat nutnost a signalizovat modalitu (významem se blíží slovesu *devoir*) a jež se ve staré francouzštině používalo ve smyslu slovesa *manquer*, v současnosti funguje v rámci neosobních vazeb: *il faut, il a fallu, il faudra, il faudrait, qu'il faille ...* apod. Podle Grevisse (1993: 1150) se pojí s tzv. logickým podmětem, jenž může být vyjádřen substantivem, respektive nominálním syntagmatem, zájmenem, infinitivem nebo větou, přičemž formálním subjektem je neosobní „*il*“:

Il faut du courage

Il faut sourire malgré tout

Il faut que vous souriez malgré tout

Il le faut.

Tuto vazbu je rovněž možné vztáhnout ke konkrétní osobě, a pak má takto ztvárněný skutečný, resp. logický podmět (*sujet réel*), je-li vyjádřený zájmenem, předmětový tvar *Il leur faut y aller*. Tato neosobní konstrukce je pak sémanticky

ekvivalentní s příslušnou konstrukcí osobní *Ils doivent y aller / Ils sont obligés d'y aller*. Oproti takovýmto větám je však na druhé straně v obrazech typu *Il leur faut y aller* daná osoba odsunuta z hierarchicky nejdůležitější subjektové pozice do pozadí a tím jako by v nich byl – v porovnání s konstrukcemi, kde je příslušná osoba ztvárněna v roli podmětu – oslaben i důraz na modální význam nutnosti, nebo lépe řečeno vztah mezi modálním významem a osobou, jíž se tento modální význam týká.

Namísto *il faut* se užívá též hovorově bezpodmětového výrazu *faut*, nebo dokonce obratu *on faut*, což je však již zcela nespisovná varianta, jež spadá do pokleslého jazyka. V hovorovém jazyce se dále běžně používá ustrnulý desyntaktizovaný obrat *comme il faut* ve funkci adverbialní s významem „conforme aux bons usages“: *c'est un jeune homme très comme il faut*. O desyntaktizaci svědčí jednak komutabilita tohoto výrazu s jinými synonymními výrazy čistě adverbialní povahy, jednak možnost jeho rozvíjení prostřednictvím příslovce *très*.

Co do stylistické distribuce jsou vazby se slovesem *falloir* rozšířeny prakticky ve všech vrstvách francouzského jazyka.

- **S'AGIR**

Toto sloveso, hojně zastoupené zejména v odborném vyjadřování, má neosobní vazbu *il s'agit de + subst./inf.* nebo *il s'agit que + věta vedlejší*.

Il s'agit de votre avenir

Il s'agit de travailler sérieusement

Il ne s'agit pas que vous écriviez, il faut que vous alliez vous-même.

- **APPAROIR (=être évident, manifeste)**

Vyskytuje se výhradně v indikativu přítomném v psaném jazyce, zejména právnickém, případně též v literárním.

Aussi les passagers choisissent-ils encore la ligne Cunard, ainsi qu'il appert d'un relevé fait sur les documents officiels des dernières années (Verne).

Il appert des événements récents que M. Chick a fait son choix le premier (B. Vian, *Écume des jours*).

- **Případ slovesa SE SOUVENIR**

Ze synchronního hlediska nelze toto sloveso zařadit mezi slovesa čistě neosobní, neboť v dnešní době se ve francouzštině užívá běžně ve vazbách osobních (*Je m'en souviens*), a v neosobních spíše výjimečně. Nicméně je na tomto místě zmiňujeme z toho důvodu, že původně se vyskytovalo pouze jako sloveso neosobní. Do dnešní doby tyto tvary přetrvaly v literárním stylu:

Il ne me souvient pas, au lycée, d'avoir trouvé le moindre plaisir à étudier Virgile ou Racine (Mauriac).

- **Neosobní vazba se slovesným tvarem IL CONSTE**

V současné době se již nepoužívá, v právnickém jazyce mu odpovídá jiný neosobní obrat *il est constant que...* Tato zastaralá konstrukce je běžná již pouze v Belgii (Grevisse: 1993: 1152): *Il conste des pièces ci-jointes qu'une somme de ... a été portée en recette au profit du Trésor.*

6.4.4 Slovesa příležitostně neosobní (verbes occasionnellement impersonnels)

Velká část sloves osobních může být, vedle užití v podmětových vazbách, užitá též s plaností slovesa neosobního. Tyto případy se dají schematicky rozdělit do **dvou** hlavních skupin, a to jednak na situace, kdy dané sloveso (často ještě ve spojení s dalším slovem) funguje jako výraz ve větší či menší míře pocíťovaný jako **ustálená neosobní lexikální jednotka**¹ (*il est nécessaire; il fait beau*), a jednak na takové případy, kdy nějaké sloveso vytváří sekundárně neosobní konstrukci, přičemž tato

¹ U tohoto podtypu neexistuje opozice konstrukcí osobních a neosobních formálně totožných predikátů tak, aby se jednalo o dvě syntaktické varianty umožňující změnu funkční výpovědní perspektivy a zachovávající stejnou strukturu a zcela identický smysl. Srov.: Věty *Il est nécessaire d'appliquer cette démarche* a *Cette démarche est nécessaire* nejsou dvojicí syntaktických variant, jež by byla analogická s dvojicí vět *Il manque quatre personnes* a *Quatre personnes manquent*. Pokud bychom v tomto případě chtěli hovořit o variantách, již musíme vzít v úvahu fakt, že se jedná o navzájem transponované výrazy, které neumožňují zachování téže syntaktické struktury: *Il est nécessaire de partir* – *Le départ est nécessaire; Il est nécessaire que tu partes* – *Ton départ est nécessaire.*

konstrukce je vnímaná jako **syntaktická varianta** příslušné **konstrukce osobní** (*Il est arrivé deux étrangers → Deux étrangers sont arrivés*). Nicméně mezi oběma těmito typy, jež je třeba považovat za dva extrémní protipóly, se nachází jakési „kontinuum“, protože mezi nimi neexistuje zcela ostrá hranice.

Podobně jako v českých neosobních jednočlenných větách slovesných, v nichž pozorujeme ztvárnění příslušného děje nebo procesu na základě analogie s přírodními jevy, lze rovněž v případě velké části francouzských konstrukcí se slovesy, jež se používají i v jiné než neosobní vazbě, konstatovat, že prostřednictvím neosobní vazby je daný děj prezentován z jiného úhlu pohledu, a to takového, jehož perspektiva děj připodobňuje přírodnímu, respektive samovolnému, lidskou vůlí nevyvolanému procesu. Z tohoto důvodu jsou impersonální konstrukce jinak osobních sloves vhodné zejména u sloves popisujících neživé jevy, ať už přírodní nebo vnitřní psychologická hnutí, tj. jevy bez personického konatele:

Il souffle un vent terrible

Dans le désert où il ne pousse rien par manque d'eau

Il pleure dans mon coeur / Comme il pleut sur la ville (Verlaine).

Pozastavme se ještě nad tímto posledním veršem. Zde je velmi dobře patrné, jak Verlaine použitím tohoto prostředku odsunuje do pozadí agens a původce onoho žalu jako by činil „přírodním jevem“, který nelze ovládat lidskou vůlí. V těchto verších navíc hraje roli také paralelismus analogické struktury „il pleure“ X „il pleut“, který se tak stává vhodným prostředkem básnického přirovnání.

6.4.4.1 Typické ukázky neosobních konstrukcí jinak osobních sloves

Jak jsme již několikrát uvedli, po formální stránce se jedná o neosobní vazby s podmětem vyjádřeným pomocí zájmena „il“, které bývají doplněny ještě tzv. logickým subjektem (tj. „vlastním významovým podmětem“). Ten většinou následuje po predikátové části a dostává se tak do rematické pozice. V antepozici vůči slovesnému tvaru se vyskytuje, je-li tento tvar užit ve vztažné větě: *L'énorme chaleur*

qu'il faisait. Logický subjekt bývá vyjádřen substantivem, zájmenem, infinitivem či propozicí:

Il est venu quelqu'un

Il convient que vous veniez

Il s'est passé bien des choses en votre absence

Celui auquel il a été volé une chose ... (du Code civil)

Il est amer et doux / D'écouter près du feu qui palpite et qui fume / Les souvenirs lointains lentement s'élever (Baudel)

Il arrive deux étrangers

Il est honteux de mentir

Il me vient une idée

Il lui prend des accès d'humeur

Il m'ennuie d'y aller avec eux.

Zvláštní případ představují **neosobní konstrukce v pasivním tvaru**. Zde dochází v podstatě ke **kumulaci hned dvou prostředků neosobního vyjadřování** – formální neosobní konstrukce jako takové a pasivní slovesné formy umožňující úplné odstranění agentu. Tyto výrazy jsou příznačné pro administrativně-právní styl (viz výše *celui auquel il a été volé une chose; il sera procédé au vote* apod.) Takové nahromadění dvou neosobních struktur ovšem působí těžkopádně a příliš odosobněně; z tohoto důvodu dává běžný jazyk přednost široce rozšířeným větám se všeobecným či neurčitým podmětem „on“: *Il en sera parlé* → *On en parlera*.

6.4.4.2 Neobvyklé neosobní vazby jinak osobních sloves

Jak upozorňuje Grevisse (1993: 1153), některé neosobní obraty nejsou vlastní francouzštině na obecné úrovni, ale mají platnost pouze regionální. Tak například v Belgii se používá spojení „*Comment vous va-t-il?*“ s platností „*Comment allez-vous?*“ nebo pod vlivem vlámsštiny „*Il brûle.*“ s významem „*Il y a un incendie.*“ V Alsasku a ve Švýcarsku se zase pod vlivem němčiny užívá výrazů jako *il pue ici; il manque d'air ici; il sent le brûlé dans la cuisine; il sonne onze heures; il sonne minuit* (ibid) na místě, kde francouzština užívá běžně vazby s neurčitým podmětem „on“ nebo „ça“, případně s osobním podmětem. Z dnešního úzu dále zcela vymizela neosobní

konstrukce „*il s'en va*“, jejíž význam odpovídá výrazu časového určení „*il est bientôt*“: *Il s'en va midi*.

6.4.4.3 Podrobněji k vazbám umožňujícím změnu funkční výpovědní perspektivy

Jak již bylo uvedeno, zcela specifickou skupinu francouzských konstrukcí se zdánlivým podmětem a postpozicí logického subjektu představují věty umožňující změnu funkční výpovědní perspektivy. Tento jev souvisí také s typologickým charakterem jazyka. Francouzština jako jazyk analytický s relativně ustáleným slovosledem umísťuje podmět (s výjimkou specifických případů, jimiž se zde zabývat nebudeme) do čela věty, čímž se z něj stává východisko výpovědi. Je-li však třeba umístit podmět do pozice rematické (do jádra výpovědi) a učinit z něj prvek komunikačně nejzávažnější, pak jedním z prostředků, jak je toho možné docílit, je právě použití neosobní konstrukce s formálním podmětem „*il*“ v čele výpovědi a logickým podmětem v pozici postverbální, protože právě díky umístění za slovesem se subjekt dostává do jádra výpovědi *Deux étrangers arrivent* → *Il arrive deux étrangers*. To ovšem není možné u sloves předmětových v takových případech, v nichž by mohlo dojít k nejasnosti, neboť dané podstatné jméno by mohlo být pokládáno za předmět. Taková situace nenastává u předmětových sloves zvrátných nebo takových, jež jsou užitá v pasivní konstrukci bez vyjádření konatele.

Rozdíl mezi konstrukcí osobní a neosobní není na úrovni propozičního obsahu, nýbrž v rovině komunikativního obsahu. Srovnajte následující věty: *Un chien a été perdu* X *Il a été perdu un chien*. V první větě se navazuje na kontext, v němž se mluví o psu, a do jádra výpovědi se dostává informace, že se ztratil, kdežto v druhé větě je situace vnímána z opačné perspektivy a důraz je kladen na informaci, že se ztratil právě pes a ne někdo jiný.

Dané vazby je však třeba užívat vhodným způsobem a ve vhodné míře. Někteří gramatikové radí vyvarovat se jim v kontextech, kdy by mohlo dojít k nejasnostem, např.: *Il logeait chez nous un jeune garçon de sept ou huit ans qui nous était apparenté*. V této větě nemusí být v některých situacích zřejmé, zda subjekt „*il*“ má platnost jen formálního podmětu neosobní struktury, nebo zda je reprezentantem konkrétního

substantiva a má tak funkci formálního a zároveň logického podmětu. Takovéto vazby s neosobním „il“ jsou přípustné v kontextech, kdy nejsou nejednoznačné a zavádějící.

6.4.4.4 Přehled jednotlivých neosobních vazeb jinak osobních sloves

Nyní se blíže podíváme na konkrétní neosobní vazby jinak osobních sloves, jež si rozdělíme do několika bodů:

- **Neosobní vazby slovesa „être“**

Ty je možné roztřídit do několika skupin:

a) Il est + substantivum nebo nominální syntagma (případně jiný slovní druh)

Časté je použití této konstrukce při popisu časových vztahů jako *il est midi; il est minuit; il est une heure; il est trois heures; il est trop tôt; il est tard*. U těchto výrazů nelze druhý prvek považovat za logický podmět, nýbrž za součást přísudku, neboť sloveso *être* zde funguje jako sloveso kopulativní (sponové), a celý výraz je pak třeba chápat jako komplexní onomatologickou jednotku. Kromě vazby *il est* se v některých ustálených spojeních vyskytuje neosobní vazba *c'est*: *c'est le printemps, c'était un jour d'été; c'est le soir, c'est dimanche* (Hendrich 1992: 382).

Dále se tato struktura uplatňuje v literárním stylu namísto běžně používaného *il y a* v platnosti predikátu – prezentativu, (nikoli však ve funkci předložky označující čas: *Il est arrivé il y a quelques jours* či ve spojení s výrazem vyjadřujícím vzdálenost: *Il y a trois kilomètres entre les deux villages*).

Il était une fois un roi...

Il n'est pire douleur / Qu'un souvenir heureux dans les jours de malheur
(Musset).

b) Il est + podstatné jméno bez determinantu + de + infinitiv / + que + věta vedlejší

Il est (grand) temps de partir / que vous partiez

Il est question de lui donner cette place

Il n'est pas question que l'État prenne à sa charge cette dépense.

Podmětové zájmeno „il“ v těchto větách nemůže být nahrazeno zájmenem „ce“.

Patří sem i věty s výrazem *Il est dommage*, jenž je na pozadí konkurenčního a zcela převažujícího obratu *c'est dommage* vnímán jako archaický: *Il est dommage que vous n'ayez pas pu arriver à temps*; a dále s výrazem *Il est besoin*, který je vyhrazený pro psaný jazyk a v dnešní době se omezuje na výpovědi s modalitou dubitativní povahy. Existují i případy jeho užití bez vyjádření podmětu: *Il m'a offert de me seconder si besoin était*. Jako další ukázkou této konstrukce uveďme větu *Il n'est pas besoin de chercher longtemps pour trouver ce que tu demandes*. V ní ovšem nelze, na rozdíl od té předchozí, nahradit podmět „il“ zájmenem „ce“.

c) Il n'est que de + infinitiv

Ačkoli i dnes přetrvává užívání této konstrukce v původním významu „le mieux est de“, „il convient de“: *Tous à la file selon la mode du pays, cette mode que suivent les girafes, les antilopes, les indigènes, et que nous adoptons là-bas, car il n'est que de se soumettre aux usages dont la raison nous est cachée* (Gide), nejčastěji se uplatňuje ve smyslu „il suffit de“, „il n'y a qu'à“: *Quelques vers restaient à composer : il n'était que de s'y mettre*.

d) Ostatní neosobní vazby slovesa être

Tuto skupinu představují většinou spojení slovesa *être* s adjektivy, jež uvozují další predikát vyjádřený větnou formou nebo infinitivem (*il est nécessaire de le faire, il est nécessaire que tu le lui dises*), přičemž tento druhý predikát je jádrem explicitní nebo implicitní věty vedlejší podmětné a celý tento výraz bývá hodnocen jako logický podmět neosobní vazby. Podrobněji se tímto typem konstrukcí zabýváme na str. 91-92. Z dalších výrazů uveďme například infinitivní vazby typu *il est à noter que...* : *Il est à noter que tous les concours généraux sont organisés pour répondre aux besoins des institutions; de ce fait, il n'y a pas de calendrier régulier*.

- Neosobní vazby slovesa „faire“

Sloveso *faire* je dalším hojně používaným francouzským slovesem, jež vytváří neosobní vazby, a to ve spojení se substantivem, adjektivem či participiem minulým s adjektivní platností, s nímž tvoří jednu komplexní lexikální jednotku. Příslušné výrazy slouží zejména k popisu atmosférických jevů, počasí či k popisu situace, místa nebo duševního stavu.

a) Spojení *faire* + substantivum

Typickou ukázkou predikátů této skupiny jsou obraty *il fait du soleil*; *il fait du vent*; *il fait de la pluie*; *il fait de l'orage*; *il fait du verglas*; *il fait du brouillard*. Některé tyto výrazy mají svou obdobu i v jiném druhu neosobní konstrukce, např. *il fait du soleil* – *il y a du soleil*; *il fait de la pluie* – *il pleut*. Jak je vidět z uvedených příkladů, sloveso *faire* se většinou pojí se substantivem doprovázeným členem dělivým. Známý jsou však i případy, kdy stojí substantivum bez členu: *il fait soleil* (vedle *il fait du soleil*); *il fait clair de lune*; *il fait jour*; *il fait nuit* aj., nebo kdy je doplněno členem neurčitým, a to jestliže je daný substantivní výraz dále determinován: *il faisait un temps de chien*; *il faisait un froid de canard*, *il fait une chaleur torride*.

Zajímavé je neosobní užití slovesa *faire* ve spojení se substantivy *faim* a *soif* či dokonce *sommeil*. Výpovědi tyto výrazy obsahující jsou často příznakové, stylisticky zabarvené a náležejí do nespisovného hovorového jazyka.

Il fait faim. Il fait soif. Il fait sommeil.

Midi était sonné, et ce fut une nouvelle lamentation, car il commençait à faire grand faim (Zola).

b) Spojení *faire* + adjektivum:

Mezi nejběžnější obraty patří *il fait chaud*; *il fait froid*; *il fait beau*; *il fait tiède*; *il fait étouffant*; *il fait glacial*; *il fait sec*; *il fait humide*; *il fait bon*; *il fait doux*; *il fait frais*; *il fait venteux*; *il fait mauvais*; *il fait clair*; *il fait noir*; *il fait sombre*; *il fait affreux*; *il fait orageux*; *il fait laid*; *il fait glissant*. Pokud jde o regionální úzy, v Belgii je navíc běžný výraz *il fait pluvieux*, a v hovorovém jazyce se zde užívá rovněž obrátů *il fait malade / gras / fade* pro popis dusného počasí. Obdobně v řadě dalších variant

francouzštiny (v některých regionech Francie a dále v Québecu, Švýcarsku ale i v Belgii) najdeme výraz *il fait cru* označující vlhké chladné počasí (Grevisse 1993: 1156).

Spíše nezvyklá spojení představují predikace typu *il fait bleu, il fait rose* apod., vytvořená analogicky k větám jako „*le ciel est bleu*“. O místech lze dále říct *il fait sale / propre: Il fait sale dans les rues. Il fait propre dans cette chambre*. Od konce 19. století však tyto obraty ve Francii téměř vymizely, a udržují se pouze v Belgii. Další méně frekventované výrazy jsou např. *il fait gai; il fait triste: Il fait gai avec ces gens; Il fait triste sans toi* – ty rozhodně nejsou tolik běžné jako české „je tu veselo“, „je smutno“.

Speciální podtyp neosobních vazeb slovesa *faire* s adjektivem představují konstrukce *faire + adjektivum + (de) + infinitiv*. Hojně zastoupená je např. *il fait bon + (de) + infinitiv: Il fait bon vivre / de vivre ici*. Tuto větu lze parafrázovat např. jako *Ici, on vit bien*. Jako další příklady uvedeme:

Il fait beau chasser dans cette forêt (= le terrain est propice à la chasse)

Il fait cher vivre dans cette ville

Il fait dur voyager

Il fait dangereux

*Il fait facile / difficile (de) marcher*¹.

- **Neosobní vazby slovesa „se faire“**

V rámci neosobních vazeb se vyskytuje sloveso *faire* i ve své reflexivní podobě. Podle smyslu můžeme toto jeho užití rozdělit do několika bodů:

a) *se faire* vyjadřuje totéž co neosobní konstrukce se slovesy *se produire, arriver: En moins d'un an, il s'était fait dans la jeune fille une transformation extraordinaire* (Flaubert). Známé je užití i v pasivním významu: *Il se fait une nouvelle estimation du cheptel*. Tento typ pasivních konstrukcí lze parafrázovat pomocí vět se všeobecným podmětem „on“: *On fait une nouvelle estimation du cheptel*;

¹ Tento poslední obrat je rozšířený pouze na severu Francie a v Belgii.

b) *se faire* se užívá ve smyslu *commencer à être*: *il se fait tard* (přípozdívá se);

c) *se faire* má jinou platnost, často modálně zbarvených výrazů, např.: *il peut se faire que* (= *il est possible que*); nebo *comment se fait-il que ...?* („jak to, že ...?“; „jak je možné, že...?“), kdy se jeho prostřednictvím ptáme na příčinu nějaké skutečnosti nebo se nad touto skutečností podivujeme.

- **Výraz IL Y A**

Tato existenciální vazba je ustrnulým tvarem 3. osoby jednotného čísla slovesa „avoir“ a užívá se jí ve smyslu *být*, *nacházet se*, *existovat*, a to většinou v případě, že se mluví o něčem novém – obvykle ve spojení s podstatným jménem s neurčitým členem, nebo číslovkou.

Nejčastěji se vyskytuje ve vazbách: *il y a* + nominální syntagma nebo zájmeno;

il y a + infinitiv;

il y a de quoi + infinitiv;

il n'y a qu'à + infinitiv (= *il suffit de*).

Například: **Il y a des gens qui ne sont contents de rien**

Dites-moi ce qu'il y a dans votre sac

Il n'y avait rien dans le tiroir

Il y a à boire et à manger

Il y a de quoi manger dans l'armoire

Il n'y a qu'à parler et vous serez obéi (= *Il suffit de parler et vous serez obéi*).

Dodejme, že v hovorovém jazyce se *il y a* často redukuje na pouhé *Y a*.

Další specifické konstrukce s výrazem *il y a*

Jako zdvořilostní formule je dále rozšířen obrat **Il n'y a pas de quoi**, jímž se odpovídá na poděkování (*Není zač*) nebo omluvu (*Nic se neděje*). V podstatě se jedná o ustrnulý výraz s elipsou infinitivu (*Il n'y a pas de quoi remercier / s'excuser*).

Běžný je také výraz *Qu'est-ce qu'il y a ?* používaný ve významu „*Co se děje?*“ – často ještě ve spojení s *il y a que*: **Qu'a-t-il donc, monsieur Dominique ? me demanda**

André – Il y a que je vais partir dans trois jours pour le collège, mon pauvre André.
Tato vazba *il y a que*, jež uvozuje nějakou větu, náleží do hovorového stylu.

Jak jsme již zmiňovali, výraz *il y a* funguje také jako konkurenční prostředek jiných neosobních konstrukcí. Setkáme se s ním např. ve větách popisujících atmosférické jevy: *il y a du soleil*. Vazba s *il y a* proniká rovněž do některých konstrukcí, kde se tradičně používá neosobního podmětu „*il*“ ve spojení se slovesem *être* (po kterém často následuje přičestí minulé, respektive slovesné adjektivum):

Il n'y a pas besoin d'insister (namísto *Il n'est pas besoin d'insister*).

Il y a écrit : ...

Sur la fiche il y avait marqué : « *État comateux* » (Yourcenar).

Ke slovosledu ve větách s výrazem *il y a*

Co se týče slovosledu, obrat *il y a*, podobně jako je tomu u dalších neosobních konstrukcí, většinou předchází před výrazem, jež uvozuje a který bývá považován za tzv. logický podmět. Zajímavé jsou z tohoto pohledu případy, kdy se postavení těchto prvků mění a logický subjekt se tak dostává do antepozice. Dochází k nim především ve větách uvozených spojkou „*si*“ nebo „*puisque*“: *Le danger – si danger il y avait – devenait, par ce jeu, cent fois pire*. Za pozornost dále stojí skutečnost, že substantivum vyjadřující takto anteponovaný logický subjekt ztrácí člen.

Poznámky ke gramatické klasifikaci výrazu *il y a*

Jedná se o komplexní onomatologickou jednotku, kterou lze ze slovnědruhového hlediska kvalifikovat jako prezentativ (nebo také predikativ). Tento desyntaktizovaný výraz se vyznačuje tou vlastností, že (na rozdíl od jiných prezentativů jako např. *voici / voilà*) může příslušnou predikaci do jisté míry časově a modálně zařazovat, ovšem od sloves se liší tím, že nepodléhá kongruenci v rodě a čísle a až na spíše vzácné výjimky se nepoužívá v nefinitních tvarech. Těmito výjimkami jsou některé případy komplexních predikátů, v nichž výraz *il y a* figuruje v infinitivu: *Le cas échéant, il peut également y avoir une épreuve de présélection portant sur des connaissances spécialisées*.

- **Neosobní vazby tzv. modálních predikátorů, modifikátorů a dalších výrazů**

Hojně se ve francouzštině vyskytují neosobní vazby různých výrazů vyjadřujících nutnost, (ne)možnost, pochybnost, hodnocení, pravděpodobnost, náhodnost nebo i jiné skutečnosti (bez modálního zabarvení), které jsou uvozeny formálním podmětem „il“, jež považujeme za tzv. podmět zdánlivý (viz kapitola 3.3.1). Tyto predikáty mají vazbu s dalším výrazem, jímž je buď substantivum (případně jmenné syntagma) nebo infinitiv či vedlejší věta, které bývají považovány za logický subjekt (např.: *Il suffit d'un léger coup de pouce pour faire varier dans un sens ou dans l'autre ce jugement – Il suffit de le faire – Il suffit que quelqu'un l'achète*), přičemž u modálních predikátorů bývá logický subjekt vyjádřen většinou pouze infinitivem nebo propozicí obsahující predikát ve tvaru konjunktivu. Připomeňme, že obdobné syntaktické schéma nacházíme i u dalších neosobních konstrukcí, např. u konstrukcí umožňujících změnu funkční výpovědní perspektivy. Podstatnou část těchto predikátů představují již zmiňované vazby slovesa *être* s adjektivem. Nyní se na souhrn těchto prostředků podíváme blíže.

Za nejfrekventovanější neosobní konstrukce tohoto typu ve francouzštině považujeme následující: *il est possible/impossible, il se peut, ils est douteux, il n'y a pas de doute, il est important, il importe, il est nécessaire, il est urgent, il est indispensable, il est certain, il est clair, il est probable, il est juste, il arrive, il advient, il est sûr, il s'ensuit, il (en) résulte/découle, il est temps, il est bon, il est mauvais, il se produit* (dochází k tomu, že), *il reste, il manque, il semble, il paraît, il vaut mieux, il suffit* aj.

Většina těchto výrazů se vyskytuje ve spojení s vedlejší větou nebo také s infinitivem. Infinitiv přitom může být připojen bezpředložkově (*il vaut mieux rester chez soi*) nebo, častěji, pomocí předložky, již je v drtivé většině případů *de* (*il est impossible d'y aller*), výjimečně i *à* (*il reste à copier ces pages*). Obrátů, jež připouštějí navíc i vazbu s výrazem jiného charakteru vyjadřujícím logický subjekt, zejména substantivem nebo zájmenem, případně též zájmeným příslovcem, je mnohem méně. Například:

Il s'ensuit une crise grave

Le vrai de l'équilibre, c'est qu'il suffit d'un souffle pour faire tout bouger
(Gracq)

Il en manque beaucoup.

Některé výrazy, jež mají povahu komplexních sémionů, se mohou objevovat i ve ztvárnění s odlišnými slovesy, přičemž mezi jednotlivými obraty nemusí být podstatného sémantického rozdílu. Tak například ve větě *Pour certains concours, il restera toutefois nécessaire de présenter sa candidature sur un formulaire papier* není nikterak signalizována odlišná povaha slovesného děje (tj. rezultativní) než v obdobné větě, v níž by místo slovesa *rester* bylo použito slovesa *être*.

Jako typické ukázky vět se slovesy celé této velké skupiny uvedeme za všechny predikáty příklady se synonymními slovesy *sembler* a *paraître*:

Il semble que le gouvernement et une majorité de députés confondent toujours allègrement la notion de protocole d'échange et l'utilisation qui est faite de ce protocole.

Il paraît que les cailloux possèdent un pouvoir hypnotique qui leur permet de se déplacer : quand un caillou veut changer d'endroit, il attend que quelqu'un passe, il l'hypnotise, le passant le ramasse et l'emporte ailleurs.

Jelikož se jedná o neosobní konstrukce s jinak osobními slovesy, znají tato slovesa i struktury osobní, např.: *Le comte Norbert lui semblait admirable de tous points* (Stendhal).

Pokud se týče konstrukcí se slovesem *paraître*, uvedeme ještě dvě specifické, méně běžné struktury. Jsou jimi *il y paraît*, jež znamená totéž co „*cela se voit, il y a des marques, des traces de*“: *L'orage a passé par cette contrée, il y paraît*; a *sans qu'il y paraisse* (tj. „*sans que cela se remarque; sans qu'on s'en doute*“): *Maître, si tu as un ennemi, dis-le, et je t'en débarrasserai sans qu'il y paraisse autrement* (Musset).

6.5 Neosobní slovesa v italštině

Vzhledem k omezenému prostoru a také ke skutečnosti, že řada komentářů vztahujících se k italským neosobním slovesům byla již zmíněna v rámci přehledu neosobních sloves v ostatních dvou jazycích, omezíme se zde pouze na nejzákladnější údaje.

Jak již bylo uvedeno, italština sdílí s češtinou a francouzštinou jen určitou část sloves, která fungují nebo která se chovají jako slovesa neosobní. Více shod přitom nacházíme mezi italštinou a francouzštinou než mezi jednotlivými těmito jazyky a češtinou. Slovesa, jež jsou shodně ve všech třech jazycích neosobní, jsou zejména slovesa popisující atmosférické jevy a dále modální predikátory a modifikátory uvozující další výrazy.

6.5.1 *K distribuci italských neosobních sloves*

Podobně jako v češtině a francouzštině se i italská neosobní slovesa užívají ve 3. osobě singuláru a dále rovněž v infinitivu, a to ve spojení se slovesy modálními nebo fázovými (*potere, dovere, stare per, cominciare a, finire di ...*): *sta per piovere, comincia a nevicare, ha già smesso di grandinare*, výjimečně i jinými: *si sentiva tuonare in lontananza*. Z nefinitních tvarů slovesných se oproti češtině a francouzštině¹ navíc mohou vyskytovat i v gerundiu, ačkoli se jedná spíše o výjimečné případy. Jednak mezi ně patří perifrastické fázové opisy *stare + gerundium*: *sta lampeggiando; sta diluviando da tre ore*; jednak tzv. absolutní gerundiální vazby, kdy gerundium vyjadřuje sekundární predikát, avšak podmínky primárního a sekundárního predikátu nejsou totožné, což je v absolutní konstrukci při zachování implicitního vyjádření podmínky sekundárního predikátu umožněno právě povahou tohoto podmínky, tj. tím, že je neosobní. Viz následující věty²: *Essendo tardi, non volevo telefonarti* (= *Poiché era tardi, non volevo telefonarti*); *Facendo buio, tornarono a casa* (= *Poiché faceva buio, tornarono a casa*).

¹ Ve francouzštině sice neexistují konstrukce neosobních sloves v gerundiu, ale v některých případech se lze setkat s jejich užitím ve tvaru *participe présent*, což je tvar s francouzským gerundiem blízké spřízněný.

² V obou těchto ukázkách vyjadřuje gerundium implicitní větu příčinnou.

Následující přehled neosobních sloves v italštině bychom mohli koncipovat podobně jako přehled těchto sloves ve francouzštině a rozčlenit jednotlivá slovesa na čistě neosobní a příležitostně neosobní nebo bychom je mohli roztrždit na základě sémantických a syntakticko-funkčních kritérií; raději však zvolíme jednodušší způsob a rozčleníme je do dvou hlavních skupin, a to na slovesa vyjadřující atmosférické jevy a podobné procesy popisující stavy prostředí (ať výhradně neosobní, nebo i příležitostně neosobní) a na slovesa ostatní.

6.5.2 Slovesa popisující povětrnostní jevy a přírodní procesy nebo stavy prostředí

Tato slovesa můžeme ještě dále rozdělit na slovesa, jež představují lexikální jednotky jednoduché, a na taková, jež tvoří lexikální jednotky složené:

Mezi charakteristické predikáty první skupiny patří (u méně běžných sloves uvádíme český překlad a/nebo příklady):

piove

spiove (přestává pršet) - *aspettiamo che spiova prima di uscire*

pioviggina (mží)

diluvia (líje)

grandina (pro toto sloveso výjimečně nemá čeština neosobní ekvivalent –
padají kroupy)

nevica

fiocca

lampeggia (méně častěji též *balena*)

tuona

gela

ghiaccia

(*oggi*) *scotta* (dnes to pálí)

annotta (stmívá se) – *nei mesi invernali annotta presto*

albeggia (rozednívá se)

imbrunisce (stmívá se)

rinfresca (ochlazuje se) – *comincia a rinfrescare* (začíná se ochlazovat)

schiarisce (svítá; jasní se, vyjasňuje se) – *dopo il temporale schiarirà; d'estate schiarisce presto.*

Tato slovesa jsou podobná jako v jiných jazycích. Je zajímavé, že italština – na rozdíl od češtiny – prakticky nezná neosobní slovesa tohoto typu, jež by byla zvrtná (srov. *stmívá se X imbrunisce; rozednívá se X albeggia, blýská se X lampeggia*). I v případech, kdy se jedná o sloveso příležitostně neosobní, jež může mít v osobních vazbách zvrtnou podobu, v impersonální formě bývá nezvratné (viz *rinfrescare*). Reflexivní podobu mají pouze neosobní konstrukce složené (*si fa notte* – připozdívá se).

Italské gramatiky se shodují na tom, že v italštině lze užít jak neosobně, tak osobně pouze několik málo sloves, aniž by se přitom jednalo o užití v přeneseném slova smyslu. Jsou to slovesa *gelare, sgelare, disgelare, ghiacciare, sghiacciare* (srov.: *Oggi gela X Il freddo ha gelato il fiume*).

Zvláštností italských sloves popisujících atmosférické jevy (ovšem pouze simplexních sémionů) je skutečnost, že u nich lze ve složených časech klást jako pomocné sloveso jak *avere*, tak *essere* (*è nevicato/ ha nevicato*). Podobný jev například v blízké francouzštině nenajdeme. V ní obdobná slovesa tvoří složené časy vesměs pouze s pomocným slovesem *avoir* (*il a plu*).

6.5.2.1 Složené predikáty vyjadřující atmosférické jevy a stavy prostředí (kam z praktických důvodů řadíme i stavy časové)

Italština tyto predikáty vyjadřuje pomocí významově chudých sloves *essere* a *fare* (podobně jako francouzština odpovídajícími ekvivalenty *être* a *faire*). Druhou složkou daného výrazu bývá většinou adjektivum nebo substantivum, případně též adverbium. Nejčastějšími výrazy tohoto typu jsou:

a) se slovesem *fare*

fa freddo, fa caldo, fa giorno, fa bello, fa bel/brutto tempo, fa presto (je brzy), *fa buio, fa tardi*; ¹

b) se slovesem *essere*

è presto, è tardi, è buio, è nuvoloso (je pod mrakem n. zamračeno), *è variabile* (je proměnlivo), *è secco, è umido, è fresco*.

Zvláštním podtypem komplexních konstrukcí se slovesem *essere* jsou vazby, v nichž je toto sloveso součástí existenciální vazby *c'è*: *c'è il sole, c'è nebbia, c'è vento, c'è afa* (je dusno), *c'è brutto tempo, c'è il disgelo* (je obleva).

Dodejme, že u všech těchto výrazů je třeba za predikát (neosobní) považovat obě složky komplexní onomatologické jednotky (tu je nezbytné vnímat jako jeden celek) a takto tyto predikáty také odpovídají výše uvedenému tvrzení o sémantické úplnosti a neschopnosti vázat na sebe nějaké valenční doplnění (a tak např. v it. větě *fa bel tempo* výraz *fa* není predikátem k podmětu *tempo*, nýbrž za predikát je třeba považovat celý výraz).

6.5.2.2 K sekundárnímu užití italských neosobních sloves vyjadřujících atmosférické jevy

Podobně jako v češtině a francouzštině mohou se některá italská neosobní slovesa užívat i v přeneseném významu, kdy dochází k jistým modifikacím jejich

¹ Zajímavým případem je užití slovesa *fare* v konstrukci vyjadřující časový stav jako *Fa un mese che non gli ho scritto*, v níž toto sloveso nabývá významu „*compiere*“.

sémantické a především syntaktické struktury. Obecně platí, že avalentní slovesa se tak mění na monovalentní (výjimečně též vícevalentní), mohou se používat i v jiných osobách než ve 3. singuláru a přitom pozbývají vlastnosti „neosobnosti“. Většinou se jedná o posun založený na principu metafory, např.: *piovono sassi, piovono rimproveri, le accuse piovono su Giorgio, hanno lampeggiato le spade* (zablýskaly se meče); *Piovono mozioni sul conclave verde* (novinový titulek), *piovono le critiche, una voce tuonò all'improvviso*, případně dochází k explicitaci pojmu obsaženého v samotném slovesu, přičemž tento pojem je nějak blíže určen: *piovevano **gocce** sempre più fitte*. Pokud jde o proces, jenž vede u meteorologických sloves k metaforickému posunu významu, ten si můžeme přiblížit na příkladu výrazu *Piovono sassi*. Tato věta vyjadřuje myšlenku: „*cadono sassi come pioggia*“. Tento metaforický posun se uskutečnil na základě analogie s větou „*cade pioggia*“, která vyjadřuje totéž co predikát „*piove*“ (jinými slovy představuje jeho hloubkovou strukturu).

Nyní se zaměříme na ukázky sekundárního užití některých italských neosobních sloves.

Sloveso **PIOVERE**:

To se kromě výše citovaných hojných příkladů vyskytuje dále ještě ve významu *essere certo / sicuro*: např.: *su questo non ci piove*. Toto je výjimečný případ, kdy se meteorologické sloveso užívá v přeneseném významu, aniž by se měnilo na podmětové. Nicméně hlavní význam, jež toto sloveso při sémantickém posunu nabývá, odpovídá významu obrátů „*avvenire, arrivare, capitare in quantità; susseguirsi in gran numero*“: *piovevano auguri, critiche; mi sono piovuti addosso un sacco di guai; piovero insulti, applausi*¹ : Další možnosti jak parafrázovat sekundární užití slovesa *piovere*, představují výrazy „*giungere in folla, riversarsi*“: *piovevano persone dai luoghi più disparati* nebo „*arrivare inaspettatamente, capitare all'improvviso*“: *(Mario) è piovuto a casa mia alle tre di notte*.

¹ V podobných přirovnáních se méně často objevují i jiná slovesa, např. *fioccare: fioccano gli applausi, fioccano le contravvenzioni*.

Sloveso **GRANDINARE**:

Toto sloveso vyjadřuje v přeneseném významu myšlenku „*abbattersi con violenza, cadere violentemente e in abbondanza come la grandine*“: *le pallottole grandinano sul nemico; dure critiche grandinarono sullo spettacolo; bombe grandinano tutt'intorno*.

Sloveso **NEVICARE**:

To se v přeneseném významu užívá ve smyslu „*cadere lentamente, come la neve*“: *e la farina / gialla com'oro nevicava uguale* (Pascoli); a dále „*far cadere la neve*“¹: *suda a l'opera Vulcano / per rinfrescar l'aspre saette a Giove; / il qual or tona, or nevicava ed or piove* (Petrarca); *il vento soffia e nevicava la frasca* (Pascoli).

Sloveso **LAMPEGGIARE**:

To nachází v italštině velké množství sekundárních uplatnění, sémanticky velmi blízkých, např. ve smyslu „*emettere luce, accendersi e spegnersi a intermittenza*“ : *il semaforo lampeggiava, la spia dell'olio lampeggia*; nebo podobně „*fare segnalazioni luminose intermittenti*“: *il guidatore lampeggiò con gli abbaglianti* (v češtině by v těchto případech odpovídajícím predikátem byla slovesa *blikat, zablikat*); dále také „*emettere bagliori, risplendere di luce vivida*“ : *le corazze lampeggiavano al sole*; nebo také „*lanciare uno sguardo o un sorriso breve e intenso, come un lampo*“ : *si come lieta /della vittoria, lampeggiava un riso* (Tasso); a mluví-li se např. o pohledu, pak i „*esprimere intensamente un'emozione, un sentimento, uno stato d'animo*“ : *i suoi occhi lampeggiavano di collera trattenuta*; či dokonce „*mostrarsi, rivelarsi in modo rapido e improvviso*“, hovoří-li se o myšlenkách nebo pocitech: *l'odio lampeggiò nei suoi occhi*.

Sloveso **TUONARE**:

U tohoto slovesa se setkáme se třemi hlavními přenesenými významy – 1) „*produrre un rumore, uno scoppio simile al tuono*“ : *le armi tuonavano contro il nemico*; 2) „*parlare con veemenza, ad alta voce*“: *il magistrato tuonava contro gli imputati*; 3) „*risuonare con forza*“ : *la voce tuonava nell'aula*.

Sloveso **ANNOTTARE**:

¹ Zde výjimečně pozorujeme, že se avalentní sloveso stává nikoli monovalentním, nýbrž bivalentním (tranzitivním přechodným). Stejně tomu tak je u ostatních meteorologických sloves užitých v téže paralelní konstrukci (*piove, tona*).

U slovesa *annottare* je zajímavé jeho užití v osobní podmětové konstrukci, kdy subjekt vyjadřuje lokalitu, v níž k danému přírodnímu jevu (tj. stmívání) dochází: *quando l'emisfero nostro annotta* (Dante). Nejedná se sice o užití v přeneseném smyslu jako takové, nicméně zde dochází k modifikaci syntakticko-sémantické struktury.

Sloveso **GELARE**:

Toto sloveso italské gramatiky tradičně uvádějí jako jedno z mála, jež lze užit v platnosti slovesa osobního i neosobního, aniž by se změnil jeho význam. To ovšem neznamená, že by neexistovaly i případy, kdy je ho užito i v přeneseném smyslu. Jako osobní podmětové sloveso se *gelare* vyskytuje ve větách, v nichž je třeba vyjádřit, že někdo nebo něco působí zmrznutí, respektive přeměnu v led nebo pokrytí ledem: *il freddo ha gelato l'acqua dello stagno; il freddo ha gelato le piante*. V modifikovaném významu toto sloveso vyjadřuje vnímání pocitu mrazu nebo obecně velmi nízké teploty „*provare un'intensa sensazione di freddo*“ : *si è abbassata la temperatura, sto gelando!* respektive pocit, jenž je vnímán jako reakce lidského (případně zvířecího) těla na působení mrazu: *questo freddo gela le mani* ¹; *mi sono gelati i piedi*. Dále se s pozměněným významem slovesa *gelare* můžeme setkat ve větách jako *la sua risposta ha gelato tutti*, kde vyjadřuje myšlenku „*mettere a disagio, far tacere*“, nebo v situacích, kdy se vypovídá o mléku: *il latte è gelato*, a pak vyjadřuje totéž co sloveso *cagliare* (srazit se). Zcela specifických významů nabývá *gelare* dále ve frazeologizmech jako *gelare il sangue* (tj. *atterrire, agghiacciare*): *un urlo che gela il sangue*; a *gelare la palla*, který se používá ve sportovním kontextu (zejména v souvislosti s basketbalem) a jehož smysl se dá interpretovat následujícím způsobem: „*mantenere il possesso di palla da parte della squadra che si trova in vantaggio, usando tutto il tempo che si ha a disposizione prima di tirare*“.

6.5.3 *Ostatní neosobní slovesa v italštině*

Mezi ostatní neosobní slovesa v italštině počítáme celou řadu výrazů různého významu, jichž jsme se dotkli již v souvislosti s pojednáním o situaci v češtině a ve francouzštině. Tato slovesa jsou většinou součástí komplexních syntaktických struktur a

¹ Tuto větu lze parafrázovat též jako *questo freddo fa perdere sensibilità delle mani / irrigidisce le mani per la sua eccessività*.

často uvádějí další výraz, jež je možné považovat za tzv. logický subjekt a který mívá formu vedlejší věty podmětne nebo infinitivu. Jsou jimi jednak slovesa vyjadřující myšlenku „stát se, přihodit se, udát se“ jako *accadere; avvenire; succedere; capitare: Gli capitò di sbagliare strada* (Stalo se mu, že zabloudil); *Capitò che ci fosse lo sciopero degli autobus*; jednak různé modální predikátory a jiné subjektivně zabarvené obraty (*rincrescere, piacere*). Podstatnou skupinu těchto predikátů představují i komplexní jednotky, jež tvoří spojení kopulativního slovesa *essere* s nominálním prvkem. Některá slovesa se vedle neosobních konstrukcí rovněž používají i ve vazbách osobních.

Jako příklady ostatních, tj. nemeteorologických italských neosobních nebo neosobně užitých sloves uvedeme:

bastare – basta lavorare e tutto va bene

bisognare – bisogna partire presto; bisogna affrettarsi

convenire – non ti conviene spendere tanto nel mangiare

occorrere – ogni tanto occorre andare in vacanza

parere – pare voler piovere

*sembrare*¹ – *non sembra essere una buon'idea*

spettare – spetta a voi decidere il giorno della festa

urgere (=essere urgente, immediatamente necessario) – urge il tuo aiuto, urge un dottore, urge trovare una soluzione

toccare – cosa mi tocca (di) fare! gli toccò di pagare i debiti (od tohoto slovesa jsou však běžnější konstrukce osobní, např.: *la tenda tocca la finestra*)

apparire – apparve chiaro che prima di sera non avrebbero finito (i od tohoto slovesa jsou běžnější konstrukce osobní, např.: *nel cielo apparve la luce*)

¹ Následuje-li po slovesech *parere* a *sembrare* vedlejší věta podmětová (vyjadřující logický podmět), není nutné ji uvést spojkou *che*: *sembra (che) sia già venuto*, přičemž varianta bez spojky vesměs náleží do vyššího stylu.

servire – *A cosa vi serve discutere tanto?* hovorově: *Mi serve un libro* (konečně i od tohoto slovesa jsou běžnější konstrukce osobní, např.: *Posso servirmi della tua macchina?*)

necessitare – *necessita che siate presenti alla riunione*; toto sloveso je synonymní se složeným výrazem *è necessario*, avšak na rozdíl od něj může fungovat i v osobních vazbách: *queste piante necessitano di una potatura*

importare (být důležité) – *non importa che veniate anche voi*; frekventovaný je obrat *non importa* používaný ve smyslu „*non fa niente*“; (Pozn.: nezaměňovat toto sloveso s homonymem *importare* – dovážet)

piacere – *a chiunque piace divertirsi*; *piacque al re che la guerra continuasse* (=sembrò giusto, opportuno); specifické jsou obraty používané ve zvoláních a přáních typu *piaccia/piacesse a Dio, al cielo*; a v ustálených spojeních jako *a Dio piacendo* (tj. *se sarà possibile, se avverrà*) nebo *come a Dio piacque*; Vedle neosobních vazeb je časté i užití tohoto slovesa jako osobního: *gli piacciono le bionde*

dispiacere – *ci dispiace essere tanto rumorosi*

rincrescere – *mi rincresce non poterti aiutare*; *mi rincresce di non poter essere presente*; jako zdvořilostní formule se používají obraty typu: *ti rincresce accompagnarmi a casa?*¹ (i toto sloveso připouští, ač spíše vzácně, osobní vazby: *sono cose che rincrescono*)

meritare – *non prendertela, non merita*; *va' a vedere quel film, merita davvero!*

valer la pena – *vale la pena di vedere questo spettacolo?*

trattarsi di – tento hojně používaný obrat může v některých kontextech nabývat i zcela speciálních významových odstínů: *si tratta di decidere*

¹ Totéž platí i pro sloveso *dispiacere*.

subito(è necessario decidere subito); si tratta della mia vita (la mia vita è in gioco).

Složené neosobní vazby slovesa *essere* s podstatným nebo přídavným jménem

Jak již bylo řečeno, tyto výrazy většinou slouží k vyjádření nutnosti, rozkazu, nebo příkazu, hodnocení, postoje mluvčího, vůle, domněnky, pravdivosti či nepravdivosti, pravděpodobnosti apod. Jedná se o predikáty typu *è indubbio, è certo, è sicuro, è evidente, è chiaro, è noto, è ovvio, è necessario, è indispensabile, è opportuno, è vero, è giusto, è bello, è brutto, è utile, è bene, è male, è il momento, è la volta, è tempo, è ora* (je načase), *non è il caso* (není třeba), *è l'occasione (giusta), è probabile, è facile, è difficile* aj.

Jako příklady celých vět uvedeme: *è utile portare il dizionario; è bene aiutare il prossimo; è necessario avere pazienza; è bello godersi le vacanze; è giusto difendere i propri interessi, è certo che partiremo domani.*

Vzhledem k tomu, že tyto vazby mají povahu **modálních predikátorů**, jsou poměrně frekventované v komunikátech jako **příkazy, upozornění, instrukce nebo ve slohových útvarech s vyšší mírou zastoupení subjektivních prvků jako úvaha, esej, anebo i jinde.**

Existenciální vazba *c'è, ci sono*

Tento prostředek, jenž je vlastně spojením příslovce místa *ci* a 3. osoby singuláru nebo plurálu slovesa *essere*, je v italském jazyce velmi frekventovaný a má význam buď slovesa „existovat“ (*esistere*) nebo „nacházet se (někde)“ (*trovarsi*) a v zásadě odpovídá existenciálním vazbám v jiných jazycích, jako např. francouzskému *il y a*, anglickému *there is/there are*, německému *es gibt*, španělskému *hay*, portugalskému *há*, chorvatskému *ima*. V italštině má tato jazyková struktura ještě variantu s příslovcem *vi* (*v'è, vi sono*), která je nicméně málo užívaná a má výrazně knižní charakter (Hamplová 2004: 230). Existenciální vazba často slouží k uvedení

nové informace, která se tím dostává do rematické pozice, přičemž jejím použitím se na tuto novou informaci klade důraz. Jak jsme již zmínili v souvislosti s francouzským protějškem této vazby (*il y a*), někteří gramatikové jej klasifikují jako tzv. prezentativ. Není bez zajímavosti, že i v italských gramatikách se setkáme s podobným označením vztahujícím se k vazbě *c'è, ci sono*, a to ačkoli dle italské gramatické tradice prezentativ jako slovní druh nerozlišujeme. Např. Renzi (1988: 111) hovoří o tzv. „*ci*“ *presentativo*, jež se vyznačuje tím, že zaujímá podmětovou pozici a tím zamezuje dalšímu prvku být v této pozici. Toto „*ci*“ není vázáno výhradně na vazby *c'è, ci sono*, nýbrž i na vazby s modálním zabarvením *ci vuole, ci vogliono*, které po sémantické stránce odpovídají výrazům *occorre, occorrono*, jež rovněž vytvářejí neosobní syntaktické struktury. Renzi (ibid.) tyto konstrukce výrazů *esserci* a *volerci* připodobňuje větám se *si impersonale*, jelikož všechny tyto vazby vylučují umístění nominálního syntagmatu do podmětové pozice.

Otázka, do jaké míry je možné výrazy *c'è, ci sono* nebo i *ci vuole, ci vogliono* zařadit mezi prostředky neosobního vyjadřování, je diskutabilní. Pro jejich zařazení hovoří analogie například s francouzským protějškem *il y a*, u něž je neosobnost díky explicitnímu vyjádření neosobního podmětu „*il*“ zřetelnější, a dále syntaktické vlastnosti, neboť tyto výrazy svou strukturou odpovídají českým bezpodmětovým jednočlenným větám, a v neposlední řadě také fakt, že se vyskytují i v popisu některých atmosférických jevů nebo stavů prostředí (*c'è afa*), kdy konkurují neosobním vazbám *essere*+nominální prvek (srov. str. 96); a dodejme, že těmto vazbám konkurují i v případech, kdy nejde o popis atmosférického jevu/stavu jako třeba u výrazu *c'è bisogno* (je třeba), přičemž výrazy uvozené *c'è* nabývají neosobní platnosti stejně jako obraty s pouhým slovesem *essere* bez zájmena „*ci*“. O analogii s neosobními strukturami svědčí také skutečnost, že v italštině (zejména hovorové, tzv. *italiano medio*) nedochází k formální shodě slovesného tvaru s postponovaným logickým subjektem, který je v plurálu, nýbrž sloveso si zachovává formu třetí osoby singuláru, tj. podobně jako ve francouzštině u výrazu *il y a*, kde je míra desyntaktizace této struktury mnohem vyšší a kde nikdy nemůže být shoda v plurálu. Nemusíme dále připomínat, že právě 3. osoba singuláru je výhradní gramatickou kategorií, v níž se neosobní výrazy (obecně) vyskytují v určitých slovesných tvarech. A tak se v italštině setkáme s větami typu *Non c'è giornali stamattina*, jež (ač nespisovné) mají výrazný charakter neosobních konstrukcí podobně jako neosobní konstrukce jiného typu.

6.6 Závěrem k tématu neosobních sloves

Jak jsme viděli z předcházejícího přehledu, jednotlivé jazyky disponují celou řadou různých neosobních sloves a výrazů, u nichž **je neosobnost dána různými faktory: jednak sémantikou, jednak spíše gramatickou strukturou a jazykovým ztvárněním popisované situace.** O tom, že i jazykové ztvárnění je významný faktor, na jehož základě lze hodnotit daný výraz jako neosobní, svědčí mj. i skutečnost, že mezi jazyky navzájem existují rozdíly právě v osobním a neosobním ztvárnění některých dějů nebo jevů. Srovnajme například situaci v češtině, která při označování tělesného nebo duševního stavu užívá neosobních vazeb (např.: *je mi teplo, je mi zima, je mi dobře, daří se mi báječně, podařilo se mu to udělat, co se s vámi děje?*), a na druhé straně situaci ve francouzštině a italštině, jež dávají přednost vazbám osobním: (fr.: *j'ai chaud, j'ai froid, je suis bien, je vais à merveille, il a réussi à le faire, que devenez-vous?*; it.: *ho caldo, ho freddo, sto bene/benissimo, è riuscito a farlo aj.*)¹

Kromě toho, že o neosobnosti je tedy možné u výrazů, jimiž jsme se v této kapitole zabývali, hovořit ze dvou výše uvedených hlavních hledisek, je v mnoha případech možné rozlišovat ještě „stupně neosobnosti“ dané věty, a to u konstrukcí, v nichž dochází ke kumulaci více aspektů neosobnosti, respektive více prostředků neosobního vyjadřování. A tak například u výrazů jako *Je třeba, abys to udělal; Il faut que tu le fasses; Occorre che tu lo faccia* vyplývá neosobní charakter daných konstrukcí pouze ze syntaktického schématu, tj. je dán jazykovým ztvárněním, kdežto v případě výrazů *Je třeba to udělat; Il faut le faire; Occorre farlo* je neosobnost hned dvojitá (je v nich tedy ve srovnání s větami předešlými o jeden „stupeň neosobnosti“ navíc), a to jednak formální, jednak sémantická, jež spočívá v upozadění konatele, neboť v těchto větách s infinitivem není explicitováno, kdo má daný děj uskutečnit, a ten je pak možno vztáhnout na kohokoli². Je patrné, že v tomto bodě se stýká téma neosobních sloves jako takových s otázkou všeobecného podmětu i s tématem nefinitních slovesných tvarů v roli prostředku neosobního vyjadřování.

¹ Jsou však známy i případy, kdy české neosobní konstrukci může ve francouzštině a v italštině odpovídat jak ztvárnění osobní, tak neosobní: *zdá se, že jste spokojen – vous semblez (être) content – il signor sembra essere contento* X *il semble que vous êtes/soyez content – sembra che sia contento*.

² Toto vztážení děje na kohokoli je ovšem determinováno konkrétní situací; někdy je z kontextu zřetelné, ke komu se děj vztahuje, avšak neuvedením této osoby se pouze klade důraz na děj samotný.

Nyní můžeme přejít k problematice neosobního vyjadřování v souvislosti s prostředky, u nichž je neosobnost pojata na základě jiných kritérií než u neosobních a neosobně užitých sloves, o nichž bylo pojednáno v této kapitole.

7 Kategorie slovesného rodu a pasivum ve vztahu k neosobnímu vyjadřování

Jak bylo uvedeno na několika různých místech v předchozích kapitolách, jednu z ústředních otázek spojených s problematikou neosobního vyjadřování představují **deagentní** struktury umožňující nevyjádření konatele. Mezi nejdůležitější prostředky s touto funkcí řadíme pasivní konstrukce. Vzhledem k tomu, že se jedná o velice komplexní jev, budeme se mu věnovat dopodrobna z různých úhlů pohledu, přičemž nejprve v souvislosti s pojmem diateze a kategorie slovesného rodu, s nímž jsou úzce spjaté.

7.1 Pojmy diateze a slovesného rodu

Některé teorie a jazykovědné popisy nijak nerozlišují mezi těmito dvěma pojmy a hovoří pouze o slovesném rodu (*genus verbi*), případně oba termíny chápou jako synonyma. Například italské gramatiky zcela běžně termínem „*diatesi*“ označují kategorii slovesného rodu. V podstatě se jedná o velice blízké lingvistické kategorie, jež se odlišují zejména ve své koncepci.

Zatímco slovesný rod bývá tradičně vnímán jako čistě morfologická, resp. morfologicko-syntaktická kategorie, diateze je pojem širší a bývá vymezen jako „syntakticko-sémantická vztahová strukturní hodnota odlišná od slovesného rodu“. U diateze tedy v podstatě jde o vztah roviny formálněsyntaktické (resp. o vztah syntaktické struktury jakožto konfigurace větných členů) a roviny větnésémantické, tj. sémantické struktury jakožto konfigurace sémantických rolí v komplexním a širším pojetí než je tomu u binární opozice aktivum – pasivum v rámci kategorie slovesného rodu, ačkoli opozice aktiva a opisného pasiva stejně jako opozice aktivní a reflexivní pasivní formy slovesné představuje ústřední protiklad v rámci diatezí (ovšem pouze subjektivních).

Problematika distribuce sémantických rolí je poměrně složitá a již v úvodu bylo zmíněno, že v souvislosti s neosobním vyjadřováním nás bude jako východisko našich

úvah zajímat uvedení, resp. **neuvedení osoby v roli agentu** (původce děje, činitele, konatele). Toto tvrzení můžeme rozšířit a z hlediska teorie diateze upřesnit na myšlenku, že v popředí našeho zájmu bude sémantický subjekt jakožto obecně pojatý „původce děje“¹.

7.2 Obecně ke slovesnému rodu

Existuje několik způsobů, jak přistupovat k definici pojmu slovesného rodu (*genus verbi*). Jak již bylo řečeno, některé výklady považují termíny slovesný rod a diateze za synonymní, a z tohoto pohledu vychází i koncepce slovesného rodu jako gramatické kategorie, jež vyjadřuje, **v jakém syntakticko-sémantickém vztahu jsou účastníci slovesného děje k slovesnému ději**. Tato gramatická kategorie je tvořena zejména formálně-syntaktickou opozicí rodu činného (aktiva) a trpného (pasiva), přičemž v aktivu je podmět konatelem, původcem nebo jiným aktantem, z něhož slovesný děj vychází², zatímco v pasivu se konatelem nebo původcem děje stává jiný „aktant“ než podmět.

Z jiného hlediska lze slovesný rod definovat na základě vztahu mezi agentem a subjektem, neboť **slovesný rod vyjadřuje poměr mezi podmětem věty a původcem děje** (agentem), a to v tom smyslu, zda je podmět děje vyjádřeného příslušným slovesem determinován jako agens, či nikoli.

Jiné úvahy při definici slovesného rodu uvádějí, že základní charakteristikou této gramatické kategorie je **poměr děje k podmětu**. V této souvislosti je nutno poznamenat, že tento poměr může být v jazycích vyjádřen dvojím způsobem: gramaticky, tj. prostřednictvím slovesných forem rozdílných slovesných rodů (zabít X být zabit), nebo lexikálními prostředky (zabít X zemřít). Tato skutečnost by podporovala názor, uvedený v Encyklopedickém slovníku češtiny (Karlík 2002: 378), podle něhož „slovesný rod, přestože existuje v mnoha jazycích světa, patrně nepatří v absolutním smyslu ke gramatickým univerzáliím“, a tudíž není kategorií nutně známou všem jazykům.

¹ Připomeňme, že sémantický a syntaktický subjekt nemusí být vždy totožné.

² Až na vzácné výjimky, viz níže.

Pro úplnost dodejme, že slovesný rod lze chápat nejen jako čistě morfologickou opozici aktivních a pasivních struktur (*chválím X jsem chválen*), ale také jako opozici syntaktických struktur s různou morfologickou podobou predikátu (*voda plní jámu X jáma se plní vodou*).

7.3 Různá pojetí klasifikace kategorií slovesného rodu

Většina tradičních gramatik rozlišuje dva slovesné rody – **rod činný** (aktivum) a **rod trpný** (pasivum). V následujícím oddílu se budeme dále zabývat jejich vzájemným poměrem a specifickými vlastnostmi, těžiště svého zájmu přitom postupně přesuneme na různé způsoby vyjádření pasivních struktur, jež splňují podmínky, na jejichž základě jsme tyto struktury zařadili mezi prostředky neosobního vyjadřování. Pro komplexní pochopení celého jevu je však nutné nastínit jednotlivé dílčí aspekty vztahující se k otázce pasiva obecně.

Než se k těmto aspektům dostaneme, je na místě upozornit, že někteří autoři hovoří ještě o dalších typech slovesného rodu. Tak např. francouzský lingvista R. Eluierd dělí ve své gramatice (2004: 101) slovesný rod (fr. *la voix*) celkem do čtyř skupin: 1) činný rod (*voix active*), 2.) trpný rod (*voix passive*), 3.) neosobní rod (*voix impersonnelle*) – tj. neosobní užití jinak osobních sloves, umožňující změnu funkční výpovědní perspektivy, 4.) faktitivní/kauzativní rod (*voix factitive ou construction causative*)¹. Vidíme, že oproti tradiční binární opozici se zde vyskytují navíc konstrukce, které nám nejsou neznámé z jiných jazykovědných pojednání. Vnímáme je však v jiné perspektivě. I my se těchto konstrukcí dotýkáme v souvislosti s neosobním vyjadřováním, avšak v samostatných kapitolách, jež stojí mimo problematiku slovesného rodu jako takového.

V jiných lingvistických teoriích se setkáme s rozlišením tří kategorií – aktiva, pasiva a tzv. media nebo mediopasiva. Medium je slovesný rod vyjadřující děj, který vychází od podmětu a plně nebo zčásti ho zasahuje. Většinou se s tímto pojmem setkáváme v souvislosti se starými indoevropskými jazyky – často bývají citovány

¹ Na souvislost jednotlivých prostředků v rámci problematiky neosobního vyjadřování poukazuje mj. i terminologické názvosloví - viz pozn. pod čarou na str. 167.

příklady z řečtiny a v této souvislosti bývá zmiňováno, že tvary media vyjadřují zasažení subjektu dějem, jenž vychází od něj samotného, a které tímto bývají interpretovány v pasivní perspektivě. Jak je vidno, v tomto bodě se tedy otázka slovesného rodu sblíží s problematikou reflexivity, přičemž tu lze v podstatě pojímat jako jev na přechodu mezi aktivem a pasivem¹. Italský lingvista B. Proto (1991: 221) mj. řadí reflexivní konstrukce do kategorie diateze a tento typ diateze nazývá termínem *il riflessivo* (resp. *diatesti riflessiva*), a to ačkoli na jiném místě (str. 261) uvádí, že po čistě formální stránce je reflexivní tvar slovesný typem tvarů aktivních a že nelze hovořit o další diatezi, která by doplňovala aktivum a pasivum.

Nicméně vraťme se k ústřední otázce problematiky slovesného rodu, tedy k opozici aktiva a pasiva.

7.4 Opozice aktiva a pasiva a pasivum jako prostředek neosobního vyjadřování

Jak by se mohlo na první pohled zdát, aktivní a pasivní formy slovesné se tváří jako dva rovnocenné prvky binární opozice, obzvláště vycházíme-li z teorií transformační gramatiky². Ve skutečnosti aktivum a pasivum nejsou na stejné úrovni. **Základní člen v kategorii slovesného rodu je aktivum.** Tvoří se prakticky od všech sloves a **má širší význam a uplatnění než pasivum.** Na rozdíl od pasiva, které se tvoří zpravidla pouze od sloves tranzitivních³, mají tedy aktivní tvar všechna slovesa. Tvary obou rodů mohou tvořit pouze slovesa **předmětová**, respektive slovesa, **u kterých lze předpokládat** nějakého **původce děje**. Jedná se o slovesa **činnosti** – slovesa stavová oproti tomu dvojí rod nemají, a proto jim říkáme bezrodová (Havránek 1981: 236).

¹ Stojí za pozornost, že ne náhodou došlo během vývoje jazyků, které nás v tomto pojednání zajímají, po formální stránce ke sblížení reflexivních konstrukcí v pravém slova smyslu a pasivních konstrukcí vyjadřovaných reflexivní formou slovesnou.

² Všeobecně se setkáváme s tvrzením, že při transformaci aktivum – pasivum zůstává sémantický obsah výpovědi stejný. Jak brzy uvidíme, pokud jde o propoziční obsah, většinou tomu tak je, avšak co se týče komunikačních hodnot, zde již o plné synonymitě hovořit nelze (viz níže).

³ Jak rovněž uvidíme dále, existují různé podtypy pasiva a některé z nich (např. tzv. neosobní pasivum) se vyskytuje i u sloves bezpředmětových.

Než se budeme věnovat podrobněji dalším aspektům opozice aktiva a pasiva, je třeba funkčním způsobem definovat pasivum, a to s ohledem na problematiku neosobního vyjadřování.

7.4.1 K roli pasiva jako prostředku deagentizace

Při determinaci pasiva jako prostředku deagentizace budeme vycházet z jeho vymezení vůči aktivu. Podle Encyklopedického slovníku češtiny (Karlík 2002: 379) je pasivum z morfologického hlediska paradigma slovesných tvarů a zároveň každý z těchto tvarů vzhledem k aktivu v jistém smyslu odvozených, které lze vzhledem k tradičnímu pojetí definovat jako tvary zakládající větnou strukturu, v níž sémantický subjekt není reprezentován formálním podmětem. Jak již bylo řečeno, v aktivu vyjadřuje podmět takovou entitu, z níž slovesný děj vychází, zatímco v pasivu se podmětem stává cíl děje a jeho původce se dostává do pozadí. Takto upozaděný původce děje přitom může být signalizován explicitně nebo pouze implicitně¹.

Srov.: *lovce pronásleduje kořist – kořist je pronásledována lovcem – kořist je pronásledována*; fr.: *le chasseur poursuit la proie – la proie est poursuivie par le chasseur – la proie est poursuivie*; it.: *il cacciatore insegue la preda – la preda è inseguita dal cacciatore – la preda è inseguita*.

Pasivum s vyjádřeným činitelem je ve srovnání s pasivem bez vyjádřeného činitele mnohem řidší², což vyplývá z **hlavní funkce pasiva, jíž je potlačení konatele**. Opět připomeňme, že právě v tomto aspektu se pasivum vyjadřující slovesný děj bez specifikovaného konatele považuje za případ neosobního vyjadřování. Pokud jde o pasivní věty s nevyjádřeným činitelem, ty nejčastěji implikují všeobecného lidského konatele. Právě proto byly pasivní konstrukce námi klasifikovány jako nejčastější případ **implicitního vyjádření všeobecného podmětu** (viz kap. 4.2.4). Z tohoto důvodu jsou tudíž v úzkém vztahu k větám s explicitně vyjádřeným všeobecným konatelem, s nimiž jsou v některých případech zaměnitelné. Implikovaný činitel může být dále také **neurčitého** charakteru, tj. může jím být **identifikovatelná nebo i**

¹ Pozn.: zatímco v aktivu jsou u tranzitivních sloves oba účastníci děje (tj. původce děje i dějem zasažený cíl) obligatorní, v pasivu je obligatorní pouze patiens a konatel je zpravidla fakultativní.

² Např. Weinrich (1989: 106) uvádí, pokud jde o situaci ve francouzštině, že pasivum bez uvedení konatele (které nazývá *passif simple*) se vyskytuje pětikrát až **šestkrát častěji** než pasivum s činitelským doplněním (*passif élargi*).

neidentifikovatelná osoba či entita, jejíž explicitní vyjádření buď není možné (v případě neznámé entity) nebo není pro sdělovaný obsah relevantní či se mu mluvčí záměrně vyhýbá.

7.4.2 *Další základní charakteristiky opozice aktiva a pasiva*

Nerovné postavení aktiva a pasiva je podmíněno i dalšími charakteristikami těchto jazykových forem. Je sice možné tvrdit, že pasivum a aktivum jsou na základní úrovni po sémantické stránce¹ (z hlediska propozičního obsahu) synonymní struktury, nicméně **po stránce funkční a zejména stylistické ekvivalentní nejsou**. Z toho vyplývá, že oba rody **nejsou kombinačními variantami, jež by bylo možné vždy libovolně a mechanicky substituovat**. Aktivní formy jsou na obecné rovině bezpříznakové, zatímco tvary pasivní odrážejí nějakou specifickou funkci nebo (byť i skrytý) záměr mluvčího. Je však třeba zdůraznit, že na druhé straně se setkáváme s případy, kdy se tato specifická funkce stane hlavním konstituujícím prvkem nějakého stylu a příznačným prvkem pro určitý typ komunikátů, a pak se i pasivum stává bezpříznakovým, až konvencionalizovaným prostředkem v rámci toho kterého typu komunikátů (typickým příkladem jsou texty administrativní povahy). A takto se může stát charakteristickým prvkem pro určité stylistické útvary i pasivum pojaté jako prostředek neosobního vyjadřování.

7.4.3 *Pasivum a hierarchizace výpovědi*

Úvahy o pasivu a o neosobním užití pasiva jsou úzce spjaté s otázkou hierarchizace výpovědi. Tento jev je podmíněn úhlem pohledu (perspektivou) mluvčího při ztvárnění popisované skutečnosti. Italský lingvista F. Sabatini (1990: 370) používá

¹ Přesto jsou známy případy, kdy se aktivní věta a její pasivní transformace mohou i po sémantické stránce rozcházet. Většinou se jedná o věty obsahující různé kvantifikátory nebo výrazy vyjadřující logické operace, negace apod. Pro ilustraci uvedeme příklady z francouzštiny s českým překladem: **Tous les garçons de ce collègue aiment une fille – Il y a une fille qui est aimée par tous les garçons de ce collègue**. Na první pohled se jedná o věty vyjadřující tentýž obsah. Ve skutečnosti je však mezi nimi rozdíl i po sémantické stránce, neboť aktivní věta obsahuje myšlenku, že „každý z chlapců z oné školy má rád jednu dívku“, zatímco pasivní věta říká, že „všichni chlapci ze školy mají rádi jednu stejnou dívku“. Podobně je tomu u vět: **Un seul participant du colloque n'a pas visité le château – Le château n'a pas été visité par un seul participant du colloque**. Aktivní věta implikuje tvrzení, že všichni účastníci semináře, kromě jediného, navštívili zámek, zatímco její pasivní transformace naopak vyjadřuje, že zámek nenavštívil (vůbec) žádný z účastníků.

v této souvislosti slovního pojmu „*direzione di osservazione*“ a zdůrazňuje, že je třeba rozlišovat mezi tímto úhlem pohledu komunikanta (*direzione di osservazione*) a tzv. „*direzione dell'evento*“, tj. „směřováním popisovaného/pozorovaného děje v materiální rovině“, neboť ve skutečnosti se jedná o zcela odlišné jevy. Pokud jde o perspektivu, z níž může mluvčí nazírat vnější realitu, Sabatini uvádí dvě varianty – aktivní a pasivní (*direzione di osservazione attiva* a *direzione di osservazione pasiva*), jež se liší tím, jaký prvek je v nich zdůrazněn a umístěn do popředí jako východisko. V referenční rovině je popisovaná materiální skutečnost identická, při jejím popisu **výběr perspektivy odráží vůli, resp. zájem mluvčího umístit příslušný prvek do hierarchicky nejzávažnější pozice**, přičemž tato volba může být relevantní pro smysl celého komunikátu. Volba aktivní nebo pasivní konstrukce se tedy řídí tím, čemu autor dané výpovědi přikládá hlavní význam, nač soustředí svou pozornost. Jde přitom o **aspekt psychologického charakteru**, nikoli o perspektivu vnímanou čistě fyzikálně. Srovnejte následující věty: *Guillaume Apollinaire je známý tím, že odcizil Monu Lisu z Muzea v Louvru X Mona Lisa byla odcizena z Muzea v Louvru několikrát, mimo jiné i známým francouzským básníkem Guillaumem Apollinaiem*. Jak vidíme, při změně gramatické formy (aktiva v pasivum) se nezměnil logický vztah mezi aktanty, ale psychologicky se změnil pohled na toho, o kom se mluví. Záleží tedy na autorovi daného komunikátu, jakým způsobem formuluje svou představu, zda je pro jeho výpověď podstatnější původce, nebo cíl děje. Chce-li zdůraznit původce děje, zvolí perspektivu aktivní, a naopak je-li pro něj důležitější zvolit jako východisko výpovědi cíl děje, použije perspektivu pasivní.

7.4.4 Pasivum a jeho role při vyjadřování funkční výpovědní perspektivy

Tematika hierarchizace výpovědi se částečně překrývá s otázkou funkční výpovědní perspektivy. V této souvislosti jistě nepřekvapí, že **jednou z hlavních funkcí pasiva je právě možnost změny funkční výpovědní perspektivy**. Pasivní perspektivy je možno použít jako jednoho z prostředků umožňujících **změnu slovosledu při zachování totožné logické struktury**. To je důležité především u jazyků s gramatikalizovaným slovosledem. V nich je totiž z důvodu typologické příslušnosti (jde o jazyky s izolacími rysy) gramatická funkce daných prvků determinována do značné míry jejich umístěním ve větě. Na obecné úrovni lze tvrdit, že v těchto jazycích, mezi něž se řadí francouzština a italština (ačkoli stupeň „pružnosti“ jejich slovosledů se

při vzájemném srovnání nejeví jako totožný), nelze morfologickými prostředky¹ rozlišit podmět od přímého předmětu a jejich funkce vyplývá až z jejich umístění ve větě. Pasivní konstrukce zde umožňuje jako nejběžnější prostředek umístit cíl děje (patience) do východiska výpovědi a činitele do pozice jádrové. Ten, jak jsme již řekli, být vyjádřen ale nemusí a pak se jádrem výpovědi stává sloveso v pasivním tvaru a **důraz spočívá na samotném ději**. Z komunikačního pohledu pak je pasivum zajímavé také tím, že slouží jako **prostředek zdůraznění předmětu sdělení**. V tomto ohledu potom lze pasivu přisoudit charakter „neosobnosti“ – vedle hlavního faktoru, jež se zakládá na kritériu deagentizace a nízké míry determinace konatele – také z toho hlediska, že se u pasivních konstrukcí projevuje tendence k převažujícímu vyjádření „obsahu komunikace“², čímž se distancuje od účastníků komunikačního aktu (viz str. 11.)

Z hlediska komunikačního a textotvorného je v souvislosti s otázkou funkční výpovědní perspektivy také třeba upozornit na roli pasiva jakožto **kohezního prostředku**, jehož funkcí je udržení přímé větné (resp. tematické) návaznosti: jako kohezní prostředek spojuje již řečené s tím, co teprve řečeno bude, a proto je důležité především v analytických jazycích s pevným slovosledem³.

7.4.5 *Shrnutí základních poznatků ohledně opozice aktiva a pasiva*

Na závěr si shrňme základní myšlenky týkající se opozice aktiva a pasiva jakož i funkcí pasiva obecně: jak vyplývá z uvedených charakteristik, vztah aktivum – pasivum sice lze řadit mezi případy syntaktické synonymie, avšak jejich hodnota není totožná z hlediska funkčního a stylistického, jakož i z hlediska hierarchizace výpovědi a aktuálního členění větného. Gramatická forma slovesa (aktivum/pasivum) určuje, která

¹ Hovoříme zde o morfologických prostředcích – otázka slovosledu je ve skutečnosti komplikovanější a je pravda, že i v jazycích s pevným slovosledem se používají (i když ne tak často) konstrukce vyjadřující předmět a podmět v různých pozicích podobně jako v jazycích flektivních (s volným slovosledem), přičemž větněčlenská role je zde signalizována nikoli kategorií pádu, kterou izolační jazyky nedisponují (nanejvýš rozlišují podmětové a předmětové tvary u zájmen), ale prostředky jinými než gramatickými, zejména fonostylistickými.

² Tj. nejčastěji se vyskytuje ve 3. osobě.

³ Zajímavá je v tomto ohledu např. poznámka týkající se italštiny, kde podle Renziho (1991: 97) je užití pasiva nutné ve vztazných větách apozičních rozvíjejících výraz věty hlavní, je-li sémantický subjekt (tedy činitelské doplnění) věty vztahné neživotný (podle it. lingvistické terminologie mu v pasivní větě odpovídá větný člen označovaný jako *complemento di causa efficiente*): *La mia casa, che è stata distrutta da un temporale...* / **che un temporale ha distrutto...* Naopak je-li sémantický (logický) subjekt životný, pak je ve větě vztahné možná konstrukce pasivní i aktivní: *C'è stato anche Giovanni che fu subito applaudito dal pubblico / che il pubblico applaudì subito.*

představa je v daném komunikátu dominantní nebo která je formulována jako jádro či východisko výpovědi. **Trpný rod má tedy své pevné postavení v jazykovém systému a není jen stylistickou variantou rodu činného.** Uplatnění obou slovesných rodů v jednotlivých funkčních stylech se přitom liší jak mezi jednotlivými styly příslušného národního jazyka, tak mezi jednotlivými jazyky navzájem.

Nyní uvedeme ještě několik poznámek týkajících se stylistických vlastností pasiva.

7.4.6 Ke stylistické distribuci pasiva. Pasivum v komunikátech odborného a administrativně právního stylu. Definice tzv. autorského pasiva

S pasivem se lze setkat v podstatě ve všech vrstvách a stylech českého, francouzského i italského jazyka, avšak jeho poměrné zastoupení oproti konstrukcím aktivním se různí. Jak již bylo řečeno, jeho použití je vždy motivováno významem, stylem a intencí mluvčího. **Pasivum není zastoupeno ve všech funkčních stylech stejnou měrou. Je charakteristické zejména pro vyjadřování odborné a vědecké a pro administrativně právní styl, zatímco pro jazyk hovorový a pro jazyk běžné komunikace vůbec nebo i pro jazyk literární je příznačné vyjadřování aktivní¹.** Rozdíl mezi odborným a hovorovým stylem však nespočívá pouze v různém kvantitativním využití pasiva, nýbrž též v typech pasiva, které se v těchto dvou stylech charakteristicky vyskytují. V odborném stylu se nejčastěji vyskytuje deagentní pasivum implikující všeobecného konatele a tzv. pasivum autorské (Dušková 1994: 260). **Autorské pasivum slouží k vyjádření obecně uznávaného názoru, který zastává vědecká obec.** Činitelem je v tomto případě sám autor daného komunikátu (odborné studie, článku, knihy apod.), který ustupuje do pozadí, což přispívá k potlačení subjektivity a k posílení objektivity sdělení (srovnejte též výše zmíněný charakter neosobnosti založený na orientaci na „předmět sdělení“).

Pokud jde o uplatnění pasiva v administrativně právním stylu, i zde hraje roli faktor posílení objektivity sdělení a zaměření na sdělovaný obsah, případně na děj. V těchto komunikátech někdy dochází až k nadměrnému přesycení textů pasivními i

¹ Konkrétní ukázky rozebíráme v kapitole 12.

dalšími konstrukcemi, jež často působí nevhodně a těžkopádně. V souvislosti s funkcí pasiva při zdůraznění předmětu sdělení stojí za pozornost poznámka německého romanisty H. Weinricha, který upozorňuje (1989: 106), že používáním pasivních konstrukcí se mj. projevuje skutečnost, že moderní administrativa a právo zdůrazňují anonymitu, neboť je evidentní, že právní a administrativní úkony jsou prováděny právníkem nebo úředníkem, kteří tak činí jménem příslušné instituce. V tomto případě je konkrétní konatel upozaděn, neboť jej není zapotřebí vyjádřit:

...Il est vrai que les actions juridiques ou administratives sont exécutées dans le détail par un certain notaire ou un certain fonctionnaire, ces agents agissent néanmoins au nom et au service de leur institution. En ce sens, une administration moderne et un droit démocratique préservent l'anonymat. Ce caractère anonyme est exprimé de façon adéquate à l'aide de verbes passifs.

Zde je tedy pozoruhodné, že **implicitní konatel nejedná sám za sebe, nýbrž z pověření vyšší instance**, již reprezentuje. Weinrich (102) v této souvislosti zajímavým způsobem komentuje ukázky z právního textu z fiskální oblasti. Uvedeme ty nejdůležitější komentáře, jež se vztahují k následujícím zvýrazněným obrátům:

*Le forfait collectif consiste à déterminer, par région agricole et par type d'exploitation, des bénéfices moyens à l'hectare ou en fonction des quantités produites qui **seront** ensuite **appliqués** à chaque exploitation. Les bénéfices moyens **sont fixés** par la Commission départementale des Impôts;*

- **seront appliqués** – *L'instance agissante du texte est (...), selon le sens du texte, l'administration fiscale. Mais celle-ci ne dit pas je ou nous, et cela aussi est compréhensible, car en tant qu'administration fiscale elle ne s'identifie pas à une personne ou à un groupe de personnes. Mais comme la langue n'a pas prévu, à côté des rôles communicatifs du locuteur et de l'auditeur ou du référent, un « rôle administratif » particulier, on doit déduire ce dernier **indirectement** de la construction passive du verbe. (...) Les rôles relevant du*

droit fiscal apparaissent dans le rôle du sujet grammatical, à savoir les bénéficiaires moyens, qui s'offrent pour ainsi dire d'eux mêmes à l'imposition.

- **sont fixés** – Ici le contexte nous apprend avec précision qui est l'agent de la fixation des bénéficiaires moyens : la Commission des impôts du département. Mais encore une fois cette commission (donc un groupe de personnes) n'apparaît justement pas dans l'actant sujet. C'est pour une raison compréhensible que les membres de la commission n'entrent pas dans le rôle : ils n'agissent pas en tant que personnes individuelles, mais comme mandataires de l'autorité d'État en matière d'impôts.

Mezi případy užití autorského plurálu v odborném stylu a tímto typem textů administrativní povahy tedy pozorujeme určitou analogii: v obou případech se dostává do pozadí autor daného komunikátu a do popředí v prvním názoru širší vědecké obce a v druhém naopak obsah sdělovaný zastupovanou institucí. Sdělované informaci přitom je přisuzován charakter objektivnosti a pasivum tak slouží jako prostředek k **posílení autoritativnosti textu.**

Funkci pasiva v administrativně-právním stylu komentuje dále zajímavým způsobem např. italský lingvista B. Proto (1991: 259):

...il passivo potenzia e garantisce l'impersonalità della comunicazione, sembra offrire maggiori garanzie di precisione e di rigore, e suona inoltre più autorevole e più perentorio.

Proto dále dodává, že z psaného jazyka pasivum právě z citovaného důvodu proniká i do hovorových komunikátů, jež mají formální ráz a jež náležejí do běžné komunikace jako it.: *il treno 123 è atteso con 30 minuti di ritardo; i signori viaggiatori sono informati che il volo per Roma è stato soppresso* (ibid).

7.4.7 Několik poznámek k otázce vyjádření konatele v pasivních konstrukcích

Jak již bylo několikrát zmíněno, charakteristickou vlastností pasiva je přisouzení druhořadé role konateli, tj. utlumení jeho role: neuvedení konatele je totiž samotnou podstatou pasiva. Co se týče vyjádření konatele, zmíníme se o něm jen pro úplnost a velice stručně, neboť, jak je patrné z předchozí definice, toto téma stojí na samotné hranici zájmu problematiky, na niž se tato práce zaměřuje. Upozorníme přitom i na nějaké aspekty zajímavé s ohledem právě na neosobní vyjadřování.

S vyjádřením konatele se, až na výjimky¹, setkáváme pouze v případě opisného pasiva. Je-li ve větě vyjádřen, pak představuje tzv. činitelské doplnění. To francouzské gramatiky označují termínem *complément d'agent*, a italské navíc rozlišují, zda se jedná o životného či neživotného původce děje, a v návaznosti na tuto distinkci hovoří buď o *complemento di agente*, nebo o *complemento di causa efficiente*.

Z hlediska neosobního vyjadřování je toto rozlišení zajímavé tím, že poukazuje na skutečnost, že ne každá pasivní věta, která má konatele, musí mít nutně konatele personického. Na základě tohoto pohledu by mezi neosobní věty bylo možné zařadit i věty explicitně vyjadřující nepersonického konatele. To však odpovídá širšímu pojetí neosobnosti (neosobní=nevztahující se k osobám): my se v našich úvahách omezujeme především na pojetí užší, založené na principu deagentizace. Na druhé straně věty s vyjádřeným původcem děje nepersonického charakteru, jsou-li splněna příslušná kritéria, mohou být posuzovány jako neosobní i z hlediska zaměření na předmět sdělení (viz výše) (které nutně neimplikuje neuvedení konatele).

Po formální stránce je původce děje v češtině vyjádřen standardně tvarem substantiva či zájmena v instrumentálu (hovorově či zastarale též spojením předložky „od“ s genitivem): *byl kárán, trestán, pokárán, potrestán matkou – od matky* (Havránek 1981: 238), ve francouzštině předložkou *par*, případně *de*, a v italštině předložkou *da*, popřípadě složenými předložkami *da parte di*, *ad opera di*, výjimečně též pomocí předložky *di*. Existuje řada podrobných studií, jež rozebírají situaci ve francouzštině a snaží se systematicky popsat pravidla, jimiž se řídí užití předložky *par* nebo *de*.

¹ Podrobněji viz str. 153.

Zjednodušeně se tato situace dá shrnout následujícím způsobem: nejčastěji se v současné francouzštině uplatňuje předložka *par*, s menší frekvencí pak předložka *de*, která většinou doprovází slovesa užitá v přeneseném smyslu, vyjadřující cit, duševní hnutí aj., a co je zajímavé s ohledem na naše téma, také v případech, kdy sloveso označuje spíše stav jako výsledek pasivního děje a tudíž se svou hodnotou blíží adjektivu, a dále (nikoli však systematicky) je-li konatel nepersonický. Mnoho činitelských doplnění tohoto typu (s předložkou *de*) nabývá charakteru příslovečného určení prostředku, příčiny, resp. způsobu a v některých případech pak není zcela jednoznačné, zda se jedná pasivum nebo o statický popis: dochází ke splývání pasivních forem a tvarů, kde má sloveso *être* hodnotu sponového slovesa, např.: *le sol est couvert de neige; le vélo est rongé de rouille*. Kvalifikování takových vět jako degentních je diskutabilní a z hlediska neosobního vyjadřování problematickou otázkou.

7.4.8 Omezení determinující možnost vytvoření pasiva

Jak již bylo naznačeno, pasivum obecně – a zároveň tedy také jakožto prostředek neosobního vyjadřování – nemá univerzální dimenzi, neboť se na něj vztahují jistá omezení. Tato omezení jsou podmíněna různými faktory, zejména sémantického charakteru (pokud jde již o samotnou možnost utvoření pasiva).

Je známo, že jádrem většiny vět je slovesný predikát (nejčastěji v podobě *verba finita*) a v této souvislosti vystupuje do popředí otázka tzv. argumentové struktury daných slovesných predikátů, resp. jejich valenční potenciál. Ten vychází z pojmu slovesné valence (termín zavedený francouzským lingvistou *Lucienem Tesnière*m). Jedná se o syntaktickou vlastnost sloves poutat k sobě určitý počet jistých tvarů dalších slov – jinými slovy jde o kombinovatelnost predikátu s různými doplněními. Tento syntaktický aspekt je podmíněn sémantickou stránkou, neboť distribuce syntaktických rolí, jež vychází z valence predikátu, je předurčena na rovině sémantické sémantickými rolemi: již samotný lexikální význam predikátu totiž implikuje jistý počet sémantických pozic – tento k pojmu valence komplementární aspekt se označuje jako tzv. intence, neboli „sémantická valence“.

7.4.8.1 Kritéria podmiňující realizaci pasiva vyplývající ze slovesné valence

V návaznosti na valenční teorii rozlišujeme slovesa avalentní, monovalentní, bivalentní a trivalentní (zvláštní případ dále představují slovesa faktitivní, jež umožňují rozšířit základní valenci o jeden stupeň, viz kapitola 9.1). Možnost vytvoření pasiva chápaného tradičním způsobem (tj. tzv. osobního pasiva, viz níže) závisí v prvé řadě právě na valenci slovesa a s ní úzce spjatou kategorií tranzitivity: pasivum mohou utvořit slovesa s minimálně dvojitou valencí (tj. bivalentní a trivalentní), jíž odpovídá vazba slovesa s podmětem a předmětem přímým¹. Z hlediska tranzitivity pak lze tutéž myšlenku formulovat takovým způsobem, že dvojitý rod vyjadřují zpravidla jen slovesa předmětová a jen tato slovesa mají pravidelně rod trpný a pro něj zvláštní tvary. Ostatní slovesa mají jen tvary rodu činného. Z použití pasivních konstrukcí jsou tedy vyloučena slovesa avalentní a monovalentní. Nicméně i tyto typy sloves si zaslouží stručnou poznámku v souvislosti s problematikou neosobního vyjadřování.

A) Slovesa avalentní

Jak bylo uvedeno v kapitole 6, u avalentních sloves nacházíme souvislost s problematikou neosobního vyjadřování na základě zcela odlišných kritérií než v případě pasiva. Pokud se týče realizovatelnosti pasivních konstrukcí u avalentních sloves (tj. takových, jež nevyjadřují vztah k žádnému aktantu), ta v naprosté většině nemohou tvořit pasivní konstrukce, ani jsou-li užita v přeneseném významu, a to proto, že v takto posunutém významu mají platnost sloves monovalentních. Jen ve zcela ojedinělých případech se tato slovesa používají sekundárně jako bivalentní či dokonce trivalentní např. fr. *les yeux noirs, qui pleuvaient leur feu; l'orage nous a grêlé les vignes*; it.: *il freddo ha gelato le piante*. Nicméně i takto po valenční a sémantické stránce modifikovaná avalentní slovesa se objevují v pasivních konstrukcích velmi vzácně (fr.: *leurs poires ont été grêlées la nuit dernière*). Poněkud jinak je tomu však při posunutí významu u sloves původem monovalentních, která nabývají platnosti sloves bivalentních. Na ty se nyní podíváme blíže.

B) Slovesa monovalentní

Monovalentní slovesa jsou taková, jejichž argumentová struktura vyžaduje doplnění jedním aktantem, který zaujímá pozici podmětu (jinak by nebyl význam

¹ Právě valence slovesa určuje, zda podmět a předmět(y) budou ve větě vyjádřeny, či nikoli.

slovesa kompletní). O užití těchto sloves v neosobních konstrukcích hovoříme např. na str. 147 nebo v kapitolách 4, 5 a 8, nicméně opisné osobní pasivum jako prostředek neosobního vyjadřování tato slovesa tvořit nemohou, neboť jejich význam nevyžaduje doplnění předmětem – jsou tudíž bezpředmětová a nelze u nich provést transformaci aktivum – pasivum. Typickými představiteli této skupiny jsou slovesa vyjadřující stav (*existovat, exister, esistere*), změnu stavu (*zblednout, pâlir, impallidire*), pohyb (*jít, jet, přijít; aller, arriver; andare, venire*), ale i fyzickou či psychickou činnost (*upadnout, tomber, cadere; žít, vivre, vivere; spát, dormir, dormire; snít, rêver, sognare*). Někdy se hovoří o slovesech nepřechodných, protože činnost jimi vyjádřená nepřechází na jiný „objekt“, který by ve větě plnil funkci předmětu¹.

Zvláštnosti některých monovalentních sloves

V rámci bezpředmětových (monovalentních) sloves existuje nezanedbatelné množství sloves, která se vyznačují zvláštními vlastnostmi, jež umožňují zvýšení jejich valence o jeden valenční stupeň, a v důsledku toho jejich užití jako sloves bivalentních. Tyto zvláštnosti jsou podmíněny sémantickou povahou těchto sloves, která se vedle základního významu používají v řadě významů vedlejších, různě specifikovaných, posunutých a podobně. V takovýchto speciálních případech se tato slovesa pojí s přímým předmětem, a mohou tudíž vytvořit pasivní konstrukci (jako reprezentativní sloveso tohoto typu můžeme jmenovat francouzské a italské sloveso *vivre, vivere*). Dodejme, že tyto charakteristiky ohledně modifikovaného významu monovalentních sloves jsou poměrně dobře aplikovatelné na francouzštinu a italštinu; situace v češtině je poněkud komplikovanější, neboť v češtině se zpravidla mění s významovou nuancí zároveň i formální stránka daného slovesa (tj. sloveso získává předponu, srov.: *žít* → *prožít/zažít*). Jako příklad tohoto typu sloves, jež se nejčastěji vyskytují v italštině a francouzštině, uvedeme: *passer, passare; porter, portare; descendre, scendere; monter, salire aj.* Srov. následující ukázky (nejdříve je vždy uvedena ukázka francouzská a poté italská):

Le train est passé il y a quelques instants X J'ai passé une semaine au bord de la mer

¹ Terminologie v této oblasti není zcela konzistentní – někteří teoretici pod pojem nepřechodných sloves chápou slovesa, u nichž děj nepřechází na jiný aktant, zatímco jiní pod něj zahrnují veškerá slovesa, která nemají vazbu s předmětem přímým (tj. akuzativního typu bez předložky).

La ferrovia passa per il paese X Puoi passarmi quel libro, per favore?

Nous descendons à l'hôtel (ve smyslu „nous séjournons“) X Il a descendu les valises devant l'hôtel

il Barbarossa scese in Italia nel 1154 X Giorgio ha sceso le scale

Il est monté au dernier étage X Il m'a aidé à monter mes bagages; le restaurant a monté (=augmenté) les prix

È salito sulla torre X Ha salito la più alta montagna del nostro paese

V těchto příkladech jsou daná slovesa užitá na jedné straně jako monovalentní bezpředmětová, na druhé straně jako předmětová s předmětem přímým (který je podtržen) – a pak zpravidla připouštějí pasivní transformaci. Pro podrobnější ilustraci této problematiky uvedeme dále také případ francouzského slovesa *courir*, jemuž odpovídá italské *correre*. Obě tato slovesa se většinou uplatňují jako nepřechodná a vyjadřují, že někdo (někam) běží, utíká nebo že něco (často abstraktního) ubíhá, plyne, případně že se šíří (např. fr.: *La rumeur qui court*; it: *Corre una cattiva voce su di lui*), a pak samozřejmě pasivum netvoří. Jinak tomu ale je při odvozeném užití těchto sloves ve funkci sloves tranzitivních přímých (fr.: *Courir un risque*; *Courir le cent mètres*; it.: *Correre un rischio*; *Correre i cento metri*, *Correre il palio*). V tomto případě je u nich pasivum realizovatelné, nicméně nikoli absolutně a ve všech sekundárních významech, neboť tu hrají určitou roli další faktory podmíněné územ a sémantikou (a tak se např. neříká fr.: **Un risque a été couru*; avšak: *Des risques inattendus ont été courus par ces gens* již je přípustné).

Za zvláštní skupinu bezpředmětových sloves se někdy považují slovesa vyjadřující míru, váhu, délku apod. jako *vážít*, *měřít*, fr. *peser*, *mesurer*, it.: *pesare*, *misurare*¹. Je-li jich užití v tomto významu, pak u nich pasivní konstrukci vytvořit nelze, ovšem pokud dojde k posunu ve významových nuancích a tato slovesa se stanou

¹ (ale i např. fr. *couvrir* a obdobně i it. *coprire* ve větách jako: *La forêt couvre cinq km²*, které by se ale už řadily mezi slovesa tranzitivní neumožňující v tomto významu pasivní konstrukci)

tranzitivními (tj. vyjadřují, že někdo něco (z)měří, (z)váží¹ apod.), pak pasivní transformaci provést lze.

- Např. *Šířka kanálu byla (z)měřena pomocí nejmodernější technologie*
fr.: *Les fruits ont été pesés avec la balance électrique (par le marchand)*
Trois mètres d'étoffe ont été mesurés (par le couturier)
it.: *La merce è stata pesata in modo sbagliato.*

(Poznamenejme, že v češtině má dokonavá podoba charakter slovesa tranzitivního, zatímco nedokonavý protějšek se uplatňuje jako sloveso bezpředmětové – z tohoto důvodu se otázka změny valence při modifikaci základního významu jeví v češtině v jiném světle než v případě francouzštiny a italštiny).

Dalším specifickým případem, s nímž se můžeme setkat u monovalentních sloves a kdy dochází ke změně jejich valenční struktury, jsou vazby, v nichž tato slovesa mají tzv. vnitřní předmět. Vnitřním předmětem (fr. *complément d'objet interne* nebo jen *objet interne*, it. *complemento oggetto interno*) rozumíme explicitní vyjádření části sémantiky samotného slovesa v podobě jiného větného členu (jinými slovy jde o explicitaci faktivního lexému). Takovéto předměty svým významem a ve většině případů i slovním základem souvisejí s příslušným predikátem a na první pohled by se mohly jevit jako redundantní. Nicméně vnitřní předmět se neuvádí zcela nahodile a libovolně, nýbrž pouze je-li třeba zdůraznit nějaký aspekt vyplývající ze sémantiky daného slovesa – neříká se pouze *vivre une vie*, *vivere una vita*, „žít život“ (což by byla naprostá banalita), ale např. *vivre une vie tranquille*, *vivere una vita tranquilla*, *žít klidným životem*, (jako příklad takového užití vnitřního předmětu, kdy faktivní lexém není slovotvorně spřízněn s daným predikátem, můžeme uvést fr.: *dormir son dernier sommeil*; it.: *dormire il suo ultimo sonno*).

Závěrem k tématu vztahu monovalentních sloves a pasiva dodejme, že tato slovesa mohou, vedle zmíněných speciálních případů, kdy jsou určitým způsobem pozměněna a nabývají platnosti sloves tranzitivních, dále tvořit tzv. neosobní pasivum,

¹ Všimněte si zde možnosti použití zároveň vidové varianty perfektivní i imperfektivní v češtině – to v případě nepřechodného užití týchž sloves zpravidla možné není.

zejména pak ve francouzštině, např. fr.: *il fut dansé, il fut chanté* (podrobněji viz str. 147).

C) Slovesa předmětová

Hlavní skupinu sloves, jichž se otázka možnosti vytvoření pasiva týká, představují slovesa předmětová nazývaná také jako přechodná nebo tranzitivní¹. Předmětová slovesa sama o sobě působí dojmem sémantické a (z hlediska valence také syntaktické) neúplnosti. Tato neúplnost je dána argumentovou strukturou predikátu, jež si vynucuje doplnění (minimálně) dvěma aktanty – podmětem a předmětem (předměty). Děj vyjádřený slovesem u nich vychází od podmětu a přechází na předmět (u sloves bivalentních) nebo na více předmětů (u sloves trivalentních).

V podstatě se dají rozdělit na slovesa s předmětem přímým (jenž má bezpředložkovou rekcí) a slovesa s předmětem nepřímým (jenž je připojený předložkovou vazbou). Přestože je vazba slovesa s předmětem, nazývaná rekce, podmíněna významem příslušného slovesa, může být i výsledkem gramatického úzu. Proto jsme svědky i odlišného ztvárnění vztahu mezi predikátem a předmětem (ve smyslu rekce „přímé“ nebo „nepřímé“) v různých jazycích, a z tohoto rozdílu vyplývá nesouměrný vztah těchto jazyků vůči realizovatelnosti osobního pasiva a jeho použití jako prostředku neosobního vyjadřování, protože slovesa s předložkovou vazbou tyto formy nepřipouštějí.

Jak již bylo řečeno, možnost vytvářet opisné pasivum závisí na tranzitivitě – základní pravidlo zní, že tuto formu připouštějí tedy jen slovesa předmětová přechodná, a to taková, která se pojí s předmětem přímým, tj. bez předložky². Při pasivní transformaci pak dojde ke změně předmětu přímého slovesa v aktivu na podmět slovesa

¹ Jak jsme již předeslali v souvislosti s monovalentními slovesy, terminologie v této oblasti není zcela ustálená a není používána důsledně. Česká lingvistická terminologie tradičně používá termín přechodná slovesa pro slovesa, jež mají rekcí se čtvrtým pádem (tj. taková, jež jiní nazývají předmětová přímá). Naopak jiné teorie chápou jako přechodná slovesa veškerá slovesa předmětová (ať s předmětem přímým, či nepřímým).

² V jiných jazycích než v češtině, francouzštině a italštině tomu tak být nemusí. Např. v angličtině připouštějí pasivní transformaci i slovesa, jež mají vazbu s předmětem předložkovým, jenž neodpovídá předmětu akuzativnímu, nebo dokonce s jiným komplementem (jež odpovídá českému příslovečnému určení), aniž by byl vyjádřen předmět, např.: *He slept in bed* → *The bed was not slept in*; obdobně: *The house was not lived in* apod.

v pasivním tvaru, a podmět aktivního slovesa zaujme pozici činitelského doplnění uvedeného předložkou (připomeňme, že ve fr. se tento větný člen nazývá *complément d'agent*, italsky *complemento di agente*, je-li konatel životný, nebo *complemento di causa efficiente*, jedná-li se o původce děje neživotného). Není-li tento fakultativní větný člen vyjádřen, pak máme co do činění s pasivem užitým jako prostředek neosobního vyjadřování založený na principu deagentizace.

Avšak situace není tak jednoduchá, jak by se mohlo na první pohled zdát. To, že je nějaké sloveso tranzitivní s předmětem přímým, ještě automaticky neznamená, že může utvořit pasivum. Možnost pasivní transformace je podmíněna ještě dalšími restrikcemi: do hry tu vstupují faktory dané sémantikou a jazykovým územ.

Ze sémantického hlediska mají dvojí rod pouze slovesa, u nichž lze předpokládat původce děje (agens). Jedná se o slovesa činnosti (**akční**) – a slovesa předmětová jsou převahou akční. Na druhé straně mezi slovesy s akuzativním předmětem jsou i taková, která činitele nemají. V takovém případě pak předmět není účastníkem slovesného děje, na nějž by slovesný děj přecházel nebo který by byl slovesným dějem zasažen. Jedná se o slovesa **stavová, posesivní, modální nebo vyjadřující hnutí mysli** jako např. česky *mít, chtít*; francouzsky *avoir*, italsky *avere, contenere, concernere* apod., nevyjadřující činnost, nýbrž **vztahy** (nejsou tedy akční). Takováto slovesa tedy zpravidla nemají dvojí rod, a proto se nazývají bezrodová (Havránek 1981: 236).

Nyní se budeme věnovat některým typickým slovesům z této skupiny, jež se vyhýbají pasivním konstrukcím, a podíváme se na některé zvláštnosti jejich užívání v češtině, italštině a francouzštině.

- **MÍT, AVOIR, AVERE**

Tato slovesa v původním významu (tj. vyjadřují-li vlastnictví) z důvodu sémantických restrikcí pasivum netvoří (srov. it.: **Due figli sono avuti da me*). V češtině navíc od slovesa *mít* ani neexistuje příčestí minulé trpné.

Ovšem ve francouzštině se zde lze setkat s jistými zvláštnostmi. V hovorovém, lidovém jazyce se setkáme s příznakovým užitím pasiva slovesa *avoir*, což je umožněno

posunem významu, kdy toto sloveso vyjadřuje totéž jako sloveso *duper, attraper, posséder sexuellement* (Grevisse 1993: 1122) a ze sémantického hlediska nabývá rysu akčnosti, např.: *j'ai été eu – byl jsem napálen*. Sloveso *avoir* s těmito sémantickými rysy se vyskytuje i v literárním nebo publicistickém stylu, kdy jejich užitím autoři hledají stylistický účín:

Louason se défendait de tout cela comme une femme aimable qui a été eue (=possédée charnellement) (Stendhal);

Mme Marguerite Yourcenar a été kidnappée, enlevée au prix des critiques par un brusque coup de main du jury féminin – il s'agissait de l'avoir avant les autres. Elle a été eue (=dupée).

• MODÁLNÍ SLOVESA

Modální slovesa *chtít, moci, smět, muset, mít (povinnost)*, fr.: *vouloir, pouvoir, devoir, avoir à*, it.: *potere, volere, dovere, avere da se* v participiálním pasivu nepoužívají, jsou-li užita v původním významu. Na druhé straně **se mohou pojit s pasivním infinitivem** a často se s nimi setkáme v jiných typech neosobních konstrukcí, např. v jednočlenných větách bezpodmětových (typu „*Když se chce, tak to jde*“).

Jestliže jsou však užita v platnosti sloves plnovýznamových – a to se týká zejména francouzštiny a italštiny – pak pasivní konstrukci připouštějí (v češtině totiž od modálních sloves, kromě slovesa *chtít*, ani neexistuje přičestí minulé trpné).

Ve francouzštině rozlišujeme modální slovesa *pouvoir, devoir, vouloir, avoir à*. Sloveso *pouvoir* vůbec nezná pasivní formu, naopak sloveso *vouloir* pasivum připouští, je-li ho užito ve významu *désirer*, a podobně i sloveso *devoir* užitě ve významu *dlužit*. Běžný lexikalizovaný úzus pasivní formy slovesa *devoir* pak představuje vazba *être dû à* (=être causé par).

V italštině máme základní modální slovesa *potere, volere, dovere, avere da*, přičemž i zde se užívá v pasivních vazbách, podobně jako ve francouzštině, sloves

dovere, případně i *volere* v sekundárním významu, a to u *dovere* rovněž *dlužit* a *způsobit* (*essere dovuto a*).

Jako příklad za všechny můžeme uvést it.: *McKeown ha stimato che in Inghilterra tra il 1854 e il 1971 il 74% della riduzione complessiva della mortalità è stato dovuto a una riduzione della mortalità per malattie infettive.*

Poznámka k situaci v češtině: zde je situace poněkud jednodušší, neboť, jak jsme uvedli, tento jazyk má k dispozici trpné participium pouze od slovesa *chtít*. V češtině tedy máme obraty jako *nechtěné dítě* a *To dítě není chtěné*, nicméně pasivní konstrukce se slovesem *chtít* nepronikly do běžného úzu, českému mluvčímu podobné věty znějí nepřirozeně, vykonstruovaně, a proto upřednostňuje ztvárnění aktivní: *To dítě nikdo nechce.*

Na závěr ještě doplníme údaje vztahující se k vazbám modálních sloves s infinitivem. Ta ve funkci polopomocných sloves, kdy signalizují postoj aktanta vyjádřeného podmětem k ději a kdy se pojí s infinitivem plnovýznamového slovesa, je možné vyjádřit pasivum u tohoto infinitivu, zpravidla ve vazbách sloves s významem *moci* a *muset*, např. *Zadaný překlad musí být dokončen nejpozději do tří dnů; Volební program nebude moci být realizován v plném rozsahu; fr.: *Ce livre doit être lu attentivement; Le concert ne pourra pas être organisé; it.: *Ulteriori studi dovrebbero essere compiuti sul comportamento delle nanoparticelle nell'ambiente; La nanotecnologia deve essere discussa; Lo stesso numero di telefono può essere utilizzato da diverse persone durante il periodo di prova.* Pokud jde o modální sloveso *chtít*, to se v těchto pasivních infinitivních vazbách vyskytuje méně často, a zejména pak v češtině, srov.: *Chtěl být zvěčněn tím neslavnějším malířem své doby.* Ve francouzštině a italštině jsou v odpovídajících konstrukcích naopak na místě spíše vazby faktitivní.**

POZNÁMKA:

Modální slovesa s infinitivem plnovýznamového slovesa tedy vytvářejí jeden významový celek (jednu komplexní onomatologickou jednotku) a jeden predikát a z tohoto důvodu netvoří samotné modální sloveso užitá v této funkci pasivum. Zajímavé je, že jsou-li v analogických komplexních konstrukcích užitá fázová slovesa, pak ve francouzštině nebo italštině mohou pasivum tvořit (fr.: *La maison a été achevée de construire*; it.: *Il libro fu finito di stampare il mese passato*).

• SLOVESA VE VERBONOMINÁLNÍCH KONTRUKCÍCH

Tranzitivní slovesa, jež mají vazbu s předmětem přímým, se dále zpravidla vyhýbají tvoření pasiva, jsou-li použita jako součást verbonominálních konstrukcí, jež mají povahu komplexních onomatologických jednotek. Ty jsou příznačné pro jazyky analytického typu, a tedy i pro francouzštinu a italštinu, v nichž často hrají důležitou roli při vyjádření povahy slovesného děje, respektive vidu. Z tohoto důvodu se nyní zaměříme na situaci pouze v těchto dvou jazycích. Základní charakteristikou komplexních onomatologických jednotek (jakéhokoli druhu) je, že jsou po sémantické a syntaktické stránce ucelené, tzn. že fungují jako komplexní sémiony, uvnitř kterých došlo k oslabení syntaktických vztahů (Šabršula tento jev často nazývá termínem desyntaktizace). Z tohoto důvodu nelze substantivum dané verbonominální konstrukce, jež je úzce spojené s příslušným slovesem, považovat za předmět přímý, který by se při transformaci aktiva v pasivum změnil v podmět. O tom, že se jedná o jistý typ ustrnulých vazeb, svědčí mj. i fakt, že se řada substantiv tvořících tzv. lexématickou složku těchto spojení užívá bez determinantu (např. fr.: *avoir faim, avoir froid, faire face, faire allusion*; it.: *prendere sonno, fare paura*). Po sémantické stránce je pro komplexní pojmenovací jednotky důležitá vlastnost, že jsou na ose paradigmatické zaměnitelné se simplexními sémiony (např. it.: *fare paura* → *spaventare*). Z tohoto kritéria vyplývá, že některá slovesa v takových verbonominálních vazbách můžeme vnímat i jako bezpředmětová, a to jsou-li ekvivalentní se slovesnými výrazy intransitivními (např. fr.: *Le Rhône prend sa source en Suisse* → *Le Rhône naît en Suisse*; it.: *Giorgio ha preso sonno* → *Giorgio si è addormentato*¹). Naopak odpovídají-li jim i po substituci jednoduchým výrazem slovesa s „akuzativní“ vazbou, pak lze u této transformované varianty vytvořit pasivum. Dále jsou dokonce známy případy, kdy sloveso ve verbonominálním opisu nemůže vyjádřit pasivum, ani je-li užito samostatně (protože je intransitivní), ale ekvivalent celé komplexní jednotky pasivum připouští – např. fr.: *entrer en contact (avec) – contacter quelqu'un* → *être contacté*.

Co se týče formální stránky těchto konstrukcí, je pro ně typické, že sloveso v nich obsažené je často sémanticky vágní (představuje tzv. faktivní lexém, který je

¹ Připomeňme, že u slovesa *addormentarsi* jde o případ tzv. intransitivního užití reflexivní konstrukce.

nositelem modality, času a povahy slovesného děje), a vlastní (nebo alespoň hlavní) lexématická složka celého výrazu spočívá v substantivní části. Hojně jsou vazby s francouzskými a italskými slovesy *prendre/prendere*, *faire/fare*, *mettre/mettere*, *avoir/avere*, *donner/dare*.

Příklady francouzských komplexních verbonominálních jednotek:

prendre la fuite, perdre la tête, prendre sa source, prendre fin, prendre feu, faire part, faire partie, donner lieu, donner suite, donner un coup de main, faire feu (=tirer), prendre parti, avoir faim, avoir soif, avoir peur, avoir raison, prendre froid, prendre feu, prendre garde, prendre son temps, mettre fin à, faire date, faire peur, faire le malade, faire l'idiot, faire rage, faire honte, faire autorité, faire l'objet, faire figure, foutre le camp, tendre l'oreille

a italských:

dare la mano (=aiutare), dare fuoco (=incendiare), fare (brutta) figura, fare paura, far fuoco (sparare), prendere campo (= diffondersi), prendere cappello (=offendersi), prendere chili (= ingrassare), prendere sonno, prendere corpo (= assumere consistenza, delinarsi), prendere fiato (= fermarsi un attimo, riposarsi), prendere il velo (=farsi suora), prendere il vento (= gonfiarsi al vento ricevendone la spinta), prendere il volo, prendere la fuga (=fuggire), prendere parte, fare acqua (=fornirsi di acqua, riempirsi di acqua a causa di falle, essere in crisi, in cattive condizioni)

a dále např. frazeologizované obraty typu *sentirsela, farcela, avercela con qualcuno*.

Výše uvedené charakteristiky se vztahují na komplexní onomatologické jednotky obecně. Nicméně se zdá, že ne všechny verbonominální vazby vykazují shodně stejnou míru „vnitřní koheze“ a že v řadě případů není zcela jasné, kde je hranice mezi komplexním sémionem a spojením dvou samostatných větných členů. Proto i u obrátů tohoto typu se někdy lze setkat s pasivní konstrukcí (např. fr.: *une suite a été donnée*). Přitom tu vedle stupně syntaktické vazby hraje roli i celková sémantika

příslušného výrazu společně s mírou sémantické a referenční nezávislosti substantiva konstituujícího verbonominální jednotku.

Jak jsme uvedli výše, tyto složené pojmenovací jednotky jsou typické pro analytické jazyky. To však neznamena, že bychom se s nimi nemohli setkat v češtině. I zde se vyskytují, přesto ne zcela běžně. Nejčastěji na ně narazíme v podobě tzv. multiverbizačních pojmenování, jež jsou příznačná zejména pro odborný jazyk, a představují tudíž příznakový prvek (provést analýzu → analyzovat). V takových výrazech však je vnitřní spojitost jednotlivých složek poměrně oslabena a míra desyntaktizace je značně nízká, což vynikne zejména při porovnání s francouzštinou nebo italštinou. Proto i pasivní transformace je zde často možná (srov.: *analýza byla provedena*).

Poznámky k předmětovým slovesům bivalentním

Jak bylo postulováno výše, osobní opisné pasivum zpravidla tvoří pouze slovesa přechodná s přímým předmětem¹. Nicméně je třeba poznamenat, že kategorie tranzitivity přímé jako determinující faktor realizovatelnosti pasivní transformace není zcela jednoznačným jevem. Existují totiž případy, kdy se u jednoho a téhož slovesa lze setkat s jeho užitím v platnosti slovesa tranzitivního přímého i nepřímého, a to v závislosti na jeho významu (jedná-li se o výrazy polysémické). Ke kolísání však někdy dochází i v rámci jednoho významu a samozřejmě při konfrontačním pohledu na jednotlivé jazyky můžeme rovněž konstatovat určité rozdíly, o kterých lze obecně říci, že jsou menší mezi francouzštinou a italštinou, a větší mezi češtinou a těmito dvěma jazyky. Pro ilustraci uvedeme několik ukázek z francouzštiny a italštiny:

fr.- *penser qc X penser à*
 croire q X croire à, en
 manquer X manquer à
 aspirer qc X aspirer à
 tendre qc X tendre à
 tenir qc X tenir à

¹ Pozn.: u výrazů s dělivým členem ve francouzštině a italštině jde o vyjádření předmětu přímého, nikoli o předložkovou vazbu.

it.- *credere q X credere in, a*
 mancare qc X mancare a
 aspirare qc X aspirare a
 tenere qc X tenere a

O pasivní transformaci je pak možné uvažovat pouze v případě užití daného slovesa ve vazbě s předmětem přímým (a tak např. z opozice italských konstrukcí *aspirare la polvere X aspirare al posto di direttore* lze pasivum utvořit pouze od té první).

Dále existují dokonce slovesa, jež se mohou pojít s předmětem akuzativním i dativním, a přitom mezi oběma vazbami nepozorujeme žádný významový rozdíl. Ve francouzštině jsou to např. slovesa *obéir, désobéir, pardonner* (*Il n'obéit pas ses parents X à ses parents*)¹. Dodejme, že dnes je u těchto sloves běžnější vazba předložková. Grevisse (1993: 392) uvádí, že tato tři slovesa se dříve pojila s předmětem přímým, a proto u nich lze vytvořit pasivum: *On a pardonné à l'enfant. → L'enfant a été pardonné*. V italštině je tomu obdobně u slovesa *ubbidire*.

Co se týče bivalentních sloves, jež mají v češtině, francouzštině a italštině běžně pouze předložkovou rekcí (tj. slovesa s nepřímým předmětem), ta tedy pasivní transformaci nepřipouštějí. Jako prostředek deagentizace a tudíž neosobního vyjadřování kvůli tomuto syntaktickému omezení mohou použít pouze konkurenčních prostředků, jimiž jsou pasivum neosobní a ve francouzštině také opisy pomocí všeobecného/neurčitého zájmena „on“, pasivní perifráze se slovesem (*se*) *voir*, v italštině pak např. konstrukce se „*si impersonale*“ (viz dále).

Slovesa, jež mají vazbu se dvěma předměty

Vedle sloves, jež mají rekcí pouze s jedním předmětem (buď přímým, nebo nepřímým), existují slovesa pojící se s dvěma předměty zároveň, neboť mají trojí

¹ Čeština u těchto sloves opisné pasivum zpravidla nepoužívá (a to ani jsou-li přechodná přímá, např. poslouchat), ale může aplikovat neosobní pasivum, jehož výsledkem je věta jednočlenná (*Dítěti bylo odpuštěno*).

valenci. Tato trivalentní slovesa mají jeden předmět přímý a druhý připojený předložkovou vazbou, přičemž nejčastěji předmět přímý reprezentuje neživou entitu a předmět nepřímý životného aktanta. Jedná se o slovesa jako *řici, sdělit, přinést, dát*; fr.: *dire, faire savoir, apporter, donner*, it.: *dire, far sapere, apportare, dare* apod.

Taková slovesa mohou být převedena do pasiva na podobném principu jako bivalentní slovesa s akuzativním předmětem – ten zaujme pozici podmětu pasivní věty, zatímco nepřímý předmět si zachová svou bezpředložkovou rekcii i větněčlenskou příslušnost. Přitom se do popředí zájmu dostává objekt dějem zasažený vyjádřený v aktivní formě předmětem přímým (a uvedli jsme, že jeho roli zastává většinou nominální prvek vyjadřující právě neživou entitu), a konatel se dostává do pozadí nebo vůbec není vyjádřen.

Poznamenejme ještě, že u některých těchto sloves nemusí být vždy jejich valenční potenciál plně realizován, a ta se pak chovají jako bivalentní (tj. s podmětem a jedním předmětem). Potom pro ně ohledně realizovatelnosti pasiva platí tytéž zásady, které jsme uvedli výše v souvislosti se slovesy bivalentními.

7.4.8.2 Další restrikce podmiňující použití pasiva

Vedle zmíněných restrikcí determinujících pasivní transformaci, jež vyplývají z valenční struktury daného slovesa, existují další kritéria, jež předurčují možnost utvoření anebo alespoň použití pasivních forem. Tato kritéria jsou zejména sémantické povahy anebo jsou dána jazykovým územím. S ohledem na zaměření této práce se jimi zde nemůžeme dopodrobna zabírat. Rádi bychom upozornili, že někdy hraje roli nejen sémantika samotného slovesa v roli predikátu, ale do popředí se dostává sémantika celé věty, resp. přesněji řečeno smysl celé výpovědi. A tak kupříkladu pasivní transformaci nelze ve většině případů provést, jestliže je předmět aktivní větě, jenž se po transformaci dostane do pozice podmětu, v jazycích, které disponují gramatickou kategorií členu, uveden členem dělivým nebo i neurčitým.

Pokud jde o omezení, jež vyplývají ze sémantiky sloves a jež jsme již částečně antcipovali na str. 124, je třeba říci, že tato omezení se vždy týkají konkrétního

významu a užití v konkrétní situaci. Řada sloves je totiž polysémických a může fungovat jako predikát konstrukce, která pasivní transformaci připouští nebo jako predikát konstrukce, jež ji neumožňuje (tak tomu často bývá v přeneseném, sekundárním významu). Jako příklad za všechny uvedeme případ francouzského slovesa *accueillir*. To pasivum tvoří, je-li užito v původním významu *přijmout, pohostit: les invités ont été accueillis (par Jean)*, nikoli však ve významu přeneseném: *ce bâtiment accueille le Musée des arts appliquées* → * *le Musée des arts appliquées est accueilli par ce bâtiment*. Obdobně v italštině u slovesa *ospitare: la galleria ospita quadri pregiati* → * *quadri pregiati sono ospitati dalla galleria*. V uvedených větách tedy pasivum není možné, jelikož jsou zde vyjádřeny jiné sémantické vztahy než u sloves akčních.

7.5 Hlavní způsoby vyjádření pasiva a příslušné formální aspekty

Způsobů vyjádření pasiva je v češtině, italštině i francouzštině hned několik. Pokud jde o rozdělení pasivních tvarů na základě formální stránky, zmíněné jazyky rozlišují základní dvě kategorie: **pasivum opisné** a **pasivum reflexivní**. Reflexivnímu pasivu jsme vyhradili celou zvláštní oddíl, a proto se v této části budeme dále zabývat tím nejtypičtějším a nejreprezentativnějším, jímž je pasivum opisné, někdy nazývané také participiální.

7.5.1 Formální aspekty opisného pasiva v češtině, italštině a francouzštině

Všechny tři jazyky se vyznačují mnoha shodnými rysy v tvoření forem opisného pasiva, což je jistě zčásti podmíněno i historickými okolnostmi (podrobněji o pasivu z diachronního pohledu viz kap. 7.9). Na druhé straně se zde mezi nimi setkáváme s řadou, byť drobných, rozdílů, na něž záhy upozorníme.

Opisné pasivum je **analytická forma** slovesná tvořená ve všech třech jazycích stejným způsobem: spojením pomocného slovesa¹ a minulého participia slovesa významového (právě z tohoto důvodu se také někdy hovoří o pasivu participiálním).

Tímto pomocným slovesem je shodně v češtině sloveso *být* (případně *bývat*), ve francouzštině *être* a v italštině *essere*. Ve francouzštině a v italštině však můžeme použít ještě dalších sloves, takže v konečném důsledku není situace v systémech těchto jazyků zcela symetrická. Nicméně použití jiných sloves než slovesa *être* nebo *essere* je vázáno určitými pravidly a vykazuje určité stylistické charakteristiky, takže lze přece jen tvrdit, že na rovině bezpříznakových forem si tyto jazyky v hrubých rysech odpovídají.

V rámci perifrastického pasivního opisu právě pomocné sloveso podléhá konjugaci, a tak časově zařazuje celý predikát a rovněž se stává nositelem jeho modality. Syntakticky se forma pomocného slovesa shoduje v osobě a čísle s podmětem (který může být i nevyjádřený), přičemž v češtině a v italštině se s ním, na rozdíl od francouzštiny, ve složených časech shoduje i v rodě. Srov.:

Byly jste pozvány

it.: *Siete state invitate*

avšak: fr.: *Vous avez été invitées.*

Lexikální význam pak celé konstrukci dodává přičestí minulé, jež podléhá kongruenci v rodě a čísle s podmětem, což také demonstrují předchozí příklady. Pokud jde o tuto shodu, mezi danými jazyky existují disproporce v jejím vyjádření v rovině příslušného jazyka psaného a mluveného. Nejméně rozdílů mezi mluvenou a psanou formou najdeme v italštině a češtině, kde jsou koncovky signalizující příslušný rod a číslo u přičestí prakticky všech sloves plně diverzifikovány a zároveň se plně projevují v psaném i mluveném registru. Dodejme, že v češtině se pak můžeme setkat s jistým

¹ Běžně se používá termínu pomocné sloveso, avšak někdy se lze setkat s jeho klasifikací i jako slovesa sponového, protože si v pasivních konstrukcích zachovává temporální hodnotu. U sloves pomocných, jež slouží k tvoření složených slovesných tvarů jako např. české perfektum, francouzské *passé composé* nebo italské *passato prossimo* aj., tomu tak není. Na druhé straně pojem sponového slovesa je vázán v první řadě na konstrukce se slovesně-jmenným predikátem, za něž však pasivní formy slovesné většinou považovat nelze.

rozkolísáním koncovek vyjadřujících shodu v rámci tzv. obecné češtiny, velmi často obzvlášť u středního rodu, např.: *auta byly prodány za výhodnou cenu* namísto spisovného *auta byla prodána za výhodnou cenu*. Naopak ve francouzštině dochází ke shodě plně jen v psané formě jazyka, zatímco v mluvené se projeví jen v omezeném množství případů a vždy navíc jen v rodě: u tvarů participia ženského rodu, které je navíc i ve výslovnosti odlišné od tvarů maskulinních (jde vesměs o slovesa nepravidelná s přičestím zakončeným na souhlásku). Shoda v čísle se ve francouzštině projevuje výhradně pouze v psané formě.

7.5.2 Problémy spojené s homonymií pasivních tvarů a jiných analytických slovesných forem ve francouzštině a v italštině

Vzhledem k tomu, že analytický opis slovesa *être / essere* + přičestní minulé slovesa významového nemá ve francouzštině a italštině z formálního hlediska charakter exkluzivní pro vyjádření pasiva, ale používá se i při tvoření aktivních tvarů složených časů některých sloves, můžeme se v těchto jazycích v některých případech setkat s homonymií tvarů s pasivním a aktivním významem (ovšem s jinými temporálními hodnotami). Češtinu pak nemá cenu do dané úvahy vůbec zahrnovat, neboť v ní je situace poněkud odlišná. Ač se zde složené časy aktivní tvoří stejně jako pasivum pouze s pomocným slovesem *být*, což by v porovnání s italštinou a francouzštinou jen zvyšovalo frekvenci případů homonymie těchto tvarů, k homonymii zde nakonec nedochází, neboť čeština funkčně odlišila tvary přičestí používaného k tvoření pasiva (tzv. tvary n-ové a t-ové) a přičestí ve složených časech aktivních (tzv. tvary l-ové).

Slovesa, jež ve francouzštině a italštině tvoří složené časy s pomocným slovesem *être/essere*, představují v porovnání se slovesy, jež v těchto jazycích používají pomocné sloveso *avoir/lavere*, menšinu. Jedná se o všechna slovesa zvrtná (respektive v reflexivní formě různých typů), a to shodně v obou jazycích (přičemž ale ne všem zvrtným slovesům v jazyce jednom musí nutně odpovídat zvrtné sloveso v jazyce druhém) a dále o velké množství sloves bezpředmětových. U posledně jmenovaných sloves již nacházíme mezi francouzštinou a italštinou nejen řadu shod, ale i rozdílů v použití pomocného slovesa.

Jistě stojí za pozornost, že pomocné sloveso *être/essere* používají právě slovesa, jež standardně tvary opisného pasiva netvoří, a pokud jde o slovesa, jež mohou použít obě pomocná slovesa v závislosti na posunu významu, který bývá doprovázen i změnou valenčních vlastností, pak jako pomocné sloveso používají *être/essere*, mají-li funkci sloves bezpředmětových (a tudíž nepřipouštějí pasivní transformaci), zatímco v platnosti sloves tranzitivních přechodných ve významu umožňujícím převod do pasiva používají pomocné sloveso *avoir/avere* (např. fr.: *nous sommes montés par l'ascenseur X ils ont monté les valises* ; it.: *sono saliti a piedi X hanno salito la montagna*). Zdá se, že tato diferenciace není náhodná, ale zcela funkční, protože směřuje k omezení nežádoucí homonymie tvarů se zcela odlišnou funkcí.

Z toho tedy vyplývá, že ač je možné hovořit o homonymii mezi pasivními a aktivními formami některých sloves na úrovni strukturní – it. *sono lodato* má stejnou strukturu jako *sono andato*, fr. *elle est aimée* jako *elle est allée* apod. – tj. jedna struktura je polyfunkční; s úplnou homonymií tvarů aktivních a pasivních v pravém slova smyslu utvořených od téhož základového slovesa se, aniž by došlo k modifikaci významu, s výjimkou spíše vzácných případů¹, nesetkáme. A tak zpravidla nemůže dojít k dvojznačnosti, protože tvary složených časů sloves tvořených v italštině a francouzštině pomocí slovesa *être/essere* zpravidla nebývají homonymní s tvary pasivními týchž sloves užitých naprosto stejným způsobem, neboť taková slovesa opisné pasivum v daném významu netvoří.

7.5.3 K otázce homonymie pasivních tvarů a slovesně-jmenných predikátů

Poněkud odlišná situace, než jakou jsme rozebírali v předchozím oddíle, však nastává v případě homonymie pasivních tvarů s výrazy obsahujícími spojení sponového slovesa *být / être / essere* a (deverbálního) adjektiva, jež se formálně shoduje

¹ Jako příklad můžeme uvést případ italských sloves *cambiare*, *cominciare* a *finire* která, jsou-li užitá v platnosti sloves netranzitivních (a dodejme i plnovýznamových), tvoří složené časy pomocí slovesa *essere*, přičemž tyto tvary pak splyvají s pasivními tvary týchž sloves užitých tranzitivně, a tak větu *la situazione è cambiata* lze vnímat jako aktivní v *passatu prossimu*, nebo jako pasivní v přítomném čase, přičemž ale u těchto sloves nabývá pasivum nejčastěji statický charakter a lze jej vnímat spíše jako spojení sponového slovesa s příděstím ve funkci adjektivní.

s participiém minulým slovesa, od něhož bylo utvořeno. Jako příklad uveďme fr.: *la fenêtre est fermée, la bicyclette est réparée*; it.: *la finestra è chiusa, la bicicletta è riparata*.

Hlavním kritériem, jak tyto konstrukce odlišit, je realizovatelnost transformace pasivních vět ve věty funkčně totožné, zejména ve věty s všeobecným podmětem „*on*“ ve francouzštině nebo ve věty s reflexivní podobou pasiva, a v italštině ještě v pasivní opis pomocí slovesa *venire* (viz níže).

Je-li v konkrétním kontextu tyto výrazy možné vyjádřit opisy *on ferme la fenêtre; on répare la bicyclette* nebo *la fenêtre se ferme; la bicyclette se répare*; respektive *la finestra si chiude; la bicicletta si ripara* nebo *la finestra viene chiusa; la bicicletta viene riparata*, pak se jedná o opisné pasivum; není-li tato transformace možná, potom takovou konstrukci klasifikujeme jako spojení sponového slovesa s adjektivem. Dokonce jsou známy i případy, kdy ze sémantických důvodů nelze takovéto konstrukce v závislosti na kontextu hodnotit buď jedním nebo druhým způsobem, např. fr.: *la mer est salée*, it.: *il mare è salato* mají za běžných okolností význam pouze statický, kde je přičestí vnímáno jako nominální výraz.

Je zcela zjevné, že v tomto bodě se otázka pasiva dotýká problematiky vidu a povahy slovesného děje. Schematicky a velmi zjednodušeně lze tvrdit, že u sloves, jež svým významem vyjadřují ukončení procesu/shrnutí děje (tj. tzv. slovesa konkluzivní), lze opisné pasivum, které není doprovázeno činitelským doplněním, vnímat jako tvar vyjadřující výsledek děje, tedy stav. Participium minulé zde ztrácí svůj dějový význam, nabývá hodnoty stavového adjektiva. Problematika vidu a povahy slovesného děje je však velice složitá; v podstatě se jedná o komplexní jev, který je determinován kombinací celé řady lexikálních, gramatických a kontextových prostředků¹, takže není možné se zde tomuto aspektu do hloubky věnovat. Navíc v této oblasti pozorujeme i značné rozdíly mezi jednotlivými jazyky. Závěrem můžeme tuto otázku shrnout tvrzením, že konečná interpretace daného výrazu jako pasiva nebo sponově-jmenného predikátu je podmíněna celou řadou faktorů.

¹ Z gramatických prostředků to jsou zejména slovesné časy.

Zcela záměrně jsme se v předchozí úvaze vyhnuli popisu situace v češtině. Tím by se totiž daný výklad zbytečně komplikoval, neboť v češtině vstupuje do hry jednak lexikálně zakotvená vidová opozice, jednak možnost diferenciací tvarů přičestí trpných a slovesných adjektiv dle koncovek typu *obchody byly otevřeny* X *obchody byly otevřené*. Přesto i v češtině se lze s případy homonymie tvarů pasivních s tvary přísudku jmenného se sponou setkat.

7.5.4 Možnosti tvoření perifrastického pasiva s dalšími pomocnými slovesy specifické pro italštinu a francouzštinu

Jak jsme uvedli výše, všechny tři jazyky, jimiž se zabýváme, tvoří shodně opisné pasivum pomocí slovesa *být/être/essere*. Nicméně vedle tohoto standardního a bezpříznakového způsobu se vyskytují – ve francouzštině a v italštině – i další možnosti, byť se na ně vztahují jistá omezení. Nejprve se zmíníme o situaci v italštině, která na rozdíl od češtiny i francouzštiny disponuje dvěma charakteristickými způsoby tvoření perifrastického pasiva:

7.5.4.1 Italské opisné pasivum tvořené pomocí slovesa *venire*

Participiální pasivum ve formě *venire* + participium minulé významového slovesa bývá uváděno jako varianta opisného pasiva se slovesem *essere*. Tato příznaková konstrukce se vyznačuje dvěma zvláštnostmi: první se týká formální stránky, druhá plánu sémantického.

- a.) Po formální stránce se tyto tvary omezují výhradně na **jednoduché časy**, tedy na přezens, jednoduché futurum a z minulých časů pouze na imperfektum a passato remoto, přičemž prakticky se používají jen ve **3. osobě** jednotného i množného čísla:

např.: *le statue di Michelangelo vengono esposte a Parigi*
le statue di Michelangelo verranno esposte a Parigi
le statue di Michelangelo vennero esposte a Parigi
le statue di Michelangelo venivano esposte a Parigi

- b.) Sémantika opisů se slovesem *venire* je charakteristická tím, že tyto pasivní tvary bývají obohaceny o **sém „dynamičnosti“**, a tak vyjadřují trvání děje, respektive na něj alespoň kladou větší důraz než odpovídající obraty se slovesem *essere*. Na pozadí vazeb se slovesem *venire* bývá význam pasivních tvarů vyjádřených pomocí *essere* vnímán spíše jako statický popis stavu, resp. výsledek předchozího děje. Nicméně toto pravidlo není uplatňováno důsledně a způsob interpretace daného výrazu jako dynamického nebo statického závisí v konečné instanci na dalších faktorech, zejména na typu slovesa z hlediska povahy slovesného děje a dále na slovesném času.

Dynamický aspekt výrazů se slovesem *venire* je nejpatrnější v přítomnosti a imperfektu, protože tyto časy běžně slouží k vyjádření stavu nebo neohrazeného děje, resp. děje, jenž je pojímán necelkově, a pasivní opis s *venire*, který klade důraz na průběh děje (tedy na jeho zachycení v průběhu, nikoli v celku) zde kontrastuje s analogickými konstrukcemi se slovesem *essere* výrazněji než v časech jiných. V jiných minulých časech, než je imperfektum, se rozdíly mezi dynamickým a statickým charakterem stírají (neutralizují).

Z uvedených důvodů výrazům se slovesem *venire* v češtině většinou odpovídá sloveso nedokonavé, zatímco ekvivalentem pasiva se slovesem *essere* bývají pasivní tvary sloves dokonavých. Např.: *La frutta è (già) venduta* – *Ovoce je (již) prodáno* X *La frutta viene venduta* – *Ovoce je prodáváno* (*Ovoce se prodává*¹). S. Hamplová (1994: 81) opozici pasivních forem tvořených pomocí sloves *essere* a *venire* komentuje následujícím způsobem:

„Italská opozice státnosti – dynamičnosti je funkčně srovnatelná s českou opozicí pasivních vazeb dokonavých a nedokonavých; na rozdíl od italštiny, kde je nositelem sémantického rysu státnosti nebo dynamičnosti pomocné sloveso, je v češtině vid vyjádřen participiem.“

Jak tedy vyplývá z předchozího tvrzení, čeština na rozdíl od italštiny nedisponuje možností označit opozici státnosti a dynamičnosti prostřednictvím

¹ Tvar reflexivního pasiva zde dané konstrukci rovněž dodává dynamický charakter a v tomto případě působí přirozeněji.

pomocných sloves opisného pasiva. A to přesto, že má dvě vidové varianty *být* a *bývat*. Hamplová v této souvislosti upozorňuje, že sloveso *bývat* je v češtině frekventativní varianta slovesa *být*, která má význam opakovanosti nebo obvyklosti (ibid.). Dodejme, že v italštině mohou násobenost děje, jeho časté, obvyklé opakování vyjadřovat oba druhy pasivních konstrukcí v přítomnosti a imperfektu, přičemž tvary s *venire* opět zdůrazňují děj.

Popisované rozdíly mezi dynamičností a staticností však nejsou vždy markantní, alespoň na textové úrovni. Jak upozorňuje Hamplová (82), není-li rozdíl mezi statickým a dynamickým významem důležitý pro smysl výpovědi, je volba jedné či druhé formy (tj. s pomocným slovesem *essere* nebo *venire*) víceméně arbitrární.

Pokud jde o uplatnění pasivních forem se slovesem *venire*, v hrubých rysech lze tvrdit, že tento prostředek je stylisticky vázaný spíše na psaný než hovorový jazyk, a zejména pak na odborný a formalizovaný styl, ve kterém se vyskytuje velice často. Nicméně ani v dalších stylových oblastech není nijak vzácné. Konkrétní ukázky uvádíme v závěrečné kapitole, jež se věnuje distribuci prostředků neosobního vyjadřování v různých textových útvarech.

7.5.4.2 Italské opisné pasivum tvořené pomocí slovesa *andare*

Další možnost tvoření perifrastického pasiva zcela charakteristickou pouze pro italštinu (která se rovněž omezuje pouze na 3. osobu) představuje vazba slovesa *andare* + participium minulé významového slovesa. I tento typ konstrukce je příznakový a s výjimkou několika málo sloves jej rozhodně nelze považovat za synonymní ke klasickému opisnému pasivu. Konstrukce se slovesem *andare* má totiž většinou oproti formě s *essere* jeden sém navíc, a ten dodává příslušné větě **modální zabarvení nutnosti nebo povinnosti** podobně jako opis *dover essere*, jímž je běžně nahrazována v hovorovém jazyce, který se analytické formě se slovesem *andare* vyhýbá. Srov.:

La lettera andava consegnata a Maria, non a Giovanni (= doveva essere consegnata)

Questo libro va letto attentamente (=deve essere letto attentamente)

Questo lavoro va fatto meglio (=deve essere fatto meglio).

Jak poukazuje S. Hamplová (2004: 218), sloveso *andare* ztrácí ve spojení s participií některých sloves svůj modální význam, a pak se takto vyjádřené pasivum dá považovat za ekvivalentní pasivu s pomocným slovesem *essere*. Slovesa, kterých se to týká, však představují velmi omezenou skupinu. Hamplová je nazývá slovesy „s určitým negativním dopadem“ (ibid.). Jedná se o slovesa jako *distuggere* (zničit, zbořit), *disperdere* (pohřešovat), *perdere* (ztratit), *smarrire* (ztratit), *spendere* (utratit), *sprecare* (promarnit), *versare* (prolít), *dimenticare* (zapomenout) apod. Např.: *Molti libri sono andati smarriti durante il trasloco (Mnoho knih se při stěhování ztratilo)*. Je zajímavé, že *andare* se v této funkci, kdy ztrácí modální zabarvení, může, na rozdíl od pomocného slovesa *venire*, používat i ve složených časech (viz předchozí příklad).

Výstižnou charakteristiku pasivních konstrukcí se slovesem *andare* podávají ve své definici autoři italské gramatiky *Grande grammatica italiana di consultazione* (Renzi 1988: 92):

„Il passivo con l’ausiliare andare ha due interpretazioni: in uno è una variante di essere con una sfumatura aspettuale in cui si sottolinea lo svolgimento del processo; nell’altro ha significato di necessità. Con nessuna delle due interpretazioni si può esprimere il compl. d’agente. Il significato di necessità è possibile con tutti i verbi, ma è ammesso solo con i tempi non composti, eccetto il passato remoto.“

Z předchozího citátu vyplývá, že vazba *andare* + participium minulé vyjadřující ideu nutnosti má společný rys s pasivní konstrukcí utvořenou pomocí slovesa *venire*, a sice že se obě používají výhradně v časech jednoduchých, přičemž první z nich však kromě *passata remota*. Ovšem jak jsme ukázali výše, není-li opisu se slovesem *andare* užito v modální funkci, pak se může vyskytnout i ve složeném čase. Renzi na stejném místě uvádí, že takovýto úzus u pasiva se slovesem *andare* „v nemožné funkci“ je možný ve všech časech všech modů s výjimkou *trapassata remota* indikativu. Podstatnou vlastností všech perifrastických forem se slovesem *andare* dále je, že se používají pouze bez uvedení konatele, což z nich mezi jednotlivými možnostmi

vyjádření pasivní diateze činí prostředek neosobního vyjadřování par excellence (a dalo by se říci o vyšším stupni neosobnosti).

Velmi zajímavé se pak jeví tvrzení uvedené v Renziho gramatice (ibid.), podle něhož se spojení slovesa *andare* se slovesem významovým, kde *andare* plní funkci analogickou slovesu *venire* nebo *essere*, tj. bez modálního zabarvení (Renzi tu hovoří o „senso aspettuale“), vyznačuje tím, že tato analytická forma – na rozdíl od pasivních konstrukcí s *essere* nebo *venire* – neimplikuje ve své sémantické struktuře žádného konatele, ani implicitního:

Mentre con gli ausiliari essere e venire la costruzione passiva implica un agente (espresso o sottinteso), la costruzione con andare in senso aspettuale non implica un agente. Così la frase: „il libro fu / venne smarrito“ implica che ci sia qualcuno che è responsabile della perdita del libro; invece la frase: „il libro andò smarrito“ non dice niente a questo riguardo.

To zase ovšem neplatí o užití slovesa *andare* v pasivních konstrukcích s funkcí modální:

*Quando ‘andare + participio’ ha significato di necessità, invece, anche se non abbiamo mai un complemento di agente espresso (*Questo libro va letto da tutti) abbiamo però un agente sottinteso e la costruzione si comporta quindi come le costruzioni passive con essere e venire.*

Co se týče stylistické distribuce opisného pasiva se slovesem *andare*, tento gramatický prostředek je opět vázaný především na jazyk psaný, přičemž charakteristický je pro styl odborný a vzhledem k modální platnosti pro vyjádření nutnosti také v různých příkazech, instrukcích, upozorněních, doporučeních a zákazech, a tudíž v textech náležejících do administrativně-právního stylu.

7.5.4.3 Méně frekventované pasivní slovesné perifráze v italštině a aktivní konstrukce s pasivním významem

Italské gramatiky zmiňují ještě další slovesné perifráze, jež slouží k vyjádření pasiva, a sice konstrukce se slovesy *restare*, *rimanere* a *finire* + přičestí minulé. Tyto vazby svou sémantikou zdůrazňují výsledek děje a jak dodává S. Hamplová (2004: 218), pojí se jen s určitým okruhem participií jako *commosso*, *deluso*, *ferito*, *meravigliato*, *sorpreso*, *stupito*, *ucciso* aj., např.:

Nell'incidente sono rimaste ferite moltissime persone

Il poveretto finì schiacciato sotto un tram.

Renzi (1988: 93) ve své gramatice zmiňuje ještě další konstrukce, a sice se slovesy *preferire* nebo *desiderare*: *Questa parete la preferirei dipinta di giallo* (tj. *preferirei che sia dipinta di giallo*).

Dodejme, že pasivní význam může větě dodávat celá řada dalších výrazů, u nichž je to podmíněno jejich lexikální stránkou, jako např. slovesa *subire* (*subire cambiamenti=essere cambiato*), *ricevere* (*ricevere una perfetta educazione=essere educato bene*), *essere vittima di*, *trovarsi*+adjektivum (*trovarsi ingannato=essere ingannato*), faktitivní vazby *farsi/lasciarsi*+infinitiv aj. V neposlední řadě pasivního charakteru může nabývat i infinitiv ve vazbách typu *una casa da vendere* (tj. *da essere venduta*), *Maria ha ancora molti piatti da lavare* (*da essere lavati*).

7.5.4.4 Francouzské pasivizující konstrukce se slovesem *voir*

Nyní se od italštiny přesuneme k francouzštině a podíváme se blíže na způsob vyjádření pasivní diateze zcela specifický pro francouzštinu, a sice na analytické konstrukce se slovesem *voir* ve funkci pomocného slovesa. Celkem lze rozlišit čtyři základní typy těchto vazeb, a to

voir + přičestí minulé

voir + infinitiv

se voir + přičestí minulé

se voir + infinitiv¹.

Srovnajte následující ukázky:

*L'année 1988 a vu la production de l'acier **augmenter** de 5 %*

*L'année 1988 a vu la production de l'acier **accrue** de 5 %*

*Le nouveau maire **se voit remettre** les clés de la ville*

*La jeunesse **se voit accorder** aujourd'hui une attention extraordinaire de la part des partis politiques*

*Les personnes âgées aimeraient souvent **se voir attribuer** une importance pareille*

*Il s'est vu **offrir** un poste intéressant*

*Il s'est vu **privé** du permis de conduire*

*Le théâtre **se voit assigner** aujourd'hui un nouveau sens*

*Il est humiliant de subir dans les aéroports la visite des bagages et de **se voir traiter** en assassin virtuel.*

Dodejme, že ve vazbách s přičestím namísto infinitivu (zejména pak *voir*+přičestí) je více zdůrazněno pasivní zasažení předmětu dějem a rovněž je kladen důraz na výsledek děje (viz *L'année 1988 a vu la production de l'acier **accrue** de 5 % - V roce 1988 byla produkce oceli zvýšena o 5 %*).

Jak vidno z uvedených příkladů, sloveso *voir* (vidět) lze v těchto výrazech považovat za sloveso pomocné, neboť jeho význam je zde natolik oslaben, že se ho

¹ Weinrich (1989: 107) pasivní vazby se slovesem *se voir* označuje termínem *passif du partenaire*.

může použít i s neživým podmětem (*l'année 1988, le théâtre*), i když je pravda, že nepersonický podmět se vyskytuje méně často (Weinrich 1989: 108).

Tyto konstrukce slouží k vyjádření děje, kterým je zasažen logický podmět věty, přičemž podstatnou vlastností těchto vazeb je, že **umožňují vyjádřit pasivum sloves předmětových nepřímých** (tj. připojených předložkovou vazbou), včetně sloves s dvojitým předmětem, u kterých životný předmět má nepřímou (předložkovou) rekcí.

Za případ neosobního vyjadřování pak považujeme takové případy, kde je konatel odsunut do pozadí, srov. větu *Il s'est vu offrir un poste intéressant* – zde není explicitováno, kdo dané pracovní místo dotyčné osobě nabídl.

Poznámka srovnávací: Pasivizující konstrukce pomocí slovesa s významem „vidět“ jsou charakteristické pro francouzštinu. Přesto se s nimi lze, i když spíše vzácněji, setkat i v italštině. Srovnejte následující ukázkou:

La nuova classe operaia si amplia rapidamente e acquisisce nel contempo – grazie al pensiero socialista – coscienza di sé, organizzandosi in leghe e società di mutuo soccorso fino a dar vita al nuovo Partito socialista (1882), ma vede riconosciuti solo lentamente i propri diritti.

7.5.4.5 Další možnosti vyjádření pasiva ve francouzštině a aktivní tvary s pasivním významem

Vedle klasických forem vyjádření pasiva existují ve francouzštině, podobně jako v italštině, další, okrajové možnosti, jež však nejsou gramatikalizovány. Pro francouzštinu jsou charakteristické verbonominální konstrukce s pasivním významem, zejména se slovesy *avoir; connaître, subir, recevoir; être faire l'objet de, être victime de* (Šabršula 1975: 240)¹:

connaître une extension - (être élargi)

subir (éprouver) une diminution - (être diminué)

¹ Srovnáme-li tyto možnosti s výše uvedenými konstrukcemi, jež se vyskytují v italštině, je patrné, že mezi oběma jazyky lze pozorovat řadu shodných rysů. Přesto však situace ve francouzštině a italštině není symetrická, neboť ne všechny varianty mají svůj protějšek v druhém jazyce (typickým příkladem je fr. konstrukce se slovesem *connaître*).

recevoir une solution - (être résolu)

recevoir des soins - (être soigné)

être l'objet d'une accusation - (être accusé)

être victime d'une agression - (être agressé)

faire l'objet d'une mesure de suspension - (être suspendu)

Jako konkrétní příklad můžeme uvést: *La politique du personnel de l'Union européenne a récemment fait l'objet d'une réforme (=a été réformée).*

Z dalších možností vyjádření pasiva ve francouzštině můžeme jmenovat opisy *être tenu* + přičestí minulé, faktitivní opisy *se faire /se laisser* + infinitiv (jimiž se zabýváme ve zvláštní kapitole) nebo spojení s infinitivy jako *maison à vendre* (=à être vendue) nebo *quelques règles élémentaires sont à observer* apod.

7.6 Příčestí minulé s pasivní funkcí

Pasivního charakteru mohou v češtině, italštině i francouzštině nabývat také samotná přičestí minulé. Takováto přičestí bývají kondenzorem celé pasivní predikace a představují vyšší stupeň predikační sevřenosti. Nejčastěji bývají kondenzorem vedlejších vět vztažných obsahujících predikát v pasivním tvaru; přičemž často nabývají platnosti adjektivní (srov.: *dopis napsaný v ruce* → *dopis, který byl napsaný v ruce*; fr.: *une lettre écrite à la main* → *une lettre qui a été écrite à la main*; it.: *una lettera scritta a mano* → *una lettera che è stata scritta a mano*). V takovýchto případech lze předpokládat neosobnost vyjádření spočívající na principu deagentizace: konatel je zde však odsunut do pozadí až v „další instanci“, tzn. že je **o stupeň více implicitní než v klasických deagentních pasivních konstrukcích**. Kromě toho ve francouzštině a italštině se pasivní participium vyskytuje jako tzv. sekundární predikát v tzv. implicitních větách; jde v podstatě o případ pasivního tvaru s elipsou pomocného slovesa, srov. it.: *Nella zona tra Trento e Bolzano, Dolomiti raccolse dei campioni di roccia simili al calcare, ma che a differenza di questo non reagivano se **trattati** con acido cloridrico.*

7.7 Adjektiva a další jmenné tvary s pasivním významem

Pasivní význam mohou vedle slovesných tvarů nabývat v omezených případech i některé jmenné tvary. Jedná se zejména o adjektiva odvozená od předmětových sloves v češtině `sufixem *-elný*, ve francouzštině pak *-able, -ible, -uble* a v italštině *-abile, -ibile, -ubile*. Tato adjektiva vyjadřují možnost (srov. it.: *solubile = che può essere sciolto/risolto*). Vedle adjektiv se lze setkat i se substantivy, většinou od takovýchto adjektiv odvozených – v češtině koncovkou *-ost*, ve francouzštině *-ité* a v italštině *-ità* (la solubilità). I v tomto případě lze o neosobnosti založené na nevyjádření konatele hovořit až v „sekundární instanci“.

Na závěr ještě uvedeme další příklady z francouzštiny a italštiny:

fr.: *Les formulaires d'inscription téléchargés du site internet ne sont pas recevables*

it.: *Nel caso delle malattie infettive, è emerso dalle ricerche di Thomas McKeown che il clamoroso declino della mortalità che si è verificato nei paesi occidentali a partire dal secolo scorso è fondamentalmente attribuibile al miglioramento delle condizioni di vita e di lavoro.*

7.8 Rozlišení pasiva osobního a neosobního

Náš výklad začneme úvahou v souvislosti se situací v češtině.

Jak již bylo řečeno, u předmětových sloves tranzitivních, která mají přímý předmět, nebo která se v důsledku posunutí významu takovými slovesy mohou stát, se jejich předmět stává při pasivní transformaci podmětem. Takovéto klasickým způsobem pojaté pasivum nazývají Havránek a Jedlička osobní a uvádějí následující příklady: *Mlátí obilí – obilí se mlátí, obilí je vylácano*. Za osobní pasivum tedy považujeme formy pasiva opisného nebo reflexivního ve větách, v nichž je obsazena podmětová pozice.

Vedle osobního pasiva dále rozlišují **pasivum neosobní**. To se vyskytuje u sloves **předmětových nepřímých**, tj. takových, jež mají vazbu jinou než bezpředložkovou akuzativní, a vyznačuje se tím, že při změně aktivní konstrukce v konstrukci pasivní nedochází ke změně předmětu na podmět, neboť tento nepřímý předmět si zachovává stejnou vazbu a **zůstává předmětem ve stejném předložkovém pádě**: *o tom bylo rozhodnuto; o tom se rozhodlo*. V češtině tak vznikají jednočlenné věty slovesné se slovesem užitým bez podmětu, neosobně, srov.: *dosáhli cíle → cíle bylo dosaženo; nehnuli ničím → ničím nebylo hnuto*. Pasivum vyjádřené rovněž slovesem užitým neosobně bývá někdy i u sloves **bezpředmětových, monovalentních**: *na poli nemohli pracovat → na poli se nemohlo pracovat; zpívali od rána do večera → zpívalo se od rána do večera* (Havránek 1981: 236).

Podstatnou vlastností neosobního pasiva tedy je, že **umožňuje vytvořit pasivní konstrukce u sloves, jež klasické pasivum osobní tvořit nemohou, neboť nesplňují příslušná syntaktická kritéria**.

Z kontrastivně-lingvistického hlediska je třeba upozornit, že o tomto typu vyjádření pasiva pomocí neosobní konstrukce se hovoří nejčastěji pouze v souvislosti s češtinou nebo francouzštinou, zatímco v italských gramatikách se s ní setkáme spíše vzácněji. Jak upozorňuje Renzi (1988: 96), tato konstrukce není v současné standardní italštině produktivní a omezuje se na úzký okruh sloves (např.: *Gli era stato detto del pericolo; Fu proceduto al sequestro*). U sloves monovalentních a předmětových nepřímých dává italština jednoznačně přednost neosobnímu vyjádření a odsunutí konatele do pozadí prostřednictvím konstrukce se „*si impersonale*“ (viz kapitola 8). Nicméně v některých nářečích střední a jižní Itálie je neosobní (tj. bezpodmětové) pasivum rozšířenější, jako tomu bylo ve starších podobách italského jazyka, kam tato struktura pronikla na základě kalku z latiny. Renzi (ibid.) v této souvislosti zmiňuje častý výskyt neosobního pasiva v překladech textů náboženské povahy ("*Chiedete e vi sarà dato, ... picchiate e vi sarà aperto... a chi bussa, verrà-aperto*", Evang. di Matteo).

POZNÁMKA:

Opisné neosobní pasivum se i v češtině začalo vyskytovat pod vlivem latiny a de facto není příliš oblíbené. V rámci konkurence jazykových prostředků bývá upřednostňováno užití reflexivních pasivních forem (včetně reflexivního pasiva neosobního typu) nebo analogických konstrukcí osobních či jiných

konkurenčních prostředků, srov.: *Nebudiž pliváno na podlahu* → *Neplivejte na podlahu; Neplivat na podlahu! Nesmí se plivat na podlahu.*

Poznámky k neosobnímu pasivu ve francouzštině

Zatímco české věty s neosobním pasivem bývají klasifikovány jako věty jednočlenné bezpodmětné, francouzské neosobní pasivní konstrukce se vyznačují tzv. neurčitým podmětem „il“. V následujícím výčtu uvádíme příklady neosobního pasiva utvořeného od sloves monovalentních bezpředmětových (1) (u nichž tato konstrukce zpravidla vyžaduje doplnění příslovečným určením), od sloves předmětových s předmětem nepřímým (2), ale i s předmětem přímým (3), u nichž je sice běžné osobní pasivum, ale ve francouzštině se u nich lze setkat i s pasivem neosobním, a to zejména, je-li třeba vyjádřit neurčitý podmět a dějem zasažený předmět umístit do pozice rématické. A konečně jsou uvedeny i ukázky neosobního pasiva utvořeného od pasivních konstrukcí reflexivních (4):

(1) - *Il a été dormi dans mon lit*

(2) - *Il en sera parlé*

(3) - *Il a été perdu une clé; Il a été dit que ...Il a été démontré, prouvé... que...*

(4) - *Il s'organisa des fêtes; Il se perd dix clés chaque jour; Il se brûle par an dans la cathédrale mille livres de cire (Grevisse).*

V podstatě se jedná o případ neosobních konstrukcí s neurčitým podmětem, jimiž jsme se podrobněji zabývali v kapitole o podmětu neosobních výrazů. Neosobnost u neosobního pasiva spočívá v odsunutí původce děje do pozadí, přičemž tento prostředek zároveň slouží ze zdůraznění děje vyjádřeného slovesem, které je umístěno do pozice jádra výpovědi.

Z hlediska problematiky neosobního vyjadřování je zajímavá skutečnost, že u neosobního pasiva dochází ve francouzštině ke kumulaci hned dvou prostředků neosobního vyjadřování v jedné formě: pasivního vyjádření a neosobní konstrukce s neurčitým podmětem „il“.

Co se týče uplatnění neosobního pasiva ve francouzštině, jeho užití se omezuje zpravidla na psaný jazyk a zejména na odborný nebo administrativní styl. V běžném hovorovém jazyce tento prostředek působí těžkopádně a velmi často se tu na jeho místě používá synonymní opis pomocí zájmena „on“, jež je podmětem věty v rodě činném, která však v sémantickém plánu vyjadřuje tentýž obsah jako pasivní konstrukce a oba tyto prostředky jsou i po funkční stránce ekvivalentní, neboť umožňují deagentizaci.

Tak například v textu administrativně-právní povahy se lze setkat s formulací typu „*celui auquel il a été volé une chose...*“ (věta převzata z Grevisse), zatímco případný mluvčí by v běžném hovoru řekl třeba „*chacun à qui on a volé une chose...*“. Způsob vyjádření pomocí zájmena „on“ je tedy ve francouzštině možné považovat za stylistickou variantu (mimo jiné i) neosobního pasiva.

7.9 Historický pohled na pasivum

V současné češtině, jakož i italštině a francouzštině existuje opisné pasivum tvořené analytickým způsobem. Z diachronního pohledu tak tomu však vždy nebylo a v této souvislosti stojí za zmínku několik poznámek týkajících se vývoje daných forem v příslušných jazycích.

7.9.1 Od latiny k románským jazykům

Jak je známo, italština a francouzština se, stejně jako další románské jazyky, vyvinuly z latiny – flektivního jazyka – v jazykové systémy s převažujícími rysy analytickými. V rámci této několik set let trvající přeměny typologického charakteru jazyka došlo i k transformaci forem vyjadřujících pasivní diatezi. V této souvislosti je třeba uvést, že latina měla zvláštní časování, odlišné od aktivního, pro vyjádření, že gramatický subjekt slovesa není činitel děje, nýbrž že je objektem činnosti, kterou provádí někdo jiný. Tyto pasivní formy v základních časech (prézens, imperfektum, futurum) jakož i v infinitivu měly podobu syntetickou (např. *laudor, laudabar, laudabor, laudari*)¹. V románských jazycích postupně došlo k vymizení těchto

¹ Pro pasivum v perfektu, plusquamperfektu, II. futurum, případně též v infinitivu futura a perfekta, měla latina tvary analytické, tj. složené.

syntetických tvarů (s výjimkou participia, jež se jako jediné zachovalo) a celý soubor pasivních paradigmat nabyl formy analytické. Pro vyjádření představy patiense v roli subjektu se již v lidové latině začal používat opis pomocného slovesa s participiem slovesa významového, a to na základě analogie s jinými složenými tvary. V rámci pasivních paradigmat navíc došlo k zajímavému posunu v časech – zatímco například latinský výraz *laudatus sum* s pomocným slovesem *esse* v přítomném čase vyjadřuje pasivní tvar perfektivní, odpovídající opis francouzský (*je suis loué*) nebo italský (*sono lodato*), které bychom dostali přirozeným jazykovým vývojem, vyjadřují pasivní tvary přítomní. Latinské pasivní formy analytické si tedy s příslušnými složenými tvary v románských jazycích po funkční stránce neodpovídají, neboť v neorománských jazycích je na rozdíl od latiny čas těchto vazeb dán časem pomocného slovesa, čímž mohou navíc vzniknout i dvojnásobně složené časy (srov. tvary plusquamperfekta – lat.: *laudatus eram* X fr.: *j'avais été loué*, it.: *ero stato lodato*).

7.9.2 Diachronní pohled na pasivum v češtině

Pokud jde o češtinu, pro ni původní a zcela charakteristický způsob vyjádření pasiva představují formy reflexivní. Toto pasivum však začalo být postupně doplňováno tvary složenými – ve 14. století se začalo konstituovat opisné pasivum, a to pod vlivem latiny, přičemž nejprve jen s významem minulého času (a tak ještě Hus chápal obrat *chválen jest* jako ekvivalent latinského *laudatus est*). Ve větší míře se opisné pasivum pak rozšířilo v období tzv. humanistické češtiny. Tedy i v češtině, která se řadí mezi jazyky syntetické (resp. flektivní) nalézáme opisné pasivum jako poměrně rozšířený prostředek podobně jako v jazycích typologicky odlišných (italština, francouzština), pro něž je tato analytická forma příznačná¹.

¹ Nicméně z hlediska frekvence a funkčního uplatnění pasiva nalézáme mezi jednotlivými typy jazyků určité rozdíly, které jsou podmíněny právě typologickými vlastnostmi daných jazyků.

7.10 Reflexivní pasivum jako prostředek neosobního vyjadřování

Vedle opisného pasiva je dalším nejrozšířenějším typem vyjádření pasivní diateze ve všech třech námi studovaných jazycích tzv. zvrtné pasivum, nazývané také pronominální nebo reflexivní. V češtině, francouzštině a italštině vykazuje mnoho společných rysů (a připomeňme, že v češtině jde o vývojově nejstarší formu pro vyjádření pasiva), a proto by se mohlo na první pohled zdát, že jeho postavení je ve všech třech těchto jazycích naprosto identické, nebo že se dokonce jedná o zcela univerzální prostředek rozšířený ve všech jazycích. Situace je však ve skutečnosti poněkud složitější – jednak reflexivní podoba slovesná v některých jazycích (pokud v nich ovšem vůbec existuje!¹) nemusí vůbec sloužit k vyjádření kategorie diateze, např. v litevštině, kde tuto funkci nikdy nemá (Čermák 2004: 140), jednak i mezi češtinou, italštinou a francouzštinou existují v uplatnění reflexivního pasiva určité nuance různého rázu. Z tohoto důvodu nejprve uvedeme základní, obecně platné charakteristiky zvrtného pasiva a poté se zaměříme na jeho speciální aspekty v každém jazyce zvlášť (vzhledem k omezenému prostoru v různé míře).

7.10.1 Všeobecně k reflexivnímu pasivu

Tento druh pasiva má mnoho společného s pasivními konstrukcemi opisnými – možnosti jeho utvoření se řídí stejnými sémantickými a valenčními kritérii (tj. tvoří se od sloves akčních a tranzitivních přímých), jeho užití má obdobné důsledky v rovině aktuálního členění větného a – zejména – ve větách tento tvar obsahujících rovněž dochází k **utlumení konatele**. V novějších lingvistických koncepcích bývá zvrtné pasivum označováno také termínem **reflexivní deagentiv**, který výstižně vyjadřuje právě tuto jeho funkci, jež je pro nás navíc základním kritériem pro zařazení tohoto prostředku mezi případy neosobního vyjadřování. Reflexivní pasivum je tedy jedním z prostředků pro **vyjádření obecnosti činitele**, přičemž této vlastnosti se dá využít také stylisticky pro vyjádření přezírání konatele.

Po formální stránce je reflexivní pasivum **komplexní slovesný tvar**, jenž se skládá ze slovesa ve tvaru 3. osoby jednotného nebo množného čísla a volného

¹ Např. arabština vůbec nezná reflexivní slovesné tvary.

gramatického morfému, jemuž odpovídá reflexivní zájmeno používané v příslušném jazyce – v češtině je jím „se“ (nikoli však dativní „si“), ve francouzštině „se“ a v italštině „si“, nazývané v této funkci „*si passivante*“. Jako příklady uvedeme: *To se neříká*; *Prodává se hodně knih*; fr.: *Cela ne se dit pas*; *Il se vend beaucoup de livres*; it.: *Questo non si dice*; *Si vendono molti libri*.

Ve skutečnosti je zvrtné pasivum tvořeno aktivním slovesným tvarem který má podobu tzv. derivované reflexivní konstrukce (viz níže) a který **se shoduje v rodě, čísle a osobě s gramatickým podmětem věty, jímž je však ze sémantického hlediska trpitel děje. Z čistě formálního hlediska se tedy jedná o aktivní tvar, avšak sémantický obsah takových výpovědí je pasivní.** Trpitel bývá zpravidla neosobní (ve smyslu nepersonický), neživotný a často je kladen až za sloveso (o nuancích týkajících se těchto aspektů pojednáváme v následujících podkapitolách). Z hlediska distribuce co do slovesných způsobů se reflexivní pasivum vyskytuje ve všech způsobech kromě imperativu, v češtině tedy v indikativu a kondicionálu a v italštině a francouzštině navíc ještě v konjunktivu.

Pokud jde o výskyt tvarů reflexivního pasiva, obecně se dá říct, že vzhledem k omezením vyplývajícím z podmínky, že se tyto tvary tvoří zpravidla pouze ve 3. osobě, má tento typ pasiva užší uplatnění než pasivum opisné. Toto tvrzení ovšem platí takto „absolutně“ pouze na úrovni jazykového systému. Na druhé straně totiž – ze stylistického hlediska – nemusí mít zmíněné omezení na frekvenci tvarů reflexivního pasiva žádný vliv, neboť v komunikátech, jejichž základním konstitutivním stylistickým prvkem je převládající vliv objektivních stylistických faktorů, a jež jsou tedy orientovány na neúčastníky komunikačního aktu, převládá použití tzv. nepartnerské 3. osoby (viz str. 11) a z tohoto důvodu se zmíněné distribuční omezení reflexivního pasiva gramatického charakteru jeví jako irelevantní.

Dodejme, že vzhledem k tomu, že se reflexivní pasivum formálními vlastnostmi v řadě aspektů značně odlišuje od pasiva opisného, bývá někdy tento prostředek vyčleňován jako samostatná podkategorie slovesného rodu.

7.10.2 Původce děje u reflexivního pasiva

Často se setkáváme s tvrzením, že pronominální pasivum se, vedle omezení týkajících se jeho distribuce, liší od opisného pasiva zejména tím, že u něj zůstává **původce děje nevyjádřen**. Většina výpovědí s reflexivním pasivem opravdu konatele nevyjadřuje a z tohoto úhlu pohledu by se dalo říci, že reflexivní pasivum je (alespoň na úrovni systémové) prostředkem neosobního vyjadřování výraznějším než pasivum opisné. Toto pravidlo ovšem platí pouze na obecné úrovni a příklady z praxe dokazují¹, že je nelze absolutizovat, ačkoli agens se v těchto konstrukcích skutečně vyskytuje v nízké míře. Ať už v nich je, či není explicitně vyjádřen, vždy zde vnější původce děje (nutně odlišný od podmětu) alespoň v pozadí dané konstrukce existuje, neboť pasivum lze utvořit pouze od predikátů, jež ve své argumentové struktuře předpokládají konatele. Není-li tedy konatel vyjádřen explicitně, je v příslušné výpovědi obsažen implicitně, a takovýto agens je pak interpretován jako **lidský konatel neurčitý nebo všeobecný**. V případě, že zvrtné pasivum implikuje všeobecně pojatého personického konatele jako východisko reprezentace popisované dějové situace, není vyjádření (konkrétního) konatele s touto konstrukcí ani sémanticky slučitelné. Zajímavý postřeh ohledně nevyjádřeného původce děje nabízí ve své gramatice italský lingvista Renzi (1988: 108), když uvádí, že implicitní podmět infinitivní věty (v níž je infinitiv tzv. sekundárním predikátem), připojené k reflexivnímu pasivu ve funkci primárního predikátu je totožný s (nevyjádřeným, ale ontologicky existujícím) konatelem slovesa ve tvaru reflexivního pasiva: *Si distrussero i libri per compiacere l'Inquisizione*². Tato úvaha vychází ze zásady, že konatel implicitních vět a s nimi spojených vět explicitních musí být v románských jazycích identický. Ač se tedy Renzi vyjadřuje pouze o situaci v italštině, tento jeho pohled jen potvrzuje obecně platnou tezi o nutné přítomnosti agentu ve struktuře konstrukcí s reflexivním pasivem.

¹ Existuje totiž řada dokladů, kdy nebývá obecné pravidlo, podle něž konstrukce s reflexivním pasivem nepripouštějí vyjádření konatele (resp. činitelského doplnění) důsledně dodržováno a kdy se lze i v takovýchto případech s vyjádřením konatele setkat. Podrobněji se těmto případům věnujeme na str. 159 a 162.

² Je zcela logické, že knihy samy sebe zničit nemohly; entita, jež tuto činnost vykonala (aby vyhověla přání inkvizice), je nutně implicitní konatel.

7.10.3 Několik poznámek k reflexivnímu pasivu v češtině

7.10.3.1 Reflexivní pasivum v 2. osobě – specifikum českého jazyka

Jak bylo uvedeno výše, reflexivní pasivum se používá většinou pouze ve 3. osobě jednotného a množného čísla v oznamovacím a podmiňovacím způsobu ve všech časech. V češtině se nicméně vyskytuje, i když omezeně, navíc **i ve druhé osobě**. Tento úzus je silně příznakový a vázaný na především na komunikáty administrativního stylu: *žádáte se, abyste se dostavil; vyzýváte se; odsuzujete se*¹... (Čechová 1996: 153). Takovéto tvary se přitom často hodnotí jako nevhodné, zastaralé, odosobněné nebo „kostrbaté“ a k tomu mají potenciál působit dvojznačně. V italštině a francouzštině se s obdobným použitím zvrtného pasiva nesetkáme, neboť již samotné systémy těchto jazyků utvoření pasivní konstrukce reflexivní, v níž by zvrtné zájmeno fungovalo jako signalizátor pasivizace, v 2. osobě nepřipouštějí².

7.10.3.2 Osobní versus věcný podmět u reflexivního pasiva v češtině

Pro češtinu dále, stejně jako pro další jazyky, obecně platí, že trpný rod lze vyjadřovat zvrtným tvarem slovesa zpravidla jen při podmětu věcném: *okna se myjí, lístky se vydávají*. U podmětu osobního vystupuje do popředí jiný význam reflexivní podoby slovesné, zejména pak u 1. a 2. osoby (jedná se o reflexivitu v pravém slova smyslu označující děj, který se vrací k subjektu, nebo o reflexivitu reciproční). Právě z tohoto důvodu se u podmětu osobního obvykle této pasivní formy neužívá. Zvrtné pasivum tedy může být v případech, kdy podmět vyjadřuje osobu, příčinou dvojznačnosti, neboť se stává homonymním se zvrtným slovesem (používá-li se takové). Osoba zde může být činitelem i trpítelem děje, a proto se při osobním podmětu zvrtnému pasivu vyhýbáme: *Student se chválí; Zaměstnanci se vyznamenávají* apod. Nicméně v případech, kdy je vyloučeno nedorozumění, se vyskytuje reflexivní pasivum

¹ Konstrukce tohoto typu se odlišují od standardních případů reflexivního pasiva hned v několika aspektech zároveň: nejenže se užívají v jiné než 3. osobě, ale podmět (ač nevyjádřený) je u nich životný a navíc se mohou užívat i performativně (viz str. 227).

² Mezi češtinou (resp. slovanskými jazyky obecně) a románskými jazyky v použití reflexiv existuje zásadní rozdíl: v češtině jich lze užít ve všech osobách, kdežto např. ve francouzštině a italštině se skutečných zvrtných zájmen užívá pouze ve 3. osobě (singuláru i plurálu), zatímco pro ostatní osoby používají tyto jazyky příslušné tvary osobních zájmen předmětových nepřízvučných.

občas i u osobního podmětu (který je trpítelem děje), logicky především ve 3. osobě (*Uchazeči se počítají na tisíce*).

7.10.3.3 Neosobní pasivum v češtině

Zvláštním případem použití zvrátneho slovesného tvaru v češtině jsou neosobní konstrukce, nazývané **bezpodmětovým** (neosobním) pasivem: *tančilo se, o tom se včera rozhodlo, pochodovalo se nám dobře*. Podle Šmilauera je původcem děje u těchto konstrukcí buď kdokoliv, nebo v závislosti na kontextu národ či široká veřejnost, nebo také příslušníci určité skupiny či rodiny. Šmilauer dále píše, že do neosobního zvrátneho tvaru dáváme především slovesa pohybu, pravení a jiných sloves vyjadřujících fyzické a duševní děje (*Po příjezdu se šlo hned do koníren; Mluvílo se s přílišnou odborností* – Šmilauer 1966: 124). Toto zvrátne pasivum je tedy podtypem neosobního pasiva (společně s neosobním pasivem opisným), přičemž svou funkcí odpovídá jednomu ze způsobů vyjádření neurčitého anebo všeobecného podmětu a tak v podstatě analogicky koresponduje s prostředkem používaným v italštině, označovaným jako „*si impersonale*“, jenž je vedle reflexivního pasiva další derivovaný typ reflexivní konstrukce (srov. též str. 147). Nejcharakterističtější francouzským ekvivalentem takovýchto vět pak jsou věty s všeobecným podmětem „*on*“.

7.10.3.4 K opozici pasiva reflexivního a opisného v češtině

Jak uvádí Encyklopedický slovník češtiny (Karlík 2002: 379), o vztahu českého pasiva opisného a zvrátneho jsou dodnes rozšířeny některé „nesprávné údaje, jež mají zdroj v dnes již víc než půlstoletí starých Havránkových tvrzeních, týkajících se zejména starší češtiny.“ Autoři příslušného hesla v Encyklopedickém slovníku v této souvislosti upozorňují, že „obecně neplatí, že pasivum opisné vyjadřuje spíše stav, zatímco pasivum zvrátne vyjadřuje spíše děj. Opisné pasivum ve větách jako *Tyto obrazy jsou právě restaurovány* vyjadřuje právě tak děj jako příslušné věty s pasivem zvratným: *Tyto obrazy se právě restaurují* (ibid.)“. Dále popírají názor, že by se opisné pasivum užívalo spíše u sloves dokonavých, zatímco pasivum zvrátne spíše anebo dokonce převážně u sloves nedokonavých. Konečný důraz na to, zda děj právě probíhá, případně se opakuje, nebo zda se daná výpověď soustředí na výsledek děje, tedy závisí

na vidu použitého slovesa, přičemž nehraje roli, v jakém typu pasiva je predikát v tom kterém vidu použit, a částečně též na konkrétním kontextu. Jazykovým územ je však na druhé straně dáno, jaký typ pasiva bude uplatněn ve spojení s tím kterým typem slovesa. Často se stává, že nelze použít opisné pasivum u dokonavých i nedokonavých predikátů, jež jsou vnímány jako výrazně dějové, a je nutné užít pasivum reflexivní. To by potvrdzovalo tvrzení, že **zvrtné pasivum má na obecné úrovni vůči pasivu opisnému dynamičtější charakter.** V mnoha případech je dokonce používání zvrtného pasiva u výrazně dějových sloves ustálené: např. v obecných soudech jako *To se nedělá; To se neříká* (nikoli „to není děláno“, „to není říkáno“), nebo je tento typ pasiva daný i konkrétním stylistickým útvarem, např. v návodech, receptech apod. se setkáme s následující formulací: *Přidá se trochu mléka* (nikoli „bude přidáno trochu mléka“).

Podle autorů Encyklopedického slovníku češtiny (ibid.) je pro volbu pasiva reflexivního nebo opisného podstatný „charakter vztahu mezi subjektem a objektem děje a tímto vztahem podmíněnou perspektivou, v níž je daný děj jazykově prezentován“. Tuto tezi ilustrují následujícím příkladem:

Tyto obrazy jsou právě restaurovány

– kde je situace nazírána z perspektivy objektu dějem zasaženého;

Tyto obrazy se právě restaurují

– kde je situace nazírána z perspektivy konatele děje.

Otázka perspektivy je však v tomto bodě poněkud složitější. Podle tradičního pojetí je totiž v obou případech východiskem objekt dějem zasažený.

Tento oddíl věnovaný reflexivnímu pasivu v češtině můžeme shrnout tvrzením, že na obecné úrovni alespoň v hrubých rysech platí, že **reflexivní pasivum je v češtině, oproti pasivu opisnému, dynamičtější a stylisticky bezpříznakové, přičemž ovšem někdy může nést nádech hovorovosti.**

7.10.4 Poznámky k reflexivnímu pasivu ve francouzštině

Ohledně reflexivního pasiva ve francouzštině se zmíníme pouze velice stručně, protože kromě obecných charakteristik, jež pro něj platí a jež jsme uvedli v oddíle 7.10.1., nenacházíme tolik zvláštností, jež by stály za pozornost jako v případě češtiny a italštiny.

Reflexivní pasivum ve francouzštině můžeme rozdělit, stejně jako v češtině, na osobní a neosobní (*Ce livre se lit facilement* X *Il se vend beaucoup de vin*). Na rozdíl od češtiny se však vyskytuje zcela výhradně ve 3. osobě singuláru nebo plurálu, přičemž shodně je zde původce děje oslaben a do popředí se dostává cíl děje. I ve francouzštině se zpravidla uplatňuje většinou v případech, kdy je podmět neživotný (např.: *les cimes de montagnes enneigées se voyaient de loin*; *ce produit se vend mal*; *la Marseillaise se chante debout*; *ce vin blanc se boit frais*; *le quatorze juillet se fête dans les rues*; *À la direction générale de la recherche de la Commission, la sélection du personnel se fait en principe par voie de concours généraux*; *Le lendemain, la cérémonie des noces se fit*). Mnohem méně často se s ním setkáme ve větách s podmětem životným. Životný subjekt je slučitelný s reflexivním pasivem, jestliže nedochází k nejasnostem, např.: *les candidats se comptent souvent par milliers*; *Les escrocs ne se comptent plus*; *Les grands peintres s'imitent difficilement*; *dans cette ruelle-là, un homme s'y apercevait facilement*. U životného subjektu tento prostředek většinou vyjadřuje generickou hodnotu a někdy může dodávat celému výrazu modální zabarvení nutnosti: *un chien se fouette*; *les voleurs se mettent en prison* (tohoto rysu ovšem může nabývat reflexivní pasivum i s neživotným podmětem, např.: *ce vin se boit frais*), nebo ne/možnosti, viz již citované příklady: *Les grands peintres s'imitent difficilement = Les grands peintres sont difficilement imitables*; *un homme s'y apercevait = un homme y était apercevable*.

V některých gramatikách se můžeme dočíst, že reflexivní pasivum s životným podmětem lze tvořit pouze od sloves *faire*, *laisser*, *voir*, *entendre*, jsou-li spojena s infinitivem (*Il s'est vu accuser pour un délit grave*; *Jean s'est fait arrêter par la police*; *il s'est fait devancer par un concurrent...*). Je pravda, že tyto vazby jsou běžnější než v případě jiných sloves, avšak jak dokazují výše uvedené příklady, neplatí, že by byly výhradními slovesy, jež akceptují pronominální pasivum s životným podmětem. Navíc je otázkou, do jaké míry lze všechny tyto konstrukce považovat za případy reflexivního

pasiva¹, neboť příslušné struktury fungují jako součást komplexních predikátů v rámci faktitivních vazeb a vazeb sloves smyslového vnímání, jež představují velmi specifický jev.

Bylo rovněž zmíněno, že reflexivnímu pasivu je žádoucí se vyvarovat v případech, kdy by mohlo docházet k nejasnostem a že právě z tohoto důvodu se vyskytuje jen omezeně v konstrukcích s životným podmětem, neboť v nich vystupuje do popředí jiný typ reflexivity, a sice reflexivita ve vlastním slova smyslu nebo reflexivita reciproční. Nemělo by se však zapomínat, že k podobným nejasnostem může docházet i v případě konstrukcí s neživotným podmětem a že tyto nejasnosti tedy nejsou výhradně vázány na podmět životný. Na druhé straně v případě výrazů s neživotným podmětem je tento potenciál nejasnosti mnohem slabší. A tak např. věta jako *La lumière s'est éteinte dans le couloir; Cette rumeur se répand dans toute la ville* může být vnímána jako případ reflexivního pasiva nebo jako typ reflexivní konstrukce spadající do kategorie, kterou italští gramatikové označují termínem *riflessività semiautomatica* (jde o reflexivní konstrukce, v nichž sloveso nabývá intransitivního rázu). Pak je možná interpretace ambivalentní, neboť hranice mezi aktivní a pasivní diatezí zde není ostrá.

Co se týče opozice reflexivního pasiva a pasiva opisného, i ve francouzštině pozorujeme podobné charakteristiky jako v češtině. Na obecné úrovni lze tvrdit, že reflexivní **pasivum je forma dynamičtější, která zřetelněji vyjadřuje dějovost**. Tento aspekt však vystupuje do popředí pouze u sloves **konkluzivních**, tj. u takových, jež to svými sémantickými vlastnostmi umožňují. U těchto sloves vyjadřuje reflexivní podoba pasiva zřetelněji děj, kdežto pasivum opisné u nich má schopnost signalizovat výsledek/rezultativní povahu děje, tj. stav (tyto sémantické rysy tu tedy vystupují do popředí). Srov. opozice: *Le blé se vend mal X Le blé est mal vendu; Ces montres se fabriquent en Suisse X Ces montres sont fabriquées en Suisse*. Potom je vyjádření trpného rodu v podobě reflexivního slovesného tvaru upřednostňováno v takových situacích, kdy by tvar opisného pasiva působil nejednoznačně co do chápání povahy slovesného děje. Na druhé straně u sloves se sémantikou odlišnou od té, již vykazuje skupina sloves, do níž náležejí citované příklady, nemusí důraz na průběh děje v konstrukci s reflexivním pasivem vystupovat do popředí a často tyto obraty mohou

¹ Např. ve vazbách *se faire*+infinitiv bývá zvrtné zájmeno vnímáno spíše jako reflexivum s původní funkcí reflexiva než s derivovanou pasivizující funkcí.

nabývat i statického charakteru a poukazovat tak spíše na stav než na děj (např.: *La rue s'appelait à l'époque autrement*), případně vyjadřovat vlastnost (*Ce rideau se déchire* (= *Ce rideau est déchirable*). Konečný ráz co do statičnosti/dynamičnosti reflexivního pasiva tedy vyplývá ne tolik ze samotného typu slovesného tvaru jako spíše ze sémantiky daného slovesa, případně i z kontextu.

Dále se ještě krátce pozastavíme u otázky vyjádření konatele u reflexivního pasiva. Tradiční gramatické koncepce v těchto konstrukcích explicitní vyjádření konatele v podobě činitelského doplnění v současné francouzštině¹ nepřipouštějí. Nicméně zcela výjimečně se v praxi s uvedením původce děje personického charakteru setkat lze (podobně jako v italštině – viz níže), např.: *Cependant par Baucis le festin se prépare* (La Fontaine); *Les permissions de copier (les tableaux du musée du Louvre) s'accordent par le directeur, lorsqu'on est présenté par un artiste connu; Cette secte se fortifie par ses ennemis plus que par ses amis* (Wagner a Pinchon). Pokud jde o původce děje nepersonické povahy vyjadřujícího příčinu², jeho uvedení je obvykle zcela standardní: *Les parties absentes se complétaient par la demi-teinte* (Gautier); *La fenêtre s'est ouverte sous l'effet du vent; Les fruits se gâtent à/par l'humidité.*

Na závěr ještě uvedeme konfrontační poznámku ohledně uplatnění reflexivních pasivních forem v češtině a francouzštině. Jak poukazuje Šabršula (1975: 248), zdá se, že ve francouzštině není tento prostředek tolik rozšířený jako v češtině, neboť francouzština navíc disponuje dalšími konkurenčními formami k vyjádření stejného myšlenkového obsahu (věty s „on“ nebo verbonominální opisy).

¹ Poznámka historická: v klasické francouzštině se naopak uvedení konatele předložkou *par* nebo *de* vyskytovalo u reflexivního pasiva zcela běžně: *Cela se dit par chacun selon sa force* (Montaigne).

² Tj. větný člen, jež italské gramatiky označují termínem *complemento di causa efficiente*.

7.10.5 Poznámky k reflexivnímu pasivu v italštině

V italštině je reflexivní pasivum prostředkem rozšířeným prakticky ve všech stylech (jak v běžném mluveném, hovorovém, tak i v odborném psaném aj. jazyku). Italské gramatiky tyto konstrukce označují termínem „*si passivante*“ nebo také „*si passivo*“ a vydělují je jako speciální případ derivovaného (sekundárního) užití zvrátneho zájmena¹. Společně s další konstrukcí, která nás z hlediska neosobního vyjadřování zajímá, a sice „*si impersonale*“, představuje nelexikalizovaný druh sekundárního uplatnění reflexiva „*si*“. Např.:

La neve si vede da lontano; Le cime delle montagne non si vedono per le nuvole.

7.10.5.1 Distribuční omezení reflexivního pasiva v italštině

Podobně jako v češtině a francouzštině lze reflexivní pasivum v italštině použít kromě imperativu ve všech finitních slovesných tvarech, a to ve třetí osobě singuláru nebo plurálu, v níž se – na rozdíl od češtiny a stejně jako ve francouzštině – vyskytuje zcela výhradně. Je-li potřeba vyjádřit dějem zasažený objekt 1. nebo 2. osoby (přesněji řečeno vyjadřující mluvčího nebo adresáta) v neosobní, deagentní perspektivě a nechceme-li přitom použít formu opisného pasiva, pak jedinou možností, která se nabízí, je konstrukce obsahující „*si impersonale*“: *Si guarda me / Mi si guarda* (nikoli **Io si guardo*). Reflexivní pasivum se dále nepoužívá u tvarů participia minulého v tzv. absolutní konstrukci (kdy vyjadřuje sekundární predikát) a pokud se týče jeho výskytu u infinitivu, i zde nalzáme řadu omezení. Většinou infinitiv reflexivní pasivum vůbec nepřipouští. Ve větách jako **Giovanni spera di trovarsi la soluzione* by reflexivní forma nebyla vnímána ve smyslu „*che si trovi la soluzione*“, ale spíše by působila dojmem reflexivní konstrukce prospěchové (*costruzione riflessiva di affetto*). Tzv. „*si passivante*“ je v italštině přípustné i u infinitivu v případě vazeb s modálním slovesem typu:

¹ Za jeho primární užití se považují takové případy, kdy reflexivum vyjadřuje děj, který se nějakým způsobem vrací k subjektu, a kdy toto zájmeno v podstatě plní funkci slovesného argumentu (předmětu).

Possono trovarsi nuove soluzioni – vedle: *Si possono trovare nuove soluzioni*
(tj. *Possono essere trovate nuove soluzioni*)

Questo può capirsi facilmente – vedle: *Questo si può capire facilmente*.

La Nona sinfonia di Beethoven può definirsi il massimo capolavoro musicale dell'umanità – vedle: *La Nona sinfonia di Beethoven si può definire il massimo capolavoro musicale dell'umanità*.

Podle Sabatiniho (1990: 376) je však varianta s reflexivním infinitivem méně běžná než k ní synonymní forma, kdy je zvrtné pasivum utvořeno od modálního slovesa.

Ze staršího jazyka (1. polovina 19. století) můžeme citovat ukázkou z Pellica (*Le mie prigioni*): *...io ch'era persuaso non potersi con rigore di logica ammettere Dio e ricusare il Vangelo*, která je navíc zajímavá tím, že zde je reflexivum připojeno k infinitivu nikoli významového slovesa, nýbrž samotného slovesa modálního.

Infinitiv se „si“ závislý na adjektivu

Zajímavý případ představují vazby adjektivum + infinitiv ve tvaru se „si“ *passivante*, jenž je připojen předložkou „da“ (*È un formaggio da mangiarsi fresco*). Takovýto infinitiv je alternativní s infinitivem bez „si“, přičemž mezi oběma formami existují jisté nuance: zatímco infinitiv se „si“ může mít pouze generickou platnost, infinitiv bez „si“ může mít interpretaci jak v generické dimenzi (tj. stejnou jako v případě se „si“), tak i v dimenzi individuální. Srovnejte následující ukázky (Renzi 1988: 104):

Per me, questa casa è difficile da vendersi (tj. *da essere venduta*) – kde se vypovídá o předmětu a konatel je upozaděn, jelikož se jím myslí v podstatě kdokoli (česky *Podle mě se tento dům těžko prodá*);

Per me, questa casa è difficile da vendere – již lze v závislosti na kontextu interpretovat dvojím způsobem. Jednotlivé varianty bychom česky vyjádřili například takto: *Podle mě se tento dům těžko prodá X Pro mě je těžké ten dům prodat*.

7.10.5.2 Poznámky ke kongruenci u tvarů reflexivního pasiva v italštině

U konstrukcí s reflexivním pasivem dochází ke shodě podmětu s přísudkem v čísle a osobě (kterou je nutně 3. osoba), např.: *si vede una stella, si vedono le prime stelle* a dále v rodě, kde se kongruence projevuje ve složených časech u přičestí minulého významového slovesa, a to u všech sloves, tedy i u těch, která tyto časy běžně tvoří s pomocným slovesem *avere* (kdy ke shodě nedochází). Je tomu tak z toho důvodu, že zvrtné pasivum se po formální stránce chová jako jakýkoli jiný reflexivní tvar; a takové tvary bez výjimky vytvářejí složené časy prostřednictvím pomocného slovesa *essere*, které tuto shodu vyžaduje¹. Např.: *si è vista una stella, si sono viste le prime stelle*; avšak *ho visto una stella*.

7.10.5.3 Rozdíly mezi konstrukcí se „*si passivante*“ a opisným pasivem

Již několikrát jsme zmiňovali, že u reflexivního deagentivu nelze, na rozdíl od perifrastického pasiva, vyjádřit původce děje. Renzi ve své gramatice upozorňuje (1988: 107), že u něj sice nelze vyjádřit konatele pomocí předložky „*da*“ (jež běžně uvádí činitelské doplnění pasivních vazeb), avšak je možné použít vazby se složeným předložkovým výrazem typu „*da parte di*“:

Da parte nostra si vorrebbe un rinnovamento dell'apparato amministrativo.

Dále poukazuje (ibid.), že ve vysokém stylu, jež se vyznačuje tím, že napodobuje syntax staré italštiny², se vyskytují příklady zvrtného pasiva s konatelem uvedeným předložkou „*da*“, a cituje tento příklad:

si negò dagli avversari in malafede.

Příklady reflexivního pasiva s uvedeným agentem předložkou „*da*“ dokládá rovněž Lepschy (1995: 194), tentokrát však již nejde o ukázky vysokého nebo archaizujícího stylu, ale o zcela běžný hovorový jazyk:

¹ Všimněte si, že shoda je zde tedy podobná jako v případě konstrukcí s pasivem opisným.

² Je tedy zajímavé, že vyjádření konatele v konstrukcích s reflexivním pasivem bylo běžné ve staré italštině stejně jako ve staré francouzštině, srov. pozn. na str. 159.

Questo giornale si legge ogni mattina da moltissima gente

Quest'opera si accoglie con entusiasmo da tutti (196).

Další důležitou vlastností, již se v porovnání s opisným pasivem reflexivní pasivum vyznačuje, je ta, že zatímco u opisného pasiva může být podmět umístěn v preverbální i v postverbální pozici, podmět reflexivního pasiva umístěný před slovesem není vždy gramaticky akceptabilní. V zásadě lze v takovýchto větách použít **podmět před slovesem, pokud má daná věta platnost zevšeobecňujícího, nikoli konkretizujícího výroku**. A tak je vedle věty *Alle cinque si serve il tè* (kde je subjekt v postverbální pozici) možné říci i větu *Il tè si serve alle cinque* (v níž subjekt zaujímá pozici preverbální), zatímco z dvojice vět *Il tè si è servito alle cinque* a *Alle cinque si è servito il tè* působí přirozeně jen ta druhá, neboť použití *passata prossima* dodává celé výpovědi ráz konkretizující.

V opozici reflexivního a opisného pasiva má reflexivní podoba tu výhodu, že v případech, kdy by mohlo u opisného pasiva bez původce děje dojít k nejasnosti ohledně povahy slovesného děje (tj. zda vnímat pasivní formu jako dynamickou, nebo statickou), je použití reflexivní formy zcela jednoznačné: ta má vždy dynamičtější charakter (srov. výše).

Co se týče stylistické distribuce reflexivního pasiva v italštině, tento prostředek má mnohem širší uplatnění než pasivum opisné (které je typické pro odborný jazyk a obecně pro tzv. „*stile ricercato*“, přičemž v řadě jiných kontextů, v nichž je příznakové, může působit opisné pasivum těžkopádně) a v běžném hovorovém jazyce (zejména v situační komunikaci) je, vedle vět, které zdůrazňují *passive* ve východisku výpovědi zvláštní syntaktickou konstrukcí (tzv. *frasi segmentate*), nejvíce používaným prostředkem pro vyjádření pasivní perspektivy. Důvodem je v první řadě jejich stručnost. Francesco Sabatini (1990: 375) uvádí několik vět:

Lo sportello si apre alle 8

La questione si discuterà domani

Si sentono le voci dalla stanza accanto

Qui si riparano borse

Non si è visto nessuno;

a tuto jejich charakteristiku komentuje následujícími slovy:

„Sono frasi davvero molto comuni, di quelle brevi e scorrevoli che ci permettono di comunicare facilmente in molte situazioni concrete. Quanto alla forma (...) il verbo è nella forma attiva – che è sempre la più sbrigativa (...) ed è accompagnato dal pronome riflessivo si“.

Vedle stručnosti formální zde hraje roli rovněž skutečnost, že konstrukce s reflexivním pasivem až na výjimky nevyjadřují původce děje (dalo by se hovořit o stručnosti na úrovni syntaktické a valenční). Jde o projev jazykové ekonomie, což je jev, který vystupuje do popředí jako jeden ze základních konstitutivních stylistických faktorů právě u situačních komunikátů. Tento „implicitní charakter“ zvrtného pasiva tedy také vysvětluje jeho časté rozšíření v běžném hovorovém jazyce. Takové výpovědi totiž podle principu jazykové ekonomie nevyžadují vyjádření konatele, který se vyrozmívá ze situace nebo je účastníkům daného komunikačního aktu znám na základě presupozic. Na druhé straně se však reflexivního pasiva užívá i v situacích, kdy zamlčený původce děje není známý nebo je v intenci mluvčího jej záměrně neuvést.

Dále existují i případy, kdy na základě jazykového úzu reflexivní pasivní forma působí jako jediná přirozená varianta pasivního ztvárnění, zatímco jí odpovídající ekvivalent opisný se neužívá (což je mimo jiné jistě podmíněno i ne/možností vytvoření opisného pasiva u daných sloves¹):

Si sentono le voci dalla stanza accanto (Le voci sono sentite dalla stanza accanto)*

Si vedono le prime stelle (Le prime stelle sono viste).*

Vedle situační komunikace je kritérium stručnosti důležitým faktorem pro uplatnění reflexivního pasiva také v útvech, jako jsou novinové titulky, různé nápisy, upozornění, instrukce, výzvy, reklamní slogany aj., a to včetně komunikátů formálního

¹ Připomeňme, že ne/možnost vytvoření pasiva může být podmíněna i jinými faktory než valenčním potenciálem daného slovesa.

rázu, v nichž zároveň slouží jako prostředek vyjádření uctivosti, resp. odstupňování naléhavosti/zmírnění přímočarosti rozkazu:

Si prega la gentile clientela di...

Si prega di non fumare

(tato formulace je rozhodně zdvořilejší než věta „è vietato fumare“ či dokonce „è assolutamente vietato fumare“);

Si prega di segnalare uno o più indirizzi di reperibilità (in stampatello) – z formuláře

Si ricorda che in nessun caso e per nessun Ente sarà possibile riservare delle borse di studio.

Si raccomanda di...¹

7.10.5.4 Zajímavý případ konstrukcí typu „*vendesì*“

V této souvislosti je třeba zmínit případ italských konstrukcí typu *vendesì*, *affittasi*, *cercasi* apod., které jsou velmi hojné zejména v inzerátech a reklamních sděleních, neboť se vyznačují právě stručností a výstižností. V těchto komunikátech není vždy potřeba explicitně sdělit, kdo prodává nebo pronajímá či hledá, protože tato informace bývá již uvedena v kontaktních údajích (adresa, telefonní číslo aj.) a její jazyková explicitace by byla redundantní a z hlediska žánrově stylistické normy nevhodná: nežádoucím způsobem by zbytečně rozšiřovala text.

Po formální stránce u těchto výrazů stojí za pozornost několik zvláštností. Jednak je to **nezvyklé umístění reflexivního morfému, který se zde ocitá v enklitické pozici** (*vendesì*), kdy v grafické podobě splývá se slovesem v jeden celek. Jedná se v podstatě o živý archaismus, jenž odráží starší úzus jazyka², který se v tomto typu vět

¹ Je otázkou, do jaké míry vnímat tyto obraty jako případ „*si passivante*“, nebo „*si impersonale*“ (srov. níže). Pasivní význam je jasně zřetelný u příkladu *Si prega la gentile clientela ...*

² Jde o aplikaci tzv. Tobler-Mussafiova zákona, jímž se označuje jev, podle nějž v italštině od nejstarších dob až do konce 15. století dle normy nesmělo stát žádné nepřízvučné osobní zájmeno za začátkem věty nebo po spojkách *e*, *ma*, nýbrž se kladlo až za slovesný tvar.

dochoval do dnešní doby¹. Hlavním důvodem přitom byla stručnost, zakořeněný jazykový úzus a jistě také rytmická stránka celého spojení (*vendesi appartamento = si vende appartamento, vendonsi appartamenti = si vendono appartamenti*). Dále je zajímavý fakt, na nějž upozorňuje Sabatini (1990: 378), a sice že výrazy s reflexivem v enklitické pozici ztrácejí v mysli mluvčích charakter pasiva a podmět (patiens) děje umístěný za slovesem bývá interpretován jako předmět věty aktivní (opět v roli trpitele děje). Jelikož schéma aktivní věty vyžaduje původce děje v roli podmětu, bývá pak takovýto obrat vnímán jako konstrukce s neosobním, resp. všeobecným podmětem („*si impersonale*“), kde se patiens považuje za předmět. Tímto se vysvětluje kolísání ve shodě v čísle mezi podmětem a přísudkem:

Vendesi appartamenti – Vendonsi appartamenti
Affitasi case – Affitansi case

Ve větách, kde je predikát v singuláru a druhý výraz v plurálu, lze tento výraz považovat za předmět neosobní konstrukce s neurčitým podmětem („*si impersonale*“), a dodejme, že tyto konstrukce se používají prakticky výhradně v singuláru. Dodejme také, že ke kolísání v čísle dochází i v konstrukcích s proklitickým postavením reflexivního zájmena: *si vendono formaggi X si vende formaggi*. Použití té či oné formy je přitom podmíněno tím, zda spíše vnímáme, že „*formaggi*“ jsou „*venduti*“, nebo že nějaký blíže neurčený subjekt „*vende formaggi*“; jinými slovy je tedy podmíněno především psychologickým vnímáním perspektivy, z níž je daná situace ztvárněna.

Tato naše interpretace jakož i výše parafrázovaná Sabatiniho formulace daného problému osvětluje historickou i funkční spřízněnost konstrukcí se „*si passivante*“ a se „*si impersonale*“. Na tomto místě jsme se zmínili jen o základních rozdílech mezi těmito dvěma typy konstrukcí, neboť další a detailnější nuance v jejich užívání analyzujeme v následující kapitole, samostatně věnované problematice „*si impersonale*“.

¹ S podobným užitím reflexiva v enklitické pozici se lze setkat např. v literárním jazyce i v jiných případech, srov. následující ukázkou konstrukce se „*si impersonale*“: *I due si guardarono e, a quanto pare, si riconobbero come vicini (così dicevasi nel '300) ossia paesani o conterranei, secondo oggi usa* (C. E. Gadda - La Cognizione del dolore).

8 Italské konstrukce se „SI IMPERSONALE“

Další typ nelexikalizovaného sekundárního užití reflexivního zájmena „*si*“ v italštině představují tzv. konstrukce se „*si impersonale*“. Ty běžně slouží k vyjádření všeobecného podmětu a z toho důvodu jsme se o nich stručně zmínili již v kapitolách věnovaných všeobecnému podmětu a podmětu v neosobních vazbách. Vzhledem k tomu, že **věty s neosobním užitím reflexivní formy slovesné ve funkci všeobecného podmětu jsou v italštině historicky a psychologicky spjaty se zvratným pasivem**, pokládáme za vhodné se jimi podrobněji zabývat právě v těsné návaznosti na kapitolu o reflexivním pasivu.

Toto rozhodnutí je navíc podpořeno i tvrzením, jež uvádí Lepschy (1995: 195), podle něhož někteří gramatikové tyto dva typy konstrukcí nerozlišují a zahrnují je do jedné skupiny, nazývané konstrukce neurčitá (*costruzione indefinita*)¹. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že v některých případech opravdu nelze zcela jasně odlišit, o jaký typ reflexivity se, mezi jednotlivými typy reflexivity², jež rozlišujeme, jedná. Právě obzvlášť u některých konstrukcí s reflexivní formou, již lze považovat za pasivní, pozorujeme tendenci k jejich přechodu směrem ke „konstrukcím neosobním“ (ve smyslu „*si impersonale*“). Skutečnost, že v řadě případů nelze s jistotou určit, o jaký typ reflexivity se jedná, potvrzuje dále také fakt, že i přes rozdíly (zejména syntaktickými) mezi reflexivními konstrukcemi pasivními a se „*si impersonale*“ můžeme tvrdit, že tyto dva druhy po formální stránce na první pohled identických tvarů v sobě přeci jen slučují vlastnosti, jež jsme v úvodní kapitole označili za jedno z kritérií neosobního vyjadřování a jejichž podstatou je nízký stupeň determinace konatele. Připomeňme, že konatel není determinován buď tím, že je zamlčen/odsunut do pozadí (případ pasivní konstrukce) nebo že je zevšeobecněn (konstrukce se „*si impersonale*“)³. Z hlediska neosobního vyjadřování mají tedy konstrukce se „*si passivante*“ a se „*si impersonale*“ společného jmenovatele a z tohoto úhlu pohledu by jejich sloučení do

¹ Setkáváme se i s termínem „*si spersonalizzante*“ a rovněž „*espressione spersonalizzante*“. Poslední výraz zahrnuje jak použití „*si impersonale*“ a „*si passivo*“, tak užití deagentních faktitivních vazeb.

² V této úvaze již tedy bereme v potaz i další druhy reflexivních konstrukcí než pouze „*si passivante*“ a „*si impersonale*“.

³ Toto tvrzení je třeba chápat na obecné úrovni, neboť někdy se i konstrukce se „*si impersonale*“ vyznačují spíše neurčitostí konatele než jeho generalizací a naopak konstrukce se „*si passivante*“ mohou sloužit i k vyjádření všeobecného podmětu.

jedné skupiny nebylo tak problematické. Na druhé straně je však jejich rozlišování podstatné z mnoha dalších hledisek a i Lepschy (ibid.) s jejich nediferencovaným zahrnutím do jedné kategorie *costruzione indefinita* nesouhlasí¹ a zdůrazňuje, že v hloubkové struktuře jsou mezi nimi podstatné rozdíly, ačkoli v řadě případů mohou mít některé věty bez specifikace dané kontextem dvojí význam²:

Se „si compra una penna“ può avere il valore sia di „uno compra una penna“, sia di „una penna è comprata“, ed è perciò ambigua, quanto alla sua interpretazione passiva o impersonale, in altri casi non si ha ambiguità, e solo una delle due interpretazioni è possibile (ibid.).

8.1 Základní charakteristiky konstrukce se „si impersonale“ a rozdíly mezi „si passivante“ a „si impersonale“

Jak jsme již předeslali, konstrukce se „si impersonale“ (jako typické příklady můžeme uvést: *Si sa; Si vedrà; Questi faceva, come si dice, il dottore; Non si sa mai; Si lavora per vivere, non si vive per lavorare; Quando si parla di politica, si litiga sempre; Finalmente si parte; Ieri si moriva di freddo; Stasera si balla; In Gran Bretagna si guida a sinistra; In questo locale non si fuma*³) jsou nejcharakterističtější a nejfrekventovanějším prostředkem vyjádření všeobecného podmětu v italštině. Připomeňme též, že někteří lingvisté je chápou rovněž jako zvláštní případ tzv. neosobního užití jinak osobních sloves (viz Sabatini 1990: 325).

Oproti konstrukci se „si passivante“, v níž je původce děje odsunut do pozadí a jež obsahuje podmět reprezentující cíl děje (patiens), je v konstrukcích se „si

¹ Zdůrazňujeme, že nesouhlasí s jejich nediferencovaným zařazováním do kategorie *costruzione indefinita*. Sám totiž tohoto pojmu na jiném místě používá pro označení samotných výrazů se „si impersonale“ a tento způsob označení doporučuje s cílem vyhnout se terminologickým nejasnostem, a to s ohledem na skutečnost, že termínu *impersonale* se v jazykovědě užívá také v souvislosti s výrazy, jež chápeme jako neosobní v pravém slova smyslu (slovesa avalentní popisující atmosférické jevy apod.) (Lepschy 1995: 194).

² O dvojí interpretaci samozřejmě nelze uvažovat u sloves, jež nepřipouštějí pasivní transformaci.

³ Připomeňme, že v záporných větách se všeobecným podmětem obvykle nabývá všeobecný podmět významu „nikdo“. Srov.: *In questo locale non si fuma = Nessuno fuma X In questo locale si fuma = Alcuni, o tutti, fumano.*

impersonale“ **redukován** (alespoň v rovině výrazové) právě **podmět**, přičemž nominální prvek závislý na takto vyjádřeném predikátu u sloves tranzitivních přímých rovněž představuje cíl děje, avšak v roli předmětu přímého (u jiných sloves vyjadřuje jiný komplement nebo není vůbec přítomný). Tato eliminace subjektu je možná pouze u sloves, které subjekt ve své argumentové struktuře a ve své funkci předpokládají. Tím, že je podmět odstraněn, logicky nelze do pozice předmětu dosadit žádný jiný výraz. **Ze sémantického hlediska však podmět v těchto větách implicitně obsažen je** a bývá interpretován jako podmět **všeobecný**, který se neodvolává na konkrétní osobu, ale obecně na kohokoli¹. Explicitně jej pak lze vyjádřit funkčně ekvivalentními výrazy, jež rovněž slouží k vyjádření všeobecného předmětu, jako *uno, qualcuno, alcuni, la gente* apod.(např.: *Quando si è anziani, ci si sente spesso soli – Quando una persona è anziana, spesso si sente sola*). Je otázka, zda tento všeobecný podmět považovat za implicitní typ všeobecného předmětu, jako např. v konstrukcích s transponovaným užitím 3. osoby plurálu, nebo za explicitní, protože někteří gramatikové v konstrukcích se „*si impersonale*“ jako všeobecný podmět vnímají již samotné zájmeno „*si*“ – ačkoli uznávají, že podmět je zde (v sémantickém plánu) odsunut do pozadí nebo přímo eliminován – a přirovnávají jej k explicitně vyjádřenému všeobecnému předmětu v jiných jazycích („*one*“ v angličtině, „*on*“ ve francouzštině, „*man*“ v němčině).

Důležitý rozdíl mezi vazbami se „*si passivante*“ a „*si impersonale*“ spočívá tedy v tom, že zatímco u poslední z nich lze reflexivum „*si*“ z určitého hlediska považovat za podmět, je „*si*“ v konstrukcích pasivních vždy jen pouhým signifikátorem pasivní funkce. Dále zatímco u pasivního „*si*“ bývá podmět většinou věcný, neživotný *Si sentono le grida* (ale může být i životný *Giorgio non si è visto da ieri sera*); ve větách se „*si impersonale*“ je všeobecný podmět nutně **výhradně personické povahy**². V neposlední řadě se tyto konstrukce liší také tím, že v porovnání s reflexivním

¹Tímto všeobecným předmětem jsou tedy všechny osoby, jimž lze přisoudit činnost či vlastnost vyjádřenou příslušným predikátem. Ty nejsou explicitovány, protože mluvčí má na mysli množinu všech možných osob nebo osob, jež vyplývají z užšího kontextu.

² Jen zcela výjimečně se lze setkat s případem užití „*si impersonale*“ jako prostředku odvolávajícího se k jiné živé entitě než k lidem, a to ke zvířatům, nebo případně též k personifikovaným bytostem spíše abstraktní povahy (mytologické postavy, duchové). Téměř výhradně se přitom jedná o případy vázané na literární jazyk. Jako příklad můžeme citovat úryvek z básně „*Passeggiata romantica*“ italského básníka Corrada Govonihho (ze sbírky *Fuochi d'artificio*): *Una stanza contiene una gabbia col ragno / e dei pezzi di specchi ancora con lo stagno / La più giovane suora non vista / ne cela due nel suo fazzoletto di batista / tutta felice. Un barbogianni fugge per il soffitto. **Giù nel prato si mugge**...* Tímto zvládnutým veršem se s největší pravděpodobností odkazuje na krávy pasoucí se na louce, přičemž básník chce vyjádřit, že je slyšet jejich „zobecněné bučení“.

pasivem, které lze vytvořit ve 3. osobě singuláru i plurálu, vazby se „*si impersonale*“ se vyskytují dle tradičních koncepcí¹ pouze v **3. osobě jednotného čísla**, podobně jako další italské neosobní struktury (neosobní výrazy v užším slova smyslu) nebo věty se všeobecným podmětem v jiných jazycích.

Co se týče možnosti vytvoření impersonální vazby se „*si*“, nejmarkantnější rozdíl je dán tím, že není limitována jako v případě reflexivního pasiva omezeními vyplývajícími z pasivní transformace, tj. zejména slovesnou valencí. Věty se „*si*“ ve funkci všeobecného podmětu lze teoreticky vytvořit **od všech sloves, jež mohou mít personický podmět**. V tomto bodě se jednotlivé názory, s nimiž se můžeme setkat v různých italských gramatikách, mírně rozcházejí.

Např. Sabatini (1990: 379) tvrdí, že vazby se „*si impersonale*“ se tvoří jen od sloves intransitivních (monovalentních) nebo jako takových užívaných, od sloves tranzitivních nepřímých, dále od sloves, jež mohou vyjadřovat tzv. poloautomatickou zvrátlost (a které se tudíž chovají jako intransitivní), a také od sloves sponových, přičemž vždy se jedná o slovesa, která se svou sémantikou vztahují k lidským bytostem, tj. vyjadřují jejich činnosti, postoje, chování, emoce, pocity apod. Z této klasifikace vyplývá, že z možnosti vytvořit tuto konstrukci jsou vyloučena slovesa tranzitivní přímá, tj. taková, jež připouštějí pasivní transformaci, a zároveň tedy i opisy s reflexivním pasivem. Z tohoto pohledu by se vazby se „*si passivante*“ a se „*si impersonale*“ jevily jako navzájem komplementární v rámci spektra italských sloves v závislosti na jejich možnosti či nemožnosti vytvořit pasivum.

Podobně tuto otázku nazírá např. Manella (2005: 207), když tvrdí, že spojením „*si impersonale*“ se slovesem se vytváří konstrukce **bez předmětu přímého** jako ve větách:

*In questo ristorante **si mangia** bene*

*Una volta in questo bar **si poteva** fumare*

*Domani **si partirà** per un bel viaggio*

***Si camminò** per tutta la giornata*

¹ O netradičním pojetí viz níže.

Credo che si debba andare
Pensavo che si potesse fumare
Partendo subito, si arriverebbe prima.

Pokud bychom v takových větách použili vazbu slovesa s předmětem přímým, pak bychom docílili konstrukce pasivní („*si*“ by zde tedy bylo vnímáno spíše jako „*si passivante*“). To tvrdí opět i Sabatini, který je toho názoru, že u sloves tranzitivních přímých taková vazba nabývá hodnoty pasivní, a tak např. větu *Si mangia la torta* interpretuje jako *La torta viene mangiata*.

Na druhé straně v řadě dalších gramatik se setkáme s tvrzeními, z nichž lze vydedukovat, že realizovatelnost těchto vazeb není na tranzitivitě slovesa závislá, z čehož pak mj. vyplývají i diskuze ohledně dvojznačnosti některých takovýchto konstrukcí (viz str. 168). Asi nejpregnantněji tento problém hodnotí Renzi (1988: 102):

„Quando nella costruzione con il si impersonale abbiamo un verbo transitivo con il suo complemento oggetto, esiste una variante in cui il compl. oggetto diventa soggetto del verbo (e quindi si accorda con esso).“

Jak vyplývá z předchozího citátu, v konstrukcích se „*si impersonale*“ se dle této koncepce používají i slovesa tranzitivní přímá, přičemž obdobu, kdy je předmět přímý možné považovat za podmět (a tedy u celé konstrukce se projevuje tendence k přechodu k reflexivnímu pasivu), posuzuje jako **variantu** konstrukce se „*si impersonale*“, a tuto variantu nazývá dále termínem „*si passivo*“. Reflexivní pasivum ve větě *Si mangiano le mele* tak hodnotí jako variantu impersonálního opisu *Si mangia le mele*.

Renzi v této souvislosti uvádí zajímavé podrobnosti, jež se týkají opozice těchto forem (ibid.):

„Questa variante (= il si passivo) è obbligatoria in molte varianti dell'italiano se il compl. oggetto non è un pronome clitico; in altre varietà, specialmente toscane, è facoltativa.“

To tedy znamená, že jestliže není akuzativní předmět tranzitivního slovesa vyjádřen nepřízvučným zájmenem, a tedy je vyjádřen především nominálním syntagmatem jako v případě *Si mangia le mele*; pak je v řadě italských nářečí jedinou přípustnou formou varianta pasivní (tedy pouze *Si mangiano le mele*, nikoli *Si mangia le mele*). Na druhé straně je-li předmětem nepřízvučné zájmeno, pak i varianta se „*si impersonale*“ je akceptována všemi mluvčími italského jazyka. A tak *Le si mangia*¹ (věta s všeobecným podmětem) i *Esse/ Ø si mangiano* (reflexivní pasivum) jsou rozšířené ve všech variantách italského jazyka, zatímco formulace jako *Si mangia le mele* pouze v některých, a to včetně toskánštiny, jež se stala základem spisovné italštiny. To by také vysvětlovalo, proč se setkáváme s rozdílnými názory ohledně poměru konstrukce se „*si impersonale*“ a sloves tranzitivních přímých.

8.2 Poznámky k distribuci impersonálního „si“ a související syntaktické zvláštnosti

Podobně jako konstrukce se „*si*“ pasivním, i výrazy obsahující „*si impersonale*“ se vyskytují ve všech finitních slovesných tvarech s výjimkou imperativu a obdobně i tyto se vyhýbají participiálním implicitním větám (* *Uscitisi* ve smyslu *Dopo che uno fu uscito...*). Většinou je nelze použít ani ve spojení s infinitivem: * *Sarebbe interessante vedersi quel film* ve smyslu *che uno veda quel film*.

Je-li infinitiv součástí predikátu u modálních (a dalších) sloves, jež umožňují dvojí ztvárnění věty s postavením zájmena buď u infinitivu nebo u časovaného slovesa, pak v konstrukcích se „*si impersonale*“ je nutné klást zájmeno vždy pouze před časované sloveso, nikoli před infinitiv²: *Si può mangiare bene in questa trattoria* X * *Può mangiarsi bene in questa trattoria*.

¹ O rozkolísanosti v této oblasti dále svědčí i fakt, že zájmeno vyjadřující předmět se v některých italských dialektech umísťuje nejen v konstrukcích se všeobecným podmětem jako *Le si mangia*, ale i ve větách pasivních, kde je sloveso v plurálu *Le si mangiano*.

² Obě varianty jsou naopak přípustné u „*si*“ pasivního, srov. kap. 7.10.5.1.

8.2.1 Spojení více predikátů vyjádřených pomocí „si impersonale“

Co se týče distribuce „si“ v roli všeobecného podmětu v situacích, kdy je spojeno více predikátů se všeobecným podmětem, pak je dle normy nutné u každého z nich toto „si“ vyjádřit. Např.: *Qui si mangia molto e si va anche spesso dal medico.* Pouze v ojedinělých případech, kdy spolu příslušná slovesa tvoří významově blízka a určitým způsobem ustálená spojení, je možné „si“ vyjádřit jen u prvního z nich: *Qui si mangia e beve a sazieta.*¹

8.2.2 K syntaktickým zvláštnostem užití předmětových zájmen v konstrukcích se „si impersonale“

Ze syntaktického hlediska je „si“ ve funkci všeobecného podmětu (stejně jako „si“ pasivní) odlišné od „si“ u zvratných sloves, což se mimo jiné projevuje i ve slovosledu, konkrétně v umístění předmětových zájmen vůči zájmenu „si“: zatímco v klasických zvratných vazbách předchází reflexivum předmětové zájmeno (které stojí těsně před časovaným slovesem v určitém tvaru) *Se lo immagina* – v případě tvarů nefinitních se zde navíc nabízí možnost umístění v postpozici *Non può immaginarselo*; ve větách se „si impersonale“ se naopak těsně před finitní slovesný tvar klade reflexivum (které mj. na rozdíl od předchozího případu nepodléhá změnám *si* v *se*), vůči němuž je předmětové zájmeno v antepozici *Lo si sa*; *Lo si dimentica facilmente*; *Lo si spia da molto*; *Lo si può vedere* (avšak nikoli **Può vederselo* – viz. pozn. výše).

Z delších textových ukázek uveďme:

Si cercano informazioni che confermiamo i pregiudizi, e si cancellano le esperienze che li contraddicono, o comunque le si giudica in modo da poterle conciliare con gli stereotipi.

Nelle opere di Pirandello la vita appare caratterizzata da continui conflitti, causati principalmente dal contrasto tra il fluire incessante dell'esperienza e gli schemi astratti (le forme) con cui la si interpreta.

¹ Pro srovnání v češtině není tolik neobvyklé u obdobných konstrukcí s neosobním pasivem formém „se“ vynechat.

Ben mi si permise ch'io avessi una Bibbia ed il Dante; ben fu messa a mia disposizione dal custode la sua biblioteca... (Silvio Pellico, *Le mie prigioni*).

Další neobvyklé syntaktické jevy, k nimž u těchto konstrukcí dochází a jež jsou typické právě pro ně, se týkají kongruence a změn spojených s jejich užíváním u zvratných sloves.

8.2.3 Konstrukce se „*si impersonale*“ ve složených časech

Obdobně jako u jakéhokoli jiného výrazu s reflexivním zájmenem se příslušný slovesný tvar časuje vždy s pomocným slovesem *essere*. Je pravidlem, že použití tohoto pomocného zájmena v italštině běžně vyžaduje povinnou shodu přičestí minulého významového slovesa v rodě a čísle s podmětem. U konstrukcí se „*si impersonale*“ však v tomto ohledu nacházíme několik specifik.

Ze samotné povahy neosobních vazeb s všeobecným podmětem vyvstává otázka, s jakým podmětem by mělo vlastně docházet ke shodě. Je známo, že se jedná o výrazy bez explicitovaného podmětu (nepovažujeme-ji za něj samotné zájmeno „*si*“ – které je však sémanticky stejně vágní jako výraz implicitní), a jak již bylo několikrát řečeno, tento implicitní podmět má povahu podmětu všeobecného a vyznačuje se tím, že je **po sémantické stránce v plurálu**. Podstatné je, že je v pozadí těchto vazeb přítomen a projevuje se v oblasti kongruence. Avšak nikoli důsledně.

Právě nejmarkantnějším specifikem těchto konstrukcí je totiž fakt, že ne vždy zde dochází ke shodě přičestí minulého, ač se jedná o složené časy utvořené pomocí slovesa *essere*. Zakončení přičestí minulého přitom závisí na typu pomocného slovesa, s nímž se příslušná slovesa běžně časují ve složených časech. **U sloves, která se běžně časují s pomocným slovesem *avere*, zůstává přičestí minulé v nezměněném tvaru**, tj. v neutrálním maskulinu singuláru: *si è mangiato, si è bevuto, si è studiato, si è dormito...*; *Si è ballato fino alle tre; Si è dormito fino a tardi*; avšak **u sloves, která se za normálních okolností časují se slovesem *essere*, přebírá formu maskulina plurálu zakončenou na –i**: *si è partiti, si è arrivati, si è usciti, si è caduti, si è rimasti... Si è andati spesso a mangiare fuori, quell'anno; Si è partiti alle cinque*. **Shoda v čísle je**

zde tedy **se sémantickým subjektem v plurálu**. Pokud jde o shodu v rodě, tu lze vysvětlit bezpříznakovým charakterem maskulina.

Nicméně v praxi se i zde setkáváme s výjimkami z tohoto pravidla. Následně uvádíme několik příkladů z beletrie, v nichž je u sloves, jež se běžně časují se slovesem *avere*, toto pomocné sloveso zachováno i v konstrukci se „*si impersonale*“ (nemění se tedy na *essere*), a v důsledku toho logicky zůstává přičestí beze změny¹ (nicméně nejzajímavější je právě výjimka z pravidla pokud jde o užití pomocného slovesa, nikoli v oblasti kongruence, protože shoda by u většiny příkladů byla stejná i při užití pomocného slovesa *essere* (je zajímavé, že z uvedených příkladů se většinou jedná o podmínková souvětí se slovesem ve tvaru konjunktivu plusquamperfekta, resp. trapassata)):

*... chi accetterebbe di sottoporsi a quei lavori forzati senza termine,
come se **si avesse avuta** la disgrazia di ammazzare qualcuno?
(I. Svevo - La coscienza di Zeno)*

*... ma il vento soffiava così gagliardo in quello che, quando non **si avesse tirato** giù con estrema prestezza, senza dubbio saremmo stati dall'onde
inghiottiti
(G.B. Ramusio - Navigazioni e viaggi)*

*... per aver visto copia de' monitorii affissi in Roma, che **si avesse proceduto** contra una regina in quella maniera
(P. Sarpi - Istoria del concilio tridentino)*

*Tutte queste forze riunite insieme avrebbero potuto formare una forza
imponente, se **si avesse saputo** trarne profitto
(V. Cuoco - Saggio storico sulla rivoluzione napoletana del 1799)*

*... e nelle tenere occhiate che teneva in serbo per la Clara, non **si avrebbe potuto definire** se soverchiasse la compassione, o viceversa
(I. Nievo - Confessioni di un italiano)*

*Appena lasciato il porto, un marinaio cadde da un pennone e si annegò prima
che **si avesse avuto** il tempo di mettere le imbarcazioni in acqua
(E. Salgari - Le novelle marinaresche di Mastro Catrame)*

*Geltrude si stava stordita fra i diversi affetti che si succedevano nel suo
cuore, non sapeva che dire, non sapeva che **si avesse detto***

¹ Beze změny, jež by byla vyvolána shodou podmětu s přísudkovým tvarem. Hned u první ukázky totiž pozorujeme shodu s předmětem přímým.

(A. Manzoni – *I promessi sposi*)

*Allorché riconobbero il sor dottorino nel miracoloso Salvatore di Tonio,
tutto il paese fu in rumore, come se si avesse detto l'imperatore*
(E. De Marchi - *Il signor dottorino*)

*... le andava chiacchierando, colla voce rotta dalla salita, di quel che si
avrebbe fatto, se il Signore benediceva i seminati fino all'ultimo*
(G. Verga - *Pane nero*)

*Non lasciò intendere dove precisamente avesse attinta la notizia egli stesso
né di dove fosse partito quella mattina, benché non dubitasse che per mezzo
del vetturale lo si avrebbe facilmente conosciuto*
(A. Fogazzaro - *Malombra*)

*... Il piacere del viaggio sarebbe tutt'altro se si avesse potuto vedere il
grande treno con la sua macchina come procedeva traverso alla campagna,
come
un serpente veloce e silenzioso*
(I. Svevo - *Corto viaggio sentimentale*)

8.2.4 *Ke shodě korelativních jmenných tvarů*

Zmíněný rozdílný přístup k přičestím významových sloves ovšem není jedinou zvláštností, s níž se u těchto konstrukcí v souvislosti s kongruencí setkáme. Plurálová hodnota všeobecného podmětu se promítá rovněž do shody v čísle a rodě – opět maskulinu – u závislých adjektiv (nejčastěji takových, jež jsou součástí jmenného predikátu u sloves sponových (kopulativních)):

Si è allegri

Si è stanchi

Si resta increduli

Non si è mai contenti

Quando si era giovani si avevano tante idee per la testa

Se si vive soli su quest'isola si è matti!

Quando non si ha niente da dire, si sta zitti!

Si è eliminati dal gioco se si fa un errore.

U jmenného přísudku se sponou se může kongruence projevit výjimečně i u substantiv: *Quando si è ottimisti si vive meglio.*

Rozdíl v koncovce u těchto výrazů může být v řadě případů hlavním vodítkem k rozeznání různých slovesných časů. Např.:

si è capitì – uno è capito (přítomný čas v trpném rodě)

si è capito – uno ha capito (*passato prossimo* v činném rodě).

Co se dále týče shody, tentokrát v čísle, je také zajímavé, že zde dochází k určitému rozporu, a sice v tom aspektu, že slovesná forma je vesměs ve 3. osobě singuláru, zatímco podmět má platnost plurálovou. A tak na jedné straně máme sloveso výhradně ve formě singulárové, kdežto přičestí významových sloves v některých případech nebo závislá adjektiva, u nichž se projevuje shoda, v plurálu. Z konfrontačně lingvistického úhlu pohledu takovýto zvláštní typ shody u všeobecného podmětu pozorujeme právě jen v italštině, nikoli ve francouzštině nebo češtině.

Za pozornost rovněž stojí shoda „se sémantickým plurálem všeobecného výrazu“ u vět jako: *Quando si è il presidente degli Stati Uniti, si è minacciati a ogni momento*. I u těchto konstrukcí pozorujeme zvláštní rozpor mezi užitím singulárových a plurálových forem, přičemž tentokrát je v singuláru jedné věty nejen sloveso, nýbrž i nominální výraz s ním spojený (nominální část slovesně-sponového predikátu), zatímco v druhé větě je u adjektiva plurálová koncovka. Tento rozpor se dá vysvětlit tím, že jmenný výraz je sice užitý v singulárovém tvaru, neboť si to v dané výpovědi žádá úzus a zároveň stylistický „aspekt kladení důrazu na individualitu“, avšak po sémantické stránce se daný výraz vyznačuje právě tím, že má funkci zobecnění a vztažení popisovaného jevu na široké spektrum referentů.

8.2.5 Další zvláštnosti v kongruenci aneb ke shodě s femininem

Za pozornost stojí otázka shody v rodě při referenci k osobám ženského pohlaví. Zpravidla se při zobecnění i v tomto případě uplatňuje shoda v maskulinu (právě díky vysokému stupni generalizace). Nicméně pokud je kontextem výrazně explicitováno, že

se jedná o ženy, případně odpovídá-li to stylistickému záměru, pak je shoda ve ženském rodě. Tuto problematiku objasňuje např. Lepschy (1995: 195):

„La desinenza -i può essere usata, per l'impersonale, anche da parlanti donne, ma se si introduce un nome femminile, allora la concordanza è femminile: si è sfruttati, può dire una donna; ma: quando si è donne si è sfruttate.“

Podobně např. ve větě: *Quando si è donne, si è disposte a rinunciare a molte cose per i propri figli.* Avšak i *Si è partite alle cinque* (kdy shoda ve femininu vyplývá z kontextu a je stylistickým záměrem mluvčího tento aspekt zdůraznit).

Na druhé straně ve větách jako *Quando si è **la prima attrice** si è privilegiati*, kde je sice explicitováno, že se vypovídá o ženě, avšak je v nich kladen důraz na jedinečnost, bývá při zobecnění většinou koncovka v maskulinu plurálu.

8.2.6 „Si impersonale“ u zvratných sloves

„Si impersonale“ lze rovněž použít jako prostředek vyjádření všeobecného podmětu mj. i u zvratných sloves (jakéhokoli typu). V této souvislosti zde dochází ke změnám ve výrazovém plánu, neboť spojením impersonálního „si“ a „si“ reflexivního by vznikla nežádoucí kombinace dvou formálně stejných tvarů, a tak se místo ní používá sekvence „ci si“, např.:

*uno si pente → **ci si** pente*

*uno si lava → **ci si** lava*

Další příklady:

***Ci si** compra molte cose inutili*

*Qui **ci si** annoia da morire*

*Con questo pettine **ci si** pettina bene*

*A volte **ci si** vergogna per un nonnulla*

***Ci si** trova bene in compagnia*

*Se **ci si** lamenta troppo, si diventa noiosi*

*Quando si è mangiato troppo, **ci si** sente appesantiti*

D'inverno ci si raffredda più facilmente.

Jestliže by pak mělo dojít ke spojení takových výrazů ještě s dalším „*ci*“ ve funkci buď předmětového zájmena 1. osoby plurálu nebo lokativního zájmenného příslovce (*tam*), pak je nutno použít jiných ekvivalentních opisů a kombinaci „*ci + ci si*“ se vyhnout:

Vycházíme-li z věty *Uno si avvicinava a noi* -

pak místo *ci + ci si avvicinava* volíme z variant

- a.) *uno ci si avvicinava*, kde „*ci*“ má platnost „*a noi*“ a všeobecný podmět zůstává vyjádřen pomocí zájmena *uno*, nebo
- b.) *ci si avvicinava a noi*, kde „*ci*“ má platnost „*si impersonale*“.

Vycházíme-li z věty *Uno si avvicinava a quel posto* – pak chceme-li syntagma „*a quel posto*“ nahradit zájmenným příslovcem, použijeme místo *ci + ci si avvicinava* kombinaci *vi ci si avvicinava*.

Ve složených časech mají tyto výrazy u přičestí minulého plurálovou koncovku, neboť zvrtná slovesa se za normálních okolností časují s pomocným slovesem *essere* (viz výše):

Ci si è vergognatì

Ci si è compratì qualcosa di buono da mangiare

Quando ci si è accortì di un errore, si deve rimediare subito.

Avšak v případech komplexních predikátů, kdy je možné klást zvrtné zájmeno buď před časované sloveso, nebo za infinitiv s ním související, pozorujeme dvojí tendenci:

Ci si è cominciatì a rendere conto di questo

Si è cominciato a rendersi conto di questo.

8.2.7 „*Si impersonale*“ v pasivních větách

Další podstatnou vlastností, jíž se konstrukce se „*si impersonale*“ vyznačují a jíž se odlišují od reflexivního pasiva a vůbec od pasivních forem, je, že je lze použít i v pasivních větách¹. Např. *Si viene spesso dimenticati* (tj. *uno viene spesso dimenticato*).

Dále třeba:

Quando si è fermati dalla polizia, sono guai!

Non bisogna reagire quando si è stati provocati da qualcuno.

Tyto věty jsou z pohledu neosobního vyjadřování zajímavé tím, že se tu setkáváme hned s dvojí neosobností/deagentizací, spočívající v neurčitosti jak původce děje, tak patiense, a to v případě, že již samotný pasivní výraz je bez uvedení konatele:

Se si è costretti a fare un lavoro, quasi mai lo si fa bene

Si è eliminati dal gioco se si fa un errore

Non si può lavorare bene se si è continuamente disturbati.

POZNÁMKA:

V některých případech není zcela ostrá hranice mezi chápáním daného výrazu jako slovesného tvaru pasivního nebo jako spojení kopulativního slovesa se jmennou částí přísudku.

8.2.8 *Může být konstrukce se „si impersonale“ užita i ve 3. osobě plurálu?*

Dle tradičních koncepcí (viz str. 170) se věty se „*si impersonale*“ používají pouze ve 3. osobě singuláru, což je jeden z rysů, který je odlišuje od blízkých konstrukcí s reflexivním pasivem, které fungují i v plurálu. Jak jsme ovšem uvedli výše, v řadě případů je problematické jasně odlišit věty se „*si passivante*“ od vět se „*si impersonale*“ (přičemž tyto dva typy konstrukcí jsou rovněž úzce spjaty i historicky – viz kolísání u obratů typu *vendesilvendonsi* – kap. 7.10.5.4). Dále se však ukazuje, že

¹ V tomto aspektu se jednotlivé typy konstrukcí liší: je však logické, že „*si passivante*“ a pasivní konstrukce vůbec nemohou být převedeny do pasivního tvaru, neboť již samy v pasivním tvaru jsou.

ani kritérium čísla nemusí být směrodatným ukazatelem při jejich rozlišování. V praxi se totiž setkáváme s výskytem plurálových forem, jež se blíží spíše „*si impersonale*“.

Předvedme si to na následující ukázce:

*Quando si è "uomini di scienza" **non si hanno ideali**, si elaborano risultati scientifici, e quando si è, inoltre uomini di partito, si combatte per metterli in pratica. Ma quando si ha un ideale, non si può essere uomini di scienza, perché si ha un partito preso in anticipo.*

Výraz **non si hanno ideali** odpovídá očividně častěji používanému *non si ha ideali*, v návaznosti na celý kontext (tj. *Quando si è "uomini di scienza" **non si hanno ideali** = quando uno è uomo di scienza non ha ideali*), nikoli reflexivnímu pasivu. Pozoruhodné je, že tento výraz alternuje s variantou v singuláru užitou hned v sousední větě (*Ma quando si ha un ideale...*).

Jako další příklad, kdy lze reflexivní konstrukci považovat za „*si impersonale*“, ačkoli sloveso je v plurálové formě, můžeme uvést: *In quella casa **ci si trovano** da re* (pokud ovšem „*ci*“ nemá platnost zájmenného příslovce lokativního).

8.3 Poznámky k uplatnění „*si impersonale*“ ve funkci všeobecného podmětu

Na tomto místě ještě upozorníme na několik aspektů, jež se vztahují k roli zájmena „*si*“ ve funkci všeobecného podmětu; vycházet přitom budeme zejména z gramatiky Francesca Sabatiniho (1990: 379). Ten svůj výklad ilustruje ukázkami:

Si dorme bene in questo albergo a Si mangia male in questo ristorante,

které komentuje následujícími slovy:

„(In queste frasi) i concetti di „dormire“ e „mangiare“ sono riferiti a **tutte le persone che possono trovarsi in quelle situazioni**. (...) Questa costruzione è di grande utilità perché permette di **generalizzare al massimo**, cioè di riferirlo a chiunque rientri in quel quadro di circostanze. Il soggetto si ricava da tutti gli elementi di tale quadro, che sono noti o comprensibili a chi riceve il messaggio.“

Tuto konstrukci tedy charakterizuje jako velmi **užitečný komunikační prostředek**, jenž umožňuje v maximální možné míře zevšeobecnit popisovanou skutečnost. Z tohoto důvodu se hojně používá **v situacích, kdy není možné nebo nutné, případně žádoucí uvést konatele**. Jde, podobně jako u reflexivního pasiva, o projev implicitního vyjádření a věty se „*si impersonale*“ tak mj. představují – rovněž společně s reflexivním pasivem – **rafinovaný nástroj zastření konatele a „komunikačního mlžení“** (například v situacích, kdy mluvčí nechce přiznat svou vinu či odpovědnost). S ohledem na princip jazykové ekonomie pak jde i v tomto případě o prostředek stručného a úsporného vyjádření a i tyto věty jsou hojně používány v celé šíři spektra italského jazyka, zásadní rozdíl mezi deagentními strukturami pasivními a impersonálními (se všeobecným podmětem) však spočívá v tom, že ty druhé konatele generalizují, kdežto ty první nejčastěji jen prostě odsunují do pozadí. U reflexivního pasiva jsme řekli, že konatel se často vyrozmívá ze situace, z kontextu či na základě presupozic. U výrazů se všeobecným podmětem tomu sice je podobně, avšak díky generalizaci je v řadě případů množinu možných referentů považovat za potenciálně mnohem širší. Upozorňujeme však, že tuto tezi nelze absolutizovat, neboť často je množina možných referentů i u všeobecného podmětu nějak vymezena sémantickým obsahem dané výpovědi, např.: *In questo negozio si parla inglese; Stasera si va al cinema (=noi); In questo paese si mangia poco*.

Co se týče konkurence konstrukcí se „*si impersonale*“ a výrazů se specifikovaným podmětem, je zajímavé, že v řadě případů je možné považovat za přijatelnější právě variantu se všeobecným subjektem. Tak kdybychom například ve větě *Si dorme bene in questo albergo* explicitovali konatele, jenž by byl obdobného stupně generalizace *I clienti dormono bene in questo albergo*, působil by výsledný transformát jako nežádoucí a nepřírozené řešení (Něco jiného by ovšem na druhé straně byl případ, kdy by byla situace vztažena na konkrétní okruh lidí jako v případě *I nostri*

clienti dormono bene in questo albergo.). To však neplatí všeobecně, v jiných situacích naopak je konatele možné explicitovat a záměrně jej tím konkretizovat, aniž by byla příslušná konkretizace nepřírozená. Volba toho kterého ztvárnění je přitom podmíněna složitým komplexem stylistických faktorů.

Mimo jiné vliv stylistických faktorů můžeme pozorovat v rámci problematiky konkurence konstrukcí se „*si impersonale*“ a vazeb „osobních“ na obecné úrovni. Srovnajte rozdíl mezi větami *Si dice che Roma è una città favolosa* X *Vi posso dire che Roma è una città favolosa*. Zatímco druhá věta implikuje, že mluvčí hovoří z vlastní zkušenosti, věta první se všeobecným podmětem tento aspekt nutně neimplikuje, přestože u některých výpovědí se všeobecným podmětem dochází k inkluzi mluvčího. Každá z těchto konstrukcí má tudíž jiné stylistické zabarvení.

POZNÁMKA:

Podobně jako v případě francouzských nebo českých vět se všeobecným podmětem, může být i v italštině všeobecnost zároveň explicitně zdůrazněna odpovídajícím lexikálním prostředkem. Srovnajte následující textové ukázky, kde je použito konstrukce se „*si impersonale*“ v synergii s výrazy *generalmente* a *universalmente*:

L'uomo infelice ed arrabiato è tremendamente ingegnoso a calunniare i suoi simili e lo stesso Creatore. L'ira è più immorale, più scellerata che generalmente non si pensa. Siccome non si può ruggire dalla mattina alla sera, per settimane, e l'anima la più dominata dal furore, ha di necessità i suoi intervalli di riposo ...(Silvio Pellico, *Le mie prigioni*).

Un bel giorno, tutt'a un tratto, si venne a sapere universalmente che certo Pedro Mahagones, e cioè appunto il vigile ciclista di quella zona, che tutti lo conoscevano per Manganones o Pedro, non era affatto Manganones né Mahagones ... (Carlo Emilio Gadda, *La cognizione del dolore*).

8.4 Koreferenční prostředky k „si impersonale“

Jak jsme již viděli v kapitole věnované francouzskému zájmenu *on*, věty se všeobecným podmětem je třeba považovat za komplexní syntakticko-sémantické struktury, v nichž se zevšeobecnění projevuje komplexním způsobem, tzn. že může být spolusignalizováno (kodesignováno) celým souborem různých prvků (gramatické nebo lexikální povahy). Nejběžnějšími explicitními spolusignalizátory všeobecného subjektu jsou koreferenční výrazy s deiktickou platností.

Ve funkci koreferenčního prostředku pro vyjádření předmětu přímého nebo nepřímého k predikátu s generalizujícím podmětem se používají zájmena 1. osoby plurálu „*ci*“: *Si è contenti se ci scrivono*. Z podstaty tohoto zájmena ovšem vyplývá, že v takovém případě je mluvčí zahrnut do všeobecného podmětu, což představuje jisté omezení. Vzhledem k tomu, že zájmeno „*ci*“ zde neztrácí svou roli odkazovat na mluvčího, nemůže větu jako *Da queste parti si è contenti se ci scrivono* vyslovit někdo, kdo se nepovažuje za příslušejícího do dané situace vymezené příslušným lokačním určením („*da queste parti*“) (Renzi 1988: 108).

Jako dalšího koreferenčního prostředku se u konstrukcí se „*si impersonale*“ uplatňuje přízvučné reflexivní zájmeno *sé*, které má obdobnou funkci jako francouzské „*soi*“ (viz kap. 5.5) a jež lze najít ve spojení i s jinými prostředky neosobního vyjadřování; a dále též adjektivum „*proprio*“, a to ve funkci posesivní:

Si può portare con sè una valigia di 10 chilogrammi al massimo

Quando si parte definitivamente dalla propria patria, si ha il cuore pesante.

Tohoto výrazu lze mj. rovněž použít i u „*si*“ pasivního:

Se si abbandonassero le proprie idee, non si sarebbe conseguenti.

8.5 „Si impersonale“ s modální funkcí

Výrazy obsahující „*si impersonale*“ často nabývají hodnoty modální, a to ve smyslu příkazu, doporučení, apod., kdy bývá všeobecný podmět interpretován jako vzor, podle něhož by se měli lidé všeobecně řídit. Je tomu tak v přítomném času indikativu:

Non si fa così (=non si deve fare così)

Si dice Friùli, non Friuli (=si dovrebbe dire...)

Coi genitori non si parla così (=non si deve parlare così).

V této souvislosti vyslovíme zajímavou hypotézu: je-li prostředku „*si impersonale*“ použito v modální, direktivní funkci, pak lze příslušný výraz vždy interpretovat mj. pomocí opisu s podmětem *ognuno* (každý), případně *tutti* (+ sloveso v plurálu):

*In classe **si deve stare attenti** – In classe uno deve stare attento. In classe **ognuno** deve stare attento / **tutti** devono stare attenti.*

To v případě vět bez této modální funkce vždy možné není (vyloučena takováto interpretace však také není):

*Quando si fa un bel lavoro **si è soddisfatti**. – Quando uno fa un bel lavoro è **soddisfatto** – Quando qualcuno fa un bel lavoro è **soddisfatto** (ognuno, tutti... ???).*

8.6 „Si impersonale“ a tzv. „*si toscano*“

V souvislosti s tématem všeobecného podmětu v italštině a vazeb se „*si impersonale*“ je třeba ještě zmínit blízký typ derivované reflexivní konstrukce používané v italštině, již lingvisté označují jako „*si toscano*“, případně *di prima plurale*. De facto se jedná o neosobní konstrukci tvořenou reflexivem „*si*“ + slovesem ve 3. osobě singuláru, již lze v některých výpovědích považovat za stylistickou variantu

„*si impersonale*“. Vyznačuje se tím, že se užívá ve funkci 1. osoby plurálu *Noi, si va a Firenze*. Jak již samotný název napovídá, tento jazykový úzus se omezuje především na dialektální oblast Toskánska, avšak nikoli výhradně: vzácně se s ním lze setkat i v jiných oblastech (v jižních Abruzzách a v kraji Marche) (Serianni 1989: 262). Po syntaktické stránce se toto toskánské „*si*“ od „*si*“ neosobního odlišuje v několika aspektech, jež se týkají zejména kongruence. Např.: zatímco u konstrukce se „*si impersonale*“ je u tranzitivních sloves, jež běžně tvoří složené časy s pomocným slovesem *avere*, možná pouze shoda s předcházejícím předmětem typu: *Ce la si è bevuta* (*la= la birra...*), ve větách se „*si toscano*“ se může přičestí navíc shodovat i s podmětem: (*Noi*) *ce la si è bevuti / bevute*. Dále zde pozorujeme i dvojí možnosti ohledně kombinace reflexiva „*si*“ a předmětového zájmena: (*Noi*) *ce la si compra/ ci se la compra* (více viz Renzi 1988: 110).

Co se týče uplatnění toskánského „*si*“, můžeme tvrdit, že tento prostředek je typem transponovaného užití „*si impersonale*“ (tj. transpozice do sémanticky chápané 1. osoby plurálu), přičemž v této funkci nemusí nutně ztrácet ze své neosobnosti, neboť právě 1. osoby množného čísla se užívá i s generickou platností. V této souvislosti jistě stojí za zmínku paralela s francouzským zájmenem „*on*“ a jeho polyfunkčností.

8.7 „*Si impersonale*“ ve vztahu k ostatním formám vyjádření všeobecného podmětu v italštině

Již v několika kapitolách jsme upozorňovali, že konstrukce se „*si impersonale*“ jsou nejfrekventovanějším prostředkem vyjádření všeobecného podmětu v italštině, avšak nikoli jediným. Jak uvádí Manella (2005: 207), neosobní platnost má mj. i použití 2. osoby singuláru a 1. osoby plurálu a dále vazby se zájmenem *uno*:

Oltre alla forma impersonale con il «si», esite anche la forma impersonale con la seconda persona singolare «tu», con la prima persona plurale «noi» e con «uno» :

Quando viaggi in treno sei più rilassato; Quando viaggiamo in treno siamo più rilassati; Quando uno viaggia in treno è più rilassato.

Dále konstatuje, že tyto obraty se vyskytují méně často než konkurenční konstrukce se „*si*“, a to jak v jazyce psaném, tak i mluveném. To jen potvrzuje, že „*si impersonale*“ je prostředek hojně rozšířený ve všech stylech.

Zde jsme toto jeho tvrzení citovali především z toho důvodu, že ostatní formy vyjádření všeobecného podmětu, zejména pak transponované užití 1. a 2. slovesné osoby, hodnotí jako neosobní tvar (*forma impersonale*), což svědčí o oprávněnosti zařazení všech těchto prostředků mezi případy neosobního vyjadřování.

9 Další syntaktické konstrukce, jež mohou plnit funkci prostředků neosobního vyjadřování

9.1 Vazby faktitivních sloves jako prostředek neosobního vyjadřování

Zcela specifický prostředek neosobního vyjadřování představují tzv. faktitivní konstrukce (někdy zvané též kauzativní). Jedná se o **syntaktický prostředek, pomocí něhož se vyjadřuje, že entita reprezentovaná gramatickým podmětem dává podnět k vykonání nějakého děje, ale sama jej nevykonává**. Tento iniciátor děje je zde tedy přítomný, avšak konatel děje, jenž stojí v pozadí, a v případě, že iniciátorem děje je osoba, představuje až „sekundární osobu“, být vyjádřen nutně nemusí (podobně jako konatel u pasiva). A právě tento aspekt činí z kauzativních konstrukcí prostředek neosobního vyjadřování. Je tedy zřejmé, že tuto funkci neplní kauzativní vazby vždy, ale pouze v některých situacích. V následujícím výkladu se blíže podíváme na jejich charakteristické vlastnosti, jakož i na jejich uplatnění v jazycích, jež jsou předmětem našeho zájmu, a to se zvláštním zřetelem k neosobnímu vyjadřování.

9.1.1 *Základní charakteristika faktitivních konstrukcí*

Podstatou faktitiv je to, že umožňují rozmnožení činitelů vyjádřených podmětem, předměty a činitelským doplněním o jeden aktant. Jinými slovy řečeno **umožňují přidat do větného schématu jeden aktant navíc**. Tyto konstrukce jsou charakteristické pro jazyky analytické, jako je francouzština a italština. Faktitivita je v nich vyjádřena analytickým způsobem pomocí opisu slovesa *faire / fare* (případně *se faire / farsi*) a infinitivu¹. Naopak v češtině – syntetickém jazyku – pro niž není tento typ konstrukcí typický, se s obdobnými opisy setkáváme v mnohem omezenější míře a jejich mechanické přenášení např. při překladu často působí nepřirozeně, ne-li přímo nesrozumitelně.

¹ O tzv. pseudofaktitivech tvořených pomocí sloves *laisser / lasciare* viz dále.

9.1.2 Faktitiva a valenční teorie

Tím, že faktitiva umožňují přidat do větného schématu jeden aktant navíc, v podstatě rovněž dochází k rozmnožení valenčního potenciálu daného slovesa o jeden stupeň. A tak se kupříkladu slovesa avalentní stávají monovalentními – srov. fr.: *La condensation de la vapeur d'eau fait pleuvoir*. Není bez zajímavosti tu zmínit, že ač z hlediska valenční teorie více než trivalentní slovesa neexistují, v případě faktitivních vazeb, kdy slovesa získávají o jedno činitelské doplnění, a tedy i valenci navíc, stávají se trivalentní slovesa (typickým příkladem je sloveso *dát*) tetravalentními. Např. fr.: *Jean fait donner le livre à Charles par Alfred*; it.: *Giorgio a fatto spedire il libro a Maria dai genitori*. Jedná se však o zcela zvláštní jev a i přes existenci faktitivních vazeb lze tvrdit, že více než trivalentní slovesa neexistují, neboť u trivalentních sloves použitých s faktitivem je schopnost vázat na sebe další činitelské doplnění determinována touto specifickou vazbou a čtvrtá valence pro ně není přirozená, resp. není obsažena v argumentové struktuře těchto sloves jako takových. Z tohoto důvodu se někdy hovoří místo o čtvrtém valenčním stupni o tzv. nadvalenci.

9.1.3 Poznámky k faktitivním konstrukcím ve francouzštině a v italštině

9.1.3.1 Základní rysy francouzských a italských faktitivních vazeb

Tzv. vlastní faktitiva (*faire/fare* + infinitiv) se ve francouzštině a v italštině vyznačují některými charakteristickými rysy, jimiž se odlišují od jiných typů perifrastických konstrukcí v daných jazycích. Tyto základní rysy rozdělíme do několika bodů:

- 1) infinitiv, který je součástí faktitivní konstrukce, nelze negovat * *Je fais ne pas la réparer*; * *Lo faccio non uscire*, nýbrž je nutné dát do záporu celou komplexní jednotku *Je ne la fais pas réparer*; *Non lo faccio uscire*;
- 2) infinitiv je vždy nesložený * *Lo faccio essere picchiato*; * *Il les a fait être séparés*;

- 3) zatímco ve francouzštině je přičestí minulé slovesa *faire* v těchto konstrukcích neměnné: *je les ai **fait** chercher partout; voilà la robe que je me suis **fait** faire*, v italštině tomu tak není a minulé participium slovesa *fare* podléhá kongruenčním změnám dle platných pravidel jako u jiných sloves: *Maria si è **fatta** fare un nuovo vestito*;
- 4) nepřízvučné předmětové osobní zájmeno je vždy těsně spojeno s faktitivním slovesem a nelze jej umístit k infinitivu (tj. ve francouzštině před a v italštině za infinitiv) významového slovesa jako u jiných komplexních slovesných tvarů: *Il nous fait travailler /* Il fait nous travailler; Lo faccio accompagnare a casa /* Faccio accompagnarlo a casa; La faccio cantare /*Faccio cantarla (kde „la“ = např. *una canzone*);*
- 5) jestliže je faktitivní vazba utvořena od slovesa v reflexivní podobě, pak toto sloveso ve formě infinitivu ztrácí zvrtné zájmeno, přičemž tento jev se důsledně uplatňuje pouze v italštině, zatímco ve francouzštině ke ztrátě reflexiva dochází jen někdy: it.: *Le sue parole lo fecero vergognare; Questo mi fa arrabbiare*; fr.: *La perspective d'un poker l'a fait sauver X Le bruit de la serrure l'a fait se lever* (fr. příklady viz Šabršula 1986: 325), *Le temps fait faner toutes les fleurs X Le temps fait se faner toutes les fleurs*.

9.1.3.2 Tzv. nepravá faktitiva

Vedle vazeb se slovesy *faire/fare* bývají mezi faktitiva řazeny i konstrukce (*se*) *laisser/lasciare (lasciarsi)* + infinitiv. Je sice pravda, že tyto formy jsou někdy synonymní, avšak opis pomocí slovesa *laisser/lasciare* většinou „**nevyjadřuje aktivní příčinu, ale pasivitu subjektu, který děj nezpůsobuje, nýbrž dopouští, aby se dělo to, co je vyjádřeno faktivním lexémem**“ (tj. infinitivem): *Ella a laissé tomber le mouchoir* – Upustila kapesník (Šabršula 1986: 325). Jinými slovy tu **nejde o vyjádření nějakého podnětu k činnosti, ale naopak o nebránění nějaké činnosti**. Tyto konstrukce se také označují jako pseudofaktitivní.

Co se týče jejich syntaktických vlastností, ty jsou v podstatě totožné s výše vyjmenovanými charakteristikami platnými pro vazby se slovesy *faire/ffare* (distribuce zájmenných předmětů, ztráta reflexiva u infinitivu apod.). Totožná jsou rovněž kritéria, na jejichž základě posuzujeme neosobnost těchto výrazů.

9.1.3.3 Faktitiva a „pseudofaktitiva“ jako prostředek neosobního vyjadřování – rozbor konkrétních příkladů

V tomto oddíle se blíže podíváme na uplatnění faktitivních a pseudofaktitivních vazeb ve francouzštině a v italštině, přičemž se úže zaměříme na rozbor konkrétních příkladů.

Jak bylo uvedeno výše, tyto vazby neplní funkci prostředků neosobního vyjadřování vždy, ale pouze v některých situacích, a to jestliže ve struktuře dané faktitivní konstrukce není vyjádřen „sekundární“ konatel, např.: it.: *Non voglio farsi riconoscere*, fr.: *il ne veut pas se faire reconnaître* (Nechtěl se dát poznat / aby je někdo poznal) – kdy není určeno, kým se osoby, o nichž se vypovídá, nechtěl nechat poznat; podobně it.: *Si fanno proiettare dei film*. Tento implicitní konatel, jenž je odsunut do pozadí, může mít povahu participanta neurčitého nebo všeobecného: it.: *Farò telefonare subito* („a qualcuno“ nebo „a tutti“); *Non mi sono lasciato dire le bugie* („da nessuno“ nebo „dalla persona concerta in quella situazione“); fr.: *Elle s'est fait séduire* („par quelqu'un“); *Ils se sont laissés reconnaître* (např. „par quelqu'un qui les a dénoncés à la police“).

Pokud je „sekundární“ konatel explicitován, tyto vazby jako případ neosobního vyjadřování tedy neposuzujeme. Záleží přitom vždy na konkrétní situaci a na konkrétním komunikátu, neboť konečný smysl dané kauzativní vazby často vyplývá teprve z kontextu, což je podmíněno skutečností, že faktitivní konstrukce mohou být za určitých okolností polysémické.

Jako příklad polysémie u faktitiv ve francouzštině uvádí např. Šabršula (1986: 21) větu *J'ai fait lire Pierre*, která může dle situace znamenat: *J'ai contraint Pierre à lire* nebo *J'ai contraint quelqu'un à lire Pierre*. Pouze druhý příklad lze považovat za případ neosobního vyjadřování dle námi vetyčených kritérií. Obdobně je tomu

v italštině, zejména pak u sloves, u nichž lze proti sobě v nefaktitivní vazbě postavit reflexivní tvar a tvar bez zvratného zájmena, např. *alzare X alzarsi*. Srov. větu *Ho fatto alzare Giorgio*, jež může být bez uvedení kontextu nejednoznačná a již lze interpretovat dvojím způsobem: *Ho fatto che Giorgio si alzasse X Ho fatto che qualcuno alzasse Giorgio*.

Nyní se zaměříme na situaci v italštině a na další ukázky vět, jež mají potenciál být dvousmyslné. Pro začátek zůstaneme ještě u vazeb sloves reflexivních. Jak již bylo uvedeno, zvláštností italských faktitivních vazeb utvořených od zvratných sloves je ztráta reflexivního zájmena (např.: *Giovanni si vergogna* → *Le sue parole lo fecero vergognare*). V důsledku toho se bez zvratného zájmena vyskytnou i slovesa, která patří mezi tzv. „*verbi riflessivi solo pronominali*“, tj. taková, jež se běžně používají pouze v reflexivní podobě (viz předchozí příklad). Homonymii tvarů a dvojznačnosti pak pozorujeme ve faktitivních vazbách u zvratných sloves, která mají i protějšek nereflexivní. Srov.:

Fece fermare la macchina může znamenat buď *Fece che la macchina si fermasse*; nebo *Fece che fermassero la macchina*, kde pouze v druhém případě jde o neosobní vyjadřování, neboť není determinován konatel.

Podobně: *Ho fatto alzare Maria* lze dle kontextu interpretovat jako *Ho fatto che Maria si alzasse* nebo *Ho fatto che qualcuno alzasse Maria*.

Další příklady italských vět, jež mohou být dvojsmyslné:

Lascerò rispondere a Maria

Farò telefonare a Piero.

Ty mohou být interpretovány jako neosobní s neurčením konatele, ale i jako věty, v nichž je druhým konatelem výraz *Maria* nebo *Piero*. Dvojí interpretace jsou tedy *Lascerò che qualcuno risponda a Maria*, nebo *Lascerò Maria rispondere*; *Farò che qualcuno telefoni a Piero*, nebo *Farò che Piero telefoni*.

*Farà sparare ai soldati – (Farà che qualcuno **spari** ai soldati X Farà in modo che i soldati sparino)*

*Gli farò scrivere una lettera – (Farò in modo che gli **scrivano** una lettera X Farò in modo che egli scriva una lettera)*

*Gli feci aprire – (Ordinai che gli **aprissero** X Ordinai che aprisse)*

*La fece cantare – (Fece in modo che lei cantasse X Fece in modo che la **cantassero** , kde „la“ může vyjadřovat např. „la canzone“)*

*Me ne ha fatte scrivere due – (Ha fatto in modo che io ne scrivessi due X Ha fatto in modo che me ne **scrivessero** due)*

*Me lo fa spedire – (Fa in modo che io lo spedisca X Fa in modo che me lo **spediscano**).*

Jak jsme viděli z předchozích ukázek, v případě polysémie lze faktitivní vazby za prostředky neosobního vyjadřování považovat jen na základě jejich funkce a výsledného smyslu v dané výpovědi. Nyní se zmíníme ještě o jednom typu faktitivních výrazů, jež mezi prostředky neosobního vyjadřování nepočítáme. Jedná se o takové faktitivní konstrukce, u nichž můžeme pozorovat vyšší míru sémantické soudržnosti jejich prvků, což má za následek jejich chápání jako lexikalizované jednotky. Jako nejběžnější můžeme uvést francouzské a italské výrazy:

faire savoir, far sapere – dát vědět, sdělit

faire voir, far vedere – ukázat

faire connaître, far conoscere – seznámit

faire comprendre, far capire – dát na srozuměnou

faire attendre, far aspettare – nechat čekat

faire valoir, far valere – uplatnit

faire rire, far ridere – rozesmát

V řadě případů je možné takovéto výrazy nahradit i jiným, lexikálně samostatným slovem: *faire voir* (montrer), *far vedere* (mostrare), *far sapere* (avvisare).

Jestliže lze tyto obraty interpretovat v plánu sémantickém jako synonymní s nefaktivními výrazy typu *annoncer, montrer ...*, pak z hlediska funkčního tyto výrazy nemohou být zařazeny mezi prostředky neosobního vyjadřování umožňující deagentizaci.

POZNÁMKA:

Faktivní vazby lze na základě dalších kritérií dělit na aktivní a pasivní (jako příklad faktitivní konstrukce s pasivním významem uveďme it. *Queste case si fanno costruire a scopi speculativi*).

Vazby slovesa *se faire* se ve francouzštině také používá v **hovorovém stylu** pro vyjádření **trpného rodu** namísto opisu *se voir* + infinitiv: *Le voleur s'est fait condamner à cinq ans de prison* místo *Le voleur s'est vu condamner à cinq ans de prison*.

9.1.4 K faktitivním vazbám v češtině

Jak bylo uvedeno výše, pro češtinu není analytický způsob vyjádření kauzativnosti typický. To však neznamená, že by tuto kategorii systém českého jazyka neznal a nedovedl ji vyjádřit. Dle bohemistické tradice se mezi faktitivní slovesa, někdy nazývaná také slovesa účinná, řadí slovesa vyjadřující změnu stavu objektu (jde většinou o slovesa odvozená od adjektiv) jako *bílit, bělit, černit, modřit, počestit, zvětšit* apod., přičemž při vyjádření této kategorie zde hrají důležitou roli prefixy. Faktitivita je tu tedy pojímána spíše na lexikální úrovni – dodejme však, že i ve francouzštině a v italštině se hovoří o faktitivnosti/kauzativnosti též na rovině lexikální, a nejen morfologicko-syntaktické.

Co se týče českých ekvivalentů francouzských a italských faktitivních a pseudofaktivních konstrukcí, ty mohou být různého druhu. Nicméně velmi často jim odpovídají opisy se slovesy *dát (se/si), nechat (se/si)*.

V této souvislosti nelze nezmínit, jak upozorňuje např. Hamplová (2004: 229), že při překladu z češtiny do italštiny (a totéž platí i pro překlad do jiných jazyků včetně francouzštiny) je třeba věnovat pozornost významu slovesa „nechat“, které se v nespisovné variantě českého jazyka (obecné češtině) užívá ve významu „dát“, a tudíž nejde o „zamezení nějaké činnosti“, nýbrž naopak o „popud“ k ději. Srov.: Marie si

nechala ušít novou sukni (obec. čeština) X Marie si dala ušít novou sukni (spisovná čeština), avšak *Marie s'est fait faire une nouvelle jupe*; *Maria si è fatta fare una nuova gonna*; podobně: Nechal X Dal jsem si opravit kolo – *Je me suis fait réparer mon vélo*; *Mi sono fatto riparare la mia bici*.

Dodejme ještě, že ve francouzštině existuje možnost použít jako ekvivalent k faktitivní konstrukci se slovesem *faire* rovněž vazbu se slovesem *donner*, která je tedy analogická s českými výrazy se slovesem „dát“: *J'ai fait réparer ma montre – J'ai donné ma montre à réparer* (Dal jsem si opravit hodinky). Tento prostředek má však ve francouzštině nádech hovorovosti.

9.2 Vazby sloves smyslového vnímání jako prostředek neosobního vyjadřování

Za další prostředek deagentizace, který je navíc řadou aspektů blízký faktitivním konstrukcím, lze považovat infinitivní vazby¹ tzv. sloves smyslového vnímání jako např. *vidět, slyšet, poslouchat, zaslechnout, cítit*; fr.: *voir, regarder, entendre, écouter, sentir*; it.: *vedere, guardare, sentire, udire, intendere*, není-li v nich vyjádřena osoba, o níž se vypovídá a která je „předmětem“ smyslového vnímání. Tato „**upozaděná**“ osoba je v podstatě **implicitním subjektem sekundárního predikátu, jenž je reprezentován příslušným infinitivem**. Tuto otázku si názorně osvětlíme na následujícím příkladu, v němž budeme analyzovat tři typy vět:

- 1) *Vidím/slyším Petra hrát na kytaru*; fr.: *Je vois/j'entends Pierre jouer de la guitare*; it.: *Vedo/sento Piero suonare la chitarra*.

V těchto větách je explicitně vyjádřena konkrétní osoba (*Petr, Pierre, Piero*), jež je v nich ztvárněna jako předmět přímý a již lze interpretovat jako podmět implicitní infinitivní věty, kterou můžeme explicitně vyjádřit následujícím způsobem: *Vidím/slyším, jak Petr hraje na kytaru*; fr.: it.: *Vedo/sento che Piero suona la chitarra*.

- 2) *Vidím/slyším někoho hrát na kytaru; Vidím/slyším, jak někdo hraje na kytaru*; fr.: *Je vois/j'entends quelqu'un jouer de la guitare*; fr.: *Je vois/j'entends comme quelqu'un joue de la guitare*; it.: *Vedo/sento qualcuno suonare la chitarra*.

V těchto větách je příslušná osoba dekonkretizována, a to tím, že je **lexikálně** vyjádřena pomocí **neurčitého** výrazu. Jedná se však stále o explicitní prostředek, který je ovšem již „na půl cesty“ k deagentním strukturám uvedeným v bodě 3.

- 3) *Vidím/slyším hrát na kytaru*; fr.: *Je vois/j'entends jouer de la guitare*; it.: *Vedo/sento suonare la chitarra*.

¹ V češtině, francouzštině i italštině jde vždy o vazby bezpředložkové.

Jak je patrné z předchozí ukázky, věty tohoto typu s implicitním vyjádřením neurčitého konatele jsou prostředkem neosobního vyjadřování *par excellence*.

Již jsme předeslali, že tyto konstrukce vykazují některé společné vlastnosti s konstrukcemi faktitivními¹. Patří mezi ně především „upozadění sekundárního konatele“ a dále některé rysy syntaktické povahy. Tak např. obdobně jako ve vazbách faktitivních i zde pozorujeme některá omezení týkající se umístění osobních zájmen předmětových: fr.: *Je les vois arriver* (* *Je vois les arriver*); *Je l'entends chanter* (* *J'entends le chanter*). Nicméně pokud se týká italštiny, tyto restriky ohledně distribuce zájmen podléhají ještě dalším kritériím, jež si osvětlíme v následujícím odstavci.

9.2.1 Poznámky k vazbám sloves smyslového vnímání v italštině

V italštině lze předmětové zájmeno umístit jak k infinitivu, tak ke slovesu smyslového vnímání, přičemž ovšem dané konstrukce nejsou synonymní, a tudíž dvěma syntaktickými variantami, jako je tomu třeba u komplexních predikátů s modálními slovesy². Předmětové zájmeno se nemůže pojit s infinitivem, jestliže zároveň reprezentuje subjekt sekundárního predikátu vyjádřeného tímto infinitivem (*Ho sentito gridarlo* nemůže nahradit větu *Ho sentito gridare Giorgio*, jejímž substitutem může být jen *L'ho sentito gridare*, a z tohoto úhlu pohledu jde o analogii s konstrukcemi *fare* + infinitiv). Nicméně pokud toto zájmeno zastupuje předmět (a nikoli podmět) infinitivního sekundárního predikátu, pak může (ale nemusí!) za tímto infinitivem následovat, a tak věta *Ho sentito gridarlo* odpovídá transformaci výrazu typu *Ho sentito gridare ciò*, v němž není sekundární konatel explicitován. Na druhé straně výraz *Ho sentito gridare ciò* lze parafrázovat i obratem *L'ho sentito gridare*, a tak jsou konstrukce s předmětovým zájmenem předcházejícím sloveso smyslového vnímání polysémické, neboť je lze interpretovat dvojím způsobem, srov.: *L'ho sentito gridare*

¹ Dodejme, že máme na mysli faktitivní konstrukce analytického typu, a tudíž se z pochopitelných důvodů v následujícím výkladu vztahujícím se k přirovnání obou druhů konstrukcí zaměříme na popis situace ve francouzštině a italštině.

² Konstrukce se slovesy smyslového vnímání naopak za komplexní predikáty ani nepovažujeme.

může být transformací věty *Ho sentito lui che gridava* nebo *Ho sentito gridare ciò*, v níž stojí v pozadí nevyjádřený konatel.

Zajímavý postřeh o konstrukcích se slovesy smyslového vnímání v italštině nabízí Renzi (1991: 511), když upozorňuje v podstatě na vidový rozdíl mezi větami typu: *L'ho visto scrivere la lettera* X *Gli ho visto scrivere la lettera*, kde věta první jednak explicitně pojmenovává osobu, jež je předmětem daného smyslového vnímání, respektive původcem děje pozorovaného při smyslovém vnímání; jednak je popisovaný děj nazírán ve svém průběhu, jako neukončený, a tedy nedokonavý (imperfektivní); a naopak věta druhá tuto osobu explicitně nepojmenovává (místo ní je zdůrazněn „adresát děje“), a popisovaný děj implikuje dovršení.

9.2.2 K odlišnostem vůči faktitivním vazbám

Vedle zmíněných podobných rysů konstrukcí *faire/fare* + infinitiv a konstrukcí se slovesy smyslového vnímání existuje v řadě aspektů několik odlišností. Jako základní rozdíly jmenujme fakt, že infinitiv v těchto konstrukcích může být negován (it. *Ho visto Piero non salutare la nonna*), a dále také, že zde nedochází ke ztrátě reflexivního zájmena u infinitivu.

9.2.3 Slovesa smyslového vnímání v neosobní konstrukci v češtině

Kromě toho, že slovesa smyslového vnímání lze použít jako prostředek neosobního vyjadřování, jehož podstatou je deagentizace, mohou být tyto výrazy neosobní ještě dalším způsobem. V češtině totiž, na rozdíl od francouzštiny a italštiny, připouštějí ztvárnění v neosobní konstrukci jakožto predikát jednočlenných vět: *je vidět*, *je slyšet*. V tomto případě jde navíc o kombinaci hned dvou neosobních prostředků: formální neosobní konstrukce a infinitivu.

Např.: *Bylo vidět (na) Říp*; *Odsud je vidět Sněžku*; *Tady je slyšet nějaký rámus*¹.

¹Tyto věty jsou bezpodmětové – výrazy *rámus* nebo *Říp* (což jsou slova, u nichž pozorujeme homonymii akuzativních a nominativních tvarů) zde nelze považovat za podmět, nýbrž za předmět přímý, jak ukazuje

Tyto věty lze parafrázovat sémanticky ekvivalentními konstrukcemi:

Viděli jsme (na) Říp;

Odsud vidíme Sněžku; Odsud člověk vidí Sněžku; Odsud je možné vidět Sněžku;

Slyšíme tu nějaký rámus.

Konkurenční prostředek k těmto větám představuje ztvárnění osobní, resp. podmětové, kde se právě předmět přímý těchto vět ocitá v roli subjektové:

Je slyšet muzika. Je vidět Sněžka.

Tyto věty jsou však hodnoceny jako nespisovné, substandardní, přestože se v současné češtině čím dál více rozšiřují.

Francouzskými a italskými protějšky těchto konstrukcí jsou nejčastěji věty s všeobecným podmětem: fr.: *on voit la mer; on entend la musique*; it.: *si vede il mare; si sente la musica*.

i akuzativ u substantiva *Sněžka*, jež je použit v analogické struktuře, nebo možnost použít předložkovou vazbu jako jednu z variant *Bylo vidět Říp / Bylo vidět na Říp*.

9.3 Ostatní neosobní syntaktické struktury

Do této skupiny řadíme ostatní prostředky, jež se určitým způsobem podílejí na neosobním vyjadřování. Přestože jsme se většiny z nich z velké části dotkli již v souvislosti s formálními neosobními strukturami nebo s deagentními konstrukcemi, zde je vyčleníme jako zvláštní podskupinu, a to na základě sémantických a funkčních kritérií. Jedná se o modální predikátory a o modální modifikátory a dále o speciální dekauzativní konstrukce příznačné pro češtinu.

- **Modální predikátory**

Tyto výrazy, jež jsme již zmiňovali na jiných místech, se pojí s vedlejší větou nebo její infinitivní transformací (např.: *Tomáš byl nucen, aby tu škodu nahradil/ Tomáš byl nucen tu škodu nahradit*). Jsou jimi nejrůznější výrazy, např. *je nutno, radno, záhodno, vhodné, možné, správné, těžké, snadné* (ale i méně běžné výrazy jako české *sluší se, patří se, zasluhuje: takovou nabídku se sluší přijmout; tato stať by (si) zasluhovala proškrtat...*), fr. *il est urgent, il est possible* aj. (ale i *il faut*, jež jsme, na rozdíl od ostatních zde uvedených francouzských výrazů, zařadili mezi neosobní slovesa v užším slova smyslu), it.: *è necessario, bisogna, è giusto* aj. Viz též kap. 6.3.9, 6.4.4.4, 6.5.3.

- **Modální modifikátory**

Modální modifikátory se od modálních predikátorů liší tím, že se pojí pouze s infinitivem, s nímž tvoří jeden komplexní prvek (složený větný člen), nikoli s větou vedlejší. Po sémantické stránce však v podstatě není mezi oběma těmito typy výrazů podstatného rozdílu. Modální modifikátory zahrnují vlastní modální slovesa, modální slovesa v širším smyslu a dále modální výrazy typu *lze, dá se, jde...*, jež jsou typické pro češtinu: *Ten problém lze vyřešit jinak; Ta okna se nedají opravit; Tu rovnici šlo vyřešit dvěma způsoby*, a jimž ve francouzštině a italštině odpovídají jiné prostředky neosobního vyjadřování, zejména pasivum a věty s explicitovaným všeobecným podmínem: *Ce problème peut être résolu autrement; On ne peut pas réparer ces fenêtres; Questo problema può essere risolto/si può risolvere in un'altra maniera* apod. Dodejme, že české věty se slovesem *jít* v této modální funkci jsou svou syntaktickou strukturou analogické neosobním větám jednočlenným vyjadřujícím jiné jevy. Varianta

těchto vět, v níž je *patiens* situován do role podmětu (a nikoli předmětu): *Ta rovnice šla vyřešit dvěma způsoby*, je považována za nespisovnou (Grepl 1995: 542).

Vedle modálních predikátorů a modifikátorů jako zvláštní podskupinu ostatních syntaktických struktur, jež plní funkci prostředků neosobního vyjadřování, vyčleníme následující konstrukce, jež umožňují upozadění konatele a jež jsou typické pro češtinu:

- **Mít + přičestí trpné**

Např.: *mám přidělen byt; Jana už má tu žádost schválenou; mám doporučeno léčit se v lázních; má přikázáno vrátit se za světla* (není určeno kdo byt přidělil, kdo žádost schválil, kdo pobyt v lázních doporučil, kdo návrat přikázal).

Tato konstrukce je jako prostředek deagentizace možná samozřejmě jen u sloves, jež to svými sémantickými a syntaktickými vlastnostmi připouštějí. Jejím důležitým rysem je fakt, že je jejím prostřednictvím vyjádřen vždy výsledný stav plynoucí z předcházejícího děje (Grepl 1995: 530).

Za pozornost nicméně stojí české věty se slovesem *mít + přičestí minulé trpné* obecně a právě jejich deagentní neosobnost, jejíž potenciál tyto věty mají. Tak např. na rozdíl od vět jako *Mám přidělen byt*, u nichž je deagentnost zřetelná, věty typu: *Budeš mít ustláno* nejčastěji implikují, že popisovaný děj se vztahuje právě k osobě, jež je předmětem daného komunikačního aktu (tj. v tomto případě „*ty*“), avšak tato interpretace není exkluzivní. Ve větě *Budeš mít ustláno* je pozornost soustředěna na popisovaný stav, přičemž kdo danou činnost, jímž je tento stav výsledkem, provede, není explicitně řečeno, a varianta, že jím může být někdo jiný než „*ty*“, není vyloučena. Tím se tyto české vazby podstatně liší od analogických konstrukcí v současných románských (a jiných) jazycích, v nichž tyto analogické výrazy fungují jako tzv. premorfologické formace vyjadřující složené časy a jež tento potenciál implicitního vyjádření konatele ve své struktuře nemají.¹

¹ S tím jistě souvisí i skutečnost, že francouzština a italština používají, oproti češtině, ve vazbách aktivních i pasivních formálně totožný typ participia.

- **Dostat + přičestí trpné**

Např.: *dostal jsem přidělen byt, dostal jsem vynadáno, dostane to nařízeno* (opět není uveden původce děje).

Jak uvádí Grepl (ibid), tyto vazby jsou jako prostředek deagentizace vázány na poměrně vyhraněné sémantické třídy sloves. Jedná se zejména o slovesa s významem „způsobit, aby někdo něco měl“ jako *přidat, přidělit, zaplatit, nahradit* něco někomu, slovesa typu *poručit, přikázat, nařídit, předepsat, dovolit* něco někomu a dále slovesa s významem *namlátit, nařezat, nafackovat, vyhubovat, vynadat* někomu.

- **Být + k + deverbativní substantivum (ve formě dativu)**

Jde o rozšířenou konstrukci, která však náleží do hovorového stylu. Jako ukázkou uvedeme: *Je to s ní k nevydržení* (tj. nedá se/nejde/nelze/není možné to s ní vydržet; člověk to s ní nemůže vydržet) nebo *Je to k dostání/ k mání*.

Ve francouzštině a italštině všem těmto výše uvedeným vazbám odpovídají jiné prostředky, jež rovněž počítáme mezi případy neosobního vyjadřování, jako např. věty se všeobecným podmětem (fr.: *on m'a attribué un appartement*, it.: *mi hanno assegnato un appartamento*) nebo pasivum (fr.: *ça lui sera ordonné*).

10 Nefinitní tvary slovesné ve vztahu k problematice neosobního vyjadřování

Jako prostředek neosobního vyjadřování je možné za určitých podmínek považovat dále také tzv. nefinitní (neurčité) tvary slovesné. To jsou takové tvary, které se – na rozdíl od slovesných tvarů určitých, jež nesou všechny mluvnické významy, a především pak umožňují určit osobu – vyznačují tím, že vyjadřují pouze některé z mluvnických významů, avšak (vedle dalších kategorií) nevyjadřují právě osobu. V češtině, italštině a francouzštině se jedná o infinitiv¹, přídělník a gerundium (resp. přechodník). Je-li výčet těchto tvarů pro všechny tři jazyky stejný, neplatí to již o jejich distribuci v jednotlivých jazycích ani o souhrnu jejich funkcí.

Jak jsme uvedli výše, tyto formy nevyjadřují osobu jako gramatickou kategorii. S tím dále souvisí skutečnost, že zároveň nevyjadřují také konatele, což je sblízuje s deagentními strukturami jako pasivum, faktitivní vazby apod. Právě na základě těchto dvou kritérií, tj. deagentnosti a absence kategorie slovesné osoby, jsou neurčité slovesné tvary považovány za prostředky neosobního vyjadřování. Jak však brzy uvidíme, toto tvrzení neplatí všeobecně a za všech okolností. Posuzujeme-li totiž tyto tvary na úrovni textové a parolové, pak dospějeme ke zjištění, že v řadě funkcí nabývají charakteru, jež z nich činí formy, u nichž nelze o neurčitosti a ani „neosobnosti“ hovořit. Z tohoto důvodu se nyní podrobněji podíváme na vlastnosti daných nefinitních slovesných tvarů ve francouzštině, italštině a češtině a přiblížíme si jejich funkce s ohledem na problematiku neosobního vyjadřování, přičemž největší pozornost budeme věnovat infinitivu.

¹ V těchto jazycích jsou vlastnosti infinitivu velmi podobné, nicméně kdybychom měli do úvahy zahrnout i jiné jazyky, pak by situace byla komplikovanější, jelikož existují jazyky jako např. portugalština, jež znají i tzv. osobní infinitiv, který vyjadřuje právě osobu, k níž se tento infinitiv vztahuje.

10.1 Infinitiv jako prostředek neosobního vyjadřování

10.1.1K formálním vlastnostem infinitivů a ke klasifikaci infinitivních tvarů

Infinitiv je jedním z nefinitivních tvarů slovesných, jenž bývá klasifikován také jako základní reprezentativní slovníkový tvar slovesa (lemma). Z formálního hlediska je infinitiv charakterizován jednak svou koncovkou a jednak svou neměnností. Z hlediska morfologického je český, francouzský i italský infinitiv tvořen lexémem, který je nositelem lexikálního významu, a koncovkou (v češtině -t, případně -ct, -ci, a ve starší podobě -ti; ve francouzštině -er, -ir, -re; v italštině -are, -ere, -ire), která představuje kategorii gramatickou.

Na rozdíl od finitivních tvarů slovesných nevyjadřuje český, francouzský a italský infinitiv osobu ani číslo. Čas může vyjadřovat pouze infinitiv francouzský a italský, avšak pouze v omezené míře. Většinou se jedná o vztahy předčasnosti, současnosti či následnosti vzhledem k jiným predikátům (má tedy schopnost vyjadřovat pouze časy relativní, nikoli absolutní). Český infinitiv nevyjadřuje osobu, číslo ani čas, na druhou stranu je však nositelem vidu, tedy kategorie, kterou francouzština a italština nezná, alespoň v takovém pojetí jako slovanské jazyky. Pokud jde o slovesný způsob (modus), infinitiv nemá primární úkol vyjadřovat tuto kategorii, nicméně se může účastnit vyjádření některých typů modality, především modality voluntativní nebo nutnosti, možnosti, přání (viz níže).

Infinitivy se ve všech třech jazycích dělí na aktivní a pasivní, přičemž ve francouzštině a italštině můžeme v obou skupinách ještě infinitivy dále rozčlenit podle formy, a to na jednoduché a složené. Toto dvouúrovňové členění v sobě současně implicitně obsahuje i časové hledisko, neboť jednoduché formy aktivní i pasivní¹ jsou zároveň infinitivy „přítomnými“ (resp. „prostými“) a složené formy v obou skupinách infinitivy „minulými“ (resp. „rezultativními“). Samotná označení infinitivů „přítomný“ a „minulý“, s nimiž se v mnoha gramatikách setkáváme, nejsou sice zcela přesná,

¹ Vycházíme z koncepcí, jež hovoří o jednoduché formě pasivního infinitivu (ačkoli se ve skutečnosti jedná o tvar složený – srov. *être écrit; essere scritto*), a to v opozici k pasivnímu infinitivu složenému (*avoir été écrit; essere stato scritto*).

nicméně se vzhledem ke své jednoduchosti běžně používají. Čeština zná pouze dělení infinitivů na aktivní a pasivní.

Poznámka k terminologii v oblasti infinitivů a jejich forem

Jak bylo uvedeno v předchozím odstavci, vedle klasického dělení infinitivů na základě jejich formy na jednoduché a složené se setkáváme také s jejich dělením na přítomné a minulé. Zatímco někteří gramatikové používají zmiňovaná označení „přítomný“ a „minulý“ (případně i „budoucí“ – např. ve francouzštině pro modální konstrukce jako *devoir être*, *devoir faire* atd.), Šabršula (1964: 9) považuje tyto termíny za nepřesné a přiklání se k označení „infinitiv prostý“ (namísto přítomný) a „infinitiv rezultativní“ (namísto minulý). Infinitiv přítomný totiž nevyjadřuje pouze „přítomnost“, respektive současnost s primárním predikátem, ale může vyjadřovat také následnost či předčasnost (za určitých podmínek). Navíc může mít i význam panchronistický (nadčasový). Na druhé straně složený infinitiv typu fr.: *avoir écrit* je svým významem rezultativní. „Tento rezultativní infinitiv vyjadřuje předčasnost a vlastně rezultat děje v takových kontextech, v nichž stojí v protikladu k slovesu určitému, časově zařazujícímu děj do minulosti, přítomnosti nebo budoucnosti.“ (Šabršula 1964: 11).

10.1.2 Slovesné a jmenné funkce infinitivu

Co se týká funkcí infinitivu, rozlišují gramatikové dvě hlavní oblasti. Jednak jde o poměrně okrajovou skupinu případů, kdy si infinitiv uchovává svou slovesnou povahu a funguje stejně jako určité sloveso, jednak jde o případy, kdy infinitiv není hlavním predikátem ve větě, ale přebírá na sebe jmenné funkce.

10.1.2.1 Infinitiv jako primární predikát

Pokud má infinitiv stejné funkce jako určité sloveso, funguje jako **primární predikát** (tohoto termínu s oblibou používá Šabršula (1986: 292)). Např. francouzští gramatikové Wagner a Pinchon (1962: 309-310) tyto jevy označují jako „*l'infinitif centre de phrase ou de proposition*“. V italských mluvnicích se setkáme například s označením „*infinito indipendente*“ (Proto 1991: 304). Případy, kdy si infinitiv uchovává svou slovesnou povahu, se dají rozdělit do několika skupin:

1) Infinitiv ve funkci imperativu:

Hojně se v této funkci používá ve všech třech jazycích, a to zejména v různých nápisech, upozorněních, rozkazech, zákazech, příkazech; a ve francouzštině a italštině pak i – oproti češtině – hojně a bezpříznakově v textech, jako jsou návody, instrukce, popis pracovního postupu, recepty apod. Rozdílné uplatnění infinitivu v češtině na jedné straně a ve francouzštině a italštině na straně druhé v tomto typu komunikátů je dáno odlišnou tradicí a žánrově-stylistickou normou.

Příklady:

Čes.: *Nemluvit! Zůstat stát!*

Fr.: *Ne pas fumer. Ralentir. Ne pas se pencher en dehors. Ne pas entrer après le début du spectacle. Ne pas traverser la voie. Pour une tasse délayer une bonne cuillerée à café de cette poudre dans un peu d'eau chaude, ajouter le complément, eau bouillante ou lait chaud. Sucrez à volonté.*

It.: *Conservare al riparo dal calore e dalla luce. Premere la parte superiore del coperchio e rimuoverlo. Spolverare la sfoglia col pangrattato rimasto, accomodarvi il ripieno lasciando le estremità libere e spennelarle con un po' del tuorlo sbattuto, quindi arrotolare la pasta con cura e chiudere.*

Zvláštní situaci pak v tomto ohledu představuje italština, která – na rozdíl od francouzštiny a češtiny – má formu infinitivu gramatikalizovanou jako jediný možný prostředek pro vyjádření záporného imperativu pro 2. osobu singuláru. Tyto dva tvary v italštině tedy splývají, nicméně jisté rozdíly mezi oběma konstrukcemi přece jen existují: zatímco u infinitivu použitého s generalizující platností jako prostředek neosobního vyjadřování (případně též jako stylistická varianta imperativu pro 2. osobu plurálu) mají závislé jmenné tvary, u nichž se projevuje kongruence, tvar maskulina plurálu (tedy podobně jako u konstrukcí se „*si impersonale*“), u homonymního tvaru infinitivu ve funkci záporného infinitivu je shoda z pochopitelných důvodů nutně v singuláru. Srov.: *Non essere cattivo* (záporný imperativ) X *Non essere cattivi. Aspettare un po', non essere sempre così impazienti.*

Dodejme, že distribuce infinitivů ve všech třech jazycích však ani v příkazech a pokynech není rovnoměrná, přičemž jednotlivé jazyky mohou upřednostňovat jako situační ekvivalent jiné konkurenční formy, především pasivum (*Vietato fumare. Ne pas fumer/Défense de fumer. Zákaz kouření*).

Neosobnost těchto imperativních infinitivů vyplývá ze skutečnosti, že v komunikátech, v nichž jsou použity, dochází k neutralizaci slovesné osoby a ke generalizaci dané výpovědi: *Ne pas fumer – ici on ne peut pas fumer*.

- 2) Infinitiv zvolací a deliberativní: *Psát Jirkovi!, Co ti odpovědět? Co dělat? Kam jít?* fr.: *Écrire à Jean! Qu'en faire? Où aller?* it.: *Che fare? Dove andare? Aver avuto un po' più di fortuna!* Infinitiv deliberativní se ve všech třech jazycích může používat i ve vedlejších větách: *Nevěděl, co dělat. Il ne savait que faire. Non sapeva che fare*. Tento typ infinitivu je možno za prostředek neosobního vyjadřování považovat spíše výjimečně: v situacích, kdy může být parafrázován jako obrat se všeobecnou platností: *Co dělat? – Co by mělo člověk v této situaci udělat?*
- 3) Infinitiv vyprávěcí: Setkáme se s ním pouze ve francouzštině a v italštině: fr.: *Elle mit la dame à la porte et Louis, aussitôt, de bondir –Vyprovodila dámu ze dveří a Louis okamžitě vyskočil* (Šabršula 1986: 292); it: *Lo rimproverammo aspramente. E lui a difendersi, a negare le sue colpe, a disperarsi* (Proto 1991: 305); *Gli spieghiamo l'impossibilità di quella soluzione, e loro a insistere!* Infinitiv vyprávěcí je dnes v obou jazycích řídký, používá se pouze v literárních dílech, kde je nejčastěji variantou historického přítomku. Popisovaný děj má často povahu děje nečekaného. V češtině infinitiv vyprávěcí neexistuje a jeho ekvivalentem jsou slovesné tvary určité.
- 4) Infinitiv prezentativní: Jedná se o konstrukce, jež lze někdy považovat za podtyp infinitivu vyprávěcího, uvozené ve francouzštině výrazy *voici, voilà, c'est: Voilà parler! C'est agir, cela!*; v italštině pak výrazem *ecco: Avanzavamo con cautela; all'improvviso ecco aprirsi una voragine. È un tipo irriducibile: eccolo protestare ancora!* V češtině tyto konstrukce nemáme.

Z předchozího přehledu vyplývá, že jako prostředek neosobního vyjadřování slouží především infinitiv ve funkci primárního predikátu uvedený v bodě 1). Zrekapitulujeme, že **u infinitivu užitého ve funkci primárního predikátu s modální platností rozkazu, příkazu, zákazu apod. dochází k podobné neutralizaci slovesné osoby jako ve větách se všeobecným podmětem** tím, že tyto formy v sobě zahrnují v podstatě všechny osoby zároveň, přičemž žádnou zvlášť nezdůrazňují.

10.1.2.2 Infinitiv jako sekundární predikát

Mnohem častěji infinitiv ztrácí svou slovesnou povahu a přebírá větněčlenskou funkci jména. Může být ve větě podmětem, předmětem, jmennou částí přísudku se sponou, přívlastkem, doplňkem nebo příslovečným určením. V těchto případech může infinitiv nahrazovat i příslušné vedlejší věty, a fungovat tudíž jako doplňkový nebo **sekundární predikát**. Z tohoto hlediska je infinitiv důležitou složkou různých polovětných vazeb, které fungují jako kondenzor textu.

POZNÁMKA:

Zvlášť se většinou vyčleňují případy, kdy je infinitiv jádrem některých vazeb se slovesy modálními, fázovými, pohybovými či jinými a samostatnou větně členskou funkci nemá. Infinitiv zde totiž vyjadřuje spolu s určitým slovesem, které ztrácí část své syntaktické samostatnosti, určitou povahu nebo modalitu děje. Šabršula (1964: 80) mluví (a to v souvislosti s francouzštinou) o tzv. opsaných slovesných vazbách.

Infinitiv v polovětných konstrukcích

Než se začneme podrobněji věnovat otázce infinitivu v polovětných vazbách, je třeba poznamenat, že o polovětných vazbách hovoříme nejen v souvislosti s infinitivem, ale i s dalšími nefinitivními tvary, které mohou být jejich jádrem – tj. gerundiem a příčestím – přičemž v italštině se často používá výrazu implicitní věty (*frasi/proposizioni implicite*) a v češtině se termín „polovětné vazby“ používá především k označení přechodníkových konstrukcí. V případě kondenzace prostřednictvím infinitivu se dále hovoří spíše o **nominalizaci**, která zahrnuje jak kondenzaci prostřednictvím infinitivu, tak prostřednictvím slovesného substantiva.

V následující části ještě z praktických důvodů uvedeme některé základní charakteristiky týkající se polovětných vazeb obecně (které lze nicméně vztáhnout k tématu infinitivu v polovětných vazbách), abychom se jimi již dále nemuseli zabývat v souvislosti s polovětnými konstrukcemi gerundiálními a participiálními.

Polovětnými konstrukcemi nazývá Šabršula „**propoziční jádra spojená formou subordinace nefinitního slovesného útvaru finitnímu slovesu**“ (Šabršula 1986: 350). Nefinitní slovesný útvar zde tedy funguje jako sekundární predikát, nahrazuje vedlejší větu a **kondenzuje text**. Podle toho, jakou vedlejší větu polovětná konstrukce nahrazuje, resp. podle toho, jakou větně členskou funkci má infinitiv, je možné polovětné konstrukce dělit dále: **rolišujeme polovětné vazby předmětové, přívlastkové, podmětové a příslovečné (ty mohou být příčinné, podmínkové, způsobové, účelové atd.)**

Podmět polovětné vazby

U polovětných vazeb je dále důležité, jaký je jejich podmět, respektive jaký by byl podmět příslušné vedlejší věty. Nejčastěji je podmět polovětné vazby totožný s podmětem věty hlavní (v ukázkách jsou zvýrazněny podměty, ovšem pouze pokud jsou explicitně vyjádřeny): fr.: *Le porte-parole est venu pour renseigner tout le monde de la décision du gouvernement; Après avoir perdu sa femme, il a commencé à boire; Cet employé refuse de collaborer* (Šabršula 1986: 351); it.: *Sta attenta a non scambiare sale per zucchero; Non tutto il male viene per nuocere; Sono stati castigati per non aver fatto i compiti; Michelangelo è famoso per aver dipinto gli affreschi nella Cappella Sistina.*

Podmět vztahující se k polovětné vazbě však může i být **předmětem ve větě hlavní**: *Narřídili mu zastřelit toho zběha*, fr.: *J'ai convaincu ton frère de voyager avec nous; Il m'a demandé de venir* (Šabršula 1986: 351); it.: *Hanno ordinato a Piero di uscire; Ti consiglio di riposarti*. Problematika postavení předmětu hlavní věty, který je zároveň podmětem pro polovětnou vazbu, je mnohem komplikovanější, ale z důvodu zaměření této práce se jí nebudeme dále zabývat.

Pokud jde o věty, v nichž považujeme infinitiv za prostředek neosobního vyjadřování, pak tento podmět, s nímž se infinitiv polovětné vazby shoduje, má povahu

podmětu všeobecného. Ten ovšem nemusí být explicitně vyjádřen. V této souvislosti je třeba zmínit, že **existují rovněž případy, kdy se tento implicitní podmět s všeobecnou platností vztahuje pouze k sekundárnímu infinitivu, nikoli k predikátu primárnímu, a pak se vlastně jedná o zvláštní typ polovětné vazby absolutní.**

Infinitiv ve funkci jednotlivých větných členů jako prostředek neosobního vyjadřování

Nyní se blíže podíváme na situace, v nichž infinitiv, jež lze považovat za kondenzor vět vedlejších, plní funkci prostředku neosobního vyjadřování. Podobně jako v syntaktických konstrukcích, v nichž hraje infinitiv roli predikátu primárního, i zde **dochází k obdobné neutralizaci slovesné osoby jako ve větách se všeobecným podmětem** tím, že tyto formy v sobě zahrnují v podstatě všechny osoby zároveň.

a) Infinitiv jako podmět

Jedním z vůbec nejčastějších případů, kdy se infinitiv ve funkci sekundárního predikátu uplatňuje jako prostředek neosobního vyjadřování, představují implicitní věty podmětové.

Často se používá v „okřídlených frázích“ a ve větách, které vyjadřují nějakou obecně platnou pravdu: *Být vyvolán a nic neumět je nepříjemné; Někteří lidé si myslí, že žít ve městě je jako být ve velikém vězení; Neumět v dnešní době zacházet s počítačem je velmi omezující;* fr.: *Vouloir, c'est pouvoir. Étudier est toujours profitable;* it.: *Fumare nei luoghi pubblici è un gesto di maleducazione. C'è chi dice che vivere in città è come stare in una grande prigione* (Hamplová 2004: 237).

Takovýto infinitiv je nejčastěji bezpředložkový (v češtině pak výhradně), avšak někdy může být uvozen i předložkou, hlavně ve francouzštině: *De mentir est une honte* (Wagner a Pinchon 1962: 310).

Věty tohoto typu mají generalizující platnost a lze je parafrázovat jinými prostředky, jež také explicitně nepojmenovávají osobu, která je předmětem dané výpovědi, protože tato osoba je neurčitá nebo jí může být kdokoli:

Nehodí se vítat hosty v pyžamu → Nehodí se, aby se hosté vítali/aby byli hosté vítáni v pyžamu

Je velmi nepříjemné být neprávem kritizován → Je velmi nepříjemné, když je člověk neprávem kritizován

Není snadné být dobrým politikem → Není snadné, aby byl člověk dobrým politikem

Vouloir, c'est pouvoir → Quand on veut, on peut

Fumare nei luoghi pubblici è un gesto di maleducazione → Quando uno fuma nei luoghi pubblici è un gesto di maleducazione

Stupeň syntaktické kondenzace je zde značně vysoký a „nevyjádřená osoba“ je obecně mnohem „více implicitní“ nejen v porovnání s větami obsahujícími verbum finitum, ale i s implicitními infinitivními větami, v nichž infinitiv plní funkci jiného větného členu než podmětu, neboť v řadě případů lze tyto infinitivy připodobnit dějovým substantivům, která vyjadřují činnost jako takovou a o nichž se vypovídá (***Kouřit** v nekuřáckých prostorách je nevychovanost → **Kouření** v nekuřáckých prostorách je nevychovanost*).

Některé predikáty tohoto typu mohou být i komplexní povahy, a pak dochází ke kumulaci více (zpravidla dvou) infinitivů:

*Bylo by dobré **nemuset vstávat** ráno v šest*

*Je nesmyslné **chtít být** vždy ve všem první.*

Specifický případ vět, v nichž má infinitiv funkci podmětu, představují vazby s neosobními výrazy, které bývají někdy řazeny mezi bezpodmětové struktury nebo (a to ve francouzštině) mají tzv. zdánlivý podmět. Tomuto typu výrazů jsme se již věnovali v předešlých kapitolách. Zde pouze připomeneme, že tento „nulový“ nebo zdánlivý podmět má čistě formální charakter, zatímco infinitiv se stává logickým nebo tzv. skutečným podmětem (dle francouzské a italské terminologie *sujet réel/logique, soggetto reale/logico*). Jedná se o konstrukce typu *je nutné, je žádoucí, je možné*; fr.: *il faut, il vaud mieux, il me semble*; it.: *è necessario, occorre, bisogna, è possibile atd.* + infinitiv. Takovýto infinitiv je tedy zpravidla umístěn až za neosobním slovesem a

vyznačuje se tím, že v češtině a italštině bývá většinou¹ připojen bezpředložkově (*Je nutné to udělat včas*; *È necessario farlo a tempo*), zatímco ve francouzštině, kromě toho, že se vyskytuje i v bezpředložkových spojeních (*Il faut y téléphoner*), má velmi často vazbu s předložkou *de*: *Il est nécessaire de le faire à temps*; *Il est beau de pardonner*, a v případě výrazu *il reste* + infinitiv i vazbu s předložkou *à*.

Další příklady: Není možné to udělat; fr.: *Il reste à copier encore cent pages*; it.: *Bisogna essere pazienti*; È impossibile restare fedeli a questi ideali.

b) Infinitiv jako předmět

Předmětový infinitiv (tj. infinitiv, který lze vnímat jako kondenzor věty vedlejší předmětové) se jako prostředek neosobního vyjadřování uplatňuje jednak v případech, že je připojen k slovesnému tvaru vyjadřujícímu primární predikaci, který má rovněž charakteristiky prostředku neosobního vyjadřování, jednak ve speciálních případech, kdy je pouze implicitní subjekt sekundárního predikátu „neosobní“. I takovéto komplexní syntaktické útvary mívají povahu generalizujících výroků.

Infinitiv ve funkci předmětu následuje velmi často zejména po slovesech vyjadřujících myšlení, tvrzení, sdělení, smyslové vnímání apod. Z kontrastivního hlediska je třeba zdůraznit, že infinitiv v těchto vazbách je mnohem častější ve francouzštině a italštině než v češtině, která musí v řadě případů tutéž predikaci vyjádřit propozicí s verbem finitem. Srov. *Doufám, že přijdu včas* (**Doufám přijít včas*) X fr.: *J'espère arriver à temps*; it.: *Spero di arrivare a tempo*.

Pokud jde o konstrukce, v nichž je podmět primárního a sekundárního (infinitivního) predikátu totožný, pak je nutné, aby se v obou případech jednalo o podmět neosobního, všeobecného rázu. A tak věty jako např. fr.: *J'espère arriver à temps*; *Je me rappelle avoir soigné cette malade*; *J'aime me promener* nejsou neosobní, avšak pokud bychom použili neosobně i primární predikát, pak by i sekundární predikát atrahoval tytéž vlastnosti – fr.: *Quand on espère arriver à temps, ..., Si on ne se rappelle pas avoir rempli le formulaire ...* Častější jsou nicméně věty, v nichž infinitiv ve funkci předmětu je závislý na predikátu s jiným subjektem – přičemž, jak bylo uvedeno výše, podmět vztahující se k infinitivu jako sekundárnímu predikátu bývá zároveň předmětem predikátu primárního. U vět, v nichž takovýto předmětový infinitiv

¹ Většinou, avšak nikoli výhradně. Srov. it.: *Accade di essere indisposti*.

považujeme za prostředek neosobního vyjadřování, lze interpretovat k němu se vztahující **implicitní podmět** jako podmět **všeobecný**. A ten je pak možné dosadit do příslušné syntaktické struktury i jako nevyjádřený předmět primárního predikátu. Toto tvrzení si ozřejmíme na následující ukázce z italštiny. Ve větě *Un cartello proibisce di dare da mangiare ai piccioni* lze v pozadí najít všeobecného konatele, jenž může být explicitován následujícím způsobem: *Un cartello proibisce a chiunque di dare da mangiare ai piccioni*. Z pragmatického hlediska je pak dále zajímavé, že celý tento výraz lze parafrázovat jiným neosobním obratem, např. *Non si può dare da mangiare ai piccioni*.

Další příklady předmětového infinitivu ve funkci prostředku s generalizující platností – *Výzkumy umožňují vyvíjet nové léky* (tj. *aby byly vyvíjeny nové léky* nebo *vývoj nových léků*¹); fr.: *Cet exercice consiste à remplacer les infinitifs par les formes verbales voulues*; it.: *Onda verde consiglia di non entrare in autostrada perché c'è una coda di venti chilometri*; *Un cartello proibisce di parlare al conducente*.

Připomeňme ještě, že podle některých lingvistů lze za sekundární predikát považovat infinitiv s předmětovou platností i ve vazbách faktitivních sloves, sloves smyslového vnímání aj. (např.: *Dal jsem si opravit hodinky*; fr. *J'ai donné ma montre à réparer*, *Ho fatto riparare il mio orologio*). Jimi jsme se již podrobněji zabývali na jiném místě. V této souvislosti stojí ještě za upozornění, že u tohoto typu konstrukcí je konatel, jenž je k danému infinitivu možné vztáhnout, většinou povahy neurčité spíše než všeobecné (např. fr.: *Il a entendu appeler Marie*; *J'ai entendu dire que vous aviez déménagé*; *Vous n'en avez pas entendu parler?*).

c) Infinitiv ve funkci ostatních větných členů

Z ostatních větních členů se infinitiv uplatňuje jako prostředek neosobního vyjadřování např. ve funkci jmenné části přísudku (fr. *Vouloir c'est pouvoir*; it.: *Vivere così non è più vivere*)² nebo přívlastku a zejména pak příslovecného určení.

Jako příklady takovéhoho užití infinitivu v platnosti věty vedlejší přívlastkové uvedeme fr.: *Il faisait une chaleur à sécher sur place* (tj. *Il faisait une telle chaleur qu'on sécherait sur place*); *Il y a plusieurs moyens de faire cela*; *C'est une façon de*

¹ V případě kondenzace substantivem je ona „implicitní osoba“, jež stojí v pozadí, mnohem více upozaděna než v konstrukci pasivní.

² Všimněte si, že i primární predikát je zde vyjádřen v infinitivní podobě.

parler (srov. česky *To se jen tak říká*); *Il faut avoir le courage de l'avouer* (srov. česky *Člověk musí mít odvalu přiznat se*)¹; it.: *È una mostra da vedere* (tj. *che va vista, che si dovrebbe vedere*). Ne náhodou byly tyto příklady pouze z francouzštiny a italštiny, neboť přívlastkovému infinitivu v češtině zpravidla odpovídá jiný nominální výraz než infinitiv.

Velmi časté a velmi rozmanité je nicméně používání infinitivu ve funkci příslovečného určení, respektive při nahrazování vedlejších vět příslovečných. Zde opět existuje nepoměr mezi systémem českého jazyka na jedné straně a systémem jazyka francouzského a italského na straně druhé. Infinitivními vazbami je totiž možné zkracovat věty vedlejší příslovečné v řadě případů pouze ve francouzštině a italštině, zatímco v češtině se tato transformace omezuje na značně menší počet konstrukcí. Shodně ve všech třech jazycích se infinitiv používá po slovesech pohybu (např.: *Na tohle představení se jděte podívat*; fr.: *Aller voir ce spectacle*; it.: *Andate a vedere questo spettacolo*), kde vyjadřuje účel nebo cíl. Ve funkci příslovečného určení bývá francouzský a italský infinitiv nejčastěji připojen různými předložkami (např. fr.: *pour, sans, à*, it.: *per, senza, da, a*) a předložkovými souslovími (např. fr. *de manière à, à condition de*, it.: *in modo di, allo scopo di, invece di* a mnoho dalších), s jejichž pomocí může vyjadřovat příčinu, účel, důsledek, účinek, podmínku, přípustku, časové vztahy atd. Jak již bylo řečeno, i v češtině se mohou některé vedlejší věty příslovečné – zejména pak účelové a podmínkové – nominalizovat a mohou být nahrazeny infinitivní konstrukcí (srov. hovorový prostředek *Mít tak hodně peněz, hned by člověk věděl, co s nimi udělat*).

Jako příklady vět, kdy infinitiv ve funkci příslovečného určení slouží jako prostředek neosobního vyjadřování a kdy se zároveň pojí s dalšími neosobními výrazy uvedeme: fr.: *On s'instruit à force de lire et d'étudier*; *Il ne fait pas froid au point de mettre un chandail* (srov.: *Není zima, aby si člověk musel vzít svetr*); *A vous voir, on dirait que vous êtes mécontent*; it.: *Provare per credere* (*To musí člověk nejprve zkusit, aby tomu uvěřil*); *È difficile credere senza vedere*.

¹ Záměrně byly vybrány francouzské věty, v nichž se přívlastkový infinitiv pojí s výrazem neosobním (který je zde podtržen).

Ukázka složitější větné struktury, fr. :

Les Membres reconnaissent qu'il est souhaitable de promouvoir le transfert de technologie et le renforcement des capacités dans le secteur pharmaceutique afin de surmonter le problème identifié au paragraphe 6 de la Déclaration.

Následuje ukázka z italštiny, v níž je spojeno několik vět obsahujících „neosobní generalizující“ infinitiv ve funkci sekundárního predikátu s platností příslovečného určení. Ten se kombinuje s dalšími prostředky, jež kontextově signalizují neosobnost a všeobecnost (jsou označeny podtržením):

Prima di poter accedere ai servizi Internet, è necessario abbonarsi all'operatore di rete o all'operatore Internet (ISP) per abilitare le informazioni per la configurazione. Contattare il proprio operatore di rete per verificare che le impostazioni di rete siano corrette (Z manuálu k mobilnímu telefonu).

Infinitiv v platnosti příslovečného určení se ovšem nemusí nutně pojit s primárním predikátem neosobního typu. Podobně jako v konstrukcích, v nichž infinitiv plní funkci jiného větného členu, i zde můžeme jako implicitní neosobní všeobecný subjekt interpretovat **pouze** subjekt vztahující se k sekundárnímu predikátu vyjádřenému právě infinitivem. Např. fr.: A y **regarder de près ce plan est réalisable** (Jestliže se to zvaží, je tenhle plán uskutečnitelný); A n'en point **douter c'était juste** (Beze vší pochyby /tj. aniž by se o tom dalo pochybovat, to bylo správně); A **vrai dire vous avez mérité cela** (Po pravdě řečeno /tj. pokud by se měla říct pravda, jste si to zasloužil).

Na závěr bychom rádi zdůraznili, že v různých kontextech se jednotlivé typy infinitivů (rozlišované podle větněčlenské role) ve funkci sekundárního predikátu mohou navzájem kombinovat. Srovnajte např. následující excerpta z knihy Marianne Ledererové *La traduction aujourd'hui*¹ :

¹ Lederer, M. *La traduction aujourd'hui – le modèle interprétatif*. Paris: Hachette, 1994, str. 33.

*Pour **étudier** le processus de la traduction sur le plan théorique, il est important d'écarter les problèmes d'ordre linguistique et de **postuler** une connaissance des deux langues telles que la traduction n'accuse pas d'erreurs sur ce plan.*

*La connaissance d'une langue B permet de **comprendre** la prononciation d'un autochtone sans la **posséder** soi-même à la perfection, de **comprendre** sans **hésiter** tous les agencements syntaxiques d'un texte sans être obligatoirement **capable d'éviter** soi-même dans cette langue tous les calques syntaxiques et de **posséder** une connaissance très vaste du vocabulaire sans **être en mesure** soi-même **d'utiliser** activement tous ces vocables.*

Vedle infinitivů s platností kondenzorů vět příslovečných (*pour étudier; sans posséder, sans hésiter; sans être capable; sans être en mesure*) se zde setkáme s infinitivem předmětovým (*comprendre, posséder, éviter, utiliser*) nebo podmětovým (*écarter; postuler*), přičemž dané infinitivy se zároveň kombinují i s dalšími prostředky neosobního vyjadřování (včetně prostředků koreferenčních jako *soi-même*), které jsou opět podtrženy.

Obdobné příklady bychom našli i v italštině. Jako ukázka postačí výše citované spojení vět excerpovaných z návodu na mobilní telefon. Další příklady viz kapitola 12.3.

Než úplně opustíme téma infinitivu jako prostředku neosobního vyjadřování, zbývá ještě připomenout, že generalizující funkci může mít i infinitiv rozvíjející některá přídavná jména jako fr.: *Ce chant est beau à **entendre**; C'est bon à **manger**; Ce produit est difficile à **trouver**; C'est facile à **dire**; C'est utile à **noter***; it.: *La soluzione è difficile da **trovare***. U takovýchto infinitivů lze rovněž v pozadí dané konstrukce najít implicitního konatele všeobecného charakteru.

10.2 Gerundium a participia ve vztahu k neosobnímu vyjadřování

Vzhledem k omezenému rozsahu této práce jsme se dopodrobna zabývali z nefinitních tvarů slovesných v jejich uplatnění jako prostředků neosobního vyjadřování pouze infinitivem. Nyní se, poněkud stručněji, zmíníme o dalších nefinitních slovesných tvarech, a to o gerundiu (respektive přechodníku/transgresivu) a příčestí přítomném a minulém. Tyto formy se obdobně jako infinitiv používají v různých jmenných funkcích a jako kondenzory vět vedlejších, kdy mají platnost sekundárního predikátu.

10.2.1 Gerundium jako prostředek neosobního vyjadřování

Gerundium je slovesný tvar, jenž se vyskytuje ve všech třech jazycích, avšak jeho distribuce, stylistická příznakovost a v první řadě hlavně frekvence je značně rozdílná, zejména mezi češtinou na jedné straně a francouzštinou a italštinou na straně druhé.

10.2.1.1 Obecně k otázce gerundia ve francouzštině a italštině

Gerundium jak ve francouzštině tak v italštině nevyjadřuje číslo, slovesnou osobu ani absolutní čas. Italské gerundium (*gerundio*) může mít, podobně jako infinitiv, vedle tvarů jednoduchých i tvary složené (např. *avendo detto, essendo arrivato*), jež vyjadřují předčasnost vůči primárnímu predikátu; v současné francouzštině vlastní gerundium (*gérondif*) analogické složené tvary nemá (ty nicméně existují u příčestí přítomného, s nímž je francouzské gerundium velmi úzce spjaté). Po formální stránce se gerundium tvoří v italštině koncovkami *-ando* (u sloves na *-are*) nebo *-endo* (u sloves na *-ere* a *-ire*); ve francouzštině mu pak odpovídá konstrukce plérem *en* + tvar příčestí přítomného na *-ant*. Jako sekundární¹ predikát v obou těchto jazycích gerundium vyjadřuje vztahy různého typu, nejčastěji vztahy časové a dále vztahy příčinné,

¹ V naprosté většině případů funguje gerundium jako sekundární predikát. Jeho užití v platnosti primárního predikátu je vázáno na perifrastické opisy vyjadřující povahu slovesného děje, jež jsou typické pro italštinu a v menší míře i pro francouzštinu – it.: *Che cosa stai leggendo? Il governo va allargando il suo potere*; fr.: *Le mur va en s'amincissant*.

důvodové, přípustkové, způsobové nebo podmínkové. Ty jsou použitím tohoto prostředku vyjádřeny implicitně¹, a o jaký sémantický typ vztahu se jedná, je třeba vyrozumět teprve na základě kontextu. Gerundiální vazby jsou podmíněny, stejně jako vazby infinitivní, totožností podmětů primárního a sekundárního predikátu. Nicméně z tohoto pravidla existují určité výjimky – obdobně jako v případě infinitivních vazeb, i zde může být nevyjádřený podmět, který je všeobecného nebo neosobního rázu, a pak se gerundium vztahuje právě k tomuto podmětu. V italštině kromě toho ještě může gerundium figurovat v tzv. absolutních vazbách, kdy není podmět obou predikátů totožný a zároveň však není všeobecný ani neosobní, a z tohoto důvodu je v obou případech (tj. u primárního i sekundárního predikátu) explicitován.

10.2.1.2 Ukázky konkrétních příkladů neosobního užití gerundiálních konstrukcí ve francouzštině a v italštině

Nyní uvedeme několik ukázek, v nichž je možné považovat gerundium za prostředek neosobního vyjadřování. Většinou se jedná o konstrukce, ve kterých neplatí právě výše zmíněné pravidlo o totožnosti subjektů primárního a sekundárního predikátu, a to proto, že tímto implicitním (logickým) podmětem je subjekt **všeobecný nebo jiným způsobem neosobní**. Jedním z hlavních důvodů, proč jsou tyto vazby vnímané jako odpovídající normě, je skutečnost, že v nich i při nerespektování kritéria totožnosti subjektu nedochází k nejednoznačnosti, a také fakt, že jsou zároveň běžně rozšířeny, neboť představují z komunikačního hlediska efektivní prvek díky své stručnosti.

Ze všech těchto syntaktických struktur se nejméně často setkáváme s větami, v nichž je podmět sekundárního predikátu sémanticky i syntakticky nulový, neboť tento predikát je tvořen tzv. meteorologickým avalentním slovesem – it.: *Facendo buio tornarono all'albergo; Avendo smesso di nevicare, siamo usciti* (příklady viz Hamplová 2004: 245-246). Mnohem frekventovanější jsou případy, kdy je subjekt všeobecného rázu. Příslušné výpovědi přitom mívají povahu tvrzení se zevšeobecňující platností, a z tohoto důvodu se objevují v řadě přísloví, pořekadel a lidových rčení. Srov. fr.: *L'appétit vient en mangeant*; it.: *L'appetito vien mangiando* (S jídlem roste

¹ Pouze vztahy koncesivní (přípustkové) bývají někdy signalizovány explicitním prostředkem, jež se pojí s gerundiem, a to v italštině slovem *pur* (apokopovaný tvar adverbia *pure*) a ve francouzštině adjektivem *tout*, které nicméně může ve spojení s gerundiem vyjadřovat i pouze důraz na průběh děje.

chut'). Je třeba zdůraznit, že generická platnost celého výrazu zde hraje prvořadou roli. Proto např. nejsou akceptabilní výrazy jako it.: *È successo sciando, kde použití perfektivního času odkazuje na jednorázový děj, který nelze interpretovat všeobecně – v tomto typu vět jsou možné pouze obraty s časem gnómickým (*Succede sciando = quando uno scia*).

Dodejme, že všeobecný podmět může být nejen implicitního, nýbrž také explicitního charakteru. Je-li vyjádřen jako podmět primárního predikátu explicitně, pak již nelze hovořit o tom, že subjekt primárního a sekundárního predikátu je odlišný, a nastává situace, kdy za prostředek neosobního vyjadřování pokládáme gerundium i v případě totožnosti primárního a sekundárního predikátu. Např. fr.: *C'est en forgeant qu'on devient forgeron*; *On n'offense personne en l'aimant*; *On se trompe en achetant*, *On ne vend pas en mangeant*; it.: *Sbagliando s'impara*; *Non si deve parlare mangiando*.¹

Nyní uvedeme příklady poněkud zvláštního typu konstrukcí se všeobecným podmětem (respektive konatelem). Ty se vyznačují tím, že v nich u primárního predikátu implicitně signalizovaný konatel všeobecného charakteru, jenž představuje tzv. logický subjekt, nezaujímá pozici formálního, syntaktického subjektu. Tu zde zaujímá jiný prvek, a to tzv. logický objekt (který je podtržen):

it.: *La messa in modo si ottiene (viene ottenuta) **premendo** questo pulsante*
(tj. *uno ottiene la messa in modo...*);

*La lingua si apprende **leggendo** gli autori, non la grammatica*
(tj. *uno apprende la lingua...*);

Dále např.:

*L'interesse per il contenuto si soddisfa anche **andando** in biblioteca, mentre il bibliofilo, anche se attento al contenuto, vuole l'oggetto, e che possibilmente sia il primo uscito dai torchi dello stampatore.*

¹ Zatímco všeobecný podmět je zde tedy vyjádřen explicitně u primárního predikátu, u sekundárního je vyjádřen implicitně, avšak je totožný.

Pokud jde o příklady z italštiny, v této úvaze vycházíme z předpokladu, že v italských větách se „*si impersonale*“ pokládáme za explicitní vyjádření všeobecného podmětu právě zájmeno „*si*“, a to na rozdíl od vět se „*si passivante*“, v nichž může být všeobecný podmět signalizován pouze implicitně.

fr.: *En achetant un billet d'entrée, un laissez-passer est remis*

(tj. *on remet un laissez-passer si on achète...*).

Posledně uvedený příklad je zajímavý tím, že ačkoli podmět primárního i sekundárního predikátu je v příslušné konstrukci možno interpretovat jako podmět všeobecný, není – na rozdíl od předchozích dvou ukázek z italštiny – konkrétní ontologický referent vyjádřený danými implicitními subjekty všeobecného charakteru totožný. Jinými slovy „ten, kdo kupuje vstupenku, a ten, kdo vydává příslušnou propustku, jsou odlišné osoby, ačkoli jsou zobecněny“.

V souvětích tohoto typu nicméně nemusí být vždy v roli syntaktického podmětu primárního predikátu logický předmět – tak tomu bývá v případech, je-li všeobecný (resp. neurčitý) konatel signalizován prostřednictvím pasivní vazby: formálním podmětem samozřejmě může být i podmět logický. Jestliže ten nevyjadřuje všeobecného konatele, potom máme co do činění s absolutní konstrukcí, v níž je subjekt (a zároveň i konatel) primárního a sekundárního predikátu odlišný, přičemž platnost všeobecného podmětu má pouze implicitní subjekt sekundárního predikátu. Srov. fr.:

Enfin, la diction poétique en prononçant l'e sourd admet des variations de durée qui vont du simple soupir à une articulation pleine.¹

(tj. „*quand /si on prononce l'e sourd, la diction poétique admet des variations de durée qui vont du simple soupir à une articulation pleine*“).

A droite, en arrivant au premier, il y a le bureau du directeur (Srov. česky: *Vpravo, když se přijde do prvního poschodí, je kancelář ředitele*)².

¹ Guiraud. *La Versification*. Éd. QSJ. Paris: P.U.F., 1973, str. 102.

² Zde je navíc zajímavé spojení gerundia s dalším neosobním výrazem, a to existenciální vazbou „*il y a*“.

Podobně v italštině:

Considerando che ha solo diciassette anni, dimostra una maturità fuori del comune

Entrando, a sinistra, sopra il sepolcro di S. Nemesio, è raffigurata una Traditio clavium, databile al V sedilo.

Calcolando che uno sciatore con buone capacità può compiere, code agli impianti e condizioni atmosferiche permettendo, un massimo di 50 chilometri al giorno, volendole provare tutte almeno una volta, servono in teoria tre intere settimane (z knihy o Dolomitech¹).

Za pozornost dále stojí následující příklad italské konstrukce, kdy jsou primární i sekundární predikát s ontologicky totožným subjektem všeobecného charakteru v koordinačním vztahu, avšak zároveň jsou závislé na další, řídicí větě, jejímž jádrem je další predikát: *Quando si è collegati a due chiamate, sono disponibili le seguenti opzioni **premendo** il pulsante A* (z manuálu k mobilnímu telefonu) – tj. *Quando si è collegati a due chiamate e quando si preme il pulsante A, sono disponibili le seguenti opzioni.*

Rádi bychom ještě připomněli, že konstrukce, jimiž se v této kapitole zabýváme, jsou možné nejen v situacích, kdy je implicitní podmět vyloženě všeobecný, ale i v případech, jedná-li se o neosobní podmět neurčitý (ale konkrétní) – fr.: *Bon nombre de greffes ont été effectuées ensuite, **en prenant** le rein à un membre de la famille, sain et volontaire.*

Pro úplnost dodejme, že ve francouzštině může být podobným způsobem jako ve výše uvedených situacích užito nejen gerundia, ale i tomuto tvaru velmi blízkého přičestí přítomného (*participe présent*), jež mu v mnoha případech konkuruje, přičemž zároveň plní identickou funkci:

¹ Innocenti, A. *Dolomiti – Montagne di corallo (Le origini, la storia, le bellezze naturali)*. Firenze: Bonechi, 2006, str. 152.

Cette étude consistait à déterminer si les étudiants avaient changé de ville entre les deux années universitaires, la première et la dernière années d'université n'ayant pas été prises en compte.

Gerundium ve funkci prostředku neosobního vyjadřování lze rovněž najít v komplexních syntaktických strukturách, v nichž je spolusignalizátorem všeobecnosti sdělení v synergii s dalšími výrazy, jež rovněž považujeme za prostředky vyjádření neosobnosti, přičemž těchto prostředků se může kombinovat najednou i více. V následující ukázce z francouzštiny *Il faudra prendre cette route en revenant (Zpátky se bude muset jet po téhle silnici)* se v jedné konstrukci spojuje gerundium s neosobním slovesem *falloir* a infinitivem.

Dále např. it.: *Brodo – alimento liquido ottenuto facendo bollire in acqua salata carni, verdure o altri*¹.

Jako další příklady můžeme uvést it.: *motivazioni e stimoli si trovano solo divertendosi; Un tempo era importante non variare il ritmo, oggi il gioco di tattica è finito e si corre gestendo le situazioni: ciò che si vede in TV è molto diverso da quanto si vede in gara...; si può ottenere un grande risultato lavorando onestamente.*

Jak jsme již mnohokrát viděli, z textologického hlediska může být všeobecný (nebo i neurčitý) podmět vyjádřen i velice rafinovaným způsobem a kombinací různých kontextových prostředků.

Předchozí ukázky demonstrují, že gerundium může ve francouzštině a v italštině fungovat jako prostředek neosobního vyjadřování v různých typech syntaktických struktur. Než opustíme toto téma, zbývá ještě připomenout, že u řady ustrnulých gerundiálních vazeb, které se používají jako ustálená lexikalizovaná spojení a jimž je možno přisuzovat platnost adverbialní (přísluvečného určení), např. fr.: *généralement parlant, (soit dit) en passant*; it.: *strada facendo; stando alle apparenze; tenendo conto di*, lze v jejich pozadí pocítovat přítomného implicitního všeobecného konatele. Jeho

¹ Definice ze slovníku Lo Zingarelli minore (Milano: Zanichelli, 2001, str. 169).

role je nicméně vnímána jako značně oslabená v porovnání s jinými případy užití gerundia se všeobecnou platností. Např. it.: *Ci sarà pure una fontana **strada facendo**.*

10.2.1.3 Přechodníkové vazby v češtině

Přechodník (označovaný také termínem *transgresiv*) – česká obdoba gerundia – se v češtině, na rozdíl od francouzštiny a italštiny, vyskytuje v mnohem omezenější míře. Jedná se o prostředek v dnešní době zastaralý a silně příznakový, jenž je vázaný na vysoký styl; setkáme se s ním např. v beletrii, a případně v různých publicistických nebo rétorických útvarech. V běžném jazyce se objevuje bezpříznakově pouze v ustálených lexikalizovaných spojeních, jež jsou na přechodu k jiným slovním druhům (*chtě nechtě; počínajíc prvním červnem...*), a od svého francouzského a italského protějšku se značně odlišuje i funkčně, neboť se jeho slovesná povaha mnohem více stírá a český přechodník se přibližuje jmenným kategoriím (již tím, že vyjadřuje i rod a číslo). Jeho uplatnění v rámci neosobních struktur je prakticky nulové.

10.3 Participia jako prostředek neosobního vyjadřování

Participia neboli přičestí jsou jako prostředek neosobního vyjadřování spíše okrajovým jevem. Čeština, francouzština a italština disponují dvěma typy participií – jedná se o přičestí tradičně, ač nepřesně, zvaná přítomné a minulé.

Přičestí přítomné v češtině (tvořené pomocí koncovky *-ící*) má výrazně jmenný charakter (např. podléhá jmenné flexi) a podobně i v italštině (kde se tvoří pomocí koncovek *-ante*, *-(i)ente*) se výrazně projevuje tendence k jeho uplatnění jako jmenného prostředku¹. Svou slovesnou povahu si v italštině uchovalo zejména jako kondenzor vedlejších vět přívlaskových (vztažných), přesto se jedná o prvek příznakový, vázaný na administrativní nebo literární styl. Pokud se týká francouzštiny, zde se přičestí přítomné (tvořené prostřednictvím koncovky *-ant*) vyskytuje ve své slovesné predikační funkci podstatně mnohem častěji než v češtině a italštině, a především jako sekundární predikát odpovídající větě vedlejší přívlaskové a dále jako konkurenční prostředek gerundia.

Přičestí minulé pak nachází uplatnění zejména jako součást analytických slovesných tvarů. Ve francouzštině se tvoří koncovkami *-é*, *-i*, *-u* nebo zcela nepravidelně, v italštině *-ato*, *-ito*, *-uto* nebo nepravidelně, přičemž v češtině ještě rozeznáváme dva typy – přičestí činné (tzv. *l*-ové tvary používané při tvoření složených časů aktivních forem) a přičestí trpné (tzv. *n*-ové a *t*-ové tvary, jež se vyskytují v pasivních tvarech).

Ve francouzštině a italštině se přičestí minulé navíc uplatňuje jako sekundární predikát v polovětných vazbách² a zejména v tomto typu syntaktických struktur může plnit funkci prostředku neosobního vyjadřování, a to jestliže se vztahuje k implicitnímu logickému podmětu (konateli) všeobecného charakteru. Takovéto případy jsou nicméně mnohem vzácnější než obdobné konstrukce gerundiální a infinitivní, jež se také vztahují k nevyjádřenému generalizujícímu konateli.

¹ Pozn.: u přičestí obecně se projevuje jejich jmenný charakter mnohem výrazněji než u ostatních nefinitních tvarů slovesných.

² Tato participia lze vnímat také jako transformace (resp. eliptické vyjádření) pasiva – pozornému čtenáři jistě tato souvislost mezi participiálními konstrukcemi a konstrukcemi pasivními, jež rovněž považujeme za prostředek neosobního vyjadřování, neunikla.

Např. it.: *Visto da vicino, l'Everest è ancora più terrorizzante*

(tj. *Se viene visto/quando viene visto* – není explicitováno kým, protože mluvčí má na mysli kohokoli)

Giunti a questo punto, si può scegliere quanti delle tipologie di biglietto scelte si vuole aggiungere al carrello

Na závěr bychom rádi podotknuli, že i participium minulé v absolutní vazbě se podobně jako infinitiv nebo gerundium může pojit s dalšími prostředky neosobního vyjadřování, např. it.: *Fissate le regole, bisogna rispettarle; Una volta stesa la pasta fino a renderla più sottile possibile, tagliarne e mettere da parte due strisce di 1 cm di larghezza* (z receptu na štrúdl).

10.4 Nominální styl a problematika neosobního vyjadřování

V těsné souvislosti s nefinitními slovesnými tvary je třeba se zmínit též o tzv. nominálním stylu. Jeho podstatou je hromadění jmenných výrazů včetně nefinitních slovesných tvarů, zejména pak infinitivu nebo participia (jež nejčastěji kondenzuje pasivní konstrukci). Tím, že v příslušných výpovědích chybí predikát ve formě verba finita, není explicitně pojmenována osoba, o níž se vypovídá – je-li předmětem sdělení osoba – (a není ani specifikována gramatická kategorie slovesné osoby), stávají se tyto výrazy neosobní. Danou zamlčenou osobu však často lze snadno vyrozumět z kontextu a lze ji vnímat v pozadí celé konstrukce, přičemž jí může být zcela konkrétní osoba. Pak je neosobnost takové věty úplně jiného rázu. Neosobnost nominálních větných ekvivalentů však často spočívá i v dalších vlastnostech, a sice v tom, že u některých typů nominálních vět (resp. tzv. větných ekvivalentů) dochází k neutralizaci slovesné osoby a ty pak slouží k zobecnění popisované situace (např. v nápisech jako it.: *Vietato attraversare i binari*). Nominální styl je příznačný pro některé typy textů, především pro komunikáty administrativně právního charakteru. V nich lze o aspektu neosobnosti hovořit dále na další, tentokrát pragmatické úrovni: tyto texty totiž na recipienta často působí odosobněným dojmem.

Dále jsou nominální větné ekvivalenty zastoupeny hojně např. v novinových titulcích (alespoň pokud jde o situaci ve francouzštině a italštině) a cizí nejsou ani některým literárním žánrům: typické jsou např. pro italskou futuristickou poezii. Připomeňme, že již v samotném manifestu futurismu se objevuje požadavek zrušení syntaxe a používání sloves ve tvaru infinitivu.

11 Neosobní výrazy a tzv. performativa

Na závěr bychom se rádi zamysleli nad tím, jaký je vztah prostředků neosobního vyjadřování vůči tzv. performativům. Nejprve podrobněji rozvedeme, čeho se tato problematika týká.

V lingvistických kruzích je všeobecně známo, že v jazycích se setkáváme se specifickými prostředky, které označujeme termínem performativa. Při úvaze o možnosti jejich uplatnění v rámci problematiky neosobního vyjadřování je třeba vycházet z jejich povahy a funkce, jež jsou úzce spjaté s pragmatickou dimenzí komunikátů. Zkoumáme-li promluvy z hlediska jejich pragmatického obsahu a dosahu, můžeme je rozlišit na promluvy asertivní (konstativní) a performativní. Performativní promluvy jsou pak takové, jimiž se to, co je vyjádřeno slovně, zároveň provádí. Jinými slovy prostřednictvím performativních promluv mluvčí realizuje svůj komunikační záměr, srov.: *Křtím tě jménem František.; Varuji tě, abys tam nechodil.* Šabršula (1986: 25) definuje performativní promluvy jako takové, které samy o sobě, přímo, implikují změnu situace, přičemž akt, designovaný autorem projevu, se neomezuje na pouhý popis, avšak také nic nepředepisuje. Pronesení takové promluvy tedy znamená zároveň realizaci jejího obsahu.

V této souvislosti se setkáváme s pojmem tzv. performativních sloves. Je třeba upozornit, že tento pojem se může zdát na první pohled zavádějící, neboť sugeruje performativní charakter chápaný v absolutní rovině. Ve skutečnosti je tato koncepce mylná, neboť performativnost nelze chápat absolutně, nýbrž pouze relativně¹. Tzv. performativní slovesa totiž nemají vlastnost „performativnosti“ za všech okolností, ale jen v určitých situacích, tj. jsou-li užitá v 1. osobě přítomného indikativu příslušnou osobou (event. příslušnými osobami) za podmínek, které daný performativní akt připouštějí (čili pokud je daná osoba kompetentní²).

Slovesa užitá v rámci performativních komunikačních aktů pak logicky nemohou mít neosobní formu, jelikož samotná podstata performativnosti ji

¹ Někdy se proto hovoří spíše než o performativních slovesech o performativním užití sloves.

² To znamená, že nestačí, aby např. větu: „Křtím tě jménem František“ nebo „Prohlašuji vaše manželství za právoplatně uzavřené“ pronesl kdokoli, nýbrž pouze osoba k tomu oprávněná.

nepřipouští (to přitom platí pro neosobní obraty chápané na různém principu). Na druhé straně slovesa označovaná jako performativní, tj. spadající do kategorie sloves, jež mají schopnost vytvářet explicitní performativní formule, mohou být užitá i neosobně (zpravidla deagentně), ovšem již nikoli ve výpovědích s performativní platností. Zvláštní výjimku z tohoto pravidla, podle něhož nelze performativně užít neosobních forem, představují české predikáty ve formě reflexivního pasiva ve 2. osobě singuláru typu *Odsuzujete se : Tímto se odsuzujete k 5 letům vězení*, které již samy o sobě reprezentují specifický jev (viz. kap. 7.10.3.1). Neosobnost je zde signalizována spíše pouze formálně, neboť po sémantické stránce se tyto predikáty dají formulovat osobním způsobem (*Odsuzuji/Odsuzujeme Vás ...*), přičemž tato formulace v podstatě odpovídá jejich hloubkové struktuře.

12 Excerpované ukázky a úryvky textů s komentářem a kumulovaný výskyt prostředků neosobního vyjadřování

V předchozích kapitolách jsme se zabývali jednotlivými prostředky neosobního vyjadřování v podstatě izolovaně. Jak však již bylo zmíněno na mnoha místech, příslušné prostředky se v různých textech navzájem kombinují a vytvářejí tak **komplexní jazykové struktury**, čímž se mimo jiné podílejí na utváření tzv. **neosobního stylu**.

Z tohoto důvodu se nyní zaměříme na případy, kdy dochází ke kombinaci těchto různých prostředků. Zajímat nás budou jak ukázky kumulace neosobních forem v rámci jedné věty či jiného kratšího syntaktického útvaru, tak v delších textových útvarech. Jedná se zejména o ukázky excerptované z textů odborného rázu včetně komunikátů náležejících do administrativně-právního stylu, tedy útvary s převažující referenční funkcí. Dále jsou vybrány i ukázky z krásné literatury a jiných stylistických oblastí. V této části budeme postupovat spíše výběrově než systematicky, nicméně se daná excerpta budeme snažit volit tak, aby byla pokud možno co nejvíce reprezentativní, přičemž některé příklady budou doplněny komentářem. Vzhledem k omezenému prostoru můžeme okomentovat pouze omezený počet úryvků, a to takové, jež se jeví v nějakém aspektu zajímavé. Jinak dané ukázky slouží spíše k dokumentaci toho, jak se prostředky neosobního vyjadřování používají v textech různé povahy.

12.1 Ukázky užití prostředků neosobního vyjadřování v češtině

Nejprve se blíže podíváme na výskyt neosobních textových struktur v češtině. Začneme několika příklady poněkud delších textových útvarů, přičemž na prvních třech ukázkách, jež jsou excerptovány z knihy „Sémiotika“ autorů J. Černého a J. Holeše¹, si demonstrujeme vysokou frekvenci používání neosobních prostředků v odborném stylu

¹ Úplný bibliografický údaj: Černý, J. a Holeš, J. *Sémiotika*. Portál. Praha. 2004.

se zaměřením na pasivní konstrukce, jež jsou v tomto stylu nejcharakterističtějším prostředkem signalizace všeobecnosti v češtině.

1.

Pergamen – Písaři v Malé Asii používali místo drahého a nedostupného papýru pergamen. Tento materiál byl vyvinut přibližně ve 2. století př. n. l. v maloasijském městě Pergamon, jehož jméno dodnes nese. Stažené kůže se máčely ve vápenné lázni, pak se odstraňovala jejich svrchní vrstva a očišťovaly se od zbytků chlupů a masa. Posypaly se sádrou, která měla pohltit zbytky tuku, a poté se sušily na sítěch a opět seškrabovaly. Bylo velice důležité, aby se kůže dokonale vyčistily, jinak pergamen nesnesitelně zapáchal. Pro psaní se používala především vnější strana kůže, jejíž hustší vlákna umožňovala lepší čištění. Pergamen se vyráběl z jemně vyčištěné oslí, ovčí, telecí nebo kozí kůže, ale někdy se vyráběl také z kůží gazel, antilop, nebo dokonce i pštrosů. Pergamen nejvyšší kvality získaný z kůže velmi mladých nebo ještě nenarozených telat se nazývá velín (ze starofrancouzského slova veel – „tele“). Výborně uchovává barvy, nevsakuje inkoust. Na něm byly kresleny nejkrásnější iluminace. Psalo se na něj husím brkem. Kusy pergamenu byly vázány do svazků zvaných kodexy, které jsou předchůdci moderních knih. (str. 131)

2.

Způsoby pozdravu – Dodnes se smeká klobouk, pokud se nosí. Původně se smekalo především proto, že pokrývka hlavy – která kdysi často halila většinu hlavy – zakrývala totožnost. Způsob smekání klobouku se vyvíjel. V 18. století se např. požadovalo, aby bylo do smeknutého klobouku dobře vidět, tak aby smekající prokázal, že v něm není špína (z paruky). Dříve se zase musel smeknutý klobouk držet naopak tak, aby do něj vidět nebylo. Do 19. století se smekalo rozmáchlými pohyby, později jen střídmě. (str. 167)

3.

Je prokázáno, že člověk komunikuje s druhými také pomocí pachů. Pach je jedním z nejvýraznějších znaků řeči těla. Často si všimneme, že i po letech nám určitá vůně může připomenout např. nějakou osobu lépe než její obrázek. Uvádí se, že čichové receptory v lidském nose mohou zjistit přítomnost látky zvané etylmerkaptan, která vzniká v hniјícím mase, již v množství menším než 1/400 000 000 000 gramu. Byly také provedeny pokusy s androstenediolem, látkou chemicky příbuznou s mužským pohlavním hormonem testosteronem a někdy přidávanou do parfémů. Její účinnost se testovala tak, že kontrolním skupinám mužů a žen se předkládaly portrétní fotografie, z nichž některé byly touto látkou bez jejich vědomí postříkány. Jak muži, tak i ženy hodnotili navoněné fotografie jako daleko přitažlivější. Pachová komunikace mezi lidmi je poměrně málo prozkoumaná, přestože byla využívána již v antice – ve starém Římě i jinde se používaly aromatické koupele, aromatická koření sloužila k osvěžení dechu a jako afrodiziakum byla užívána třeba vanilka (slovo vanilka je zdobnělinou latinského slova vagina). Lze předpokládat, že v budoucnu bude jejímu studiu věnována větší pozornost. (str. 170)

Ve všech třech předchozích ukázkách se jedná o odborný výklad podávající údaje o různých jevech a předmětech (pergamen, jeho původ a užívání; obyčeje spojené se zdravením pomocí klobouku; lidská komunikace prostřednictvím pachů). Do popředí se dostává předmět sdělení, a proto se zde často vyskytují neosobní prostředky tento aspekt podtrhující. Většinu z nich představují pasivní konstrukce (jak opisné, tak reflexivní), jež slouží k odsunutí příslušného konatele do pozadí. Tímto konatelem jsou různé osoby, jež nejsou pro dané sdělení podstatné a jejich explicitace by byla redundantní a rušivá. Vhodná by byla pouze, pokud by plnila nějakou specifickou funkci. Implicitní osobou je přitom buď někdo, koho lze vztáhnout k činnosti, jež je předmětem sdělení a představuje pojednávané téma, nebo je daná osoba v maximální možné míře zevšeobecněna (*pachová komunikace byla využívána již v antice; jako afrodisiakum byla užívána třeba vanilka*). Dále se zde setkáme s použitím neosobního výrazu takovým způsobem, že se odvolává na širokou vědeckou obec (*je prokázáno, uvádí se, nazývá se, lze předpokládat*). Zajímavé je také užití 1. osoby plurálu ve spojení s příslušným koreferenčním prostředkem (*často si všimneme, že i po letech nám určitá vůně může připomenout např. nějakou osobu lépe než její obrázek*), jež jednak slouží ke generalizaci podobně jako další zvýrazněné obraty, jednak se vyznačuje tím, že klade důraz na inkluzi mluvčího (resp. autora daného pojednání). Za pozornost rovněž stojí následující věta: ***Je prokázáno, že člověk komunikuje s druhými také pomocí pachů.*** Zde se setkáváme s užitím výrazu *člověk*, jež společně s výrazem *je prokázáno* dodává celé větě generalizující ráz, nicméně význam slova *člověk* je tu plně realizován – jeho lexikální stránka vystupuje do popředí mnohem výrazněji než v případech, kdy je téhož slova užití ve funkci všeobecného podmětu způsobem typickým pro hovorový jazyk. Nakonec bychom rádi upozornili na neosobní konstrukci slovesa smyslového vnímání: *aby bylo do smeknutého klobouku dobře vidět* (tj. *aby mohl kdokoli do smeknutého klobouku dobře vidět*).

4.

Podobným způsobem se užívá kombinace neosobních výrazů i v následující anotaci, pocházející z vnitřní strany obálky „Vědecké mluvnice francouzštiny“ od J. Šabršuly (1986):

Původní badatelská práce profesora Univerzity Karlovy je založena na kritickém přehodnocování dosavadních popisů francouzského jazyka. Autor hledá a nachází

odpověď na to, co skutečně platí, **zkouáme-li** fungování prostředků francouzského jazyka z hlediska vědecké znakové teorie.

Důsledné využívání poznatků o fungování jazykových znakových soustav dovolilo **opravit** idealizované a nedialektické popisy francouzského jazyka. **Přihlíží se** k asymetrii ve vztahu formálního jazykového prostředku a jeho funkce. **Odmítá se** apriorní přisuzování funkcí jazykovým prostředkům na základě tradičně přejímaných schémat. Jazyk a jeho prostředky **se posuzují** ne jako materiálový inventář už hotový, ale jako souhrn možností, podle nichž se řídí jazykové dění. Základní jazykové funkce **se posuzují** z hlediska jak autorova projevu, tak adresáta. Jazyk jako systém a soubor možností **se zkoumá** na základě realizace v textech. Bohatě **byly excerповány** prameny současného standardního jazyka mluveného i psaného, a to nejen literárního; nestandardním textům **se věnuje** nutná pozornost. **Přihlíží se** k faktu, že mluvnické prostředky v označovacím procesu složitým způsobem spolupůsobí s prostředky lexikálními, ale také fonickými a intonačními.

I v této ukázce se hojně vyskytují prostředky neosobního vyjadřování, zejména pak pasivní tvary s převahou reflexivního pasiva a rovněž 1. osoba plurálu.

5.

Pod tímto bodem uvedeme kompletní publicistický text pocházející z periodika „Radniční list“¹. V něm se rovněž vyskytují neosobní výrazy různého typu, jež se většinou zakládají na principu deagentizace a generalizace.

V kraji začala kampaň na podporu třídění odpadů

Jak správně třídít, co se s odpadem děje dál, co se z něj dá vyrobit...

Celých 10 procent domácností ve Středočeském kraji odpady vůbec netřídí, dalších 42 procent pak třídí jen příležitostně. Z konkrétních měst **se nejméně třídí** v okresech Mělník, Mladá Boleslav, Kutná Hora, Praha – Západ, Beroun a Kladno. Naopak **nejvíce se třídí** v Čelákovících, Říčanech a Poděbradech. Tento stav hodlá společnost EKO-KOM, která se zabývá zpětným odběrem a využitím odpadu z obalů (papír, plasty, sklo), změnit. Prostřednictvím informační kampaně, jejíž druhá etapa odstartovala začátkem září, **chce zvýšit účast obyvatel na pravidelném třídění odpadů.**

Pokud odpad správně **roztřídíme, umožníme** tak jeho recyklaci a znovupoužití. Pokud ho **vyhodíme** do popelnice, odpad **se uloží** na skládce nebo **se jinak bez jakéhokoliv dalšího použití zlikviduje.** Tříděním **omezujeme** vznik nových skládek a **dáváme** odpadům možnost znovu posloužit.

Z nádob na tříděný odpad **jsou** odpady **odvezeny** na třídící linku, kde **jsou roztříděny** podle druhu a **odeslány** na recyklaci a výrobu nových produktů. Z recyklovaného papíru jsou to např. sešity, noviny. Ze skla vznikají nejčastěji láhve na minerálky a pivo. Vlákná z PET lahví **se používají** jako izolační výplň zimních bund a spacích pytlů nebo na výrobu koberců. Ze směsi plastů pak vznikají odpadkové koše, protihlukové stěny u dálnic nebo zahradní nábytek.

¹ Měsíčník Královského města Berouna, IV. Ročník, 10/2006, str. 9.

Kromě využitelných odpadů se domácnosti potřebují často zbavit i starých elektrozařízení, objemných odpadů nebo nebezpečných odpadů. Ty také do popelnice nepatří.

Ve sběrném Eko-dvoře v areálu Technických služeb Beroun ve Viničné ulici je možné bezplatně odevzdat nebezpečné a objemné odpady a nově také elektrozařízení. ... V rámci kampaně byly speciálně vytvořeny webové stránky s informacemi o třídění odpadů (jak co třídit, kam odkládat odpad, adresář sběrných dvorů ve Středočeském kraji), informacemi pro obce a s informacemi o probíhající kampani, zejména soutěžích probíhajících v rámci kampaně. Veřejnost se o kampani dozví také prostřednictvím letáků a dopisů do schránek.

Dostavba Eko-dvora.

Služby sběrného Eko-dvora v areálu Technických služeb Beroun se neustále rozšiřují, zázemí však již poskytovaným službám nedostačuje. Technické služby proto 21. srpna zahájily dostavbu Eko-dvora, na niž získaly dotaci od Středočeského kraje ve výši 549 tisíc korun. Z dotace bude provedena výstavba budov dostřídování a příjmu odpadů. Vytvoří se zde nejen lepší podmínky pro obsluhu Eko-dvora a odbavení zákazníků, ale zároveň bude možné převést evidenci příjmu odpadů na výpočetní techniku. Stavba bude dokončena 15. listopadu. Po dobu výstavby nebude provoz Eko-dvora omezen.

6.

V následujících několika bodech uvedeme příklady excerptované z textu, jež rovněž náleží do publicistického stylu – konkrétně se jedná o reportáž popisující exkurzi ve výrobně světoznámého sýra značky *Roquefort*¹. Zde se v první řadě setkáme s neosobními výrazy zevšeobecňujícího charakteru anebo takovými, jež při popisu technologického procesu odsunují do pozadí konatele, jehož specifikace je zřejmá na základě presupozic.

Mistr sýrař pravidelně kontroluje vůni a vzhled sýra. Po 3 až 4 týdnech se roquefort balí do tenké cínové těsně přiléhající fólie, aby se zpomalilo zrání. (str. 105)

7.

*Vzhledem ke složitému systému těchto průduchů není dost jasné, jak se k tomuto číslu (1200000) došlo, slabý závan vzduchu je tu ale skutečně cítit a na některých místech jsou vidět přepážky s různými záklopkami a dvířky, kterými se proudění vzduchu reguluje. Pro člověka je to dost děsivé klima, bájná plíseň *Penicillium roqueforti*, tedy to, co dělá z obyčejného tvarohu sýr králů, ho ale miluje. (str.105-106)*

¹ Páleníčková, Irena; Páleníček, Jiří. *Roquefort – téměř alchymie*. In: Koktejl. Ročník XIV, číslo 10, říjen 2005, str. 104-109.

Pozn.: *Pro člověka je to dost děsivé klima...*- zde má slovo *člověk* konkrétní platnost, tzn. že je plně realizován jeho lexikální význam, přesto se i v tomto případě tento výraz podílí na signalizování všeobecnosti.

8.

Výroba roquefortu je **propracována** do nejmenšího detailu. Do plnotučného nepasterizovaného ovčího mléka, které se **zahřeje** na pouhých třicet dva stupňů Celsia, se **plíseň přidává** zároveň se syřidlem. Výroba bochníku sýra trvá jeden den, dva dny sýr schne, pět dní se **otáčí a solí**. Tento proces probíhá v mlékárnách mimo městečko Roquefort. Poté se stále ještě čistě bílý sýr **převez**e obřími kamiony do Roquefortu, kde zraje v jeskyních jednotlivých firem minimálně tři měsíce. Než je **uložen** do jeskyní, je každý sýr **propíchnut** 32 tenkými jehlami, aby k zárodkům plísně mohl vzduch. Teprve pak se bochníky těžké 2,9 kilogramu **uloží** nastojato na dubové police a vlády nad nimi se ujme mistr sýrař. (str. 107)

Pozn.: **se otáčí a solí** – z kontextu je patrné, že obrat „otáčí se“ je případ reflexivního pasiva, a nikoli homonymní výraz zvrátého slovesa „otáčet se“.

Dále stojí za povšimnutí užití synonymních prostředků – reflexivního pasiva a opisného pasiva – utvořených od téhož slovesa, v rámci jednoho úseku: Než **je uložen** do jeskyní ...; **se** bochníky těžké 2,9 kilogramu **uloží**. Zajímavá je také věta: **je** každý sýr **propíchnut** 32 tenkými jehlami. V ní je sice uvedeno „činitelské doplnění“, avšak to je nepersonické povahy (tj. větný člen italskými gramatiky označovaný termínem *complemento di causa efficiente*). Z tohoto důvodu se i v tomto případě jedná o prostředek neosobního vyjadřování vycházející z deagentizace, neboť zde není uveden lidský konatel, jenž i přes uvedení neživotného původce děje stojí v pozadí a dá se zde implicitně, na základě logicko-sémantických presupozic předpokládat (jinými slovy v pozadí stojí implicitní lidský konatel, jenž danými „jehlami“ sýr propichuje).

9.

Nejznámějším sýrařem ve Francii je pan Maurice, ..., usměvavý pán s červenými tvářemi a krásným prošedivělým knírem **byl** totiž **vyfotografován** při své práci na propagační materiály...a dnes ho zná celá země. (str. 107)

10.

Do prostor, kde sýry zrají, se mnoho smrtelníků nedostane. Nejprve **nám** tedy stroj umyje boty, pak si na ně **musíme navléci** nemocniční návleky, **oblékneme** bílé pláště, na hlavu **nasadíme** slušivé igelitové čepičky, **podepíšeme** další protokol, **umyjeme si ruce a jsme vpuštěni do svatyně**. (str. 107)

V této ukázce chceme demonstrovat zajímavé užití 1. osoby plurálu: v daném textu vzniká určité napětí mezi klasickým užitím a užitím zevšeobecňujícím; autoři reportáže na jedné straně popisují exkurzi ve výrobně sýrů, jíž se účastnili, a tudíž vztahují příslušné události na sebe, na druhé straně je v daném kontextu popisu použito tak, že je naznačeno zevšeobecnění na situaci, kdy by obecně jakýkoli návštěvník chtěl absolvovat danou exkurzi.

11.

Mistr sýrař nám ještě na závěr ukáže, jak se po třech až čtyřech týdnech bochníky balí do jemné cínové fólie, která musí těsně přiléhat, aby se zpomalilo zrání. ...Ani nám by se tento sýr nepřejedl, vzhledem k jeho intenzivní chuti ho člověk stejně nikdy nesní moc. ...Především je to Abeille, který se také exportuje. (str. 109)

12.

V následující ukázce, čerpané z již citované knihy J. Černého a J. Holeše „Sémiotika“¹, uvádíme kombinaci autorského plurálu s dalšími prostředky neosobního vyjadřování, přičemž za pozornost stojí výraz informace **se najdou** opět v knize..., který lze v daném kontextu hodnotit jako stylisticky nevhodný (mnohem přirozeněji by působily formulace *lze najít/je možné najít/můžete najít*):

Na obr. 38 podáváme několik základních informací o tantristických praktikách. Podrobné informace lze najít na internetu, ale tam se často na zájmu o sex přizívají podnikavé firmy, které ho využívají k propagaci svých výrobků. Velmi seriózní informace o podstatě a cílech tantrismu i o sexuálních praktikách, které mají napomáhat k dosažení těchto cílů, se najdou opět v knize, kterou jsme v této kapitole už několikrát citovali (...). Z ní jsme převzali i stručný výtah o rituálu čakrapúdža, který je v knize popsán daleko podrobněji.

13.

Milujeme dítě, anebo v dítěti milujeme něco jiného? Matku, lásku, spojení, jehož je to ubožátko pouhým bezděčným plodem? Milujeme v dítěti sebe sama? Milujeme v dítěti svou vlastní pýchu? Mateřství je především akt pýchy. Jakkoli je to absurdní, i otcovství je především akt pýchy. Když se narodila má dcerka, příbuzní mi blahopřáli, že prý „určitě musím být strašně pyšný“? Nač pyšný...? Chcete říci, že se musím hrozně stydět. Stačí tu otázku maličko zkonfrontovat s fakty, a hned nad sebou pocítíme stud. Máme vůbec nějaké „bezprostřední“ důvody milovat novorozence – toho cizince, toho „ošklivého“ cizince? Novorozenec je symbol. Symboly nemilujeme pro ně samé. Je to symbol našeho vlastnického práva.²

¹ Op. cit., str. 322.

² Alberto Savinio: *Tragédie dětství; Dětství Nivasia Dolcemara*. Praha. Aurora. 1998, přel. J. Pelán, str. 90-91.

V této ukázce jsme chtěli předvést zejména transponované užití 1. osoby plurálu (včetně koreferenčních prostředků) ve funkci všeobecného podmětu v delším textovém útvaru.

14.

Zbytek českých ukázek pochází z české verze turistického průvodce po areálu archeologických vykopávek v Pompejích¹.

Nejvíce frekventovaná cesta, která vede k prohlídce kráteru Vesuvu a je možné ji projet autem či autobusem, stoupá z Ercolana nebo Torre del Greco až k rozlehlému parkovišti úpatí Gran Conno. Je však možné využít i dálnici vedoucí k Boscotrecase. Na kótě 609 se nachází Vulkanologická Vesuvská observatoř, které je možno dosáhnout z rozcestí; o kousek dál je pak sedačkový výtah, dnes mimo provoz, který nahradil starou lanovou dráhu ... Během cesty jsme svědky postupné proměny a úbytku vegetace: od bohatství ovocných stromů pěstovaných na úrodné lávové půdě v úpatí vulkánu pomalu přecházíme do drsnějšího prostředí tvořeného hlavně jalovcovými keři, bodláky a lišejníky. Cestou nás doprovází kouzelná panoráma. Spočineme pohledem na Neapolském zálivu... a pokračujeme směrem k poloostrovu Sorrento. Když přijedeme na parkoviště u kóty 1000, jsme nuceni v exkurzi pokračovat pěšky po strmé stezce, jež nás asi po hodině chůze přivede k okraji kráteru. Zde, po zakoupení lístků, se před námi otevře plošina ..., ze které je nádherný pohled do nitra kráteru. ... Na to, abychom obešli celý kráter, potřebujeme přibližně hodinu času. Tato obchůzka, vzhledem k jeho okraji, není bez nebezpečí a je při ní nutný průvodce, kterého je možné zastihnout na plošině u místní strážě. (str. 11)

15.

Je téměř nemožné přesně určit dobu, kdy byl v nejstarším historickém období zabydlen původními obyvateli lávový výběžek, na kterém pak vyrostlo město Pompeje. Máme k dispozici jen málo keramických předmětů, které jsou spjaté s pohřební kulturou tzv. jámových hrobů z doby železné...(str. 13)

16.

Ve 2. st. př. n.l. navázal Řím blízké styky s Řeckem i východem a do Itálie začalo následkem vítězných válek proudit ohromné bohatství. Zvýšily se také nároky na úroveň bydlení a došlo k propojení tradičních atriových domů s domy řeckého peristylu. ... V trikliniu byl stůl a lůžka, na kterých se hodovalo podle řeckého vzoru vleže. ... Stavby tvořily celé bloky a do domů se vstupovalo jednotlivými vchody z průčelí. (str. 15 -16)

¹ Stefano Giuntoli: *Pompeje, Ercolano, Vesuv*. Firenze. Bonechi 2000 (česká verze: přel. Tomáš Vrba).

17.

Také podlahy v Pompejích prošly vývojem. V dávných dobách sloužila za podlahu pevně udusaná hlína. Později ji začali polévat zvláštní hmotou, která se připravovala ze sádrového cementu smíchaného s roztlučenými cihlami. ... Aby byla podlaha ozdobnější, zasazovali do ní bílé ozdobné kamínky „palombini“ a vytvářeli tak různé geometrické vzory. (str. 17)

Zde je zajímavým způsobem užito transponovaně 3. osoby plurálu v generalizující platnosti, tedy ve funkci všeobecného podmětu, ač tento úzus v komunikátech tohoto stylu není obvyklý.

18.

Velmi vzácné jsou kopie slavných uměleckých děl. Sochy byly tvořeny z různých materiálů: mramoru, tufu, vápence, pálené hlíny. (str. 17)

Ve zvýrazněné větě se setkáváme s případem, kdy je možné tvar opisného pasiva chápat dvojím způsobem: buď jako pasivum dějové, nebo stavové.

19.

Po zemětřesení se ionské sloupy přeměnily v korintské...Po zazdění se tyto vstupy přeměnily ve výklenky, dekorované malbou IV. stylu, s trojskými náměty. (str. 24)

V tomto případě není použití zvrtného pasiva „přeměnily se“ vhodné, neboť daná formulace vyznívá dvojznačně. Příslušný slovesný tvar lze totiž vnímat jako reflexivní pasivum nebo jako zvrtné sloveso vyjadřující spontánní nastání děje (změnu navozenou „přírodními procesy“).

20.

Jižní stranu zdobily sochy Venuše a Hermafrodita ...Původně náležely k Venušinu chrámu, ale v době jeho rekonstrukce je přemístili na bezpečnější místo. Na východní straně byla objevena bysta mladého Herma, který byl uctíván mimo jiné i jako ochránce sportovců. (str. 24)

V této ukázce se setkáváme s užitím 3. osoby plurálu ve funkci neurčitého podmětu a dále se dvěma tvary opisného pasiva, přičemž každý z nich se vztahuje k jinému typu implicitního konatele. V případě predikátu byla objevena bysta se konstatuje fakt, že byla nalezena socha (bysta), nijak přitom není zdůrazněno, kdo nález učinil, ale s největší pravděpodobností se dá předpokládat, že se jedná o archeology.

Přesto však není konatel explicitován, a ačkoli s vysokou pravděpodobností jde o archeology (tato varianta je posílena faktory vyplývajícími z kontextu a mimojazykové skutečnosti), je potenciál rozsahu možných referentů širší, a nelze tudíž zcela vyloučit, že příslušným nevyjádřeným konatelem by mohl být někdo jiný. Tento typ implicitního konatele je tedy neurčitého charakteru. Naopak u výrazu **byl uctíván** se setkáváme s implicitním agentem všeobecným.

21.

Na dochované části zdi si můžeme přečíst nápis: basilica...

a o několik řádků níže v rámci téhož odstavce čteme:

*Pompejská bazilika byla zřejmě vystavěna v poslední čtvrtině 2. st. př. n.l. **Usuzujeme tak proto, že byly nalezeny střešní tašky, na kterých byla v oskickém jazyce vyražena firemní značka se jménem Ni-Pupie.** (str. 24)*

Zde máme co do činění se dvěma různými typy užití 1. osoby plurálu v rámci jednoho kratšího textového útvaru (citovány byly jen příslušné věty; ostatní věty obsahují predikát ve tvaru 3. osoby). V prvním případě se jedná o plurál ve funkci všeobecného podmětu (jejž lze parafrázovat jinými funkčně synonymními prostředky jako *Na dochované části zdi je možné (si) přečíst nápis* nebo *Na dochované části zdi lze přečíst nápis* či *Na dochované části zdi je napsáno...*). Druhý výraz **Usuzujeme tak proto, že...** má rovněž zevšeobecňující platnost, avšak tentokrát slouží jako prostředek odkazující k názoru široké vědecké obce (jejž je rovněž možné parafrázovat jinými neosobními strukturami: ***Lze tak usuzovat proto, že ...*** apod.).

12.2 Ukázky užití prostředků neosobního vyjadřování ve francouzštině

Z francouzštiny uvedeme pro ilustraci jen několik textových ukázek a poté se hlouběji zaměříme na excerpta z itaštiny, které se nám jeví podstatně zajímavější.

1.

*Tous les renseignements utiles pour **poser sa** candidature sont clairement **exposés** dans l'avis de concours, les annonces **parues** dans la presse et les pages **consacrées** aux concours **publiés accessibles** sur le site web de l'Office. (z informativního letáků orgánů EU)*

Zde se setkáváme se zajímavou kombinací rozličných typů výrazů s neosobní platností. Za pozornost jistě stojí užití posesiva **sa**, dále participia minulá s pasivní funkcí **parues**, **consacrées**, **publiés**, a adjektivum **accessibles**. U všech těchto tvarů lze v pozadí najít implicitního konatele neurčitého rázu.

2.

*De plus amples informations sont **disponibles en consultant** les adresses dont la liste figure à la fin de cette brochure.*

3.

*Quand **on** surfe sur Internet, **mieux vaut avoir** un livre sous la main, car **on** perd parfois des heures à **télécharger** des fichiers.*

4.

Nyní uvedeme ukázkou souvislého textu administrativně-právní povahy. Jedná se o výňatek z rozhodnutí vztahujícího se k aplikaci dohod v oblasti užívání farmaceutických výrobků, v němž se kumulují neosobní výrazy různého typu.

Le Conseil général :

*Reconnaissant que, dans les cas où les Membres importateurs **admissibles** cherchent à obtenir des approvisionnements dans le cadre du système **décrit** dans la présente décision, **il est important de répondre** rapidement à ces besoins d'une manière compatible avec les dispositions de cette décision;*

*Notant que, **compte tenu** de ce qui précède, **il existe** des circonstances exceptionnelles justifiant des dérogations aux obligations énoncées aux paragraphes f) et h) de l'article 31 de l'Accord sur les ADPIC en ce qui concerne les produits pharmaceutiques;*

Décide ce qui suit:

1. Aux fins de la présente décision:

(a) l'expression "produit pharmaceutique" s'entend de tout produit **breveté**, ou produit **fabriqué** au moyen d'un procédé **breveté**, du secteur pharmaceutique nécessaire pour **remédier** aux problèmes de santé publique tels qu'ils **sont reconnus** au paragraphe 1 de la Déclaration. **Il est entendu** qu'elle inclurait les principes actifs nécessaires à la fabrication du produit et les kits de diagnostic nécessaires à son utilisation...

5.

Na závěr textových ukázek z francouzštiny uvedeme několik po sobě následujících odstavců z první poloviny článku internetové verze odborného psychologického časopisu¹, jenž pojednává o výsledcích psychologicko-sociologického průzkumu. V tomto textu odborného stylu je patrná určitá polarizace mezi dvěma typy neosobních výrazů, a sice takových odvolávajících se buď na zobecněného referenta, jenž je „předmětem komunikace“, nebo takových, jež reprezentují názor vědecké obce (nicméně ne vždy je hranice mezi oběma typy výrazů jednoznačná).

Qu'est-ce qui nous rend heureux ?

Est-on plus heureux quand on est riche ? Quand on croit en Dieu ? Quand on est jeune ? Quand on vit en couple ? etc. Depuis une cinquantaine d'années, de nombreuses recherches concernant le well-being sont menées sur les facteurs sociaux et psychologiques qui favorisent ou non le bonheur.

Peut-on mesurer la qualité de vie ? Le bien-être et le mal-être ? Identifier et prédire avec exactitude ce qui, dans notre environnement ou dans la trame de nos jours, fait la vie plaisante ou nous pèse ? Peut-on recueillir une information quantifiée et pertinente sur tout cela ? On pourrait penser que le bien-être est un phénomène subjectif, impossible donc à l'investigation scientifique et à la mesure. Or, depuis une cinquantaine d'années, des méthodologies diverses ont été mises au point qui permettent de mesurer la qualité de vie telle qu'elle est perçue. Les Anglo-Saxons nomment cela la « life satisfaction » (satisfaction de vie) ou le « subjective well-being » (bien-être subjectif). Et les résultats se sont multipliés.

Enquête sur la life satisfaction

Des instruments divers ont été mis en place depuis plus de trente ans pour mesurer le niveau de satisfaction de vie des individus et des populations. Le type de question le plus fréquemment utilisé est celui-ci : « Dans l'ensemble, êtes-vous satisfait de votre vie ces temps-ci ? » La personne interrogée répond en notant sur une échelle son degré d'accord avec l'énoncé. Avec des données de plus en plus nombreuses et

¹ Viz.: < http://www.scienceshumaines.com/qu-est-ce-qui-nous-rend-heureux-_fr_14537.html >

remontant à plusieurs décennies, **on est maintenant en mesure de faire un premier bilan sur la validité et la fiabilité des informations ainsi recueillies.**

Parmi les résultats les plus « robustes » des nombreuses études, **on voit une corrélation faible avec le revenu ? trop faible pour en conclure que « l'argent fait le bonheur », trop constante pour dire qu'il ne le fait pas.** Pour Ed Diener, l'un des auteurs de l'article « *The Satisfaction with Life Scale* » (échelle de satisfaction de vie, SWLS), l'une des échelles les plus **utilisées**, le rôle du revenu est complexe : dans les pays riches, il n'est que faiblement lié aux différences individuelles de satisfaction ; dans les sociétés pauvres, lorsque les besoins de base ne sont pas satisfaits, il peut jouer bien davantage. Les pays riches ont des scores de satisfaction beaucoup plus élevés que les pays pauvres ? mais dans les pays très pauvres, les individus peuvent se dire très heureux si leurs besoins de base sont satisfaits. D'une manière générale, les cultures ou les personnes qui privilégient les relations sociales plutôt que les biens matériels ont de meilleurs scores de satisfaction de vie.

On trouve également une faible mais constante corrélation avec la pratique religieuse. Autrement dit, les croyants éprouvent un bien-être supérieur aux non-croyants. En revanche, **il n'y a pas de corrélation entre bien-être et éducation, et pas davantage avec le climat (les Californiens n'ont pas des scores particulièrement plus élevés que ceux du reste des Etats-Unis, et le Minnesota est l'un des Etats les plus « heureux »).** Les chômeurs ont bien les scores bas que l'on attendait, et les événements de l'existence (deuils, rencontres, ruptures) se traduisent bien par des fluctuations nettement **perceptibles** (mais passagères). Les personnes qui, dans les questionnaires, se déclarent heureuses ou satisfaites de leur santé sont souvent sociables et optimistes.

12.3 Ukázky užití prostředků neosobního vyjadřování v italštině

Nejprve uvedeme několik ukávek kumulovaného výskytu prostředků neosobního vyjadřování v kratších odstavcích. Jedná se o excerpta z různých textů, v nichž dané výrazy slouží především k zevšeobecnění popisovaného děje.

1.

Nelle sue opere **Calvino** invita, tra le righe, **a non lasciarsi schiacciare dalle regole che la società impone, ma a decidere di se stessi e della propria vita, in una realtà permeata dalle difficoltà.**¹

2.

*Lottare aiuta a vivere – la speranza, per gli esseri umani, prende diverse forme. A volte si teatra solo di ottimismo, altre di illusione, di fede, in certi casi è la fiducia nella vita che ci aiuta a crescere e superare la prova.*¹

¹ Pagani, S. *Italo Calvino – Elogio della leggerezza*. In: *Psychologies magazine*, N.5/ 2006, str. 76-77.

V této ukázce je vedle prostředků odsunujících konatele do pozadí a zároveň generalizujících sdělovanou informaci zevšeobecnění signalizováno rovněž pomocí implicitního lexikálního prostředku per gli esseri umani.

3.

*L'amore va nutrito e alimentato come ogni realtà viva: è questo il segreto della felicità. Ogni componente della famiglia deve donare tempo e forze alla relazione. Se si dà per scontato che non cambierà mai nulla, è possibile che la relazione avvizzisca e muoia. E non basta elargire nutrimento per anniversari e compleanni. Occorre farlo come una dolce quotidiana abitudine, e dimostrare il piacere di vivere insieme, ricrearsi e divertirsi.*²

4.

*“Non si può parlare di esorcismo e di diavolo se non abbiamo alla base tre convinzioni: il demonio esiste; ha dei poteri; Dio dà la facoltà di cacciarlo“. Le basi sono: credere lasciando in qualche modo da parte la razionalità; ascoltare con razionalità di chi crede, anche se è difficile credere senza vedere.*³

5.

*I giovani, che nella loro quotidianità sono avvolti e spesso sconvolti da sentimenti e passioni, hanno chiesto all'esorcista se c'è da aver paura di certi fenomeni, e se lui stesso ha paura. ... In effetti, se si è giovani sani – Don Bosco avrebbe detto in grazia di Dio – non c'è da avere paura di niente e di nessuno.*⁴

6.

*Il fenomeno della grammaticalizzazione è comune a tutte le lingue: è noto che varie preposizioni e suffissi provengono da antiche parole, fornite di un contenuto semantico pieno. Dal dominio del lessico si è passati a quello della grammatica.*⁵

7.

*La sala teatrale si adatta al nuovo pubblico: le file di palchi rimangono proprietà dei nobili (appendice delle loro dimore: nei palchi si cucina, si mangia, si fa l'amore); la galleria diventa il luogo riservato ad artigiani, soldati, servitori; la platea, ormai dotata di comode poltrone, diventa lo spazio dei ceti medi. Viene introdotta l'illuminazione a gas e le scenografie possono assumere dimensioni eccezionali.*⁶

¹ Servan-Schreiber, D. *Di fronte alla malattia trovare le parole*. In: Psychologies magazine, N.5/ 2006, str. 78-80.

² Villanueva, P. C. *Famiglia - culla della vita*. In: il Bolletino Salesiano, 2/2006, roč. CXXX n. 2, str. 2-3.

³ Palocci, M.G. *Satana sui banchi di scuola*. In: il Bolletino Salesiano, 2/2006, roč. CXXX n. 2, str. 14-15.

⁴ Ibid.

⁵ Dardano, M. *Manualetto della linguistica italiana*. Bologna: Zanichelli, 1991, str. 166.

⁶ Vallardi, A. (Ed.). *Sintesi della letteratura italiana*. Milano: Antonio Vallardi Editore, 1997, str. 184.

V tomto textu se vyskytují neosobní výrazy použité v rámci zobecnění při popisu určité historické situace (historie vývoje divadelní scény). Je patrné, že zde není třeba zmiňovat konatele, ale že naopak pozornost se soustředí na předmět sdělení.

8.

Následující ukázka je zajímavá tím, že je v ní v rámci jednoho souvětí užito dvou prostředků deagentizace s odlišnou referencí¹. Jedná se o úryvek z citace odpovědi vyšetřovatele protiteroristického oddělení Scotland Yardu, dotazovaného na okolnosti vyšetřování plánovaného teroristického útoku.

*L'indagine ha raggiunto un punto critico la scorsa notte quando si è deciso di agire con urgenza per sventare quanto **veniva pianificato**.*²

Oba zvýrazněné predikáty mají implicitního původce děje, přičemž první z nich ***si è deciso*** odkazuje k vyšetřovatelům, zatímco druhý ***veniva pianificato*** naopak k teroristům.

9.

Pod tímto bodem uvedeme další ukázku z publicistického stylu, jež se vyznačuje tím, že se v ní kumulují zejména predikáty s všeobecným podmětem ve formě „*si impersonale*“ (společně s infinitivy). Jedná se o reprodukci úryvku z rozhovoru se slavným tenistou Pierem Grosem, publikovaného ve víkendové příloze italského deníku Corriere della sera.³ V textu se setkáme se zobecněním popisované situace (tj. jak vypadá typický den v průběhu tréninku), přesto toto zobecnění je charakterizováno tou zvláštností, že je do něj zahrnut i mluvčí. Inkluzivní pojetí mluvčího je u vět se „*si impersonale*“ běžnější, alespoň na obecné úrovni, právě v hovorovém jazyce (jehož je tento rozhovor v podstatě odrazem) než třeba v komunikátech jiných stylů.

¹ Srovnejte též obdobnou ukázku z francouzštiny na str. 220 dole.

² *Strage sventata nei cieli di Londra*. In Corriere della sera, 11.08.2006, str. 2.

³ Zde převzatého z učebnice italštiny: Bahníková a kol. *Italština*. Praha: Leda, 2001, str. 438.

La giornata tipo di Piero Gros, vincitore della coppa del mondo, in periodo di allenamento

“Dopo un riposo almeno di otto ore,” dice il campione, “**ci si sveglia** verso le sette, sette e mezzo. La colazione è normalissima: cappuccino o tè, marmellata, burro, pane. Al massimo **si può arrivare** a un po’ di prosciutto o di formaggio. Verso le nove **si esce a sciare**; fino a mezzogiorno quando **si fa** una pausa per una bistecca e un po’ di insalata. Nel pomeriggio **si può tornare a sciare** un po’ oppure **si fa** della ginnastica, un’attività che in forma leggera per dieci minuti **si fa** anche il mattino. La sera **si cena** – un menu, **diciamo**, più che normale con un primo, un secondo, il dolce e la frutta – una partita a carte, un po’ di televisione e alle ventitré **si va a letto**.”

10.

V následujících šesti bodech (10-15) uvedeme několik textových ukázek náležejících do úřednického stylu chápaného v širším pojetí. Je všeobecně známo, že jazyk v textech administrativně-právní povahy (v některých italských lingvistických pracích označovaný také jako *linguaggio burocativo*) je poněkud odlišný od běžného hovorového jazyka. Vedle vyššího podílu nominálních výrazů je jeho charakteristickým znakem právě koncentrace neosobních výrazů různého typu. Jak jsme již předeslali v kapitole o pasivu, tyto prostředky mají dvě hlavní funkce – odsunutí konkrétního konatele do pozadí a orientace na předmět sdělení, s čímž je spojena otázka oslabení autorského subjektu a posílení objektivitě sdělení a zároveň „autoritativnosti textu“. Pokud jde o upozaděného konatele, toho lze nejčastěji interpretovat jako agenta s všeobecnou platností, neboť sdělovaný obsah bývá vztahován na kohokoli z řad široké veřejnosti; a dále též jako zástupce autoritativní moci. Pokud jde o jednotlivé ukázky, jedná se o různá oznámení, doporučení, instrukce, zákazy nebo příkazy. Frekvence zvýrazněných neosobních výrazů jen dokazuje vysokou míru zastoupení prostředků neosobního vyjadřování v komunikátech tohoto typu.

*Se si viaggia con bagagli ingombranti bisogna fare anche un biglietto per ogni bagaglio e **presentarlo** all'imbarco.*

11.

Z jízdenky MHD v Bologni:

*Va convalidato con l'apposita oblitratrice all'atto e sulla vettura in cui si inizia il viaggio. Vale per **circolare** entro l'area urbana di Bologna, su qualsiasi percorso, anche **utilizzando** più linee, sino alla scadenza di 60 minuti, dal momento dell'obliterazione (70 minuti per convalide eseguite tra le 20,30 e le 6,30). Ogni uso*

irregolare comporta le sanzioni di legge. **Si sostituisce** solo entro 1 anno dal cambio della tariffa. **Conservare integro e riconoscibile**". (Sull'etichetta dell'obliteratrice): „I Sigg. passeggeri **sono tenuti a premunirsi** di regolare titolo di viaggio. I trasgressori **sono passibili** di una sanzione amministrativa fino a lire 180.000 **conciliabili** con il pagamento di lire 60.000.

12.

Z italské verze letáku muzea Van Gogha v Amsterdamu:

Regolamento : **È proibito toccare** le opere d'arte. **È vietato scattare** fotografie, **fare film**, registrazioni video e sonore. Zaini ed ombrelli **devono essere consegnati** al guardaroba. **È proibito fumare** in tutto il museo.

13.

Z textu přepravních podmínek umístěného v lanovce v Dolomitech:

È vietato alle persone estranee al servizio azionare i dispositivi di arresto. **Non danneggiare, deteriorare o insudiciare** i veicoli, i locali, gli ambienti dell'impianto nonché i loro arredi ed accessori. **Fermo restando** quanto stabilito dalle vigenti leggi in materia di detenzione di armi nonché di tutela dell'ordine democratico e della sicurezza pubblica **è vietato portare con sè** sull'impianto armi da fuoco **cariche e non smontate**. Le munizioni di dotazione **devono essere tenute** negli appositi contenitori e accuratamente **custodite**. Le merci pericolose e nocive, definite tali dalle norme in vigore, **devono essere presentate** al trasporto nell'osservanza e con i limiti di quanto stabilito dalle disposizioni **emanate** per le singole merci.

14.

Popis postupu při nákupu vstupenek prostřednictvím internetu ¹:

Procedura di prenotazione: La procedura prevede sei (6) passi durante i quali **si sceglierà** prima la data per la quale **si vorrebbe entrare** al museo, poi **si passa** alla selezione del tipo di biglietto **scegliendo** tra i dettagli della selezione (**si può scegliere** anche un range di date), per poi **andare a vedere** tutto l'elenco dei posti disponibili suddivisi per fascia oraria e disponibilità: **giunti a questo punto si può scegliere** quanti delle tipologie di biglietto **scelte si vuole aggiungere** al carrello.

¹ Viz.: < <http://www.cenacolovinciano.org/prenota.html> >.

15.

Nakonec zmíníme pouze jednoduchý nápis, a sice:

***È vietato** l'affissione.*

Ten je zajímavý tím, že se v podstatě jedná o ustrnulou neosobní strukturu doprovázenou logickým subjektem, přičemž ovšem se zde neprojevuje shoda v rodě, neboť predikát má neutrální (bezpříznakovou) formu maskulina singuláru, zatímco logický podmět je v ženském rodě. Tento výraz tedy svou strukturou odpovídá bezpodmětným (jednočlenným) neosobním větám. Nicméně je třeba doplnit, že zároveň se v italštině vyskytují i varianty **Vietata** l'affissione / L'affissione **vietata**, které jsou však neosobní již jiným způsobem, a to na principu deagentizace (s implicitním konatelem v sekundární instanci). Podobně např. **Vietato** il noleggio apod.

16.

Velmi blízko k předchozím ukázkám má i následující instruktivní text, jehož cílem je informovat veřejnost (respektive případné zájemce) o tom, jak postupovat v případě, že se člověk stal obětí podvodu v souvislosti s užíváním platební karty ¹.

Cosa fare quando si è vittima di una frode mediante carta di credito

Quando si utilizza una carta di credito, si è esposti al rischio di frodi in caso di pagamenti online, tramite telefono o persino effettuati di persona al negozio all'angolo. Ciò accade perché, quando i pagamenti vengono effettuati con la carta di credito, le società di emissione della carta devono verificare il conto prima di poter fornire beni e servizi. Purtroppo, queste informazioni vengono memorizzate in server di grandi dimensioni che sono un obiettivo costante di utenti malintenzionati che tentano di accedere al sistema per ottenere tali informazioni e utilizzarle per attuare le frodi.

Se si pensa di essere vittima di una frode o di una contraffazione, attenersi alla procedura descritta di seguito. Prima verranno contattate le autorità competenti, tanto più alte saranno le probabilità di ridurre i danni causati dal furto della propria identità, del vostro credito e del conto bancario.

Chiudere tutti i conti interessati

Contattare l'azienda o l'organizzazione autentica se si ritiene di aver fornito informazioni riservate a una fonte sconosciuta che si è spacciata per l'azienda o

¹ Celý text viz.: < <http://www.microsoft.com/italy/athome/security/privacy/fraudvictim.msp> >.

l'organizzazione suddetta. Se l'azienda reale viene contattata immediatamente, potrebbe essere in grado di ridurre i danni legati alla frode. Successivamente:

*1) **Contattare** il dipartimento di sicurezza o antifrode delle banche o degli istituti finanziari con i quali intercorrono rapporti, comprese le società di emissione di carte di credito, le aziende di servizi pubblici, i provider di servizi Internet e tutti i luoghi in cui la carta di credito **viene utilizzata** regolarmente, per **segnalare** eventuali accessi o usi fraudolenti del **proprio** conto.*

*2) **Dare seguito** alla telefonata con una lettera e **salvarne** una copia. Quando si aprono nuovi conti, **utilizzare** password sicure, non password facilmente **rintracciabili** e un nuovo numero di conto.*

***Modificare** le password di tutti i conti online, a partire da quelli correlati a informazioni o istituti finanziari.*

17.

Nyní uvedeme několik ukázek pocházejících z manuálu k mobilnímu telefonu. Jedná se o text instruktivní povahy, který je charakteristický zejména vysokou mírou výskytu infinitivů.

Operazioni preliminari

*Alcuni servizi **descritti** in questo manuale dipendono dalla rete o **possono essere disponibili** solo su abbonamento. Alcune funzioni dipendono dalla carta SIM. Per maggiori informazioni, **contattare** il **proprio** operatore di rete.*

Inserimento ed estrazione della carta SIM

*La carta SIM **viene inserita** nel retro del telefono, sotto la batteria. (**Vedere** "Inserimento ed estrazione della batteria" a **seguire** per la rimozione o il collegamento della batteria).*

Inserimento ed estrazione della batteria

*Prima di **estrarre** la batteria, **assicurarsi** che il telefono **sia spento** e che il caricabatterie **sia scollegato** dal telefono.*

***NOTA** Se si **effettua** un aggiornamento del telefono e il modello precedente non supporta i nuovi servizi, ad esempio gli MMS (Multi Media Messaging), **potrebbe essere necessario inserire** una nuova carta SIM. **Contattare** il **proprio** fornitore di servizi.*

Inserimento della carta SIM

Inserire la propria carta SIM (con i contatti d'oro rivolti verso il basso) nel relativo supporto, accertandosi che l'angolo ritagliato sia in linea.

Estrazione della carta SIM

Sfilare la carta SIM.

Inserimento della batteria

1 Inserire la batteria accertandosi che i 3 contatti d'oro siano allineati con i 3 perni d'oro del telefono.

2 Riposizionare il coperchio e farlo scorrere verso la parte superiore del telefono.

Estrazione della batteria

1 Premere la parte superiore del coperchio e rimuoverlo.

2 Estrarre la batteria.

Impostazione del server

Prima di poter accedere ai servizi Internet, è necessario abbonarsi all'operatore di rete o all'operatore Internet (ISP) per abilitare le informazioni per la configurazione. Contattare il proprio operatore di rete per verificare che le impostazioni di rete siano corrette.

Nel telefono è possibile eseguire dieci impostazioni. Se il nome del server è situato sotto Profili WAP, selezionare il server e premere A (Opzioni) quindi selezionare Modifica e premere <. Se non sono presenti alcune impostazioni, contattare il proprio operatore di rete.

Una volta completato l'inserimento, premere A (Salva), quindi premere < o selezionare Attivato dopo aver premuto A (Opzioni).

La prima volta che viene attivato il browser non vi sarà alcun contenuto memorizzato, pertanto verrà visualizzato il contenuto URL Home (definito dall'operatore di rete). L'URL Home verrà richiamato dalla cache ogniqualvolta si attiva il browser. (Per cache si intende la memoria del telefono che memorizza i contenuti scaricati in precedenza.)

Ricezione di una seconda chiamata in entrata

Durante una chiamata, è possibile riceverne un'altra. Questa opzione è disponibile se la funzione di avviso chiamata è attivata. (vedere "Avviso chiamata" a pagina)

Quando si è collegati a due chiamate, sono disponibili le seguenti opzioni premendo A

...

18.

V následujících bodech, jež jsou zároveň téměř posledními příklady užití prostředků neosobního vyjadřování při výstavbě různých textů, uvedeme několik úryvků náležejících do populárně-naučného stylu, vyexcerpovaných z knihy o

Dolomitech¹. Jak je patrné z daných ukázek, v odborných textech různého typu a zaměření (případně i „stupně odbornosti“) se setkáváme s vysokým podílem zastoupení prostředků neosobního vyjadřování, nejčastěji s generalizující funkcí.

Nejdříve zmíníme případ kombinace gerundia s reflexivním pasivem v jedné větě:

Nella foto grande, la potente successione rocciosa che si può osservare dal passo Rolle guardando verso le Pale di San Martino. (str. 9)

19.

Abituati a veloci ritmi di vita che raramente lasciano il tempo per riflettere, qui si rischia di soccombere soffocati dal silenzio, o di non apprezzare in pieno quello che è il miracolo che la natura ci mostra in queste vette. È un miracolo naturale, esteticamente visibile a tutti, ma se vogliamo coglierne il significato profondo e intrinseco, bisogna disporre il nostro animo ad ascoltare un nuovo linguaggio, scolpito nella roccia dalla natura nel corso di milioni di anni, e che le scienze geologiche ci aiutano ad interpretare. (str. 5)

20.

L'Himalaya, le Alpi e le montagne rocciose sono catene molto diverse. Tuttavia è possibile non riuscire a distinguere le une dalle altre osservando magari una semplice fotografia. Una cima rocciosa, il verde degli alberi, un poco di neve nei canali ombrosi; immagini ordinarie che ci rendono simili quasi tutte le montagne del mondo. Quasi, non tutte. Le Dolomiti fanno eccezione e basta esserci stati un giorno per riconoscerle sempre. Le Dolomiti non hanno uguali in nessuna parte del globo ed è impossibile confonderle con qualsiasi altro gruppo montuoso. (...) Sembra proprio che in queste montagne il nostro senso estetico trovi una delle sue massime esaltazioni. (str. 22)

21.

Quando si parla di Dolomiti ci si riferisce a montagne talmente particolari che la loro delimitazione è effettuabile a occhio nudo, tanto sono diverse dai monti circostanti.

Trattandosi di un insieme montuoso particolarmente vasto, ecco che sono nate anche distinzioni interne, di vario genere: sono dette Dolomiti del Cadore, Dolomiti di Sesto, d'Ampezzo, oppure Dolomiti orientali e occidentali. Un'ennesima suddivisione è di tipo amministrativo, fra le province di Trento, Bolzano e Belluno, dove si respirano i segni di passate tensioni politiche. Su queste montagne si è combattuto a lungo per stabilire il confine fra Italia e Austria e di queste trincee e roccaforti sono rimaste molte tracce, dalle quali si comprende l'attuale suddivisione amministrativa.

¹ Innocenti, A. Dolomiti – Montagne di corallo (Le origini, la storia, le bellezze naturali). Firenze: Bonechi, 2006.

*Se vogliamo conoscere le Dolomiti come montagne, allora **dovremo imparare a considerarle un tutt'uno**; se invece **vogliamo capire** la cultura delle popolazioni che le abitano, allora **dovremo sommariamente accettare** i confini amministrativi, **imparando a distinguere** le diverse culture, che tuttavia non sempre combaciano con gli stessi confini, come vedremo volta per volta.*

*Quando **ci si addentra** nelle Dolomiti, che **si viaggia** in treno, in auto o in pullman, il primo colpo d'occhio è sempre dal basso e per questa ragione sono le valli ad **essere conosciute** turisticamente, più ancora dei gruppi montuosi che le circondano. (str. 22-23)*

V tomto souvislém textovém úryvku se přímo exemplárně střídají pasáže, v nichž převažuje zevšeobecnění vyjádřené pomocí „*si impersonale*“, s částí, v níž je hlavním konstitutivním prvkem se generalizující funkcí 1. osoba plurálu (uprostřed). V celém textu se pak tyto prostředky kombinují s dalšími neosobními výrazy, zejména nefinitními slovesnými tvary.

Za poznámku rovněž stojí užití gerundia v tzv. absolutní vazbě ve větě **Trattandosi** di un insieme montuoso particolarmente vasto, ecco che sono ..., jež je utvořeno od neosobního slovesa, a proto se vyskytuje v konstrukci s rozdílnými subjekty primárního a sekundárního predikátu.

22.

*La cultura, la gastronomia, perfino la lingua cambiano da una parte all'altra della stessa montagna. Le Dolomiti, in questo senso, sono un po' lo spartiacque etnico dell'Europa centrale e **non c'è niente di strano, superando** i pochi chilometri di un passo come Pordoi, nel trovarsi fra gente che parla una lingua diversa, con ristoranti dove **si offre** una gastronomia diversa e perfino con un'architettura che, pur nella logica delle case di montagna, presenta delle evidenti differenze. Non è così come **può sembrare**. Per secoli queste montagne sono state un ostacolo insormontabile per i valligiani, durante buona parte dell'anno. Nei lunghi mesi invernali, ma anche in estate, prima che **venissero costruite** le ampie strade odierne, **era più facile discendere** la valle per **andare a rifornirsi** di cibo, indumenti e utensili nelle pianure vicine che non **attraversare** la barriera naturale costituita dall'altitudine e dalla neve. (str. 23-24)*

I v této ukázce se mimo jiné setkáme s absolutním gerundiem, jež se vztahuje k implicitnímu subjektu všeobecného rázu: **superando** i pochi chilometri...

23.

La grande guerra

*Per meglio **capire** i confini e le tensioni che hanno diviso queste popolazioni nei secoli passati (in qualche caso, anche di recente) **non sarebbe male rivivere** la storia*

della prima guerra mondiale. **Basta salire** alla Marmolada, alla Tofane, oppure **aggirare** le Tre Cime di Lavaredo, per **scoprire** imponenti tracce delle vecchie trincee. Quassù **si è combattuto** fra uomini che, oggi, tentano convivere. La guerra del 1915-18 terminò con l'annessione da parte dell'Italia di territori dove abitavano, sotto la bandiera austriaca, le due etnie mescolate insieme: cambia la bandiera ma le popolazioni restano le stesse, unite ma al tempo stesso divise da lingua e tradizioni. Cosa sia stata la Grande Guerra, più che nelle parole, **lo si può scoprire** nelle tracce che molti hanno voluto conservare e di cui il territorio dolomitico è ricco. (str. 28)

Zde bychom rádi upozornili především na zvláštní postavení předmětového zájmena v konstrukci se „*si impersonale*“: **lo si può scoprire**, což je jednou z vlastností, jež odlišuje konstrukce se „*si impersonale*“ od formálně totožného reflexivního pasiva (srov. kap. 8.2.2).

24.

V následujícím odstavci se jedná v podstatě o doporučení, jimiž by se měli řídit návštěvníci hor. Všimněte si užití infinitivu ve funkci primárního predikátu, jež lze v italštině použít bezpříznakově pro vyjádření instrukcí v tomto typu komunikátů, zatímco v češtině by bylo v obdobném textu užití infinitivu stylisticky nevhodné.

Provviste

L'acqua è la cosa più importante, la mancanza di liquidi comporta un rapido squilibrio di sali nell'organismo con la tipica comparsa di crampi muscolari agli arti. Ma non conviene neanche portarsi dietro litri e litri, perché pesano. Sfruttare al massimo i numerosi punti di rifornimento, portandosi dietro una borraccia da mezzo litro. Evitare le lattine e le bevande gassate. Procurarsi panini a sufficienza per tutto il tragitto da compiere, leggeri e nutrienti, non speziati. Ottima una piccola provvista di cioccolata e della frutta secca, che reintegrano velocemente energie. (str. 31)

25.

S vysokou frekvencí infinitivů se v italštině setkáme i v receptech (tedy typu textu, jež spadá do kategorie komunikátů, jejichž základním konstitutivním stylistickým rysem je „popis pracovního postupu“). Srovnejte následující ukázkou (stále z knihy o Dolomitech!):

Strudel di mele

In un recipiente unire le mele sbucciate e affettate, lo zucchero, i pinoli, l'uvetta, la cannella, la scorza del limone e il pangrattato (senza esaurirlo). Una volta

stesa la pasta fino a renderla più sottile possibile, tagliarne e mettere da parte due strisce di 1 cm di larghezza. Spolverare la sfoglia col pangrattato rimasto, accomodarvi il ripieno lasciando le estremità libere e spennellarle con un po' del tuorlo sbattuto, quindi arrotolare la pasta con cura e chiudere. Stendere lo strudel su una teglia da forno già imburrata, spennellare il dolce col resto del tuorlo e disporvi sopra le strisce di pasta tenuta da parte, incrociandole a serpentina. Cuocere in forno a 200°C per circa 30 minuti. Prima di servire lasciare riposare per qualche minuto e spolverare con poco zucchero a velo. (str. 39)

26.

Zajímavý je rovněž poslední úryvek z knihy o Dolomitech, pojednávající o tzv. ferratách způsobem typickým pro populárně-naučný sloh. Kromě deagentních struktur a infinitivů bychom rádi upozornili na pasivum s modálním významem tvořené pomocí slovesa *andare*: ***Va detto che...*** a dále na větu ***Inutile precisare che...***, v jejímž přídadě jde o neosobní obrat *è inutile + infinitiv*, přičemž sponové sloveso *essere*, jež představuje slovesnou část slovesně-jmenného predikátu, zde není explicitně vyjádřeno.

Le ferrate

Per ferrate si intendono tutte quelle vie escursionistiche che, a causa di particolari difficoltà, sono state rese più accessibili con l'ausilio di attrezzature fisse in metallo, da cui il nome ferrata, appunto.

...Inutile precisare che si tratta di livelli di diversa difficoltà ma, sempre e comunque, sconsigliati all'escursionista occasionale, ai sofferenti di vertigini e a chi non ha una buona preparazione fisica di base. Perché le attrezzature fisse abbiano un senso, occorre avere con sé, oltre al normale equipaggiamento da escursionismo, anche un'imbracatura con moschettoni, grazie ai quali si effettua l'aggancio di sicurezza alle attrezzature stesse, nei punti di maggior rischio. Dal momento che le vie ferrate si trovano posizionate per lo più su pareti rocciose, non deve essere sottovalutato neanche il pericolo di caduta di sassi...

...Va detto che queste protezioni metalliche sono spesso sul posto da parecchio tempo, durante il quale hanno subito l'attacco degli agenti atmosferici. Fidarsi, quindi, ma non troppo, saggiandone la resistenza, prima di affrontare un tratto pericoloso. Oltretutto, siccome sono buoni conduttori di elettricità, è assolutamente sconsigliato intraprendere una ferrata se si preannunciano dei temporali. C'è il rischio, infatti, che la corda metallica funga da parafulmine, coinvolgendo chiunque vi si trovi attaccato in quel momento. (str. 33)

Úplně na závěr uvedeme článek Umberta Eca, publikovaný v magazínu Espresso¹, jenž osobitým způsobem pojednává o vztahu ke knihám. Článek reprodukuje v celé úplnosti, ačkoli neosobní prostředky jsou nakupeny jen v některých jeho částech.

Il bibliofilo non è uno che ama la 'Divina commedia', è uno che ama quella data edizione e quella data copia dell'opera

Nel corso delle ultime settimane mi è accaduto di parlare in due occasioni diverse della bibliofilia, e in entrambi i casi tra il pubblico c'erano molti giovani. Parlare della propria passione bibliofila è difficile. Intervistato da quella bella trasmissione del terzo programma che è 'Fahrenheit' (e che tanto fa per diffondere la passione della lettura), dicevo che è un poco come essere un perverso che fa all'amore con le capre.

Se tu racconti che hai passato una notte con Naomi Campbell o anche solo con la bellissima ragazza della porta accanto, ti seguono con interesse, invidia o maliziosa eccitazione. Ma, se racconti dei piaceri provati congiungendoti con una capra, la gente cerca imbarazzata di cambiare discorso. Se uno colleziona quadri del Rinascimento o porcellane cinesi, chi entra in casa sua rimane estasiato da queste meraviglie. Se invece mostra un libercolo secentesco in dodicesimo, dai fogli arrossati, e dice che coloro che ce l'hanno si contano sulle dita di una mano, il visitatore affretta annoiato il momento del congedo.

La bibliofilia è amore per i libri, ma non necessariamente per il loro contenuto. L'interesse per il contenuto si soddisfa anche andando in biblioteca, mentre il bibliofilo, anche se attento al contenuto, vuole l'oggetto, e che possibilmente sia il primo uscito dai torchi dello stampatore. A tal segno che ci sono bibliofili, che io non approvo ma capisco, i quali - avuto un libro intonso - non ne tagliano le pagine per non violarlo. Per costoro tagliare le pagine al libro raro sarebbe come, per un collezionista di orologi, spaccare la cassa per vedere il meccanismo.

Il bibliofilo non è uno che ama la 'Divina Commedia', è uno che ama quella data edizione e quella data copia della 'Divina Commedia'. Vuole poterla toccare, sfogliare, passare le mani sulla rilegatura. In tal senso 'parla' con il libro in quanto oggetto, per il racconto che il libro fa delle sue origini, della sua storia, delle innumerevoli mani per le quali è passato.

Talora il libro racconta una storia fatta di macchie di pollice, annotazioni a margine, sottolineature, firme sul frontespizio, persino buchi di tarlo, e una storia ancora più bella racconta quando, avendo anche cinquecento anni, le sue pagine fresche e bianche crocciano ancora sotto le dita. Ma un libro in quanto oggetto può raccontare una bella storia anche se di anni ne ha solo una cinquantina. Io possiedo una 'Philosophie au Moyen Age' di Gilson dei primi anni Cinquanta, che mi ha accompagnato dai giorni

¹Viz.

<<http://www.espressonline.it/eol/free/jsp/detail.jsp?mls=o&m2s=null&idContent=411467&idCategory=4817>>

della tesi di laurea a oggi. La carta di quel periodo era infame, ormai il libro va in briciole appena tento di voltarne le pagine. Se esso fosse per me soltanto strumento di lavoro, non avrei che a cercarne una nuova edizione, che si trova a buon mercato. Ma io voglio quella copia, che con la sua fragile vetustà, con le sue sottolineature e note, in colori diversi secondo il periodo di rilettura, mi ricorda i miei anni di formazione, e i seguenti, e che è dunque parte dei miei ricordi.

Questo va raccontato ai giovani, perché di solito si pensa che la bibliofilia sia una passione accessibile soltanto a persone danarose. Ora è vero che vi sono libri antichi che costano centinaia di milioni (una prima edizione incunabolo della 'Divina Commedia' è stata battuta all'asta qualche anno fa per un miliardo e mezzo), ma l'amore per il libro non riguarda solo i libri antichi ma anche i libri vecchi, che possono essere la prima edizione di un libro di poesia moderna - e c'è chi va alla ricerca di tutti i volumetti della Biblioteca dei Miei Ragazzi di Salani. Io tre anni fa su una bancarella ho trovato la prima edizione del 'Gog' di Papini, rilegata ma conservando la copertina cartacea originale, per 20 mila lire. È vero che la prima edizione dei 'Canti orfici' di Campana l'ho vista dieci anni fa in catalogo per 13 milioni (si vede che il poveretto aveva potuto farne stampare poche copie) ma si possono mettere insieme belle raccolte di libri del Novecento rinunciando ogni tanto a una cena in pizzeria.

Andando per bancarelle un mio studente collezionava solo guide turistiche di epoche diverse, e all'inizio pensavo che fosse un'idea bizzarra, ma partendo da quei fascicoli con le fotografie sbiadite lo studente ha poi fatto una bellissima tesi in cui si vedeva come lo sguardo su una data città potesse mutare nel corso degli anni. D'altra parte anche un giovane con poche risorse può ancora imbattersi, tra la fiera di Porta Portese e quella di Sant'Ambrogio, in sedicesimi del Cinque o del Seicento che costano ancora come un paio di belle scarpe da ginnastica e che, senza essere rare, sono capaci di raccontare un'epoca.

Accade insomma con la raccolta di libri quello che accade con le raccolte di francobolli. Certamente il grande collezionista ha dei pezzi che valgono una fortuna; ma io da ragazzo compravo dal cartolaio delle bustine con dieci o 20 francobolli a sorpresa, e ho passato serate e serate a sognare sul Madagascar o sulle isole Figi, su rettangolini multicolori, sicuramente non rari, ma favolosi. Che nostalgia.

Za všechny výrazy bychom zde rádi upozornili alespoň na dvojnásobné užití generalizujícího výrazu *uno* v nadpisu, které se vyznačuje tím, že se sice spolupodílí na vyjádření všeobecnosti daného tvrzení, nicméně jej nevnímáme jako všeobecný podmět jako v jiných typech vět.

ZÁVĚR

Jak jsme měli možnost vidět v jednotlivých kapitolách této práce, problematika neosobního vyjadřování, jakož i jednotlivých prostředků, které pod tuto kategorii nějakým způsobem spadají, je velmi rozsáhlé téma. Používání pojmů „neosobní“ a „neosobnost“ lze v souvislosti s lingvistikou vztáhnout k celé řadě rozmanitých jevů, které mají jednoho společného jmenovatele, a sice skutečnost, že vycházejí z myšlenky negace „osoby“, pojmu, jež je možné pojímat na základě různých kritérií. Při zúžení pohledu pak za prostředky neosobního vyjadřování považujeme na jedné straně takové výrazy, jež nemají referenční vztah k lidem jako takovým, a to na bázi toho, že vyjadřují přírodní jevy anebo procesy jako takové pojímané, a na druhé straně výrazy, u nichž je příslušná osoba v pozadí dané struktury sice nějak sémanticky (implicitně) přítomná, avšak je odsunuta do pozadí. Potom se kritériem neosobnosti stává princip deagentizace, tj. dekonkretizace osoby v roli konatele, která bývá velmi často spojena s jejím zevšeobecněním.

Neosobnost se ve většině jazyků projevuje zejména v oblasti predikace, a tudíž, pokud jde o rovinu jazykového systému, na prvcích s tímto jevem úzce spojených, tedy v první řadě na predikátu, a také na subjektu. Pokud jde o predikáty, zde můžeme pozorovat vyjádření neosobnosti na úrovni sémanticko-lexikální nebo na úrovni sémanticko-gramatické. Na sémanticko-lexikální rovině se neosobnost většinou promítá zejména u tzv. neosobních sloves, zatímco na rovině sémanticko-gramatické lze pozorovat vyjádření neosobnosti spíše u deagentních struktur. Toto rozlišení je nicméně pouze orientační. Jednotlivé jazyky totiž disponují celou řadou různých neosobních sloves a výrazů, u nichž je neosobnost dána různými faktory: jednak lexikální stránkou, jednak spíše gramatickou strukturou a jazykovým ztvárněním popisované situace. Viděli jsme, že pokud jde o neosobní slovesa, čeština, francouzština a italština používají shodně sice většinu odpovídajících sloves, avšak nikoli systematicky, v některých případech přitom mezi těmito jazyky panují rozdíly právě ve ztvárnění příslušného predikátu osobním nebo neosobním způsobem. Shrňme tedy, že u mnoha výrazů je neosobnost chápána jako jazykový jev spíše na strukturální než na referenční rovině. To znamená, že existuje celá řada predikátů, jež jsou svou gramatickou strukturou neosobní (ve smyslu: „analogické s jinými neosobními predikáty“), avšak nevyjadřují se jimi

přírodní jevy nebo analogické procesy, nýbrž pouze uvozují jiný syntaktický prvek vyjadřující nějakou myšlenku (většinou ztvárněnou propozicí ve formě infinitivní nebo větné) – typickým příkladem jsou modální predikátory a modifikátory a podobné výrazy typu *je třeba, je nutné, lze, není možné...* V případě těchto neosobních výrazů ovšem můžeme často hovořit o neosobnosti nejen z hlediska strukturálního, ale i sémantického, a to v tom ohledu, že dané obraty mívají platnost generalizující.

Co se týče neosobních výrazů založených na principu deagentizace, ty mohou být různých typů. V češtině, francouzštině i italštině je nejcharakterističtějším prostředkem pasivum, v italštině a francouzštině pak též, na rozdíl od češtiny, faktitivní konstrukce. O deagentních strukturách je dále možné hovořit i v případě užití nefinitivních slovesných tvarů a rovněž různých specifických syntaktických nebo lexikálních prostředků, přičemž v této souvislosti daný jev zahrnuje i věty s tzv. všeobecným nebo neurčitým podmětem, jenž může být signalizován různými prostředky implicitní nebo explicitní povahy, a také transponované užití kategorie slovesné osoby. V návaznosti na jednotlivé typy deagentních prostředků je třeba zdůraznit, že jejich neosobnost je nutné posuzovat vždy na základě jejich funkce a uplatnění v konkrétním komunikátu, neboť řada těchto prostředků funguje jako deagentní a generalizující výrazy pouze za určitých okolností, nikoli všeobecně. To tedy znamená, že neosobnost jim není inherentní takovým způsobem jako třeba neosobním prostředkům jiného typu (zejména neosobním slovesům). Za připomenutí rovněž stojí fakt, že u jednotlivých druhů neosobních struktur deagentního typu lze často hovořit o deagentnosti a tudíž i neosobnosti na různých úrovních, a proto je u nich možné rozlišovat různé stupně upozadění konatele. V neposlední řadě je třeba připomenout, že u některých prostředků se lze v některých případech setkat s kumulací hned několika kritérií neosobnosti (např. deagentnosti a neosobní formální stránky u tzv. neosobního pasiva).

Na základě podrobnějšího zkoumání jednotlivých dílčích témat vztahujících se k problematice neosobního vyjadřování jsme dospěli k závěru, že se jedná o velice komplexní jev, který je možné zkoumat z různých hledisek, tj. z úhlů pohledu morfologického, syntaktického, sémantického, stylistického, textologického apod. Nejzajímavějším zjištěním je přitom skutečnost, že dané prostředky neosobního

vyjadřování se poměrně často navzájem různě kombinují a vytvářejí tak komplexní syntakticko-sémantické a textové neosobní struktury.

Podíváme-li se na problematiku neosobního vyjadřování z hlediska komunikačního, pak se významným poznatkem jeví, že neosobní výrazy se často používají jako důmyslný a efektivní prostředek k nevyjádření konatele zcela přirozeným jazykovým způsobem gramatické povahy. Důležitý je v této souvislosti vztah problematiky neosobního vyjadřování a tzv. principu jazykové ekonomie, jenž se projevuje zejména právě na komunikační rovině. A tak často v závislosti na tomto principu není zapotřebí konatele explicitně vyjádřit, neboť ten se vyrozmívá z kontextu, situace nebo na základě presupozic (tak je tomu zejména v konstrukcích pasivního charakteru), popřípadě je různou měrou generalizován. Vedle situací, kdy by explicitace konatele byla pleonastická, redundantní, či dokonce nežádoucí, existují případy, v nichž plní deagentizace specifickou funkci, a sice slouží jako prostředek pro skrytí názoru nebo postoje a s tím spojené zbavení se odpovědnosti v podobě záměrné nespécifikace své či jiné osoby ve vztahu ke sdělovanému obsahu¹.

Co se týče prostředků neosobního vyjadřování z kontrastivně-lingvistického pohledu, zde jsme se zabývali srovnáním situace v češtině, francouzštině a italštině. Na obecné (a „nejabstraktnější“) úrovni lze tvrdit, že jednotlivé prostředky neosobního vyjadřování jako takové (nebo lépe řečeno jejich „kategorie“) jsou v těchto jazycích v plánu systémovém v hrubých rysech stejné nebo alespoň velmi blízké. V konkrétních aspektech se ovšem tyto jazyky navzájem liší, a sice v existenci či neexistenci konkrétních prostředků (např. zájmeno „on“ ve francouzštině nemá odpovídající výrazový ekvivalent v ostatních dvou jazycích) nebo v jejich uplatnění. Neexistence některého prostředku přitom zpravidla bývá funkčně kompenzována. Pokud jde o uplatnění jednotlivých výrazů, zde se setkáváme s rozdíly, jež mohou vyplývat buď z gramatických dispozic daného jazyka nebo z širokého souboru faktorů stylistické povahy.

¹ Další, ne tak často zmiňovaný důvod neuvedení konatele může být odrazem fenoménu zvaného „tabu v jazyce“, jež může vyplývat například z kritérií náboženského charakteru. V této souvislosti upozorňuje Tomáš Halík (2002: 21) na tzv. „*passivum divinum*“ – trpný tvar tak typický pro jazyk Písma a vyskytující se rovněž v mnoha Ježíšových podobenstvích. Časté pasivní obraty vyplývají ze starozákonního příkazu nevyslovovat Boží jméno. Je rovněž zajímavé, že pod tento termín zahrnuje, alespoň ve svých příkladech, nejen tvary pasivní, nýbrž i jiné výrazy námi označené za neosobní (např. bezpodmětnou strukturu *Stane se vám*).

Problematika neosobního vyjadřování se konečně jeví velmi zajímavá z pohledu stylistického včetně pohledu srovnávací stylistiky. Z důvodu omezeného prostoru jsme se zde tomuto aspektu věnovali jen velmi stručně. Ukázali jsme, že některé neosobní struktury se poměrně hojně vyskytují v některých stylistických útvarech, zejména pak ve stylistické oblasti odborné a administrativně-právní, ale i v jazyce běžné každodenní komunikace nebo v jazyce literárním či publicistickém. V této souvislosti jsme kromě výše uvedených kritérií pro posouzení neosobnosti jako další kritérium rovněž vyčlenili kritérium objektivity a zaměření na předmět sdělení. Toto hledisko je obzvláště důležité u komunikátů spadajících do odborného funkčního stylu, neboť ty jsou právě založeny na principu předání objektivních poznatků. Odborné texty zpravidla zcela postrádají expresivitu a autor často používá neosobních obrátů, čímž může mimo jiné dávat najevo, že ve své práci neprezentuje své vlastní názory, ale názory celé vědecké obce. Nicméně neosobní vyjadřování, kterému autor dává přednost v případě, že prezentuje obecně platné názory, obvykle není konzistentně dodržováno v celé práci. Podle španělské stylistky Graciely Reyesové je to nejen velmi obtížné, ale navíc přímo nevhodné, neboť text by se tak stal příliš distancovaným (Reyes 1999: 260).

Na tomto místě nezbyvá než doporučit další výzkum v oblasti problematiky neosobního vyjadřování, a to jak z hlediska kontrastivní lingvistiky (kombinace různých jazyků), tak zejména z hlediska stylistického a translatologického. Zajímavé by jistě bylo provést srovnávací kvalitativní a především pak kvantitativní analýzu širokého reprezentativního spektra textů různých stylů¹ a porovnat zastoupení prostředků neosobního vyjadřování (jak frekvenční, tak „typologické“) mezi jednotlivými funkčními styly i v rámci jednoho funkčního stylu (například v oblasti odborného stylu mezi texty „podstylu“ vědeckého, prakticky odborného, populárně naučného, učebního a esejistického), a to jak pokud se týče situace v jednom jazyce, tak i co do srovnání textů více jazyků. Za podrobnější studii by v nesposlední řadě stálo i paralelní porovnání různých textů charakterizovaných vysokou frekvencí prostředků neosobního vyjadřování s jejich překlady do jiných jazyků a následné vyvození závěrů ohledně možnosti překladu jednotlivých prostředků, a to i s ohledem na otázku konkurence osobního a neosobního vyjadřování.

¹ Například i za použití korpusových zdrojů.

RÉSUMÉ

V práci nazvané „K problematice neosobního vyjadřování s přihlédnutím k situaci v italštině, francouzštině a češtině“ se autor snaží syntetickým způsobem přiblížit problematiku neosobního vyjadřování jak na obecné úrovni, tak s přihlédnutím k uvedeným třem jazykům, jež představují základní jazykový materiál, na němž se pokouší demonstrovat popisované jevy a ozřejmit dané hypotézy. Jako zdroj excerpt slouží současný tisk, odborné a popularizační publikace jakož i beletrie a v neposlední řadě internet.

Nejprve se zabývá podstatou neosobnosti a neosobního vyjadřování z ontologického hlediska a dospívá k názoru, že prostředky neosobního vyjadřování vycházejí z několika základních kritérií, jež jsou založeny na společném principu negace pojmu „osoby“. Osoba je zde nazírána jednak jako člověk na referenční úrovni, jednak jako gramatická kategorie slovesné osoby (přičemž obě tato hlediska spolu souvisejí), jednak jako personický konatel. Neosobní výrazy jsou pak takové, jež nevyjadřují osobu pojatou na základě výše uvedených kritérií. Kromě predikátů vyjadřujících neživé procesy a přírodní jevy (tj. sloves neosobních v úzkém slova smyslu) sem jsou zařazeny i výrazy, jež jsou neosobní především tím, že mají formální gramatickou stránku neosobních vět, dále různé deagentní prostředky, u nichž neosobnost spočívá v dekonkretizaci, resp. nízké míře specifikace nebo absenci konatele - patří sem různé faktitivní, pasivní a reflexivní struktury, bezpodmětové struktury, věty se všeobecným podmětem, věty s transponovaným užitím slovesných osob, neosobní (resp. neurčité) slovesné mody aj. Dále je neosobnost vyčleněna rovněž na základě kritéria orientace na „neúčastníka komunikačního aktu“ a tudíž zaměření na předmět sdělení a na objektivitu.

Z předchozího výčtu vyplývá, že prostředky neosobního vyjadřování jsou velmi rozmanité. V češtině, italštině a francouzštině jsou v hrubých rysech totožné nebo přinejmenším velmi blízké, avšak v jejich užívání, stylistické či jiné distribuci se jednotlivé jazyky, alespoň částečně, navzájem liší. Při analýze jednotlivých prostředků bylo uplatněno zejména hledisko sémanticko-syntaktické a stylistické. Byly zohledněny různé jazykové předpoklady, předurčené systémy studovaných jazyků, s cílem vyvodit,

jaké jsou ze souboru těchto dispozic důsledky vyplývající pro distribuci daných neosobních prostředků v příslušných jazycích.

Zajímavým zjištěním bylo, že problematika neosobního vyjadřování je velice komplexní jev a že jednotlivé typy výrazů, jež mohou plnit funkci prostředků neosobního vyjadřování, se v celé řadě hledisek a dílčích aspektů navzájem prolínají, a to i když vycházejí z odlišných principů pojetí kategorie neosobnosti. Důležitým poznatkem je tedy vzájemná provázanost jednotlivých prostředků, jakož i význam souvislosti této otázky s tematikou implicitního versus explicitního vyjadřování a principu ekonomie v jazyce.

Vedle vymezení základních pojmů, nastínění typologie neosobních výrazů a demonstrování jejich vzájemné provázanosti vystupuje do popředí hledisko kontrastivně-lingvistické a zejména stylistické. Autor se na příslušných místech snaží popsat základní rozdíly mezi jednotlivými jazyky při aplikaci jednotlivých prostředků neosobního vyjadřování, a to s ohledem na distribuci danou systémovými požadavky i kritérii stylistickými.

V závěrečné části jsou uvedeny textové ukázky, jež demonstrují kumulaci neosobních výrazů různé povahy a utváření komplexních neosobních syntakticko-sémantických struktur v komunikátech různých stylů se zaměřením na oblast odbornou a administrativně právní, pro něž je typický výskyt těchto prostředků ve vysoké míře. Nakonec jsou shrnuty základní myšlenky celé studie a doporučen další výzkum v této oblasti, jež by doplnil jednotlivé poznatky o kvantifikované údaje.

RIASSUNTO

Il presente studio intitolato *Sui problemi di espressioni impersonali con riguardo all'italiano, al francese e al ceco* tratta in modo sintetico l'argomento dell'impersonalità nella linguistica e delle espressioni che possono essere denominate come impersonali da vari punti di vista. Quest'argomento viene considerato sia sul piano generale che con un~~x~~ riguardo speciale alla lingua italiana, francese e ceca, le quali rappresentano delle risorse fondamentali di esempi linguistici rapportati nello studio allo scopo di chiarire i fenomeni linguistici descritti. L'esposizione è illustrata da esempi tratti dallo spoglio di giornali, riviste, testi di volgarizzamento e testi espositivi, testi dello stile burocratico, da Internet ed altri.

All'inizio viene considerato in che cosa consiste il fenomeno dell'impersonalità nonché le basi ontologiche delle espressioni impersonali. Dalle osservazioni circa questo argomento risulta che il problema è fondato su vari criteri che hanno un principio di base comune, cioè la negazione della nozione di *persona*. La persona viene considerata da punti di vista differenti – sia in quanto un essere umano a livello referenziale, sia in quanto una categoria grammaticale (basata sul riferimento ai partecipanti alla comunicazione), sia come un agente¹ personale. In base a queste affermazioni le espressioni impersonali sono tutte le espressioni che non servono ad esprimere il concetto di *persona* considerato secondo qualsiasi criterio summenzionato. L'insieme di questi mezzi ed elementi linguistici comprende, accanto ai verbi impersonali che indicano i fenomeni della natura od altri processi rappresentati in questo modo (cioè verbi impersonali in senso stretto), anche le espressioni che sono impersonali anzitutto dal punto di vista della loro struttura grammaticale (la quale è quindi impersonale), poi varie espressioni la cui impersonalità consiste nella soppressione oppure nella “ deconcretizzazione ” – basso livello di specificazione dell'agente semantico: si tratta di varie strutture fattitive (causative), passive e riflessive, di strutture sintattiche senza soggetto (assente dal punto di vista semantico e sintattico, non necessariamente sul piano dell'esprimere in modo esplicito), frasi con soggetto indefinito (generico e indeterminato), l'uso derivato (secondario) della categoria della persona grammaticale, ma anche modi verbali indefiniti, ecc. Inoltre il concetto di

¹ *Agente* in quanto termine linguistico.

impersonalità è stato determinante in base al criterio di "orientamento verso il non partecipante all'atto della comunicazione", cioè orientamento verso l'oggetto della comunicazione il che coinvolge quindi il criterio dell'oggettività.

L'enumerazione riportata qui sopra ci dà l'idea che i mezzi che servono ad esprimere il concetto di *impersonalità* sono di una enorme variabilità. Nella lingua ceca, italiana e francese questi mezzi sono molto simili (almeno al livello generale). Nonostante nel loro uso nonché nella loro distribuzione linguistica, e soprattutto stilistica, tutte e tre le lingue presentano delle differenze (almeno parziali). Nell'analizzare i singoli mezzi sono stati messi in atto, in primo luogo, i punti di vista semantico, sintattico e stilistico. Inoltre sono stati presi in considerazione varie proprietà e disposizioni dei sistemi delle tre lingue e ne sono state dedotte le conseguenze concernenti la distribuzione di tali mezzi in ogni lingua esaminata.

Una rivelazione interessante rappresenta il fatto che il problema delle espressioni impersonali nonché dell'esprimere l'impersonalità nelle lingue è un fenomeno molto complesso che si manifesta sotto molteplici aspetti. Infatti, i singoli tipi di mezzi linguistici impersonali hanno in comune vari aspetti parziali pur essendo basati su differenti criteri secondo cui vengono considerati come impersonali. Una nozione importante è quindi l'interconnessione dei singoli mezzi così come la questione del *principio di economia nelle lingue e nella comunicazione* nonché l'opposizione delle possibilità di esprimersi in modo implicito/esplicito.

Lo studio si concentra sul delimitare le nozioni fondamentali creando una tipologia dei mezzi che servono ad esprimere il concetto di impersonalità e sul dimostrare la loro correlazione reciproca. Nell'analisi viene messo in risalto il punto di vista comparativo e, anzitutto, quello stilistico. Inoltre, l'autore descrive le differenze fondamentali fra le tre lingue nell'usare i singoli mezzi – in questa descrizione si tiene conto, in primo luogo, dei fattori dettati dai sistemi di tali lingue nonché delle rispettive usanze stilistiche.

L'ultima parte contiene degli esempi di vari testi il cui scopo è di dimostrare come le espressioni impersonali di carattere differente si accumulano costituendo le strutture sintattico semantiche impersonali complesse che sono presenti in vari ambiti

stilistici. Nel contempo l'attenzione si concentra sullo stile espositivo pratico, tecnico e burocratico per cui è tipica una elevata occorrenza di tali espressioni. Alla fine vengono riassunte le idee principali dell'intero studio e raccomandata la ricerca ulteriore in questo ambito la quale fornirebbe dei risultati quantificati.

SUMMARY

This study deals in a synthetic way with the problems of impersonal expressions and of the concept of impersonality in linguistics both on the general level and with a special regard to the Italian, French and Czech languages which represent the basic source of examples used to illustrate the phenomena described.

First, the author considers on which principles is based the phenomenon of impersonality and which are the ontological grounds of impersonal expressions. This consideration results in the statement that the problem is based on different criteria that have in common the principle of negation of the concept "person". The person is considered from different points of view: on one hand as a human being at the referential level, on the other hand as a grammar category (first, second and third person) and, in particular, as a personal agent. In accordance with this assertion the impersonal expressions are all types of expressions that do not serve to express the concept of person regarded from any criterion mentioned above. The whole of these means and linguistic elements include, besides the impersonal verbs that indicate natural phenomena and processes represented in the same way, the expressions that are impersonal by their grammatical structure and different expressions in which the impersonality consists in absence or deconcretising of the agent: this is a case of several constructions such as passive voice, factitive constructions, syntactical structures without subject, sentences with general or indefinite subject, derivated (secondary) use of the first, second and third person as well as infinite verbal forms. From another point of view the concept of impersonality can be determined on the basis of the criterion of orientation towards the non-participant in the act of communication (i.e. orientation towards the object of communication which includes the factor of objectivity).

The means that can be used to express the concept of impersonality are very various. In the Czech, Italian and French languages they are relatively similar (at least at the general level), but as for their use and concrete occurrence and distribution, all three languages present certain differences (at least partial). The analysis of every single means was carried out with a special regard to different points of view, especially the semantic, syntactic and stylistic ones. Besides this, all the properties and dispositions

determined by the systems of the three languages were taken into consideration and from these pieces of information were deduced the consequences concerning the distribution of such means in each of the examined languages.

An interesting revelation is the fact that the problem of impersonal expressions and of expressing the concept of impersonality by the languages is a very complex phenomenon and that all the types of impersonal linguistic means have in common various partial aspects even if they are based on different criteria in accordance with which they are considered as impersonal. In connection with this as an important notion came out the reciprocal correlation of all the impersonal means as well as the question of the economy principle in the languages and communication and the opposition of implicit and explicit way of expressing oneself.

The study aims at the delimitation of basic notions, creation of an impersonal expressions typology and demonstration of their mutual correlations. In the analysis different points of view were involved such as the stylistic and comparative ones. The author describes essential differences between Czech, French and Italian in the way of using every single impersonal means or group of means, with regard to the factors determined by the systems of the three languages as well as the respective stylistic criteria.

The last part contains examples of various texts, which has the objective to illustrate how impersonal expressions of different types are used and how they accumulate to form complex syntactical and semantical impersonal structures, present in various stylistic domains. At the same time, the attention is focused on the technical, administrative and legal functional styles for which a frequent occurrence of such expressions is typical. Finally, the main ideas of all the thesis are summarised as well as a further research in this domain which would supply quantified results is recommended.

BIBLIOGRAFIE

ZÁKLADNÍ:

- Bahníková, A. a kol. (2001). *Italština*. Voznice: Leda.
- Bílíková, E. (1992). *Přehled latinské mluvnice*. Brno: MC sdružení.
- Birattari, M. (2000). *Italiano – Corso di sopravvivenza*. Milano: Ponte alle grazie.
- Čechová, M. a kol. (1997.) *Stylistika současné češtiny*. Praha: ISV.
- Čechová, M. a kol. (2000). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV.
- Čermák, F. (2004). *Jazyk a jazykověda*. Praha: Karolinum.
- Čmejrková, S. a kol. (1999). *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda.
- Daneš, F., Hlavsa, Z., Grepl, M. a kol. (1987). *Mluvnice češtiny (3) – Skladba*. Praha: Academia.
- Dardano, M., Trifone, P. (1989). *Grammatica italiana con nozioni di linguistica*. Bologna: Zanichelli.
- Dardano, M., Trifone, P. (1991). *La lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.
- Dušková, L. a kol. (1994). *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha: Academia.
- Eluerd, R. (2004). *Grammaire descriptive de la langue française*. Paris: Armand Collin.
- Grepl, M., Karlík, P. a kol. (1995). *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny.
- Grevisse, M. *Le bon usage*. (1993). Paris – Louvain-la-Neuve: Duculot.
- Halík, T. (2002). *Co je bez chvění, není pevné*. Praha: Lidové noviny.
- Hamplová, S. (1994). *K problematice vidovosti v italštině*. Praha: Karolinum.
- Hamplová, S. (1995). *Stručná mluvnice italštiny*. Praha: Academia.
- Hamplová, S. (2002). *Nástin vývoje italského jazyka*. Praha: Karolinum.
- Hamplová, S. (2004). *Mluvnice italštiny*. Praha: Leda.
- Havránek, B., Jedlička, A. (1981). *Česká mluvnice*. Praha: SPN.
- Hendrich, J., Radina, O., Tláškal, J. (1992). *Francouzská mluvnice*. Praha: SPN.
- Hubáček, J. (1987). *Učebnice stylistiky pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1. -4. ročníku základní školy*. Praha: SPN.
- Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.). (2002). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

- Lederer, M. (1994). *La traduction aujourd'hui – le modèle interprétatif*. Paris: Hachette.
- Lepschy, L., Lepschy, G. (1995). *La lingua italiana*. Milano: Bompiani.
- Manella, C. (2005). *Ecco! – Grammatica italiana*. Firenze: Progetto Lingua Edizioni.
- Mauger, G. (1968). *Grammaire pratique du français d'aujourd'hui*. Paris: Librairie Hachette.
- Migliorini, B. (1957). *La lingua italiana d'oggi*. Torino: Edizioni radio italiana.
- Migliorini, B. (1988). *Storia della lingua italiana - Vol. I*. Firenze: Sansoni editore.
- Petr, J. a kol. (1986). *Mluvnice češtiny (2) – Tvarosloví*. Praha: Academia.
- Proto, B. (1991). *Guida alla comunicazione linguistica*. Firenze: Le Monnier.
- Renzi, L. a kol. (1988). *Grande grammatica italiana di consultazione I*. Bologna: il Mulino.
- Renzi, L. a kol. (1991). *Grande grammatica italiana di consultazione II*. Bologna: il Mulino.
- Renzi, L. a kol. (1995). *Grande grammatica italiana di consultazione III*. Bologna: il Mulino.
- Reyes, G. (1999). *Cómo Escribir Bien en Español. Manual de Redacción*. Madrid: Arco/Libros, S.L.
- Sabatini, F. (1990). *La comunicazione e gli usi della lingua*. Torino: Loescher.
- Serianni, L. (1989). *Grammatica italiana I*. Torino: Editore Torinese.
- Šabršula, J. (1964). *Kapitoly z rozboru moderní francouzštiny II (Nefinitní tvary slovesné)*. Praha: SPN.
- Šabršula, J. (1975). *Slovní druhy současné francouzštiny*. Praha: SPN.
- Šabršula, J. (1976). *Základy francouzské skladby*. Praha: SPN.
- Šabršula, J. (1980). *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků, 2. svazek*. Praha: SPN.
- Šabršula, J. (1986). *Vědecká mluvnice francouzštiny*. Praha: Academia.
- Šmilauer, V. (1966). *Novočeská skladba*. Praha: SPN.
- Tionová a kol. (1989). *Francouzština pro pokročilé*. Praha: SPN.
- Wagner, R.L., Pinchon, J. (1962). *Grammaire du français classique et moderne*. Paris: Librairie Hachette.
- Weinrich, H. (1989). *Grammaire textuelle du français*. Paris: Editions Didier.

REFERENČNÍ ZDROJE (SLOVNÍKY, ENCYKLOPEDIÉ):

- Francouzsko-český a česko-francouzský slovník. Lyer, S., Vlasák, V. Praha: SPN. 1972 + 1991 (dodatek).
- Velký francouzsko-český slovník. Neumann, J., Hořejší, V. a kol. Praha: Academia, 1992.
- Italsko-český slovník. Rosendorfský, J. Praha: Leda, 2001.
- Česko-italský slovník. Rosendorfský, J. Praha: SPN, 1988.
- Larousse – dictionnaire de la langue française. Paris: Lexis Larousse, 1992.
- Le Maxidico – dictionnaire encyclopédique de la langue française. Paris: Éditions de la connaissance, 1998.
- Le Grand Robert de la langue française. Paris: Le Robert, 1985.
- Lo Zingarelli minore. Milano: Zanichelli, 2001.
- Pravidla českého pravopisu. Martinčová, O. a kol. Praha: Pansofia, 1993.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Academia: Praha, 1998.
- Slovník českých synonym. Pala, K., Všianský J. Praha: Nakl. Lidové noviny, 2001.
- Nový akademický slovník cizích slov. Kraus, J. a kol. Praha: Akademia, 2005.

HLAVNÍ INTERNETOVÉ ZDROJE:

< <http://atilf.atilf.fr> > (Le grand trésor de la langue française)

< <http://www.demauroparavia.it> > (Dizionario De Mauro on-line)

< <http://www.google.com> >